This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Det här är en digital kopia av en bok som har bevarats i generationer på bibliotekens hyllor innan Google omsorgsfullt skannade in den. Det är en del av ett projekt för att göra all världens böcker möjliga att upptäcka på nätet.

Den har överlevt så länge att upphovsrätten har utgått och boken har blivit allmän egendom. En bok i allmän egendom är en bok som aldrig har varit belagd med upphovsrätt eller vars skyddstid har löpt ut. Huruvida en bok har blivit allmän egendom eller inte varierar från land till land. Sådana böcker är portar till det förflutna och representerar ett överflöd av historia, kultur och kunskap som många gånger är svårt att upptäcka.

Markeringar, noteringar och andra marginalanteckningar i den ursprungliga boken finns med i filen. Det är en påminnelse om bokens långa färd från förlaget till ett bibliotek och slutligen till dig.

Riktlinjer för användning

Google är stolt över att digitalisera böcker som har blivit allmän egendom i samarbete med bibliotek och göra dem tillgängliga för alla. Dessa böcker tillhör mänskligheten, och vi förvaltar bara kulturarvet. Men det här arbetet kostar mycket pengar, så för att vi ska kunna fortsätta att tillhandahålla denna resurs, har vi vidtagit åtgärder för att förhindra kommersiella företags missbruk. Vi har bland annat infört tekniska inskränkningar för automatiserade frågor.

Vi ber dig även att:

- Endast använda filerna utan ekonomisk vinning i åtanke
  Vi har tagit fram Google boksökning för att det ska användas av enskilda personer, och vi vill att du använder dessa filer för enskilt, ideellt bruk.
- Avstå från automatiska frågor
  Skicka inte automatiska frågor av något slag till Googles system. Om du forskar i maskinöversättning, textigenkänning eller andra områden där det är intressant att få tillgång till stora mängder text, ta då kontakt med oss. Vi ser gärna att material som är allmän egendom används för dessa syften och kan kanske hjälpa till om du har ytterligare behov.
- Bibehålla upphovsmärket
  Googles "vattenstämpel" som finns i varje fil är nödvändig för att informera allmänheten om det här projektet och att hjälpa dem att hitta ytterligare material på Google boksökning. Ta inte bort den.
- Håll dig på rätt sida om lagen
  Oavsett vad du gör ska du komma ihåg att du bär ansvaret för att se till att det du gör är lagligt. Förutsätt inte att en bok har blivit allmän egendom i andra länder bara för att vi tror att den har blivit det för läsare i USA. Huruvida en bok skyddas av upphovsrätt skiljer sig åt från land till land, och vi kan inte ge dig några råd om det är tillåtet att använda en viss bok på ett särskilt sätt. Förutsätt inte att en bok går att använda på vilket sätt som helst var som helst i världen bara för att den dyker upp i Google boksökning. Skadeståndet för upphovsrättsbrott kan vara mycket högt.

Om Google boksökning

Googles mål är att ordna världens information och göra den användbar och tillgänglig överallt. Google boksökning hjälper läsare att upptäcka världens böcker och författare och förläggare att nå nya målgrupper. Du kan söka igenom all text i den här boken på webben på följande länk `http://books.google.com/`

A 494157

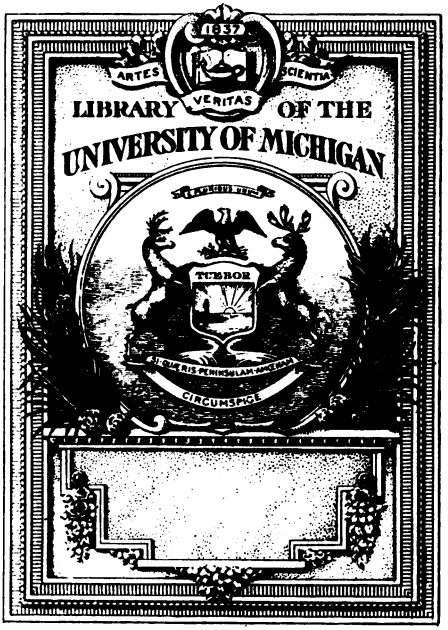
1837
ARTES
VERITAS
SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
CIRCUMSPICE

SVENSKA
AKADEMIENS
HANDLINGAR

IFRÅN ÅR 1796.

SEXTIONDEFÖRSTA DELEN.

STOCKHOLM, 1885.
KONGL. BOKTRYCKERIET.
P. A. NORSTEDT & SÖNER.

Lib. Comm.
Nijhoff
7-28-25
12178

INNEHÅLL.

Handlingar rörande Svenska Akademiens högtidsdag den 20 december 1884:

Tal af Akademiens direktör, herr C. R. Nyblom... sid. 3.

Horatii *Carmen Sæculare*, öfversatt af O****..... » 24.

Redogörelse för sammankomsten..... » 28.

Minne af skalden, riksmarskalken grefve Johan Gabriel Oxenstierna, författadt af C. D. af Wirsén..... » 31.

Hvita Frun. Dikt af Carl Snoilsky..... » 303.

Carl den tolftes tåg mot Ryssland. Af F. F. Carlson.. » 319.

Akademiens täflingsämnen för år 1885..... » 397.

HANDLINGAR

RÖRANDE

SVENSKA AKADEMIENS

HÖGTIDSDAG

DEN 20 DECEMBER 1884.

Lördagen den 20 december 1884, Svenska Akademiens högtidsdag, hade Akademien på stora börssalen offentlig sammankomst, hvilken DD. MM. Konungen och Drottningen, DD. KK. HH. Kronprinsen och Kronprinsessan samt H. K. H. Hertigen af Nerike täcktes å den vanliga läktaren bevista.

Akademiens direktör herr NYBLOM *öppnade sammankomsten med följande*

TAL.

När försynen välsignat ett älskadt fädernesland, som annars tryckes af det nordliga klimatets oblidhet, med en ovanlig rikedom af jordens gröda, inbergad under höstdagar af en skönhet, som endast sällan kommer nordens barn till del, borde vi alla med någon känsla af glädje kunna se tillbaka på det flydda året, som spridt välmåga i vidare kretsar än förr och vidgat odlin-

gens fält på flera områden. Så kändes det nog förr i verlden; men vår tid med sin sammansatta karakter har allt mera aflägsnat sig från den gyllene enfaldens idylliska frid, och på samma gång den drager menniskorna i rummet närmare hvarandra, tyckes den vilja aflägsna hjertan och andar från gemensamma medelpunkter, hvilka i sekellånga tidrymder enat dem med vördnadens, aktningens, kärlekens eller i allmänhet de andliga intressenas föreningsband. Nu ser det ut som om de timliga intressenas tillväxt förqväfde eller förminskade de andligas sanna lif; och om vår tid kan sägas hafva blifvit pessimistisk, så tyckes den äfven i det anmärkta förhållandet ega fullt skäl dertill. Menniskan lefver icke allenast af bröd, och om hon äfven i timligt hänseende frodas aldrig så väl, skall hon icke i längden stå ut dermed, att man i andligt hänseende räcker henne stenar för bröd. Välmågan kan alstra fettbildning äfven kring mensklighetens stora hjerta, och tecknet på denna dess sjuklighet är den andliga kylan och torrheten, bristen på värmande kärlek i samlif och på lifvande humor i dikt och konst, som äro lifvets reflexionsspeglar.

Det sagda gäller i vidsträcktaste mån om sambandet folk och stater emellan. Hvar finner

man i det hänseendet ett i sanning hjertligt förhållande ega rum, — och man kan väl fråga: huru skulle ett sådant vara möjligt, då till följd af kända förvecklingar verldens förnämsta odlingsfolk stå emot hvarandra, väpnade till tänderna, och använda sina bästa krafter på uppfinningar af de mest titaniska förstörelsemedel? Men äfven de små folken tyckas gripna af samma sjelfviska isoleringslust, och det ser ut som om kärlekens evangelium vore utstruket från sin plats bland de osynliga grundlagar, som sammanbinda menskligheten, förbrödra folken och lyckliggöra närslägtade stammar, hos hvilka dessutom frändskapens naturliga instinkt borde stå i närmaste samband med den naturliga sjelfupphållelsedriften.

Men det sagda gäller äfven i förhållandet mellan de enskilda. Öfverallt i vår verld finnes ett nödvändigt sammanhang, som icke blott hopbinder orsak med verkan, utan äfven gör det större och det mindre, hvart i sin mån, till betecknande uttryck för ett herskande syfte, godt eller förvändt, rigtadt åt sanningen eller åt dess vrängbild. Men i alla menskliga sträfvanden, äfven de mest förvända, ligger städse fördold någon gnista af sanning, likasom det ju alltid är solens ljus, som silar sig fram genom moln

och dimmor eller genom en förbränd glasrutas skiftande halfdunkel, huru brutet eller svagt det än må te sig på grund af hindren. Så äfven här.

Den egendomliga idékamp, beslägtad med den nämnda isoleringslusten på det större området, som särskildt inom norden uppstått angående förhållandet mellan könen och särskildt äktenskapet, är uttrycket för ett sådant herskande syfte, som väl har en glimt af sanning i sig och derför äfven gripit menniskorna, men som också genom öfverdrift blifvit vridet åt sidan på ett sätt, som icke står tillsammans med naturens och historiens besinningsfulla, lugnt mognande utveckling. Att qvinnan under många tider varit ett kufvadt och omyndigt väsen, som vid högtidliga tillfällen ställdes upp på en piedestal och ärades eller besjöngs, är en sanning, som historia och erfarenhet bekräfta; och Svenske män torde vara de siste att förneka hennes rätt till deltagande, efter måttet af sin naturliga kallelse, i de allmänt menskliga förmåner, som heta sjelfständighet och upplysning, då vi i vårt land sett en af de ädlaste ifrarinnorna för denna frigörelse, den oförgätliga Fredrika Bremer, lefva och verka, och då för öfrigt, som bekant, qvinnans delaktighet af de nämnda förmånerna här vidgats utan alla strider, helt enkelt och natur-

enligt. Men så mycket mindre berättigad synes just derför den öfverdrift i detta hänseende, som den nordiska vitterheten för närvarande med hög stämma och stora later predikar, helst som rörelsen ytterst tyckes gå ut på att stifta oenighet mellan man och qvinna. Allra minst kan en sund, allvarligt tänkande menniska gilla den oblyghet, hvarmed förhållanden beröras, öfver hvilka naturen sjelf kastat blygsamhetens slöja, i synnerhet när detta sker så, att det förargar den oskyldige och att äfven den, som mycket pröfvat, den, som härdats mot beröringen med det smutsiga i lifvet eller i litteraturens patologiska skildringar, känner sitt hjerta upprörас af den berättigade förtrytelsens svallning.

Ack, man talar om naturen, — likasom om något kyskare, sannare, ädlare inom det synligas verld funnes än naturen i hennes enkla enfald! Nej, man missbrukar naturens namn, och man gör henne rå och frånstötande, såsom hon endast kan blifva genom beröring med eller vid uppfattning af ett hänsynslöst menniskosinne. Greken talade också om naturen och vädjade i hvart ögonblick till henne, men för honom var hon en upphöjd gudom med en rik och lefvande själ i en sund och skönbildad gestalt, och först när han sjelf blef djurisk genom oman-

lighet och laster, våldförde han hennes rena majestät.

Den moderna rigtning, som kallats naturalism, emedan den anses ega sin basis i naturen, innebär en förvridning och ett misstag. Den innebär en förvridning af ett i botten rigtigt och erkännansvärdt syfte, att all konstnärlig framställning i skrift eller bild ytterst skall hvila på åskådning, på studium af naturen, den evigt outsineliga källan till lif, så vidt vi förnimma det i synlig eller hörbar form. Det origtiga ligger deri, att man gjort denna uppfattning af den naturliga verklighetens form med nödvändighet till omhölje för en materialistisk och själsmördande verldsåskådning, hvaraf följden är, att den verklighet, man skildrat, blifvit den lägre och endast den — framställd i sin nakenhet utan någon försoning af deltagande, humoristiskt löje, — och har man en gång kommit ut på det sluttande planet, gifves det intet djup så svart, att icke hänsynslösheten kan och vill dit nedtränga. Sanna förhållandet är det rakt motsatta. All sant kristlig eller, som är det samma, all verkligt human åskådning är lika nödvändigt till sin verldsuppfattning högstämdt troende på andligheten, som den till sin konstnärliga framställningsform är verklighetsskildrande. Exemplen,

som framför allt återfinnas inom den Anglosachsiska stammens litteratur i Europa och Amerika, äro i sanning många och talande; här må blott i förbigående påminnas om ett par af de förnämsta och bäst kända, Shakspeare och Dickens.

Men naturalismen innebär också ett misstag. Den tror sig dels vara en höjdpunkt i utvecklingen, utöfver hvilken mensklighetен icke vidare torde kunna komma, dels ock vara någonting spritt nytt, som alldeles icke varit att finna förr i verlden, utan nu först blifvit upptäckt, — något, som blottar en synnerligen svag sida hos den, nemligen en okunnighet, som har sitt enda försonande drag i den naivetet, hvarmed den framträder. Historien visar oss något helt annat. Den visar, huru all utveckling på detta, likasom på andra områden, går kryssvis framåt genom kastning mellan de båda motsatta ytterligheterna — erkännande af idealen, så länge de voro sanna uttryck för mensklighetens innersta sträfvande, deremot förnekande af allt idealt, när de blefvo overkliga, hvilket hvarje tidsideal en gång med nödvändighet måste bli.

Hvarje tid har sina älsklingsideer, hvilka den vill se uttryckta i yttre gestalt. När en tid varit föregången af en mägtig blomstring, lefver denna form qvar längre än dess ideer, och en

epigon-tids karakter ligger just deri, att den söker gifva det nya lifsinnehållet uttryck i de ärfda formerna eller gjuter nytt vin på gamla flaskor. Då uppstår jäsning: de gamla flaskorna sprängas. Det nya innehållet måste få en ny form. »Tidens orm byter om skinn», såsom Tegnér uttryckte det, och detta är ett arbete, som icke går för sig utan smärta. Just i en sådan tid lefva vi. Det fordras ännu mycken och påkostande strid, innan jemnvigt har inträdt; men den skall och måste inträda enligt utvecklingens lag, och denna är lika osviklig på det andliga området som inom det sinligas verld.

Derför bör ock det nu i brytningen lefvande slägtet med allt lugn vänta på utgången och under tiden iakttaga den framträdande öfverdriftens kännetecken. De äro flera. Först inom den högst stående och starkast verkande diktarten, dramatiken, den allt mera tydligt uttalade åsigten om individens oansvarighet för de olyckor, som träffa honom i lifvet. Hvarför är dramat en så vigtig diktart och scenen en för ett bildadt folk oumbärlig inrättning? Emedan dramat är den känsligaste barometer, som visar, huru det lefvande slägtet förhåller sig till den stora frågan om menniskans frihet och dermed följande moraliska ansvar för sina handlingar.

Är tiden genomträngd af medvetande derom, att hvarje menniska, huru hög eller ringa hon må vara, huru mycket än omständigheter, uppfostran och anlag kunna inverka, dock alltid är sin egen lyckas smed, — så är tidens drama ett frihetsdrama, som afspeglar en storsinnad epoks förhållande till en af lifvets främsta frågor. Är den deremot beherskad af tron på ett öde, såsom hos Grekerna, eller af en mängd yttre konventionella bud, såsom hos Spanjorerna, eller af en föreställning om slumpens herravälde, såsom hos nyromantikens författare, eller af läran om ärftlighetens fatalism, såsom i våra dagar, — då blir dramat ett ödesdrama, som gör sin tjenst deri, att det speglar tidens drag, men ock på samma gång visar tiden, att den i något hänseende ej är färdig eller är sjuk.

Ett särskildt karaktersmärke hos nutidens både drama och berättelse beror på diktens förhållande till verkligheten. Det heter med full rätt: studera lifvet, menniskorna; — *så* ha de store gjort, och derpå hvilar ju ytterst all sann afbildning! Men lika litet som en konstnär, äfven den ifrigaste verklighetsskildrare, anser sig åstadkomma ett konstverk dermed, att han rätt och slätt kopierar en eller flere figurer, lika litet blir det ett diktverk af, om en författare går till

väga på liknande sätt. Att upphäfva allt hvad kompositionslag heter, såsom i nyare romaner sker, eller att, såsom i både roman och drama, upptaga allmänt kända, verkliga tilldragelser ur samtidas lif och gifva dem till bästa åt den nyhetshungrande massan, kan hvarken verka uppfostrande och förädlande på henne eller på dikten. Grekerna hade andra åsigter. Då tragikern Phrynikos i »Milets eröfring» skildrade de skräckscener, som denna Athens dotterstad utstått under Persiska kriget och dermed rörde teaterpubliken till tårar, blef han det oaktadt af Athens folk dömd till höga böter, emedan han, såsom Herodotos säger, »visat dem deras egen olycka», eller genom sitt ämne alltför lätt köpt deras bifall, under det att de af poesien fordrade att lyftas, icke att påminnas om det samtida lifvets elände.

I sammanhang dermed står språkbehandlingen. Man vill komma ifrån det så kallade akademiskt stränga och tvungna, och det ligger någonting, som är berättigadt, i detta sträfvande, när man besinnar, att målet i afseende på språket bör vara att närma tal och skrift till hvarandra, i synnerhet när det gäller diktarter, som afmåla det vanliga lifvet. Men det är något helt annat att öfverlemna sig åt en vårdslöshet,

som ofta är mycket ologisk, och skrifva i grammatiskt hänseende ännu sämre än man talar. Allra sämst är dock att förena detta formella sjelfsvåld med ett ordförråd, som tyckes undvika det erkändt goda och städade, och i stället kläda sina utbrott i ord, hemtade från gränderna. Äfven Shakspeare skydde icke att använda ett sådant språk; men dels erkännes det af vår tid, att han deri gått för långt, dels må det ej glömmas, att han icke använde ett sådant språk annat än då han ville rätt kraftigt kännetecknа en bestämd figur: det var icke hans eget språk och uttryckssätt.

Men Shakspeare, likasom för öfrigt alla menskligheteńs hjeltar inom diktens och konstens rymd, hade derjemte en annan egenskap, som nu tyckes glömd: de tänkte högt om menniskans andliga väsen, de kände varmt för hennes framtid och utveckling, och äfven om melankoliens slöja ligger svept kring deras bilder, klappade deras hjertan för det lif, som menniskan lefver så väl i glansens och lyckans solsken som i den dunkla skymning, der nöd och olycka, ja, brott och uselhet tyckas ensamma råda, men der dock kärlekens ljus kan lysa upp och sprida dager. Detta är just den form af uppfattning, som kallas humor, och den kan locka en glimt af

skönhet äfven ur en sådan verklighet; men det är just denna, af kärleken ammade gudamust, som nu synes till det mesta vara uttorkad i norden.

Dock — humorn är en gudagåfva, som ej blifvit allom beskärd, och man har derför ofta, när det gält att rensa den andliga luften från dårskap och förvändhet, fått nöja sig med en moraliserande framställning, klädd i den godmodiga satirens drägt. Vår tid älskar väl att moralisera eller satirisera, men godmodigt är det just icke. Att emellertid sådana egenskaper kunna i uppfattningen förenas, som skarpt öga för tidens lyten, lust att moralisera och godmodigt välvilliga känslor för medmenniskor, äfven när de bli föremål för skämt, det har den store Danske författare till fullo bevisat, hvars minne nyligen firats i norden, äfven i vårt land, och hos hvilken vår odling under det förra seklet står i icke ringa skuld. En universal-ande som Holberg, hvilken uppträdde såsom sitt folks reformator och uppfostrare på alla områden, men alltid i sin tids, af nyttighetsgrundsatser drifna, sträfvan, kunde helt naturligt ej använda dikten annorlunda än som ett medel för moraliserande syften, och han skref också sina komedier »ei blot til Lyst». Men det, som visar hans snilles

magt, det är hans öfverlägsna förmåga att fatta verkligheten i karakteristiska drag, och att, sedan han ur sina iakttagelser utdragit den abstrakta regel, som han vill inskärpa, kläda denna i en lefvande form, hvilken står inför oss som en klarad bild ur lifvet, må hända för ett yngre slägte i vissa drag främmande och något gammaldags, men alltid uppfriskande genom godt lynne och sann komisk kraft, som äro och förblifva evigt menskliga till sin natur.

För öfrigt ligger det nog en sanning deri, att dikten kan och bör hafva ett syfte utom det rent estetiska. Vi böja oss inför henne som för en högre magt, hvilken skall kunna lyfta vår tillvaro åtminstone en handsbredd öfver den hvardagliga genomsnittslinien. Men hon är icke det högsta, ehuru hon någon gång varit så ansedd, och nyromantikens, i sjelfförgudning slutande, dyrkan af konsten endast och allenast för dess egen skull torde numera vara en öfvervunnen ståndpunkt. Dikten är som flera andra af lifvets stormagter dock endast ett medel för det högsta målet, som är att bringa det lefvande slägtet till större klarhet öfver lifvet och sig sjelft; men till det målet leder hon det icke genom att prosaiskt moralisera eller hatfullt satirisera, utan genom att med kärleksfulla känslor

och deltagande hjerta se på lifvet och ställa sina ideer i lefvande fullblodsbilder inför samtidens öga.

Den, som tror fullt och fast på menskligheten framtid, behöfver icke misströsta om den, så länge han midt i den oroliga tidens skymning ser personligheter framträda, hvilka ej blott stråla med snillets eller viljekraftens ofta nog kyliga stjernglans, utan äfven värma med den ädla karakterens och det menniskovänliga hjertats lifvande solsken; och en sådan personlighet, värd samtidens högsta beundran och kärlek, är den man, som, endast stödd af sin ödmjuka tro på Gud, sin bergfasta öfvertygelse om det rätta och sin outsläckliga kärlek till menniskorna, under det flydda året djupt nere i Sudan, nästan ensam mot fanatismens öfvermagt, med sagolikt hjeltemod kämpat odlingens och menskligheten kamp.

Konsten är icke heller alldeles nedgången i den hopplösa pessimismens eller den råa verklighetsskildringens dy, så länge den ännu eger ett par rymder i behåll, der ingendera har något egentligt att uträtta, nemligen musikens och arkitekturens, ty måleri och skulptur följa såsom skildrande yttre lif ungefär samma lagar som dikten. Musikens former kunna göras banala

eller öfverdrifna, men neddragas i stoftet kunna de endast genom ordet, och så länge tonkonsten håller sig inom sin egen sfer och verkar endast genom sina egna medel, ger hon uttryck åt föreställningar och känslor, som väl kunna vara sinliga, men dock förandligas genom den form, tonerna förläna dem. Och, Gudi lof, värdiga tolkar inom denna rymd af mensklig framställning saknas ej i vår tid, ej heller i vårt land. Byggnadskonstens former kunna på samma sätt bli banala eller öfverdrifna, men andligen neddragas i gruset kunna de icke, ty den naturalistiska ornamentiken alstrar nog en barock stil eller rättare stilvidrighet, hvars formuttryck kan bli rått, men den verkar dock icke förstörande på det inre lifvets kärna. En blomstring inom denna konst och dess dotterarter, dekorationen och konstindustrien, kännetecknar också vår tid, hvilket förhållande för den, som tror på konsternas organiska sammanhang, bådar en ny och bättre dag med en förädlad bildande konst, och i denna lyftning tager äfven vårt fädernesland någon del. Vi må blott påminna oss så väl flera af de offentliga och äfven enskilda byggnadsverk, hvilka, till heder för det vaknade konstsinnet, uppstått i hufvudstaden, i våra universitetsstäder och på andra ställen, som ock särskildt

den berömvärda ifver man i vår tid ådagalägger för bevarande af de medeltida minnesmärken, vi ega i våra domkyrkor. Lunds härliga romanska katedral står nu sedan flera år färdig eller kanske rättare nyskapad i en skrud, som visar dess gamla tycke, men förmäldt med en modern uppfattning, i hvilken reflekterande insigt och konstnärlig entusiasm blandats med hvarandra. Linköpings dôm med sin sammansmältning af medeltidens alla stilskiftningar nalkas fullbordandet af en omdaning, som dess förste grundläggare visserligen aldrig drömt, men som på ett genialiskt sätt är framlockad ur det af medeltiden hos denna praktbyggnad nedlagda kynnet. Ändtligen har äfven Sveriges största, mest helgjutna Gotiska byggnadsverk, domkyrkan i Upsala, i år fått sin återställningsplan stadfäst, och för hvar och en, som vördar våra fosterländska minnen, är det glädjande att veta, att utförandet af det stora verket numera knappt kan sägas vara annat än en tidsfråga. Glädjande är det ock, att den byggnadskonstnär, hvars snille klädt de gamla helgedomarne i ny skrud, är en Svensk man.

Mine herrar! Om någon i vår tid kraftigt bidragit till bevarande af forna tiders minnen

i vårt land, så var det i sanning den man, hvars tomma plats i denna högtidsstund påminner om den förlust, Svenska Akademien i år lidit. Det finnes bland Eder ingen, hvars blick ej med saknad söker den vördnadsvärde veteranen i detta samfund, Bror Emil Hildebrand, som nu lagt sitt silfverhvita hufvud till ro efter mer än ett halfsekel af oafbruten forskning och rastlöst arbete i den vetenskaps tjenst, hvilken företrädesvis kan kallas nordisk, och som, om icke af honom grundlagd hos oss, dock i honom fann både teoretiskt och praktiskt en af sina betydelsefullaste befordrare inom vårt land. Hans minnesruna skall framdeles ristas af en värdigare och kunnigare hand. Mig tillkommer blott att påminna om hvad han var i detta samfund, — den gamle, i sina åsigter sadelfaste, för Gustaf III:s vittra stiftelse alltid ömhjertade, mot den yngre och oerfarne faderligt sinnade rådgifvaren och vännen. Omutlig pligttrohet, klart ordningssinne, orubblig ihärdighet parades i hans väsen med vidsträckt lärdom, ungdomlig forskningsifver och äfven, när det gälde, en framställningsgåfva, som var mägtig af enkel och behaglig uttrycksform. Härtill kom det goda hjertats vänliga ord till hvar och en, som ej stötte den gamle för hufvudet genom någon anspråksfull

nymodighet. Ty han var en den äldre tidens man, och detta var på samma gång hans rätt och hans heder. Han omhuldade det forna i alla former, kanske med största värme i den form, som af allt jordiskt sannolikast innebär löfte om relativ oförgänglighet, nemligen det preglade myntets och medaljens. Men han omhuldade äfven framtiden och arbetade för den på det bästa sätt, en man i hans ställning kunde göra, — genom en väldig förökning af de honom anförtrodda dyrbara fornsakssamlingarna och genom att åt sin vetenskap utbilda en stab af dugande män, som förvissa den om allt jemt stigande förkofran och lyftning. Heder åt den vördnadsvärdes minne!

Men innan Svenska Akademien öfvergår till de ämnen, som skola behandlas på denna hennes högtidsdag, vänder hon sig med undersåtliga välönskningar till sin höge beskyddare, Sveriges konung, och till det kungliga huset, som under det flydda året blifvit inom tronföljareparets unga familj välsignadt med ännu en manlig telning. Hon gör det i dag särskildt med vördnadsfullt deltagande i landsfadrens och landsmodrens känslor, då de nu gå det nordiska hemmets yppersta högtid till mötes, långt skilda

från tvenne unga söner, af hvilka den ene, under fullgörande af sjömannens ansvarsfulla pligt, efter färden öfver oceanerna åter nalkas den gamla verldens gränser, och den andre ilat sin furstlige broder till mötes, för att i den fjerran östern bringa honom en fläkt af hemmets och julens fröjder och en lefvande påminnelse om det aflägsna, men derför icke mindre varmt deltagande fosterlandet.

Nu hvilar i vintersvepning
Det gamla Svithiods land,
Och solen höjer vid himlens bryn
Med möda en bleklagd rand.
Men hjertan der trofast klappa
Bak hemmets värnande sköld;
Ty kärleken är en kappa,
Som skyddar mot is och köld.

Hur annorlunda der borta
I landet kring Ganges' ström,
Der dagen förrinner, en hägring lik,
Och natten en bildfull dröm!
Men rundtom i skuggiga snåren
Stå dolda faror på lur,
Och hjertat förkrymps med åren
Så lätt i en rik natur.

Likt jagande falkar, sända
Kring jorden från samma park,
Två ynglingasjälar mötas der
På vårt slägtes helgade mark.
Två drottar från Svithiod gästa
Den verld, der vår vagga har stått, —
De ädlaste panter, de bästa,
Af hvad ungdomen lofvar oss godt.

Gud signe de konungasöner
I mötets högtidliga stund!
Fast palmerna vifta vid Indiens kust,
Det står dock på Sveriges grund.
En bit af dess urskog simmar
Der nere i doftfyld bris,
Och bilden från hemmet glimmar
I stäfven af Vanadis.

Lycksaliga stund, när dess kärlek
I gåfvor njutes och skänks
Och ned öfver återseendets fröjd
Julaftonens skymning sänks!
En hviskande fläkt ifrån norden
I blågula flaggan drar:
Den helsar från fosterjorden,
Från syskon och mor och far.

Härefter yttrade direktören:

Under tider, då skilda konstideal täfla med hvarandra om väldet, och vitterheten, oroligt sökande, delvis begynt öfvergifva gamla former utan att finna nya, blickar man gerna tillbaka till en klassisk forntid, som, redan derföre att den är afslutad, företer en bild af lugn, och som för öfrigt genom de helgjutna skapelser, den framalstrat, kan kallas mönstergill. Det är ej för att återkalla hvad under förändrade odlingsformer icke låter återställa sig, det är för att ur de odödlige gamles skrifter hemta på en gång ingifvelse och det jemnmått, hvilket aldrig utan våda uppoffras, som man allt jemt å nyo rigtar uppmärksamheten på Greklands och Roms diktning och konst. Akademien, som med sina handlingar ofta införlifvat öfverflyttningar från den Helleniska och Romerska sångens verk, gläder sig att i dag kunna meddela en ädel och trogen återgifning af den sköna chorsång, som Horatius diktade vid Roms sjunde sekelfest, och som, sjungen af ynglinga- och jungfruchörer, främst prisade Apollo och Diana, hvilka gudomligheter på grund af det hägn, de enligt sagan förunnat Æneas, i dikten hyllades som Roms skyddsmagter.

Samme upphöjde författare, som, för snart tre decennier sedan, tecknande »Svenska flottans minnen», i vår krets sökte och vann sångens pris, har värdigats tillåta, att hans tolkning af den Venusinske sångarens festhymn i denna högtidsstund uppläses.

HORATII CARMEN SÆCULARE

ÖFVERSATT AF

O****.

Phoebus du, och drottning i skog, Diana,
I, som stoftets barn från er stjernverld skåden,
Helig stunden är: våra böner hören,
Eviga magter!

Nu när valda jungfrur och rena svenner,
På Sibyllas bud, åt de höge gudar,
Hvilka städs sju kullarnes stad beskyddat,
Höja en lofsång.

Milda sol, hvars char än oss yppar dagen,
Än fördöljer den, och dock jemt pånyttföds,
Aldrig på en syn mera stolt än Roma
Hvile ditt öga!

Ilithyia, du som med lätt hand bringar
Barn till verlden, mödrarna ömt beskärma,

Vare sig du vill Genethyllis kallas
Eller Lucina!

Gif, gudinna, trefnad åt unga slägtet,
Rikt välsigna fädernas lag om folkets
Giftermål, och skydd åt den äkta makans
Lifsfrukt förläna!

Att, när seklets alla decennier lyktats,
Åter samma sånger och spel må firas
Genom trenne härliga dar och nätter
Likaså mangrant!

Och I sanningsspående Parcer, fogen
Till de öden, dem vi sett fyllas redan,
Såsom de af eder en gång bestämdes,
Nya och sälla!

Jorden, rik på äring och rik på hjordar,
Gyllne krans af ax må åt Ceres egna;
Friska regn och Jupiters lena vindar
Växterna nära!

Mild och nådig pilen fördölj, Apollo!
Var ej döf för ynglingaskarans böner!
Stjernors drottning, hornade Luna, hör de
Bedjande jungfrur!

Om vårt Rom af eder är grundadt vordet,
Om en gren af Ilions folk I sänden
Bort att till Etruriens kuster flytta
Blida penater;

Om, i edert hägn, genom Trojas lågor
Fordom vår Æneas i landsflykt drifven,
Efter ändad irrfärd, af eder skyddad,
Rikligt blef lönad;

Gudar, skänken då åt vår ungdom dygder!
Gudar, skänken friden åt ålderdomen,
Skänken ock åt Romuli ätt förökning,
Rikdom och ära!

Hören hvad Anchises' och Venus' ättling
Beder om, med offer af hvita qvigor!
Må han, oupphinnlig i stridskraft, vara
Mild mot den slagne!

För hans härars magt båd' till lands och vatten
Och hans bilor, smidda i Alba, bäfvar
Medern re'n, och Skyter och Inder ödmjukt
Vädja till honom.

Heder, Frid och Trohet och forntids Oskuld
Vända tryggt igen i den länge glömda

Dygdens fotspår; Ynnigheten oss bjuder
Rågade hornet.

Höge siarn, prydd med den gyllne bågen,
Phoebus, sånggudinnornas milde älskling,
Han, hvars helsobringande konst kan lisa
Tröttade lemmar,

Om med gunstig blick Palatinska borgen,
Romas magt och Latiens land han skådar,
Då förlängas lustrer af lycka intill
Senaste åldrar.

Aventini, Algidi herskarinna,
Hon jemväl, Diana, på Femtonmännens
Böner aktar, lånar ock örat huld åt
Ynglingars löften.

Zeus och alla gudar oss hört! En sådan
Ljuf och viss förhoppning till hemmen bringa
Vi, som Phoebi lof och Dianas lärt oss
Sjunga gemensamt.

Efter skaldestyckets uppläsning fortfor direktören:

Svenska Akademien, som velat egna vördnadens gärd åt ett minne, hvilket i Sveriges häf-

der med beundran och tacksamhet förvaras, har, i enlighet med sitt vid föregående högtidsdag tillkännagifna beslut, låtit pregla en minnespenning i nittonde storleken öfver rikskansleren grefve Axel Oxenstierna. Åtsidan framställer hans bröstbild med omskrift: *Comes Axel. Oxenstierna Regni Svec. Cancellarius. Nat. 1583. Ob. 1654.* Frånsidan framställer honom stående, och hvilande venstra handen på sin vapensköld. Omskriften: *Heros inermis, consiliis victor, reipublicæ moderator*, betecknar, att han, obeväpnad hjelte, genom rådslag segerrik, vist ledde statens öden. I afskärningen läses: *Memoriam per sæcula illustrem pie servat Academia Svecana* (det genom tidehvarfven lysande minnet vårdar med trohet och vördnad Svenska Akademien).

Till innevarande års täflan hafva 17 skrifter blifvit insända, hvaraf en i vältalighet och 16 i skaldekonsten. Af dessa skrifter har Akademien funnit N:o 8 *Prosten* ega förtjensten af ädel lifsåskådning och den poetiska formens lediga behandling.

Det af Akademiens framlidne skyddsherre konung Carl XIV Johan stiftade och af hans efterträdare fortfarande anvisade kongliga priset, bestämdt att på Akademiens högtidsdag utdelas som aktningsbevis för litterära förtjenster, har

Akademien för innevarande år tilldelat bibliotekarien vid Lunds universitet filos. doktorn Elof Tegnér med afseende på hans om grundlig forskning och lycklig framställningsgåfva vittnande biografiska arbeten.

Den konst, som Svenska Akademien enligt sin höge stiftares bestämmelse främst är kallad att uppmuntra och hedra, är ordets. Under sin hittills utvecklade verksamhet har hon dock gång efter annan egnat minnesteckningar jemväl åt andra konstens målsmän i vårt land, och hon har med sin belöningsmedalj ihågkommit framstående utöfvare af scenens och musikens konster. Musiken ligger särskildt skaldekonsten med hela sitt väsen så nära, att, om de än hafva hvar sin särskilda och bestämda uppgift, de i många fall kunna förenas till en samfäld verkan, som då alltid länder till diktens fromma. En tonkonstnär, hvars skapelser ofta låtit en sådan samverkan på fängslande sätt uppenbara sig, har nyligen nedlagt den taktstaf, som han under många år fört i Sveriges hufvudstad. Svenska Akademien har derföre velat till förste hofkapellmästaren Ludvig Norman såsom ett vedermäle af sin högaktning öfverlemna sin stora prismedalj, dermed erkännande ej blott den lärde musikern, den noggranne kännaren och den mästerlige tolken

af musikens storverk — vare sig som solist på konsertflygeln eller som anförare med orkesterns jetteinstrument —, utan ännu mera den snillrike tonsättaren, som rör sig lika fritt med alla sin ädla konstarts former, som särskildt skänkt tonernas vingar åt så mången fosterländsk dikt, och som icke ens är främmande för musikskriftställarens svåraste uppgift, att med ord ej blott tolka och förklara, utan för andra skapa en lefvande bild af hvad han sjelf hört och uppfattat.

Den till innevarande högtidsdag preglade minnespenningen har till föremål skalden, riksmarskalken grefve Johan Gabriel Oxenstierna. Åtsidan framställer hans bröstbild med omskrift: *Comes Joh. Gabriel Oxenstierna R. Sv. Maresc.*, frånsidan en man spelande på sin lyra och sittande under ett lummigt träd, blickande ut öfver ett af morgonsolen belyst landskap med ett sädesfält, der en man och en qvinna syssla med skörden. Omskriften: *Deliciæ naturæ chordis resonant* betecknar, att skaldens strängaspel tolkat naturens fägring. I afskärningen läses: *Vates Gustaviani ævi decus ob. MDCCCXVIII* (skalden, den Gustavianska tidens prydnad, dog 1818).

Minnesteckningen, författad af Akademiens sekreterare, blef nu i sammandrag af honom uppläst.

MINNE

AF

RIKSMARSKALKEN

GREFVE

JOHAN GABRIEL OXENSTIERNA

På en landtunga vid Kolsnarens strand ligger herresätet Skenäs. Der, i den leende Vingåkerstrakten, hade Runius en sommarnatt drömt sin »Blomsterdröm»; der hade Creutz och Gyllenborg som ynglingar vandrat, anförtroende hvarandra sina ingifvelser; der föddes, en nordisk högsommardag*, JOHAN GABRIEL OXENSTIERNA. Åt detta äfven af äldre minnen från den fröjdade Dahlbergs dagar omsväfvade hemvist för sång och dikt skulle Skördarnes sångare framdeles egna en hyllning, när han utbrast:

Skenäs! du, hvars fagra bygd,
Åt sånggudinnan alltid egnad,
Af Runii qväden åldrigt fägnad,
Emottog Creutz i samma skygd,
Der Gyllenborg ännu är hägnad!
Ur obesökta skuggors famn,
Som dig för verldens åsyn dölja,
Se redan ditt bekanta namn
Med dina söners minnen följa!
Och om ej skaldens hopp bedra,
Bebodt af sångens gudamagter,
Tag in ditt rum bland Sveriges trakter
Som dess Vaucluse och Mantua!

* Den 15 juli 1750.

Stället egdes under Oxenstiernas barndom och tidigare mannaålder af landshöfdingen i Nyköpings län Johan Jakob Gyllenborg, broder till den i Svenska sångens häfder oförgätlige Gustaf Fredrik. Deras syster Sara Gyllenborg var gift med generalmajoren Georg Gabrielsson Oxenstierna, och Johan Gabriel var deras äldste son*. Den liflige gossens förste lärare Lars Israel Hult synes icke hafva på hans utveckling haft synnerligen stort inflytande; deremot blef den bekante skalden och kritikern Olof Bergklint, åt hvilken hans undervisning från år 1764 anförtroddes, för honom en trogen vän och rådgifvare.

I de dagböcker, Oxenstierna förde för åren 1766—1768, har han låtit oss inblicka i sin inre verld och få en föreställning om de tankar och känslor, hvilka under ungdomsåren rörde sig i hans själ. Hans uppfostran var, i enlighet med tidens lynne, öfvervägande Fransk, och han uppnådde tidigt stor skicklighet i Franskans talande och skrifvande; men vid sidan af Molière, Corneille, Fontenelle och Voltaire, hvars Pucelle tidigt nog af honom studerades, fans utrymme för Tacitus, Horatius och framför allt Virgilius, som den

* Johan Gabr. Oxenstierna inskrefs som studerande i Upsala redan 1762.

unge Oxenstierna kallar »divin, céleste», och hvars skildring af Didos kärlek fylde honom med förtjusning. Deremot hade han en stark motvilja för matematik och algebra, likasom för Wolffs filosofi, med hvilken Bergklint sökte göra honom förtrogen. Han började rimma redan vid tolf års ålder, då han, sannskyldigt barn af sin tidsålder, skref en visa öfver »Cupidon». Det dröjde ej heller länge, innan den besjungne guden utöfvade sitt välde på ett så mottagligt sinne, och dagboken fylles snart med hänförda, lågande berättelser om en ung skönhet, hvilken den svärmande ynglingen kallar Thémire. Känslouttrycken röja den fladdrande inbillning, det lena galanteri och må hända äfven den brådmogna sinnesyra, som i Voltaires sekel voro för det uppväxande slägtet naturliga; men de förråda tillika en verklig rörelse, som var sann, om ej djup, liflig, om än flyktig, trånfull, men ej fri från känslosamhet. Thémire blef snart gift*, och Oxenstierna beskrifver med ett visst behagfullt vemod ett besök, som hon en gång med sitt lilla barn gjorde på en egendom i närheten af Skenäs.

Liflig fantasi, mycken vekhet och en naturlig belefvenhet utmärkte tidigt Johan Gabriel Oxenstierna. Mot de faror, som med dessa före-

* Fru Klingsell.

träden voro förenade, sökte så väl Gust. Fredr. Gyllenborg som Bergklint att stålsätta honom; de patriarkaliska förhållanden, under hvilka han på landet uppväxte, voro ock lämpade att motverka inbillningskraftens förvillelser och bekämpa de skadliga inflytelserna af en läsning, som ofta var egnad de icke alltid sederena mönstren från tidens Franska vitterhet. Den vackra naturen, för hvilken Oxenstierna hela sitt lif kände en verklig kärlek, dämpade ock med sin lugna fägring det eldiga sinnet; hon blef hans förtrogna, och intet var honom angenämare än ensliga vandringar i Skenäs' lunder, under hvars susande kronor han erfor den »mélancolie douce et charmante», som manade till diktning. Politiken var väl ej alldeles förvisad från samtalen i fädernehemmet, der man, såsom för Gyllenborgar och deras slägtingar var rimligt, tillhörde Hattpartiet; men Oxenstiernas ungdomsanteckningar visa ej, att han af dagens händelser tagit mycket starka intryck. Väl klagar han någon gång öfver de tyranniska ständerna, väl kallar han Serenius »un diable en chair et os», men särskild benägenhet för Hattarnes politik röjer sig dock icke, och der han någon gång uttrycker en politisk mening, framstår ynglingen snarast som rojalist.

Vid sexton års ålder utnämndes Oxenstierna till hofjunkare och vann dermed sin första befordran på en bana, der han i framtiden skulle göra sig bemärkt mer än de fleste. Utnämningen ansågs den tiden icke sakna sin betydelse, och Bergklint, hans trogne Mentor, firade tilldragelsen med prydliga verser, som manade till dygd och vett samt hade till sedelärande motto: *virtute decet, non sangvine niti.*

I Bergklints sällskap reste Oxenstierna den 1 mars 1767 till Upsala, der han i maj samma år opponerade vid en akademisk disputation, hvilket uppträde han på sin vackra Fransyska och med sin lekande qvickhet i dagboken skildrat. Bergklints koncept till de anmärkningar, han borde göra, hade han tappat, och förgäfves sökte läraren hviska honom i örat hvad han skulle säga. Han kom af sig, måste tvärt afbryta och blef så brydd öfver missödet, att han ej infann sig på respondentens middagsbjudning, utan i stället höll sig instängd i fyra dagars tid. Bättre lycka hade han i september samma år, då han af Ihre efterskickades för att i hofvets närvaro deltaga i en disputation. Han vann då »approbation générale» och öfverhöljdes med loford af kronprinsen, som åt Ihre skall om Oxenstierna hafva yttrat: »skada, att han icke heter

Axel». Badin var vid tillfället närvarande och fick, äfven han, ett exemplar af teserna.

Oxenstierna qvarstannade nu i Upsala, sysselsatt med studier för kansliexamen; hans anteckningar vimla af speglosor öfver professorerna, särskildt öfver Sleincour, som behandlade Wolff och var »aussi sec lui-même que l'auteur qu'il traite». I december aflades kansliexamen, hvarvid Ihre gjorde »grimaser» åt Sleincour, under det denne förhörde den unge grefven. Allt aflopp lyckligt och väl, Oxenstierna kände sig som utsläppt ur skärselden och lemnade nu akademien, beredd att göra sitt inträde i stora verlden. Efter någon tids vistelse på Skenäs flög han ur boet, fullständig verldsman till later, älskvärd till hela sitt väsen, oemotståndlig genom sin förbindlighet och genom en qvickhet, som kunde, men sällan ville såra samt afväpnade alla anfall genom sitt intagande behag*. I september 1768 hade Bergklint fått en annan informatorsbefattning, och nu skulle de dittills oskiljaktige vännerna skiljas. Bergklint skrifver den 21 oktober 1768 till Oxenstierna sitt afskedsbref:

* Om Oxenstiernas ungdomsår har Ol. Eneroth, med ledning af den å Tosterups slott förvarade dagboken 1766—68, i »Litteratur och Konst», andra samlingen, skrifvit en läsvärd, om ock något romantiserad och mot den Gustavianska bildningen i viss mån alltför osympatisk teckning.

»Min högtälskade Grefve! Denna dagen skiljer oss åt. Något öfver fyra och ett fjerdedels års kär sammanlefnad har nog kunnat vänja mig att svårligen vara Eder förutan. Jag får nu ej mer njuta edert upplifvande umgänge: jag måste säga Eder farväl, och huru skall jag göra det! Mina ögon vilja snarare flyta än min skaldeåder, och min hand, lika bunden som min tunga, vill fatta efter Eder i stället för pennan. Ack, min söta Grefve, visserligen hade jag mycket att säga Eder, oändligen mycket om all eder ömhet för mig, något ock om min för Eder; jag ville tacka Eder för den gladaste tiden af mitt lif, för all eder huldhet om mig under både helsa och sjukdom, för all eder flit och dygd. — — Jag vet, att I ej är född att gråna hop med mig. Fäderneslandet kallar Eder nu i sin tjenst; mitt kall att förmana upphörer i denna stunden, och, Gudi lof, I behöfven det ej. Mina råd, om de gagna något, stå Eder med hela mitt hjerta och all min förmåga alltid till tjenst; mina förböner och välsignelser skola följa Eder så länge jag andas. Förgät ej med tiden eder ungdomsvän!»* Ett skönare förhållande mellan lärare och lärjunge kan knappt tänkas än det, som egt rum mellan den ädle Bergklint och den snillrike Oxenstierna;

* Bref af Bergklint. I Oxenstiernska familjearkivet.

de fortforo ock, äfven sedan Oxenstierna nått de högsta embeten, att brefvexla med hvarandra, och Oxenstierna, som af några litteraturhistoriske författare orättvist beskylts för en viss otacksamhet mot Bergklint, bistod honom, trots sitt eget ekonomiska bryderi, ofta med penningehjelp, likasom han år 1794 förordade Bergklint till inval i Svenska Akademien, ett förord, som må hända ledt till påföljd, derest ej Akademien under en tid, som icke led af vittert armod, haft så många andra värdiga föremål för sitt erkännande*.

»Bemanna edra steg, blif ädel, vis och lärd,
Förnuft och religion skall Eder vägen säga,
Och framför allt far fort att vara älskansvärd:
Den våra hjertan har, har allt hvad man kan äga» —

så hade Bergklint helsat sin lärjunge, då denne fylde fjorton år**. Och uppmaningen att »fram-

* Oxenstierna föreslog, i bref af den 20 juni 1791, Gustaf III att uppmuntra Bergklint och använda honom i Stockholm. »Il est certain que peu d'auteurs ont plus de force de pensées que lui, et que si autrefois il a paru à Votre Maj. qu'il n'avait pas le goût assez fin pour l'expression, défaut dont il s'est corrigé depuis, il a d'autant plus d'élévation et d'images dans son style pour la pensée. Son rapprochement du centre de notre littérature ferait revivre un auteur capable d'un ouvrage de marque .....» *(Gustavianska papperen.)*

** Se »Åminnelser af en vän till Herr Grefve Johan Gabriel Oxenstierna». Handskrift i Oxenstiernska familjearkivet.

för allt vara älskansvärd» var ej svår att följa för en yngling, som i dylika afseenden var rikligt gynnad af naturen. G. F. Gyllenborg, som med mycket allvar sökt handleda den unge, kallar honom i sin sjelfbiografi »den behagligaste yngling» och lemnar honom de bästa vitsord med afseende på både uppförande och kunskaper. Han förde honom till hufvudstaden för att genom undervisning hos en språkmästare låta honom ytterligare förkofra sig i Franska språket, men äfven för att göra honom bekant vid hofvet och bereda honom någon anställning vid riksdagen. Oxenstierna ingick 1769 som tjensteman vid kungl. kansliet och blef samma år genom sina morbröders bemedling kanslist i mindre sekreta deputationen, der han hade eftermiddagsarbete och i all ensamhet uppsatte de mål och betänkanden, som åt honom anförtroddes. Den med riksdagsgrälet och de magtegande ständernas åtgöranden i hemlighet mycket missnöjde ynglingen säger, att under dessa ensliga stunder i deputationens arbetsrum »ganska näsvisa tankar» stundom ansatte honom vid åsynen af hans »förmäns troner». Som oskyldigt tecken af sin ovilja satte han »på landshöfding Segebadens stol sin parapluie» eller, då denna ej medfördes, »ett vedträ». Hans afsmak för tidens

partiväsende ökades genom besök i klubbar, der han såg dem, som styrde land och rike, vid glasens klang och kortens lek samt i moln af tobaksrök afhandla statens värf. »Dårskap och fylleri taga hvarannan i famn, och det lilla förstånd, en adelsman har, dränker han här i floder af pounsch. Han tycker sig hafva försvarat friheten, när ingen kan hindra honom att dricka så många glas han behagar. En annan lofvar med högra handen sin ära och tro och tager bakom ryggen mutor för nästa votering med den venstra». I sina dagboksanteckningar för åren 1769—1771* klagar Oxenstierna med fosterländsk sorg och en ynglings harm öfver det politiska tillståndet i Sverige. »Under eviga riksdagar, der man endast är sysselsatt att rikta sig sjelf och att skrapa ihop hvad man skall lefva utaf till den nästa, under hvilka Regeringen upphör och sitter som åskådarena vid en theater, skall på detta sätt en beständig corruption födas och den falhet underhållas, som omsider gör, att vi sälja oss helt och hållet åt den magt, som bjuder mest. — — Gud vet hvarmed nu en riksdagsmans tro skall försäkras ... Förr var man dock åtminstone det, hvad man låtit köpa

* Utgifna af Svenska Litteratursällskapet efter originalhandskriften å Upsala universitets bibliotek.

sig till, men Peklin har lärt vår nation en högre och finare art af nedrighet, den att taga penningar och bedraga likafullt».

Men Stockholmsvistelsen hade, förutom den pinsamma anblick, som dagspolitiken erbjöd, dock äfven sina behag. Oxenstierna bevistade allt emellanåt hofbalerna och var närvarande, då »cour» gafs på slottet. Visserligen finner han dessa ceremonier, då »menniskor likasom krypa fram ur ett foder, att visa sig som rariteter på en viss stund och åter stoppas in», enformiga, och bedyrar att deras enda dragningskraft är grefvinnan Meijerfelt, »en skönhet, som den förra verlden hade tillbedit på knä och gifvit offer som åt Venus och Diana»; men det var hans glädje att iakttaga kronprinsens fina och värdiga sätt att bemöta alla, hans ovanliga gåfva att igenkänna personer och den godhet, han visade äfven de yngre och mindre högtstående. För öfrigt tillbragte Oxenstierna tiden i sällskap med Gustaviadens författare Brander, med Zibet, hvars bitande qvickhet roade honom, med Gjörwell, i hvars hem han bevistade en »bal masqué», och med jemnårige inom hofvet och den högre aristokratien. Nummerlotteriet utöfvade på honom sin lockande magt, men hans klena kassa nödgade till försigtighet. Sällskapet Utile Dulci

kallade honom till ledamot med anledning af hans insända poem *Natten*, hvilket förrådde en stor skaldebegåfning och hvaraf enskilda delar och uttryck sedan fingo inflyta i den odödliga fjerde sången af »Dagens stunder». Ej under, att ett vittert samfund med förtjusning lyssnade till en sådan inledningsstrof som denna:

Vid brädden af en å, som speglar almens grenar
Och med en stilla sjö sin friska flod förenar,
Se'n hon ur ängens famn med tysta böljor flytt,
Man ser en åldrig lund, der evig kyla andas,
Och der en mattad dag med nattens skuggor blandas,
Som sig i skymning bytt*.

Den 24 november 1769 var den märkvärdiga dag, då Oxenstierna af Bergklint skulle införas i det mystiska Utile Dulci. Han omtalar på lekande sätt sin »reception»: »Med förbundna ögon leddes jag genom underliga ställen, och med öppnade ögon lemnades jag allena på ännu underligare, men jag har lofvat tysthet, jag får ej säga mera och sörjer öfver att veta något, som jag ej kan anförtro åt en journal, som roar mig så mycket och för hvilken jag varit van att berätta hemligheter, som rört mig långt ömmare än dessa. Af en besynnerlig vänskap af Orden har man i morgon beslutit att gifva mig den

* Se *Vitterhetsnöjen*, 1770, utgifna af Utile Dulci.

andra graden och låta mina barbariska ögon ännu litet närmare få upplysas af en stråle från vishetens ljus. Det har annars ingen fått så snart en ny grad, säger man; men man väntar sig mycken hjelp af mig uti deras vitterhetsöfningar. Det är beklageligt att jag både i brist af tid och förmåga kommer att bedraga den höga mening de i förtid fattat om mig. Jag var med hela sällskapet till aftonmåltid och kom ej hem förr än half tu om natten, full af konster, tecken och punsch». Skildringen röjer samma skämtsamma lynne, som så ofta möter oss i dessa anteckningar, till exempel på det ställe, der Oxenstierna talar om statskommissarien Adlerborgs aftonmåltid, »som tycktes bevisa ärligheten af hans cessio bonorum». Vid denna tid såg Oxenstierna ock första gången Bellman. Då det De la Gardieska arkivets utgifvare, med sin kända ovilja mot »sångaren med vemodsdraget», anfört Oxenstiernas uppmaning till utgifvaren af Tilas' skrifter att deri låta så litet som möjligt af »Bellmaniana» få inflyta, och då häraf den origtiga slutsats skulle kunna dragas, att Oxenstierna ej hade sinne för Fredmansskaldens ursprungliga diktning*, må som motvigt mot en sådan mening ställas Oxenstiernas egna

* Se ock *Biogr. Lex.* 10 B. 3 H.

ord i dagboken för 1769. Han visar sig der hänförd af Bellman. »Han sjunger sjelf och spelar på cittra. Hans gester, hans röst, hans spelning, som äro oförlikneliga, föröka ännu mera det nöjet man har af sjelfva versen, som är alltid vacker och som innehåller tankar, ömsom löjliga, ömsom sublima, men alltid nya, alltid starka, alltid oväntade, öfver hvilka man ej kan undgå att häpna och antingen komma utom sig af förundran eller af skratt». — Så flöt denna Oxenstiernas första Stockholmsvistelse, som var angenäm genom nya bekantskapers stiftande och genom deltagande i de nöjen, hufvudstadens sällskapskretsar hade att bjuda. Vittra studier och egna försök att stränga lyran sysselsatte honom ock. Länge hade han med nöje läst La Fontaine och Voltaire; men nu hörde han plötsligt en helt annan röst, som från förbildning och qvick flärd kallade tillbaka till naturens glömda modersfamn. Han slog upp »La nouvelle Héloise» och fann denna bok vara »det vackraste, det ömmaste», som på jorden skrifvits. »Jag skulle vara rädd», säger han, »att hafva att göra med en menniska, som jag såg läsa i denna brefsamling med köld». Säkert är ock, att denna läsning på Oxenstierna öfvade stort inflytande; man finner ofta i de sånger, med hvilka den

ädle Gustavianen senare skulle förtjusa sin samtid, rörande maningar att återgå från tom förfining till undangömda, förgätna nejder, der ännu lifvet har sin oskuld i behåll och själen får hvila från verldsbestyrens äflan. Det känslosamma, som onekligen fans hos Rousseau, medklingar, ehuru under dämpad form, i dessa maningar, hvilka dock i sjelfva verket oftast äro mer okonstlade än alla Rousseaus känsloutbrott. Det okonstlade låg i Oxenstiernas enkla, fromma, barnsliga natursinne, som bibehöll sig under allt det grannlåtsskimmer, hvari han, medan han i den förnäma verlden blänkte med sin qvickhet, måste och äfven förstod att trifvas. Nittonåringen, som sprang enkleken med bygdens barn på Sättraängen vid Skenäs och föga aktade den förnäma mornoderns ogillande uttryck öfver dylik nedlåtenhet, bevarade alltid i sitt hjerta kärleken till landtlif, natur och enkla seder. I mycket synes Oxenstierna alltid hafva förblifvit ett godt barn. Barnet blef i dubbelt afseende stort, det smittades ytligt af tidens lättsinne, det läste Voltaires och Grécourts tvetydigheter, det kallades till höga värf och embeten, det lät ikläda sig rådsdrägt och smyckas med serafimerkedja, och det viste att bära begge med behag och värdighet; men det var midt i alla

de intriger, hvaraf det omgafs, fritt från ränker, sökte aldrig vinna det minsta på någon annans bekostnad och var aldrig så förnöjdt, som när det helt plötsligt från hofnöjen, teaterfester och maskerader, af hvilka upptåg det i alla fall var verkligt roadt och i hvilka det framför allt viste att roa andra, fick på några dagar ila åter till det gamla Skenäs, lustvandra på Sundängen, skrifva vers med en sten till pulpet och somna i samma rum på »stenhusvinden» (i den äldre, af Dahlberg byggda flygeln), der sångens genius först uppenbarat sig för den unga inbillningskraften.

Denna uppenbarelse hade, såsom vi sett, timat ganska tidigt. Förgäfves hade Gyllenborg, som ansåg släta rimmare för en landsplåga och som ännu var tveksam om arten af Oxenstiernas begåfning, sökt hålla tillbaka och tygla hans lust att skrifva vers. Begåfningen var alltför verklig för att kunna qväfvas; derom vittnar den förtrogna dagboken, der versifierade utgjutelser stundom förekomma och bland dem en sådan som denna vårvisa:

Du kommer, täcka vår, tillbaka
Och hoppet i ditt sköte bär;
Naturen får din vällust smaka
Och redan i förtjusning är.
Förgäfves Bore kölden sänder,

Du bland hans is din låga tänder
Och segrar mellan stormars krig,
Du frusna fältet åter gläder,
I blomsterdrägt de milda väder
Kring segervagnen följa dig.

Med jorden, som ur dvalan vaknar,
Till fröjd och nya qväden väckt,
Sin kulna vanmagt snillet saknar,
Som under vinterns välde räckt.
I mina ådror helsan blandas,
Mitt väsen idel njutning andas
Och ömhet blott i hjertat rår:
Förtjust det nya känslor tager
Och på en gång jag sötman drager
Af jordens och min lefnads vår.

Väl är denna lilla dikt blott ett förebud till andra, som komma skulle; väl kan man tadla uttrycket »de milda väder *i blomsterdrägt*» och finna orden om snillet, som »*saknar* sin kulna vanmagt», mindre lyckligt valda; men tonen har obestridlig friskhet, och benägenheten att söka motsvarigheter mellan naturens och hjertats lif är för Oxenstierna alltid betecknande. En annan gång firar han i en vemodig sång den höstliga ensligheten i Humlegårdens alléer, som i sjelfva stadens sköte påminna honom om Skenäs, och hans uppslag:

Du lund, som jag vid staden funnit,
Du målar mig en saknad bygd,

har sin tilltalande skönhet för den, hvilken känner den tillgifvenhet för natur och hemtrakt, som Oxenstierna hyste.

De ofvannämnda delar »Vitterhetsnöjen», som 1770 och 1772 utgåfvos af Utile Dulci, förvara åtskilliga af Oxenstiernas ungdomsdikter; der förekom den redan omtalade sången »Natten», der poemen »Åskan», »Urväder på en vårdag», »Landnöjet», »Till Daphnis», »Tankar öfver enslighet vid en stad» (de redan i dagboken för 1769 införda stroferna om Humlegården), »Öfver en ung herdinnas död», »Vid en väns resa», »De fem sinnen: till Themir». Der egnade Oxenstierna åt sin blifvande konung talet »på kronprinsens födelsedag»*, hvari författaren med en aning, som ej tog miste, bådade ett nytt tidehvarf för den Svenska sång, som skulle hägnas af Gustafs spira; der begret han «Adil», den vid 23 års ålder bortgångne vännen J. I. Adelsvärd, der bragte han Damon (Bergklint) vänskapens afskedshelsning, der röjde sig ändtligen hans förmåga såsom skildrare af naturens lif i sångerna om »Morgonen» och »Sommarhettan». Enskilda strofer i »Morgonen» hafva med lätt förändring sedan fått inflyta i den första sången af »Dagens Stunder», och bland dessa, i knappt

* Talet upplästes i Utile Dulci d. 24 januari 1770.

ändradt skick, de tjusande raderna om turturdufvan:

Hvad är som hennes dagar tvingar?
Hon älska kan och hon har vingar:
Hvad dröjer hon att lycklig bli?

Visserligen saknas i »Morgonen», sådan den i samlingen »Vitterhetsnöjen» förekommer, ännu den storartade helsningen till solen — något af det skönaste som skrifvits på Svenskt språk —, men den vackra slutstrofen:

Natur och kärlek, mina vänner,
I hören båda hjertat till,

förekommer redan i ungdomsdikten.

Innan dessa sånger blefvo synliga i tryck, hade emellertid Oxenstierna lemnat fäderneslandet. Grefve Barck, Svenske ministern i Wien, hade, i anseende till regeringsrådet von Rööks sjuklighet, från Sverige begärt en vid göromålen biträdande tjensteman. Grefve Ekeblad kastade då sina ögon på den unge Oxenstierna, och dennes föräldrar uppmanade honom att mottaga anbudet. Väl var lönen mycket obetydlig, men Oxenstierna skulle bo i grefve Barcks hus och der intaga sina måltider. Tillfället att vinna ökad verldserfarenhet och vana vid de diplomatiska ärendenas handläggning syntes icke vara att förakta, helst Barcks duglighet

var stor, det förtroende han af Maria Theresia åtnjöt ganska betydligt, hans embetsskrifvelser sakrika och väl affattade, hvarföre den yngling kunde anses hafva råkat i goda händer, som komme under hans ledning. Tillbudet mottogs således; »morbror Gustaf» förnyade sina förmaningar mot versskrifning; på Fittja, der nattqvarter togs, tryckte Oxenstierna den efterskickade Bergklints trogna hand, och före slutet af år 1770 var han i Wien. Året förut hade han nämnts till »kanslijunkare» i det så kallade presidentkontoret.

Grefve Barck fattade snart vänskap för den unge tjenstemannen och prisade, i bref till Oxenstiernas mor, hans läraktighet och hans behagliga väsen. Mindre angenämt blef deremot förhållandet till Röök, som fruktade att af Oxenstierna blifva undanträngd och derföre, i sin misslynthet, ofta bemötte honom på ett sårande sätt. Röök hade emellertid fått behålla sin förut uppburna lön, och hans ovilja synes derföre hafva varit så mycket mer ogrundad, som han till följd af sin dåliga syn verkligen ej längre kunde fullgöra sin befattning. En annan anledning till otrefnad hade Oxenstierna i sin torftiga ekonomi, som emellanåt fördystrade ett annars lekande lynne. Väl förbättrades hans ställning, sedan han efter Rööks död år 1772 blifvit

ordinarie kommissionssekreterare vid beskickningen; men det älskvärda rimbrefvet till C. G. Toll af den 21 maj 1772 visar, att sinnet, trots alla lyckade försök att skämta med nedslagenheten, var oroligt och ej såg framtiden i ljus. Oxenstierna säger i detta bref, att han hellre vore en rik bonde än, som sin far, en »obemedlad herre», och han fattar ett beslut, som naturligtvis ej får tagas efter orden, att gå i krigstjenst mot Turkarne:

Jag går att, klädd i hjelm och pansar,
Emot den sturska janitschar,
I skydd af flägtande standar,
Förena i min segers kransar
Turbanen af en hospodar
Och några paschars vunna svansar.

De politiska förhållandena i Sverige hade ock länge bidragit att göra hans sinne mulet. Partistriderna fylde honom med vämjelse, och han upprepar i sin dagbok för 1771, med anledning af politiska underrättelser från Stockholm, det Virgilianska:

Venit summa dies et ineluctabile tempus
Dardaniæ.

Emellertid ljusnade plötsligt allt för hans syn, sedan statshvälfningen år 1772 försiggått, och hans bref till Bergklint af den 26 december

samma år* vittnar om hans belåtenhet med den lyckligt utförda revolutionen. »Det var tid», säger han, »att fäderneslandet blef räddadt från yran af två ilskna andar, som ömsom skakade dess grundvalar och hvaraf den ena» (Hattarne) »under något bättre afsigter förde hemligt i sinnet samma herskningslystnad som dess medtäflare». Oxenstierna prisar Gustaf III, som ej gjort sig enväldig, utan »med värjan i handen ännu vårdat de löften, dem ingen kunde hindra honom att bryta». — Den nya ordning, som inträdt i Sverige, syntes dock i början icke egnad att låta Oxenstiernas egen enskilda ställning mycket tryggas, särskildt som han lär väckt kanslipresidenten grefve Ulrik Scheffers missnöje genom ett onekligen oförsigtigt epigram, som Oxenstierna råkat glömma i beskickningens arkiv och som förmodligen af Bergensköld blifvit Scheffer meddeladt. Han stillade sina bekymmer nu som alltid med poesien, hvilken föreföll honom behagligare än statsintrigerna:

Car pour gouverner les affaires
Et pour maintenir des états,
Croyez moi, la candeur n'est pas
La qualité que l'on préfère,

så skrifver han i det Franska skaldebref, hvar-

* Se De la Gardieska arkivet.

med han år 1772 uppvaktade G. F. Gyllenborg, hvars förmodade obenägenhet mot hans rimmerier han för öfrigt i ett det Franska poemet åtföljande bref sökte blidka med dessa ord: »je n'ose rien dire de plus sur le chapitre de la poésie; je sais que vous n'entendez pas raillerie sur ce point là. Vous êtes cependant un peu injuste: vous m'avez donné ce goût vous-même depuis mon enfance»*. Poesien var ock hans hufvudsysselsättning, det var för henne, icke för statsvärf, som han egentligen var född och danad. Hans jemnårige ungdomsvän, den år 1772 aflidne kommissionssekreteraren i Constantinopel, baron Samuel Olof Tilas, hade säkerligen ock ganska rätt, då han i sitt rimbref af den 20 nov. 1771 försäkrat Oxenstierna:

»Ej chiffren skall dig fristad gifva:
Vill du en krigsförklaring skrifva,
Det *åskans målning* blifva skall.
Du skildra skall i fredsfördragen
Den *morgonsol,* som lifvar dagen
Då nattens fasa blifvit all»**.

År 1773 nämndes Oxenstierna att tillika med envoyén grefve Nils Barck »af kejsaren

* Skaldebrefvet och den åtföljande skrifvelsen förvaras i familjen Oxenstiernas litterära samlingar; så äfven det bref af Tilas, som på denna sida omnämnes.

** »Åskans målning» och »morgonsolen» åsyfta Oxenstiernas redan omnämnda dikter *Åskan* och *Morgonen* i »Vitterhetsnöjen».

mottaga investituren för Pommern på konungens vägnar», och följande året hemkallades han till Sverige för att blifva andre sekreterare i presidentkontoret och kammarherre hos konungen. Genom den senare befattningen fästes han vid hofvet, der han snart blef oumbärlig: ingen fest kunde firas, utan att Oxenstierna skulle förhöja dess behag genom Franska eller Svenska verser; konungen kunde ej gifva en skänk åt någon af sina anhöriga eller åt något främmande sändebud, utan att Oxenstierna skulle anmodas att låta en dikt åtfölja gåfvan; ingen liten intrig vid hofvet kunde utspelas, utan att Oxenstierna deröfver skulle skrifva ett epigram. Den ynnest, han åtnjöt, stegrades sedan han år 1777 i Tyskland till konungens belåtenhet utfört åtskilliga enskilda underhandlingar*. Oxenstierna hade en umgängeston, som var egnad att vinna alla. Med denna umgängeston hade han förtjust grefve Barck, sin förman i Wien, hvilken efter Oxenstiernas uppbrott från Österrike tillskref honom: »il est impossible de quitter une maison où l'on vous aime davantage; ma femme, mes enfants, enfin tout le monde fait des vœux pour vous: je ne nomme personne pour ne pas les nommer tous, aucun n'a la préférence de vous

* Se Gustavianska Handskrifterna i Upsala, del. XXXV.

aimer davantage, c'est une vraie émulation». Samma umgängesgåfvor gjorde sig nu med all sin fängslande magt gällande i den snillrike Gustaf III:s hof. Det var Oxenstierna, som der skref »cartel» och verser vid den bekanta tornering på Drottningholm, då grefvinnan Löwenhielms improviserade uppträdande gaf anledning till ett ögonblicks förlägenhet hos den annars fyndige konungen och till gåfvan af en juvelring åt Oxenstierna, som å konungens vägnar egnade henne ett poem. Hans opera »Alexander och Apelles»* lästes högt i hofkretsarne; hans qvicka infall, af hvilka många voro bitande, spriddes med hastigheten af en löpeld, upptecknades och blefvo föremål för samtal och utläggningar. Åtskilliga af dessa epigram äro tryckta i Oxenstiernas samlade skrifter och i De la Gardieska arkivet; ännu flera förvaras i en af skalden sjelf gjord, men outgifven samling »Karakterer, porträtter och epigrammer». Några må här anföras. När en hofdam**, som ej tyckes hafva varit utmärkt för sin skönhet, vid en fest på hofvet förestälde Rättvisan, omgifven af Dygderna, kunde Oxenstierna ej tillbakahålla följande infall:

* Förvarad i Oxenstiernska familjearkivet.

** Fru Cederström.

Du, som bland Dygder skall Rättvisan återkalla,
I hennes eget språk hör henne yttra sig:
O nya Themis, låt din bindel aldrig falla,
Ej derföre att du ju må få se på alla,
Men derföre att vi må slippa se på dig!

Med anledning af baron Manderströms tal om öfversättningar tillkom följande inpromptu:

Herr Manderström en vacker dag
Klef opp och satt sig på parnassen
Och gaf åt öfversättarklassen
Sitt efterdöme och sin lag.
Men ack, er lag och edra rätter
Ej någon utom Sverige ser,
Ty när ni allting öfversätter,
Så öfversätter ingen er*.

En prest, som predikade vid hofvet, hade råkat glömma förbönen för riksens ständer; genast skref Oxenstierna:

Fordom var i våra länder
Anbefaldt af kyrkans lag
Att be Gud för riksens ständer.
Det förbjudes oss i dag.
Kungen ser, att denna möda
Strider mot den rätta tron:
Lutheranska religion
Nekar messan för de döda**.

---

* Oxenstiernas skrifter, del. II.

** Jfr angående detta inpromptu frih. G. J. Ehrensvärds dagboksanteckningar.

Skarpast äro epigrammen öfver Axel Fersen,

> En af de varelser, som kallas stora männer
> Och aldrig gjorde något stort,*

samt öfver Gustaf III:s qvinliga fiende, grefvinnan Ribbing.

Under en tid, då det såg ut som om Gustaf III:s eldiga själ endast vore upptagen af nöjen, hade Oxenstierna, som för Gustaf drömt sig en bana af mer storartade värf, i ett ögonblick af missnöje, om konungen skrifvit det bekanta epigrammet:

> Man vid en konungs syn var i förundran dragen,
> Som gick, af snillet förd, att fylla hjeltars lopp,
> Men, midt i banan trött, af nöjen blott betagen,
> På första lagern söfd, tycks glömma verldens hopp,
> Lik den, för trägna värf, som bittid' stiger opp,
> Och se'n är sömnig hela dagen.

Oxenstierna har i sin omnämnda, outgifna epigramsamling sjelf om dessa rader antecknat, att Gustaf sedan »beviste motsatsen af dessa förebråelser», och han berättar på följande sätt, huru konungen en gång råkade läsa de anförda verserna och med hvilken kunglig högsinthet han bedömde dem. »En afton», säger han, »då jag

* Oxenstiernas vän Adlerbeth kallar deremot den ifrågavarande partihöfdingen »en statsman, hvilken efterverlden torde räkna bland Sveriges största». Öfverdriften är i ögonen fallande.

var ensam hos konungen, kom han till min häpenhet in med min portefeuille, som han under min frånvaro låtit praktisera ur min kammare. 'A présent du moins je verrai vos épigrammes que vous refusez toujours de me montrer'. Han trugade mig att öppna portefeuillen, hvari lågo många af de här samlade och äfven andra i samma styl. Under det att han gräfde igenom alla små lappar, hann jag endast, till min lycka, stjäla undan epigrammet om Muncken*, men ej det som gälde honom sjelf. Sedan han läsit detta, gaf han mig papperet tillbaka utan humeur. 'Je l'ai mérité en vous forçant à ouvrir votre portefeuille, et j'ai justement éprouvé le sort de ceux qui écoutent aux portes. Un temps pourra venir où vous cesserez de me faire ce reproche, et peut-être alors nous serons moins heureux l'un et l'autre'. Framtiden har», tillägger Oxenstierna, »nog besannat detta svar». Man bör för öfrigt ej alltid bedöma Oxenstiernas små infall, huru skarpa de än kunde vara, såsom mycket allvarligt menade: epigram-yran låg i tidslynnet, och de skämtsamma elakheterna voro snarare en glad lek, som lät en satirisk stäm-

* Hade konungen fått se detta epigram, så hade vänskapen mellan honom och Oxenstierna svårligen kunnat ega bestånd.

ning helt tillfälligt urladda sig, än uttryck för en djupt rotad uppfattning af personer och förhållanden*.

Huru Oxenstierna i sjelfva verket bedömde Gustaf och hans hof, derom vittnar bland annat inledningen till det skaldebref, han egnat kammarherren grefve Adolf Ludvig Hamilton. Han säger der, att i Gustaf III:s krets »enskilda brister, menskligheten följeslagare, ej förmörkade det allmänna ljuset» och att »med svaghetens undantag sällan mer behaglighet förenades med ädlare egenskaper eller mer snille med renare tänkesätt». Han säger om Gustaf, att

* I sammanhang med ofvanstående meddelanden om Oxenstiernas epigramdiktning må äfven anföras det roliga epigram, han sedermera skref med anledning af baron Rosenhanes äreminne öfver Gustaf III:

Med snillets glans och bragders ära
Och hjertats och behagens rätt
Hvad lön, o Gustaf, fick du bära
Af himlens hårda delningssätt?
Du blef förrådd af medborgsmänner,
Din blod af bofvar strafflöst tömd,
Af dem du födt och falska vänner
Din hugkomst smädad eller glömd.
Och när du sist, i grafven gömd,
Bort vara fri för sämre öden,
Så skall du äfven efter döden
Af Rosenhane bli berömd.

(Oxenstiernas outgifna samling »Karakterer, Portraiter och Epigrammer».)

glädjen i hans dar
Det storas hvila blott, men ej dess hinder var,

och tillägger, att, fast qvickheten gaf tillgång till konungens umgänge, endast förtjensten tillvann sig hans aktning. Sjelf bidrog han, såsom redan nämnts, på allt upptänkligt sätt att gifva skönhet och behag åt hofvets förlustelser, under hvilka Gustaf för några stunder glömde bekymren för att, som Oxenstierna säger,

en famille få lefva fri
Med gracer och med sånggudinnor*.

Han firade konungens födelsedag med sin nätta tillfällighetspjes »Poeten i Mariefred», som tillika på oskyldigt sätt parodierar den föråldrade vitterlek, hvilken blomstrade innan sången antagit den nyare Franska diktens fina hofton. Han lät i ett »divertissement», skrifvet för det tillfälle, då konungen lade hörnstenen till byggnaden af Haga slott**, det personifierade »Nöjet» sjunga följande vackra verser, som måste hafva på det behagligaste tilltalat konungen:

Vården, Lekar, Löjen, Frid,
Detta rum, som jag bereder,
Der en gång från mödans tid
Gustaf går att söka eder!

* Oxenstiernas prolog d. 14 jan. 1783, då »Gustaf Adolfs ädelmod» uppfördes af hofvets sällskap på Gripsholm.

** Jfr Elof Tegnér, *Armfelt* I: 184.

Skingren med er andedrägt
Allt det qval, som lifvet tvingar!
Låten kring den grund jag sträckt
Sväfningen af edra vingar
Jaga bort bekymrens flägt!
Låt, af Floras hand betäckt,
Blommor här kring spiran knytas
Och ibland i herdedrägt
Kungamanteln glädtigt bytas!
Låt, från tvångets höghet fri,
Oron här hans tillflykt skona;
Offren honom ock en krona,
Men låt den af rosor bli!
Låten Friheten och Löjet
Följa här hans hvilas dag,
Och i edert sälla lag,
När behagen lifva Nöjet,
Låten Nöjet ge behag!

Ingen kunde så som Oxenstierna och kanske Leopold gjuta diktens förtrollning öfver de stunder, då, såsom Oxenstierna i samma dikt på Haga sjunger, Gustaf, församlande i parkens skugga »de fria konsterna»,

Vid tronen lemnar qvar en aflagd höghets prakt
Och följes enskildt åt af ingen annan vakt
Än sånggudinnorna och vänskapen och snillet.

Också slösade han med kupletter och visor, vare sig att en ringränning skulle ega rum, eller ett dramatiskt stycke uppföras, eller en kunglig födelsedag firas, eller grefvinnan Löwenhielm hyllas som trettondagsbönans drottning, eller den

fruktade enkedrottningen uppvaktas med en försonande artighet, eller den kunglige Esplandian ridderligt helsa den sköna »Mélicie», hvars färger han uppoffrat för grefvinnan Höpkens.

Med konungens vänskap följde snabba befordringar, och Oxenstierna blef 1782 kommendör af nordstjerne-orden och kallad till Rikets Herre, fast kallelsebrefvet på den blygsamme mottagarens anhållan tills vidare fick förblifva oöppnadt. Han afsändes samma år till Köpenhamn att tillkännagifva hertigens af Småland födelse, blef 1783 öfverstekammarjunkare och två år derefter e. o. ledamot i kanslikollegium samt befald att bevista Rådets sammanträden. År 1786 följde utnämning till riksråd och förordnande att jemte riksrådet frih. Emanuel De Geer förestå det efter grefve Creutz* lediga

* Till Creutz hade Oxenstierna d. 27 aug. 1783 skrifvit ett intagande skaldebref, deri han, erinrande sångaren af Atis och Camilla att, innan statsvärfven togo denne i anspråk, hans Camilla var »i gördeln klädd af Fröjas hand», anhöll att få taga kännedom om den opera »Rustan och Mirza», som Creutz sades hafva författat. Bönen måtte, fast upprepad, ej hafva ledt till påföljd; det är först d. 14 maj 1784 som Creutz svarar med följande bref, hvilket förvaras i familjen Oxenstiernas samlingar och eger sin märkvärdighet derföre, att det bekräftar påståendet att Lidner för sin Medea stulit stycken ur Creutz' opera, som han under sin ofördelaktigt bekanta vistelse i Paris fått i manuskript genomläsa och afskrifva. Brefvet har följande

kanslipresidentsembetet, hvilken syssla han sedermera ensam förvaltade, sedan De Geer samma år anhållit att derifrån entledigas.

Man har redan sett, att Oxenstierna, med all den verkliga beundran han hyste för Gustaf III och med all den verkliga smak för hoflifvet, som han tvifvelsutan egde, icke var blind för

---

lydelse: »Je suis bien honteux, mon cher et aimable comte, de n'avoir pas plus tôt répondu à la lettre intéressante que vous m'avez écrite; mais il faut en accuser les affaires et non pas mon cœur: il est trop sensible et trop affecté de votre amitié pour ne pas trouver une jouissance délicieuse dans un commerce de lettre réglé avec vous. Je ne vous parle plus des lambeaux de mon opéra; il sera condamné à un éternel oubli depuis qu'un certain Lidner, que j'avais employé à Paris à en copier deux actes, m'en a volé les morceaux les plus saillants pour les faire entrer dans son opéra de Medée, quoiqu'ils y soient si mal encadrés qu'ils ne présentent que des contresens. — Vous devez vous ennuyer à la campagne pendant les bourrasques et les intempéries de la saison nouvelle; j'ai presque oublié que l'année en a d'autres qu'un éternel hiver, et le printems ne me semble plus qu'un des rêves chimériques de l'âge d'or. Adieu, mon digne, mon aimable comte! Mon âme se plait à s'associer à la votre, elle partage vos goûts et vos sentimens. *G. Creutz*». Brefvet är, i all sin korthet, betecknande äfven genom klagomålen öfver vårens bedräglighet. I sjelfva verket voro både Creutz, hvars odödliga herdedikt hos oss invigde ett nytt diktskede, och Oxenstierna, som var en af den Gustavianska vitterhetens mest lysande målsmän, till sin daning lika mycket sydländingar och barn af en evig vår som nordbor. Hos begge fans det sydliga tycke, som Tegnér anmärkt hos Oxenstierna. De voro näktergalar, som funno nordens vinter alltför sträng.

vissa mensliga svagheter hos monarken och hans hofmän. En ännu outgifven kort dagbok för åren 1779 och 1780, till hvilken minnestecknaren genom enskild välvilja fått tillgång, röjer Oxenstiernas träffande, ofta satiriska iakttagelse af förhållandena. Det är ej endast löjligheterna vid grefve Kagenecks afskedsaudiens — äfven beskrifna af Ehrensvärd — som i honom hafva en ironisk skildrare; hofvets »fêter» tycktes honom stundom »förena galenskaperna af alla tiders underligheter»; vid hofsupéerna »gäspade han ofta efter vanan till kl. 1 om natten»; brytningen mellan konungen och enkedrottningen ingifver honom oro, och han ser nog, att konungen sjelf beklagar den offentlighet, han gifvit saken och »som lägger de mesta hinder i vägen för ett bättre förstånds uppgörande»; han finner, att man af de höge mellanåt efterfrågas, då man är frånvarande, men, då man är tillstädes, för dem oftast är likgiltig; han tror, att, i fall någonsin någon vunnit konungens hjerta, vägen dit gått genom hans förstånd; han finner, att han sjelf vid hofvet kan göra föga godt, men tröstar sig dermed, att, »då en hofman endast ej gör illa, han uppfylt allt hvad hans medborgare kunna äska af hans kall»; han finner, särskildt då han är vid dåligt lynne, hofvets damer

präktiga i sina manér, trögа och högfärdiga samt insnärjda i den föreställning, att en »stor Dame» bör svara litet, sällan börja en konversation, låta den falla då ej en bestämd eller några vissa taga del deri, vara okunnig om allt utom huru man bedrar sin man och »sätter upp mössor», ofta ej orka helsa, »uppfylla begärets lagar mot många, höflighetens mot få och skyldighetens mot ingen»; han ser afunden och förtalet drifva sitt spel och sina egna bemödanden att ställa allt till rätta och förlika sinnena ofta misstydda; han pinas af de evinnerliga l'hombre-partierna, vid hvilka han ofta »för trötthets skuld ej förmådde åtskilja de figurer han höll i handen från dem, med hvilka han spelade»; sjelf känner han sig stundom frestad att, liksom alla andra, göra narr af någon frånvarande person och förebrår sig med verklig ånger så fort han gör sig skyldig till något sådant; han beklagar generaladjutanten Tolls tillfälliga »disgrâce» och tror, att kungen i honom gör förlust af en man »lika rik på snille att uppfinna som på utvägar och dristighet att verkställa»; han jemrar sig öfver sitt åliggande att vid alla tillfällen skrifva vers, och klagar att maskeraderna ibland blifva dagsverken. Men å andra sidan kunde det förtroende,

Gustaf III så ofta visade Oxenstierna, ej annat än glädja denne; han hade tillfälle att i allvarsamma saker med Gustaf utbyta åsigter, och konungen förklarade sig räkna på Oxenstierna såsom på en person, åt hvilken han »kunde med trygghet säga sina hemligheter och sina bekymmer». Det vore för öfrigt orätt att anklaga Oxenstierna för smicker. Såg han konungen intagen af misströende, böjd att sluta sitt hjerta för alla, så talade Oxenstierna till honom lika upprigtigt som bevekligt. »Jag bad honom taga sig till vara för en mélancolie, som är hemligt förborgad i hans caractère och som omsider skulle med tilltagande år göra honom till den olyckligaste menniska i verlden, när han fick afsmak till allt det buller, hvaraf han hitintills låtit sig omgifvas för att i sitt sinne döda rösten af en hemlig ledsnad, hvars välde blefve för honom så mycket odrägligare som han uttömt alla nöjen och i deras cirkel ej egde mera något nytt att förvänta». Emellertid bör man ej heller taga utbrotten af Oxenstiernas misslynthet alltför allvarligt; man skulle ock misstaga sig, om man hölle honom för en sedepredikant: dertill var han föga anlagd. Sjelf af naturen glädtig, öfversåg han gerna med andras förvillelser, och hans böjliga, älskvärda lynne kunde ej länge

uthärda att se allting mörkt. Små förtretligheter affärdade han med ett skämt, och sjelfva den trägna tillfällighetsdiktning, till hvilken han af sin ställning vid hofvet och konungens önskan uppkallades, kunde väl någon gång synas honom som ett pålagdt tvång, men roade honom för det mesta. Han var »klippt och skuren» till hofman lika väl som han var boren till skald, och en blick på hans rika diktning visar, att, om ock skalden någon gång fick anstränga sig för att göra hofmannen till viljes, hofmannen dock aldrig undanträngde skalden. Atterbom har utan tvifvel tecknat honom rätt, då han säger, att han vid hofvet bibehöll långt flere egenskaper af ett naturens barn än kanske någon af dess öfriga medlemmar, att han öfver fel var mer förundrad än harmsen och att han från andras lyten, med en menniskokärlek outtömlig på ursäkter, gerna vände sin uppmärksamhet till det goda, »hänryckt när dess sköna verklighet träffades, men föredragande äfven dess sköna skenbild framför en kal och förtviflande sanning».

Att den lätthet, hvarmed Oxenstierna strödde omkring sig sånger, hvilkas värde stundom endast var minutens, ej, såsom annars ofta händer, menligt inverkade på hans förmåga att med själens samlade kraft egna sig åt större skapel-

ser, det hade redan intygats af hans år 1777 utkomna ode öfver Gustaf Adolfs död och framför allt af hans år 1784 i »Svenska Parnassen» tryckta ode öfver Hoppet. Odet öfver Gustaf Adolfs död offrar åt det allegoriserande manéret, likasom så många andra dikter från denna tid, och man har svårt att för närvarande erfara den illusion, som en poetisk bild bör skänka, när man hör, huru den personifierade Fanatismen uppmanar den personifierade Döden att göra slut på Gustaf Adolfs dagar, och huru Odödligheten, sedan denna uppmaning blifvit åtlydd, försäkrar den fallne hjeltens ande, att hans minnes ljus ej i tidens natt skall fördunklas. Men sången vann sin tids bifall, och Gustaf III säger, då han i sitt tal vid Svenska Akademiens stiftelse omnämner de förste, af honom sjelf utsedde ledamöterna, till hvilkas antal Oxenstierna hörde, särskildt att denne skald »med en rörande stämma» begråtit den store Gustaf Adolfs död. Helt annorlunda klingar Oxenstiernas lyra i den med skäl berömda sången *Hoppet*. Äfven denna sång är allegorisk; skalden frammanar Hoppets gudamagt med dess lätta hofstat af drömmar, nöjen, önskningar och begär; men denna allegori kan ej kallas vare sig tung eller frostig. Dessa bilder äro, säger Tegnér,

»ej målade, de äro framandade på en spegelyta». Just det luftiga, det flyktiga i den nattliga synen betager oss med en sällsam förtrollnings magt. Det är, för att begagna Romarskaldens ord,

per incertam lunam sub luce maligna

som den darrande drömsynen visar sig, försvinnande när man vill fasthålla den, hemlighetsfull som en skön andeuppenbarelse, bäfvande som harpotoner lockande ur ett dimmigt fjerran. Jemt etthundra år hafva nu förflutit sedan detta tjusande qväde utgafs i »den Svenska Parnassen», och dess fägring är dock ej förbleknad, det eger ännu, trots alla smakens vexlingar, i behåll sitt fina, eteriska behag. Som en andehviskning ljuda ännu för ett känsligt öra orden:

I sömnens vård bland drömmars krets
Jag på en nytänd månes spets
Fick Hoppets klara boning skåda,

och melodiskt smeker oss ännu den sköna strofen om Hoppets ljufva följe:

Kring thronen lekte Drömmars här,
Den blinda Önskan, det Begär,
Som aldrig fylls och aldrig hvilar,
Den unga Vår, som blommor göt,
Och Kärlek, som i Hoppets sköt
Mot kogret hvässte sina pilar.

I Oxenstiernas samlade skrifter är detta poem ock intaget, men har der undergått betydande

förändringar och gör der i vissa fall ett helt annat intryck än om man läser det i dess ursprungliga form. *Ett* afgjordt företräde har det första framställningssättet, nemligen kortheten, och denna saknar icke, då fråga är om en sådan dikt som Hoppet, sin betydelse. Ett allegoriskt stycke af denna art får ej vara långt och uttänjdt, emedan illusionen då lättare försvinner och den kritiska eftertanken, som under de lätt förbiilande drömbildernas magiska inverkan slumrat, får tid att vakna och göra undersökningar. Sjelfva invokationen är i »Svenska Parnassen» mer smekande, och dess vackra strof om »Nöjena», hvilka gudinnan vill fängsla i ett band, men som, just då hon vill binda knuten, försvinna under hennes händer, är i de samlade skrifterna så godt som uppoffrad. Ty värr fick äfven den nyss anförda versen om »en nytänd måne» fara, förmodligen derföre att Oxenstiernas pröfvande förstånd sedermera onödigtvis gjorde sig betänkligheter öfver att låta den gudinna, hvars boning han såg på månens rand, omgifvas af de strålar, »som morgonrodnans ankomst båda». Å andra sidan äro dock åtskilliga af de bästa skildringarna i den första, ursprungliga dikten bibehållna, såsom raderna om Tålamodet, som

under bördan lydigt böjdt,
Är med fördolda suckar nöjdt
Och ler med återhållna tårar.

Vidare bör medgifvas, att enskilda delar undergått förbättring. Det var utan tvifvel alltför vågadt, att låta »förtviflan fåfängt bryta på den kedja, med hvilken Hoppet honom tvingar», ty Hoppet i och för sig kan icke, derest det ej åtföljes af ett hemligt, undertryckt medvetande om sin grundlöshet, utgöra en tryckande kedja för förtviflan. Skönare är då att, såsom i de samlade dikterna, låta förtviflan »i tystnans skygd» och under Hoppets inverkan »på glömskans vallmo söfvas af Friden». Tilläggas bör ock, att åtskilliga nyheter af yppersta slag hafva vid omarbetningen införts, såsom de vackra orden, att Hoppet föddes i himlen

samma dag
Som ångern skapades på jorden,

samt den derpå följande strofen:

När menskan blef från himlen skild,
Tillika straffande och mild
Vid landsförvista barns elände,
Att återföra dem igen
Han dig som en förborgad vän
Med dem i plågans sällskap sände.

Djupsinnig är ock den tillagda vers, som säger, att den dödlige, hvilken till Hoppets gudinna frambär sina böner,

hennes bifall redan hör
I sjelfva stunden af sin fråga.

Ändtligen fordrar rättvisan det erkännande, att, om än genom ändringsförsöken dikten i enskilda delar fått större tyngd och mindre luftighet än ämnet kräfver, hon dock i den slutliga versionen bekommit en ömmare, djupare ton, en mer tröstande och försonande pregel. Om i den »Svenska Parnassen» hoppet ännu hufvudsakligen skildrades som en skön och flyktig *irring*, till hvilken skalden i poemets slutrader säger, att den är dyrbar fast den bedrager, så har deremot i de samlade skrifterna hoppet fått ett mindre svikande, mer trofast, mer helgadt utseende: det fyller ännu den åldrige »med högre löftens tröst», och i de af en mild känsla genomandade slutstroferna tilltalar sångaren på följande sätt hoppets engel:

räck vid grafven mig din hand
Ifrån odödlighetens strand,
På den du höjer segerns fana!

Der, med fullbordadt värf, till slut
Vid Ljusets thron du släcker ut
Det bloss, som lyste lefnadsloppet,

Af mig i sjelfva Sanningen
Igenkänd för den samma vän,
Som följt mig här i namn af Hoppet.

Betydelsefullare, djupare, mer genomträngd af ädel uppfattning har således sången utan tvifvel blifvit genom de gjorda förändringarna; men dessa företräden köptes för ett högt pris, ty det hägringsartade, som förut utöfvade en fängslande verkan, har försvunnit, och af féslottet, som så plötsligt aftecknade sig på natthimlen, har blifvit en lärosal af ädla former, men mera tilltalande för förståndet än för inbillningen.

Med andra värf än skaldekonstens, nemligen med politikens, hade Oxenstierna emellertid, på grund af konungens uppmaning, börjat befatta sig; men »Hoppets» hägringar hade äfven i dem sin plats, särskildt under den tidrymd, som betecknades af anstalterna till det Ryska kriget. Två år före dess utbrott hade Oxenstierna kallats att förestå utrikes angelägenheterna, om än på grund af så väl konungens som Oxenstiernas skaplynne den egentliga ledningen låg i Gustafs händer. Denne senare hade redan som kronprins önskat öfvertaga underhandlingarna med de främmande ministrarne, och han blef, som konung, sin egen utrikesminister. Efter statshvälfningen af 1772 insändes alla vigtigare skrifvelser

från Sveriges sändebud i utlandet till Gustaf sjelf, och det var endast sådana underrättelser, hvilka afsågo löpande angelägenheter, som ställdes till kanslipresidenten. Oxenstierna ansågs snart på grund af sitt namn, sitt angenäma väsen, sina umgängesgåfvor lämplig att förestå kanslipresidentsysslan; men han lemnades ofta i okunnighet om öppnade underhandlingar, hvilkas art han först efteråt fick lära känna, och han fann ofta Armfelt genom konungens förtroende mer invigd i dennes planer än han sjelf var. Häraf alstrades hos Oxenstierna ett med en verklig beundran kämpande missnöje mot Gustaf, men framför allt mot Armfelt, och särskildt mot den senare kände han sig ofta förbittrad, så vidt sådant var förenligt med hans fredliga lynne. Det obehagliga i ställningen ökades deraf, att Oxenstierna, på grund af sin enskilda ekonomi, nästan var nödsakad att bibehålla sin syssla och derföre stundom måste svälja förtretligheter, hvilka annars skulle hafva förmått honom att genast draga sig undan. Under dessa brydsamma förhållanden utvecklade han, om ock ej egentligen danad för statsvärf, mycken takt och sans, bidrog i Finland ofta att förekomma utbrott af missnöje mellan konungen och hertig Carl, gaf råd, som i början bekäm-

pades och misstroddes, men sedan med framgång följdes, och stillade genom sin klokhet en stark oro, som med anledning af vissa befordringar uppstått inom flottans officerscorps. Närmare kännedom om Oxenstiernas politiska åsigter och verksamhet vinnes genom den af honom författade dagbok, som bär namnet »Mitt minne eller sammandrag af händelser i det allmänna» och förvaras på Upsala bibliotek samt i familjen Oxenstiernas samlingar. Man finner af denna dagbok, huru han kände den offentliga verksamheten som ett tvång och en börda, men tillika, huru han sökte att, efter pligt och samvete, göra sitt bästa i en befattning, der hans sjelfständighet var icke obetydligt kringskuren*.

Hans inträde i Rådet skedde kort före 1786 års riksdag, men konungen gaf honom ej på förhand del af sitt beslut att sammankalla ständerna**. Om denna riksdag hade Oxenstierna den mening, att, så vida konungen önskade allvarligt rådslå med sitt folk, mer upprigtighet och mindre förbehållsamhet borde hafva utveck-

* För vissa delar af dagbokens innehåll har frih. v. Beskow i sitt arbete »Om Gustaf III såsom konung och menniska» redogjort. Här, i en minnesteckning öfver Oxenstierna, är en större utförlighet på sin plats.

** Endast Wachtmeister, Toll och Liljencrantz voro invigde i konungens tankar.

lats, att riksdagen ej sköttes lyckligt och att den endast tjenat till att reta sinnena samt göra folket mer misstroget, konungen mer misstänksam. »Jag kan ej beskrifva», säger Oxenstierna, »den ovanliga sinnesoro, jag sett konungen känna under flera stunder af denna riksdag, då han bedragen i den mening, han egde om ständernas tänkesätt och det afseende de skulle göra på hans tankar, fann dem ej annat än misstrogna och bittra under en höflighet, som försvarade dem mot alla lagens rum» . . . Han sade sig finna, att »all kärlek af hans folk var för evigt förlorad, att den, som en gång varit så älskad som han, kunde aldrig mera återtaga hjertan, som slitit så starka band, och att således intet mera vore för honom att vänta». Oxenstierna sökte lugna konungens upprörda stämning och förestälde honom, att folket »med skäl klagade öfver åtskilliga saker, men att dessa saker kunde hjelpas» och att folkets tillgifvenhet då skulle återvända; men hans ord syntes icke göra intryck på det ej utan orsak sårade konungasinnet.

Det var vid denna tid Oxenstierna begynte mottaga de utländska sändebudens besök. »Inrättningen af det hus, han måste föra, var honom en plåga»; ty allt gick för konungens räkning

genom en hofmästare, som besörjde de stora måltiderna, men »dessemellan ej lydde» Oxenstierna*. Denne vistades från våren 1786 till krigets utbrott år 1788 ömsevis i Stockholm och på Drottningholm, förrättande kanslipresidentens göromål utan att ega sjelfva namnet. Det föreföll som om konungen sökt någon annan person, åt hvilken han kunde gifva embetet, och endast tills vidare velat anförtro det åt Oxenstierna; åtminstone uppfattade denne, i sin misslynthet öfver det halfva i sin ställning, saken på sådant sätt, och han stärktes i sina misstankar, då Schröderheim i januari 1788 rådde honom att begära afsked mot vilkor att hans gäld betalades. Detta föreföll som en »beskickning»; Oxenstierna viste, att Schröderheim stundom i sådana fall användes, och hade alltid funnit honom visserligen god, men svag samt af magtskäl och sin klena hushållning ofta nödgad att åtaga sig uppdrag, hvilka stredo mot hans önskningar. Genom rykten hade Oxenstierna ock försport, att kanslipresidentsbefattningen varit erbjuden flere personer och bland dem Hermansson, som

* Jfr Fersens *Historiska skrifter* VI: 71—72. Om än den skildring, som der lemnas, är något öfverdrifven, bekräftas den dock i det hufvudsakliga af Oxenstiernas egen berättelse i »Mitt minne».

efter lång underhandling undanbedt sig den samma. Som upphofvet till alla dessa ränker betraktade han Armfelt, hvars artighet, sqvaller och »direktion vid operan, der han gifvit flera spectacler än utbetalt qvartaler», beredt honom synnerlig gunst, och som, enligt Oxenstiernas tro, sannolikt varit ämnad till rikskansler, derest han ej vid en tvist med konungen rörande någon teaterfråga ådagalagt en brist på sjelfbehersknning, som vid utöfningen af ett så högt embete kunde befinnas vådlig. Oxenstierna säger på ett annat ställe i sin dagbok om Armfelt, att denne lofvat intaga hela Ryska gränsen med två hundra man, att han alltid vann åtskilligt genom att säga »saker som behaga och önskas», samt att, om det gälde att tjena någon menniska med att skryta, ingen fans, som så nitiskt uppfylde vänskapens pligter. En annan gång berättar han, att Armfelt under Finska kriget varit på väg att tillfångatagas, men räddats till »operans glädje, Tollens förderf och alla pastoraters beskattning».* Man bör dock, när man läser dessa uttalanden, ihågkomma, att Oxenstierna hörde till dem som aldrig hysa agg, och hans förhållande

* Oxenstierna afser det tillfälle, då Ryssarne sökte öfverrumpla Armfelts läger vid Summa. Jfr E. Tegnér, *Armfelt* I: 226.

till Armfelt var sedermera, åtminstone i hufvudsak, ganska vänskapligt, likasom de ock under den för begge pröfvande tid, som följde efter Gustaf III:s död, förenades, om ej i annat, åtminstone i sorg och saknad samt i ovilja öfver Reuterholms framfart.

Emellertid hade det besynnerliga och svåfvande i Oxenstiernas befattning med kanslipresidentsgöromålen gjort, att han beslöt tala med konungen sjelf; han förklarade sig villig att, om Gustaf så önskade, lemna sin syssla. Konungen försäkrade då, att Oxenstierna blifvit missledd af tomma rykten, och allt fortgick såsom tillförne. Det ledsammaste var, att Gustaf alltjemt mot chefen för utrikes ärendena behöll sin gamla tystlåtenhet och förbehållsamhet. Anledningen till konungens år 1787 företagna Danska resa hemlighölls för Oxenstierna; först efter Gustafs återkomst från Danmark erhöll han i ett rådssammanträde, till hvilket äfven Bunge, Ramel och Fredrik Sparre kallades, upplysning om de med Danska regeringen förda underhandlingarna. Det är bekant, att dessa fullständigt misslyckades, men äfven att konungen, dels för att visa sin omgifning gagnet af den Danska resan, dels för att väcka Ryska regeringens misstankar mot Danmark och derigenom förbereda

en söndring mellan de två rikena, gerna framhöll vinsten af sitt besök i Köpenhamn. Oxenstiernas intryck blef, att de förebråelser, man gjort konungen derför att han ej i allo lyckats draga Danmark från det Ryska förbundet, voro orättvisa: ett rike, som genom föreställningar skulle dragas från ett gammalt och pröfvadt förbund till ett nytt, »behöfver tid att sansa sig vid en så stor förändring af tänkesätt». Oxenstierna ansåg i alla fall »en grund lagd till en närmare vänskap» mellan Sverige och Danmark. Ty värr skulle det ej dröja länge innan, som bekant, verkligheten i detta afseende gäckade hans förhoppningar.

Från den stund, då Gustaf III sökt draga Danmark från det Ryska förbundet, var, säger Oxenstierna, »domen öfver oss afsagd i Petersburg»; tiden var dock ej kommen att visa oviljan, ty det Turkiska kriget upptog kejsarinnans tankar. Konungen å sin sida hade länge önskat blanda sig i Europas allmänna angelägenheter; han hade erbjudit Ryssland sin medling i kriget mot Porten, men fått afböjande svar; pinad af att vara utestängd från inflytande på den Europeiska politiken, missnöjd med den senaste riksdagen, inlät han sig i underhandlingar med Turkiet. Den note, hvarigenom kejsarinnan meddelade sitt be-

slut att utsända en flotta för att bekriga Turkarne i Medelhafvet, lemnades, oaktadt Oxenstierna »för höflighetens skuld» yrkade dess besvarande, utan afseende, och konungen gaf befallning att utrusta en flotta af tolf linieskepp och fem fregatter; han hade först ämnat anförtro befälet åt amiralen grefve Wrangel, men förmåddes af Ruuth att lemna det åt hertig Carl, med hvilken han af en tillfällig anledning var missbelåten. Ryssland å sin sida hade i oktober 1787 i Kronstadt låtit utrusta galerer och sammandrog nu trupper på Finska gränsen. Oxenstierna säger i »Mitt minne» på ett ställe, att denna Ryska truppsammandragning beredde en »väl ej farlig, men likväl *eftertänkelig* ställning»; snart derefter säger han i samma dagbok, att Ryssland »aldrig ämnat angripa»: Ryssarne i Stockholm »bedyrade kejsarinnans fredliga tänkesätt och svuro förmodligen för första gången som Ryssar på en sanning». Genom major Morian, hvilken afsändts som kurir till frih. J. F. Nolcken, Svenskt sändebud i Petersburg, hade konungen fått underrättelse om Rysslands rustningar; frih. Nolcken skildrade kejsarinnans sinnelag som utmärkt af mycken häftighet. Efter Morians återkomst från Petersburg sammankallades Rådet den 22 maj; »försvarsanstalter» beslötos, och samma afton gåfvos

order till Finska arméen, till arméens flotta i Sveaborg, till de flesta regementen i Sverige och till eskadern i Stockholm att göra sig färdiga till uppbrott. Ryssland iakttog fortfarande tystnad. Frankrikes sändebud gjorde föreställningar och sökte afstyrka konungen från alla planer att störa lugnet i norden; men dessa föreställningar inverkade icke: beslutet var fattadt *.

---

* Med anledning af denna Oxenstiernas berättelse torde följande öfverblick vara på sin plats. Sedan under den 19 sept. 1787 bekräftelse kommit på ryktena om Portens krigsförklaring, hölls samma natt en konferens på Haga, der krig mot Ryssland lär hafva blifvit beslutadt. I oktober afreste konungen till Köpenhamn för att söka knyta förbund med Danmark eller åtminstone lösa detta rike från den förbindelse, som det år 1773 ingått med Ryssland. Försöket kröntes ej med framgång, men konungen sökte af politiska skäl hemlighålla misslyckandet; de Svenske rådgifvarne borde, så vidt möjligt, tro, att Danmark vore vunnet. Den 13 jan. 1788 underrättades Toll och Ruuth om konungens planer; desse och frih. Otto Wrede bildade den »hemliga krigskonseljen», som under loppet af några månader nio gånger sammanträdde på Haga. Då 1772 års regeringsform stadgade, att konungen ej finge krig och örlig göra utan riksens ständers ja och samtycke, så borde kriget helst få utseende af ett försvarskrig och Rysslands planer att anfalla eller hota Sverige framhållas. Emellertid voro ej de skrifvelser, som ingingo från Sveriges sändebud i Petersburg, frih. Fredrik Nolcken, egnade att tjena dessa konungens afsigter. I sin apostille af d. 5 januari 1787 (Nolckens här omnämnda skrifvelser förvaras i *K. Riksarkivet*) säger Nolcken: »Rien n'annonce ici les projets qu'on attribue à l'Impératrice sur Sveaborg ou sur la Finlande Suédoise. Les troupes dans la Finlande Russe,

Oxenstierna, som, i likhet med många andra, ansåg utgången af kriget oviss och oberäknelig,

---

comme en Livonie et Estonie, sont diminuées loin d'y être renforcées». I apostillen af d. 12 januari säger han, att ej en skugga af fiendtliga afsigter mot Sverige förspörjes. Visserligen sökte kommissionssekreteraren Bergstedt, som, under Nolckens tillfälliga bortovaro, en kort tid var förordnad att förestå beskickningen, göra sig behaglig genom meddelande af allehanda rykten om Katarinas krigiska planer mot Sverige; men Nolcken försäkrar i sin apostille af den 28 maj, att den misstänksamhet och den intriglystnad, som hos Ryska regeringen iakttagits, säkerligen skulle kunna besvärjas till hvila genom hofsamhet å Sveriges sida. — När kriget mellan Ryssland och Turkiet utbrutit, undrade naturligen den förra magten, icke utan oro, hvad beslut Sverige skulle fatta, och vicekanslern Osterman yttrade, för att återhålla Sverige, att, derest ett Svenskt anfall skedde, Rysslands hufvudstyrka skulle kastas mot Sverige och kriget med Turkiet endast föras defensift. Naturligtvis var Ryssland så angeläget som möjligt att slippa ett angrepp af den Svenske konungen. Det måste på grund af Sveriges hållning vidtaga några rustningar, men Nolcken betonade i sin skrifvelse af d. 26 oktober, att dessa efter all anledning endast hade karakteren af en »vaine démonstration». Nolcken hade emellertid fått befallning att på allt sätt uppmärksamma, smeka och vinna den Danske ministern i St. Petersburg; han följde anvisningen, hvilken var afsedd att stegra Ryska hofvets misstankar och missnöje, men han försummar ej att erinra konungen om hr de St. Saphorins opålitlighet. I sin apostille af d. 14 dec. kunde han meddela, att Ryssland, i början oroadt af Sveriges närmande till Danmark, tycktes lugnadt; Osterman hade sagt honom, att kejsarinnan, som alltid sträfvat efter en nära förbindelse med de nordiska magterna, med nöje såg Sveriges och Danmarks goda förhållande. I sjelfva verket innebär detta för den, som lugnt betraktar sakerna, att Ryssland

men dock hyste förhoppningar om de Svenska vapnens framgång, fann sig böra i sin dag-

---

genom Danska regeringen och Danska sändebudet fått tillfredsställande försäkringar och visshet om Danmarks fasthållande vid den ryss-vänliga politiken; Danske ministern hade säkerligen ock upplyst, att Gustaf III:s Danska resa icke medfört något resultat. I apostillen af d. 21 december söker Nolcken aflägsna konungens förhoppningar om ett uppror i Östersjöprovinserna; han säger, att Lifländska adeln ingalunda skulle inlåta sig på sådana saker. Underrättelserna om Razumoffskys stämplingar i Sverige föranledde Nolcken att d. 1 febr. 1788 skrifva några lugnande ord om osannolikheten af att dessa plumpa försök skulle medföra verkan; han tillägger: »un danger qu'on a l'attention de prévenir est assez facilement éludé». Den 8 februari samma år säger han uttryckligen, att Rysslands militära åtgärder på Finska gränsen endast afsågo försvar, och fäster uppmärksamhet på den långvariga utmattning, som kriget mot Turkiet måste förorsaka. Slutligen skrifver han d. 7 mars: »Jamais la cour de Petersbourg a *moins* nourri des projets hostiles contre la Suède que dans le moment présent, où toutes ses forces s'absorbent par la guerre». Bestämdare kunde man ej gerna uttala sig. I april klagar Nolcken öfver konungens förbehållsamhet, som gjorde, att en Svensk minister ofta ej kunde veta hvilket språk han borde föra och huru han hade att förhålla sig. Den 2 maj föreställer han konungen nödvändigheten att icke börja ett krig utan att ega säkra bundsförvandter: om kriget begyntes, skulle det utan tvifvel blifva långvarigt.

Dessa meddelanden voro icke i konungens smak. Det var nu som major Morian afsändes till Petersburg; han medförde en ganska skarp skrifvelse till Nolcken. Det heter deri bland annat: »Den tillåtna grannlagenhet, en minister kan hafva att ej med förhastade misstankar oroa sitt hof, bör ej hindra honom att i tid gifva med utförlighet till känna de faror eller de mått, som kunna synas hota dess lugn. I sådana omständigheter

bok anteckna de skäl, som kunde tala *för* ett anfall på Ryssland. Kraf på redovisning

---

tager en minister på sig ett strängt ansvar, då han visar för mycken kallsinnighet; ty för stor misstänksamhet är i sådant fall snarare en dygd än ett fel, och åtminstone vågar han intet» (löper han icke fara) »att utsätta sig för obehagligheter, ty der han genom sådan öfverdrifven försigtighet åstadkommer försvarsmåtts tagande, kunna de ej läggas honom till last, då sådana försummade kunna ådraga de vådligaste följder. Svenska historien bär derom vittne, och en för sin skicklighet eljest namnkunnig man, gref Wellingk, försäkrade konung Carl XII, att kung August hyste för Sverige den upprigtigaste vänskap, då han samma dag bröt in i Lifland, och man påminner sig än i Versailles att 1755 hafva fått på samma dag försäkringar af Maréchal de Mirepoix som ambassadör i England, att det ej tänkte på krig, och på en gång undfick tidning att Engelska krigsskeppen borttagit Franska handelsflottan. Detta kunde äfven nu hända, och kan jag derföre intet nog anmoda eder att ej spara den minsta détail». Konungen hade redan i en chifferdépêche af d. 10 nov. 1787 förmanat sin minister i Petersburg att ingifva Ryska hofvet stora föreställningar om följderna af Köpenhamnsresan; i den med Morian afsända skrifvelsen hade han tagit bladet från munnen och nästan föreskrifvit honom, att underrättelserna om de Ryska förhållandena och åtgärderna skulle vara oroande. Konungen ansåg sig behöfva dylika meddelanden för att inverka på Rådet. Nolckens svarsskrifvelse afsändes med Morian d. 16 maj. I ett bref af mer enskild natur försvarade han sitt beteende: Rysslands rustningar hade blott afsett försvar och utgjort en demonstration ämnad att afhålla Sverige från krig; han hade punktligt underrättat om allt som timat, medan konungen deremot ofta lemnat honom i okunnighet om sina afsigter. I den mer officiella embetsskrifvelsen lemnade Nolcken en redogörelse för beskaffenheten af Rysslands rustningar. Gustaf lät taga en afskrift af denna redogörelse, men

kunde möjligen, i händelse af Sveriges nederlag och konungens undergång, göras; Oxen-

---

uteslöt ur den samma de yttranden, i hvilka Nolcken visade sig anse de Ryska åtgärderna af temligen oskadlig natur, och det var den sålunda modifierade noten, som Gustaf föredrog i rådet. (Jfr *Koersner:* Gustaf III:s yttre politik under tiden närmast före Ryska krigets utbrott.) Emellertid synes denna jemkning af Nolckens uttryck, om än gjord för att inverka på vederbörande, icke hafva varit af så starkt missledande natur som man velat antyda; ty äfven i den modifierade skrifvelsen qvarstår dock följande yttrande, hvari Nolcken svårligen kunde anses gå konungens önskningar till mötes: »allas omdömen förena sig ännu hitintills uti *den mening, som jag städse vågat lägga för E. M:ts ögon,* grundad på Rysslands högst brydsamma belägenhet, som synes förbjuda denna magt att inveckla sig på en gång uti tvenne krig». Några upplysningar om de läger, som skulle bildas vid Oranienbaum och Krasnoje Selo, samt några ord om kejsarinnans högmod och oberäknelighet funnos emellertid i Nolckens skrifvelse, och dessa kunde vara egnade att göra önskad verkan. Den 22 maj 1788 sammankallade konungen Rådet. Närvarande voro (se hemliga rådsprotokollen i K. Riksarkivet) grefvarne Hiärne, Bielke, Beckfriis och Falkenberg, friherrarne Carl Sparre och Fredrik Sparre, grefve Johan Gabriel Oxenstierna och friherre Ridderstolpe. Oxenstierna förde protokollet. Konungen redogjorde för ställningen och uppläste Nolckens ofvannämnda note, hvari de behöfliga uteslutningarna blifvit gjorda, och uppmanade Rådet att uttala sin mening. Rådet förordade försvarsanstalters vidtagande, men yttrade sig fredligt. »De instämde», heter det i protokollet, »så mycket heldre i detta rådslag, som Kongl. M:t behagat låta dem inse, att han ej brutit eller sjelf ämnade bryta fredslugnet, och de således, i en med K. M:ts egen nådiga tanke öfverensstämmande mening, *ej tillstyrkte ett anfall från Sveriges sida, hvartill Riksens Råd icke äro eller anse sig befogade,* men

stierna synes hafva velat två sina händer rena, och dagboken öfverlemnades sedermera i Reuter-

---

endast af K. M:ts omsorg för riket begärde alla de säkerhetsmått, dem nödvändigheten och omständigheterna föreskrefvo till försvar». Grefve Bielke och öfverståthållaren friherre Carl Sparre förordade en förtrolig förfrågning hos Ryska hofvet om dess afsigter; i händelse svaret blefve gynsamt, undveke man på sådant sätt de kostnader, som genom en vidlyftig utrustning och särdeles genom ett utbristande krig skulle förorsakas. Men grefvarne Hjärne, Beckfriis, Falkenberg, *Oxenstierna* samt friherrarne Fredrik Sparre och Ridderstolpe afstyrkte en dylik förfrågning, emedan, om Ryssland ämnade påföra Sverige krig, det af en sådan åtgärd kunde taga sig anledning att vinna tid; man borde ej begära förklaringar förr än alla försvarsåtgärder från Svensk sida hunnit vidtagas och riket vore väpnadt att göra eller mottaga en kategorisk fråga. »K. M:ts och dess trogne undersåtars önskan att bibehålla freden tycktes äfven härigenom vara mest befordrad, då alla tiders erfarenhet riken emellan bevisar, att vänskapen lättare återställes när man med ömse styrka frågar hvarandras afsigter, än om det ena ännu underhandlar när det andra redan är i vapen». Konungen tog nu till ordet och yttrade sig bestämdt mot den af tvenne rådgifvare ifrågasatta skrifvelsen till Ryska hofvet. Han förklarade sig besluten att med all magt sätta riket i försvarstillstånd och ej förr inlåta sig i några underhandlingar än då han, i en säker ställning, kunde med trygghet afbida deras framgång eller utan fruktan deras misslyckande. Han ämnade således genast låta befallningar afgå så väl om landtruppers öfversändande till Finland som om de dervarandes uppbådande äfvensom om utredning af arméens flotta och af de i Stockholm befintliga galererna. Efter konungens anförande afstodo Bielke och Carl Sparre från det förslag, som de i början framstält, och »förenade sig med de öfrige Riksens Råd i deras enhälliga tanke, *med den för dem alla gemensamma förtröstan, att K. M:t,*

holms förvar. Denne var för tillfället oppositionsman, men hans meningsfränder kunde i en framtid komma till magten, och det vore då ej otjenligt att de på förhand fått kännedom om Oxenstiernas sätt att betrakta sakerna. Antydningar om alldeles oegennyttiga bevekelsegrunder saknas dock ej heller; anteckningarna skulle äfven kunna

enligt Dess yttrade nådiga föresats och önskan, ville bibehålla lugnet, med undvikande af fiendtligheter från Sveriges sida, och sålunda öfvertyga verlden om fortfarandet af sina fredliga böjelser, ej mindre än Dess trogne undersåtar om sitt hjertelag och sin ömhet för deras väl».

Man ser, att rikets Råd, på samma gång de icke motsatte sig vidtagandet af försvarsåtgärder, bestämdt uttalade fredliga tänkesätt; de kunde ej heller gerna, med tanke på 1772 års konstitution, våga tillstyrka anfall. Oxenstierna säger också i »Mitt minne» (icke utan en viss omsorg att försvara sitt handlingssätt): »Efterverlden må döma våra tankar huru den vill. Den måste medgifva, att ett Råd ej kan tala öfver andra uppgifter än dem det undfår, och då det ej styrkt till annat än fäderneslandets försvar, har det ej brutit sin pligt och ej gått öfver sina rättighetsgränser, ty det har ej sagt annat än hvar och en medborgare bör säga, åt hvilken man förkunnar att dess fädernesland är i fara». Konungen, som genom Rådets tillstyrkande af de Svenska rustningarna ansåg sig hafva vunnit betydligt, inlade emellertid mycket mera i Rådets yttranden än dessa, enligt Oxenstiernas ofvan anförda och af tveksam försigtighet förestafvade uttryck, borde innebära. Han skref samma dag till Armfelt: »j'ai passé le Rubicon aujourd'hui, et, pour parler littéralement vrai, le Sénat me l'a fait passer. *Jamais je n'aurais cru que les vieillards fussent si animés et si courageux*». Detta låter onekligen som om Rådets uttalanden skulle hafva varit afgjordt krigiska.

lemna ett försvar för konungens handlingssätt, derest han en gång skulle »dömas att hafva störtat Sverige i förderf». Man bör för öfrigt ihågkomma, att Oxenstierna och Reuterholm voro ungdomsvänner och att deras ömsesidiga tillgifvenhet ännu icke var skakad: det var först i en senare tid och efter Gustaf III:s död, som Oxenstierna skulle komma att inse verkliga beskaffenheten af Reuterholms karakter, på samma gång som han då allt mer och mer kände vidden af den förlust han personligen genom konungens frånfälle lidit.

De anledningar, hvilka Oxenstierna hade att anse krigsföretaget lämpligt och ögonblicket för det samma väl valdt, voro, enligt hans egen framställning, följande. Ryssland var upptaget af det Turkiska kriget, kejsarinnan hade förtörnat England genom sin vägran att förnya den år 1787 tilländagångna handelstraktaten, och grefve Woronzoffs höga språk hade retat det Engelska kabinettet. Frankrike hade visserligen, påverkadt af Österrike, närmat sig Ryssland, men syntes på väg att försvagas af inre oroligheter och söndringar, hvarföre dess krafter ej borde skattas mycket högt. Spanien var alldeles afgjordt obenäget mot Ryssland. Österrike var förbundet med Ryssland, men kejsarens många hugskott

gjorde honom oberäknelig, och i alla händelser var Österrike för aflägset för att vid inbrytande krig mellan Ryssland och Sverige kunna skada det senare landet. Danmark var visserligen bundet vid Ryssland genom föregående aftal; men Oxenstierna smickrade sig med den förhoppning, att Danmark gerna skulle söka en anledning att slippa uppfylla traktaten och, om det blefve tvunget att uppträda, endast skulle göra det så lamt som möjligt. Hvad Preussen angår, så vore detta rike visserligen mägtigt, om ock Oxenstierna trodde, att dess magt efter några decennier, då den gamla andan från Fredrik II:s tid förkolnat, ej längre skulle vara den samma som förr; det styrdes emellertid af en vällusting, och förhållandena gjorde dessutom, att det sannolikt skulle bistå hvarken Ryssland eller Sverige, hvadan det kunde lemnas ur räkningen. Konungen i Preussen var personligen ovänligt stämd mot Ryska kejsarinnan, något som vid ställningens bedömande må hända äfven finge tagas i betraktande. Sveriges vigtigaste stöd blefve dock sannolikt England. Gustaf III hade ock med detta rike öppnat underhandlingar, afseende ett förbund, hvarvid England skulle understödja Sverige med subsidier af 400,000 pund, och det var endast den begärda

subsidiesummans storlek, som framkallat någon tvekan hos Engelska regeringen och vållat att traktaten ännu ej blifvit uppsatt och underskrifven. »Allt lofvar således för Sverige ett stöd hos denna mägtiga nation och till det minsta en fullkomlig trygghet, att den ej försvarar dess fiende». Turkiets krig med Ryssland hade ännu så länge förts med framgång för Portens vapen, och de underhandlingar, som nu inledts genom Svenske ministern Heidenstam, tycktes på väg att lyckas; obestridligen vore ock den »diversion», som en Svensk här och flotta skulle kunna göra, af stort gagn för Turkiet. Ändtligen kunde det vara en möjlighet, att genom ett krig den nationala hänförelsen i Sverige skulle lifvas, enighet återställas och den partianda qväfvas, som, underblåst af Ryska stämplingar, återvaknat. Ett krig mot Ryssland kunde, i händelse Sverige af andra magter gynnades, lyfta »ej mindre riket ur sin vanmagt än sinnena ur deras oroliga dröm». Sverige hade på utländska orter en kredit, som dess noggranna betalningar i alla tider förvärfvat och uppehållit. England borde kunna binda händerna på Danmark, derest sådant behöfdes, och Ryssland, som genom det Turkiska kriget måste splittra sina krafter, vore då ej längre obetving-

ligt. Det finnes för öfrigt, menade Oxenstierna, för riken likasom för enskilda menniskor vissa gynsamma ögonblick, dem man ej återfår, och »vissa tillfällen, hvilkas förlust man förgäfves beklagar då de försvunnit». Så tecknar han ställningen och redogör för de skäl, hvilka kunde ingifva förhoppningar om företagets framgång. Men oron för dess misslyckande och en derpå följande räfst föresväfvar honom dock alltid, och hans anteckningar äro affattade i ett sjelfursäktande syfte. »Lyckan behöfver», säger han, »ej rättfärdigas; hon medför sina skäl i sin framgång och sina segrar; men olyckan, som äfven alltid följes af hädelsen, behöfver ett vitsord för sina afsigter, och då hennes öde är att långsamt framsläpa sin oskuld mellan anklaganden och beskyllningar, behöfver hon någon som räcker handen åt hennes förtryckta sanning».

Ryssland hade, yttrar Oxenstierna, i grefve Razumoffsky * en ränkfull minister, som genom sin personliga förbindlighet vunnit på sin sida åtskillige af konungens förnämste motståndare i riket. Han förestälde desse, att Ryssland vore det Svenska folket mycket välbevåget, att kejsar-

* Razumoffsky, hvars bekantskap Gustaf III gjort i Neapel, hade der genom sin förbindlighet intagit konungen och sedan på dennes egen begäran blifvit Rysk minister i Stockholm.

innan nog såge, huru konungen ringaktade folkets frihet och huru han längtade att fråntaga riksdagen beskattningsrätten. Han hörde med välvilja de Svenskars klagan, som anförtrodde honom sitt missnöje. Desse Svenskar voro må hända ej utbildade förrädare, men de glömde, att Rysslands biträde aldrig kunde köpas för annat pris än Sveriges förtryck; Razumoffsky å sin sida hade öfverdrifna föreställningar om spänningen mellan konungen och folket samt förvexlade ett mot Gustaf fiendtligt parti med sjelfva nationen, anseende den senare i sin helhet benägen för uppror. Lifvad af sådana tankar, förde Razumoffsky, som Oxenstierna år 1786 fann så angenäm och hvars sedermera någon gång anmärkta hetsighet han i november 1787 trodde så betydligt dämpad *, ett »för en främmande minister i alla fall oanständigt tungomål» och begagnade ofta de gröfsta utlåtelser, då han talade om konungen. Förgäfves varnades han af Oxenstierna; hans uppförande förblef det samma, oaktadt man hotade att begära hans återkallande. När det nu emellertid började se ut som om Sverige närde fiendtliga afsigter mot Ryssland, blef grefve Razumoffsky plötsligen mycket mer

* Se åtskilliga bref från Oxenstierna till Gustaf III i de Gustavianska papperen.

tillbakadragen. Han, som eljest »om de minsta ämnen öfvat all bitterheten af sin tunga», låt på länge ej höra af sig. Med ens afbröts denna tystnad, då Razumoffsky den 18 juni efter en »conférence» med Oxenstierna inlemnade en skriftlig not *, att i dennes minne bevara innehållet af ett föregående samtal. Oxenstierna säger om denna not, att den »är uppfyld af den

---

* Razumoffskys bekanta not (se *Bilagan I*) kan, såsom många anmärkt, förefalla temligen fredlig, då den nu under lugna tider läses; men Oxenstiernas uppfattning om den samma delades af ett stort antal Svenskar. Noten greps med ifver af det Svenska krigspartiet; huru Gustaf III såg saken, framgår af hans yttrande i ett bref till Armfelt, der han säger, att i noten »*lyckligtvis* influtit ett uttryck, som syntes skilja konungens sak från nationens». Redan i början af noten heter det: »pendant vingt six ans de règne l'Impératrice n'a cessé de donner des témoignages au Roi et *à la nation* de Suède de son désir de cultiver avec elle un bon voisinage». Men värre och onekligen mer försåtliga voro de längre fram förekommande ord, i hvilka det säges, att kejsarinnan genom Razumoffsky låter förklara »*à tous ceux de la nation qui ont quelque part à l'administration*, que Sa Majesté Impériale ne saurait leur donner une preuve plus solide de ses dispositions pacifiques *à leur égard* et de l'intérêt qu'Elle prend à la conservation *de leur tranquillité* qu'en *les* assurant sur sa parole impériale que toutes les intentions contraires qu'on pourrait lui imputer sont destituées de tout fondement . . .» För dem, som icke utan skäl varit uppretade öfver den hållning, Ryssland länge låtit sina sändebud i Sverige intaga, skulle naturligtvis dessa uttryck synas sårande; orden vädjade allt för tydligt från konungen till hans undersåtar och afsågo söndring.

esprit, som Razumoffsky fört, och genom den skilnad den upprättar mellan kungen och nationen, genom det att Ryska hofvet emot alla kabinetters sedvana tilltalar den senare, uppeldar i Sverige det forna oenighetslynnet och synes vara gjord för att bland oss åter upprätta den förra oordningens tider». Han fann den »utvisa vänskap, men af det trolösa slaget, som skadar mera än ett uppenbart krig, då den bryter och i löndom förstör rikets första grundlagar». Vid dess genomläsande fann man, enligt Oxenstiernas tanke, att för konungen ej mera än tvenne utvägar återstodo, den ena att underteckna det i Fredrikshamn föreslagna familjeförbundet, den andra att skynda till ett krig, »för att ej lemna Ryssland rådrum att sprida sina intriger i Sverige».

Det ansågs emellertid ej rådligt att låta Razumoffsky qvarstanna i Stockholm, der han, »omgifven af sitt parti, af hvilket han var trodd, fortfor att utsprida elaka lynnen och de afsigter, han skriftligen i sin note framställt». Konungen beslöt låta tillsäga Razumoffsky att resa från Stockholm, der han ej längre kunde anses som Rysslands sändebud, sedan han genom en not, deri han gjort skilnad mellan konung och folk, sökt upplifva det gamla partilynnet. Oxenstierna

yttrar härom: »ehuru detta kunde kanhända vara ett skäl nog giltigt, och ehuru det var föga rådligt att lemna denne minister efter oss, omgifven af sina clienter, tyckte jag detta steg vara något för starkt, då vi än hade freden qvar och så noga ville undfly allt utseende af anfall. Men kungen, som just häruti trodde sig se ett tillfälle att drifva sakerna till det utbrott han önskade från Ryssland sjelft, blef vid sitt beslut utan ändring eller förminskning, oaktadt mina lindrande tankar». Gustaf III fäste i politiken, sedan han stadgat sin mening, vanligen föga afseende vid Oxenstiernas betänkligheter, och ceremonimästaren Bedoire sändes den 23 juni kl. 5 på aftonen till Razumoffsky med en skrifven förklaring, som skulle uppläsas, ej aflemnas, och deri Ryske ministern tillsades att om åtta dagar lemna Stockholm, der han ej mer kunde erkännas som minister, sedan han på ett sådant sätt »sårat ej mindre konungens värdighet än rikets första grundlag». * Razumoffsky svarade »med bitterhet», att ingen annan än kejsarinnan kunde aflägsna honom från hans plats, men begärde att genast till henne få afsända en kurir, då han icke tviflade, att kejsarinnan sjelf skulle gifva befallning om hans af-

* *Bilagan 2.*

resa, sedan han på så oväntadt sätt blifvit behandlad*. Oxenstierna, som fruktade för konungens häftighet och de utbrott mot Razumoffsky, han kunde komma att tillåta sig, mildrade något detta svar, när det meddelades Gustaf. Derefter afsände han till alla främmande sändebud ett cirkulär**, som förklarade orsakerna till det steg man tagit, samt tillkallade Danske ministern grefve Reventlow och sökte att, enär Danmarks lugna hållning var för Sverige af vigt, förtroligt med honom utbyta tankar. Han antydde för Reventlow, att denne »illa stält sitt förtroende», då han för den Ryske ministern yppat förhandlingar mellan de Svenska och Danska hofven, samt bad Danska sändebudet ihågkomma, att, om, efter det som förefallit, ett krig uppstode

---

* Med afseende på det uppförande, Razumoffsky i Sverige iakttog, hade Franske ambassadören i Petersburg Ségur till Fredrik Nolcken yttrat, att, om konungen af Sverige velat besvära sig deröfver hos Ryska hofvet, Razumoffsky säkerligen skulle hafva återkallats eller förständigats att bete sig annorlunda. (Apostille från Nolcken den 23 maj 1788. K. Riksarkivet.) Man bör dock härvid ihågkomma, att Frankrike, som vid denna tid genom sin nära förbindelse med Österrike äfven kommit i godt förstånd med Österrikes bundsförvandt kejsarinnan Katarina, önskade afhålla Sverige från alla krigsföretag mot Ryssland. Gustaf III fruktade ofta, att Ségur skulle lyckas framkalla en stark påtryckning i syfte att hindra kriget.

** *Bilagan 3.*

mellan Ryssland och Sverige, denna senare stat ej rätteligen kunde sägas vara den anfallande, alldenstund Rysslands minister sökt störa lugnet inom Sverige, hvarföre ock Danmark ej behöfde anse sig förbundet att hjelpa en bundsförvandt, hvilken sjelf framkallat oenigheten. Grefve Reventlow, hvilken, såsom Oxenstierna säger, delade den förundran, som alla Danskar af vana känna, när de se någon våga sätta sig upp mot Ryssen, men hvilken väl för öfrigt genomskådade den styrande viljans begär efter krig, framstammade några beklagande ord om det som timat, förklarade, att det förtroende, han visat den Ryske ministern, varit förestafvadt af önskan att bilägga stridigheterna, och tillade, att de uttryck, som i den bekanta noten misshagat konungen, säkert skulle hafva blifvit återtagna och rättade, om man så velat. Noten vore för öfrigt egentligen ett utdrag af en skrifvelse från grefve Osterman, hvilken skrifvelse befunnits så illa affattad, att Razumoffsky måst sammansätta en »förbättrad förklaring». Grefve Reventlow berörde ej i sitt samtal Danmarks förbund med Ryssland, men sade blott sig veta, att det Danska hofvet framför allt önskade se lugnet i norden återställdt. Samma afton var »cour» på slottet, hvarvid de främmande sändebuden tycktes häpna

öfver den åtgärd, som den Svenska regeringen vidtagit; sjelfve den mot Razumoffsky fiendtligt stämde Spanske ministern fann, utan att ogilla beslutet, det samma »mer hårdt än man kunnat vänta»; men Oxenstierna sökte, trogen sin pligt att försvara konungens politik, framhålla, att saken kommit till en punkt, der »förställningen måste upphöra». Kl. 9 på qvällen steg konungen om bord på Amphion. Kort före »couren» hade Rådet samlats, och konungen hade då nämnt grefvarne Düben och Rosen till riksråd samt förordnat, att den förre skulle uppehålla förbindelsen med de utländska beskickningarna under den tid då Oxenstierna, hvilken, fortfarande såsom chef för utrikes ärendena, skulle åtfölja konungen till Finland, vore frånvarande. För öfrigt hade konungen i ett tal till Rådet förklarat, att han ensam och ingalunda Rådet bure ansvaret för de händelser, som komma skulle; dessa ord lättade mångas bekymmer. Man fick dessutom befallning att påskynda Razumoffskys afresa *.

* Det tal, som Oxenstierna omnämner, återfinnes i rådsprotokollet för den 23 juni 1788. (Gustavianska papperen Fol. Vol. 32.) Konungen yttrade der bland annat: »Som jag helst anser sakerna på den sida mitt eget förhållande bort bereda dem, var min första känsla ett upplifvande af den vänskap, jag för kejsarinnan hyst, och jag trodde, det Hennes Maj:t funnit

Midsommardagen 1788 tog Oxenstierna afsked af sina vänner i Stockholm och särskildt

---

rådeligt att med en vänlig förklaring upplysa nämnda omständigheter för att dermed undvika brydsamma och torde hända vådeliga följder; men då jag, häraf intagen, ansåg för ett nöje att ånyo genomläsa grefve Razumoffskys note, fann jag snart den rätta mening, som deraf borde dragas. Jag igenkände, huru, under uttryck af kejsarinnans vänskap och högaktning, grefve Razumoffsky sökt att nyttja en af dess hof härstädes tillförene nyttjad utväg att skilja konungen från folket för att derigenom förleda det senare till olydnad och oenighet, och jag kunde ännu mindre tveka om hans afsigter med ett steg så stridande emot rikets regeringssätt och ett af alla rikens lagar magter emellan antaget bruk, som han igenom sitt uppförande hela tiden kunnat misstänkas för dylika, icke heller ovanliga hos flere af dess företrädare. Jag har hvarken velat eller kunnat föreställa mig, att detta djerfva företagande varit grundadt uti någon befallning af dess hof eller att detsamma någonsin af kejsarinnan kan gillas eller erkännas; men händelsen har fordrat en lika skyndsam som kraftig åtgärd, då följderna angå min och rikets ära, Sveriges regeringssätt, lugn och säkerhet. *I en sådan belägenhet har jag icke velat söka andras råd, för att icke leda på deras personer ansvaret. Jag har tagit dem af mig sjelf och blifver ensam för dem alla konungars domare ansvarig.* Jag har till en början beslutit att icke mera anse grefve Razumoffsky för en minister vid hofvet eller låta någon af mina ministrar med honom ingå uti någon öfverläggning eller underhandling. Jag har till följd deraf låtit antyda honom att inom 8 à 10 dygn begifva sig på resan härifrån till St. Petersburg och äfven låtit draga försorg om alla möjliga beqvämligheter för honom dervid».

Då man genomläser detta rådsprotokoll och särskildt de ord, i hvilka konungen påtager sig hela ansvaret för de fattade besluten, erinrar man sig Geijers ord om konung Gustaf III:

af hertiginnan af Södermanland, som alltid omfattat honom med välvilja och hvilken han lofvat

---

»de vigtigaste beslut i sitt lif och i sin regering har han tagit ensam; så med 1788 års krig; så äfven med 1789 års riksdag och den statshvälfning, han då genomförde. Att han dermed satte allt på spel, var han alltför skarpsinnig att ej inse. Också kan, att han utsatte sig för sådana faror, alldeles ej förklaras endast genom så små motiver som uträkningen att hvälfva sina skulder på ständerna och riket, ehuru detta blef en följd af både krigen och 89 års riksdag».

Konung Gustaf III:s historia är från år 1786 ett drama af spännande intresse och der den ena akten framgår ur den andra. I det föregående har minnestecknaren erinrat, huru ifrigt konungen sökte krig med Ryssland. Man ansträngde sig för att rädda skenet: det borde se ut som om Sverige blifvit utmanadt och anfallet. Rosenstein skref härom till konungen: »Det anstår ej mig att döma om E. M:ts höga afsigter, men om krig blifver oundvikligt, bedrager jag mig allt för mycket i mina begrepp, eller är det med Svenska nationen bättre att ej mycket söka öfvertyga den, att E. M. är angripen, utan hellre låta bedrifterna och utgången blifva sina egna försvarare». Mot Rosensteins uppfattning kan emellertid anmärkas, att konungen måste undvika att synas vara den angripande, dels emedan anfallskrig förbjöds af regeringsformen, dels emedan fredsbrott med Rysslands bundsförvandt Danmark då vore att befara.

Att Ryssland, som förde krig med Turkiet, önskade lugn från den Svenska sidan, är alldeles tydligt, och alla det Svenska krigspartiets försök att då göra Ryssland misstänkt för anfallsplaner voro orimliga. Men å andra sidan lär det svårligen kunna förnekas, att Ryssland oaflåtligen hade fullföljt sina försök att inblanda sig i Sveriges inre förhållanden och utså tvedrägt mellan konung och folk. Katarina hade, sedan brytningen mellan henne och konungen år 1784 uppstått, genom Markow och hans efterträdare Razumoffsky inledt hemliga stämp-

att från Finland meddela förefallande händelser. Konungens förbehållsamhet mot Oxenstierna synes

---

lingar med konungens motståndare inom adeln, och Razumoffsky hade fått befallning att underhålla missnöjet; Sverige borde bringas i det gamla beroendet af Ryssland. Afsigter att lösslita Finland från Sverige saknades ej heller; de hade en härd i »Valhalla-orden», der Jägerhorn var styrande, och främjades af Göran Magnus Sprengtporten, som år 1786 blifvit generalmajor i Rysk tjenst. (Se Fr. Nolckens skrifvelse af d. 23 okt. 1786. K. Riksarkivet.) Konung Gustaf III, som år 1772 gjort slut på det utländska inflytandet, såg sitt verk hotadt. (Jfr S. J. Boëthius: Om orsakerna till Gustaf III:s krig med Ryssland.) Han ville trygga fäderneslandets sjelfständighet och vara »herre i sitt hus»; han såg nog, att Ryssland nu var bundet genom det Turkiska kriget, men kunde dock af hvad han kände rörande Razumoffskys förbindelser med de missnöjde inom landet befara, att, när en gång kejsarinnan fått fria händer, vådor från Ryssland skulle hota. Han beslöt att förekomma hellre än att förekommas och ville med det samma en gång för alla stäcka det Svenska oppositionspartiets planer. Ögonblicket att handla var väl valdt, och företaget hade kunnat lyckas, om härens utrustning varit i alla afseenden god och ledningen bättre samt, framför allt, om icke förräderi kommit med i spelet. Naturligtvis medverkade till konungens beslut äfven hans något äfventyrliga begär att göra sig bemärkt, hans missbelåtenhet med de inre förhållandena, sådana dessa under 1786 års riksdag gestaltat sig, och möjligen hans finansiella förlägenhet, hvilken, efter hvad Armfelt påstås hafva yttrat, skulle kunna utan förödmjukelse afhjelpas genom ett krig, »i hvars kostnaders beräkning de forna utgifter lätt kunde bortblandas». Men att äfven ädlare och mer storartade skäl inverkat, synes obestridligt. Att begagna ett gynsamt tillfälle för att på en gammal fiendes bekostnad utvidga sitt välde, var för öfrigt i arronderingspolitikens dagar något vanligt, hvadan

hafva vållat, att denne under en tid närmare slöt sig till hertig Carl, med hvilken han vexlade chiffermeddelanden; äfven hertiginnan hade med Oxenstierna öfverenskommit att begagna ett skrifsätt, hvarigenom »de nyfikne skulle blifva bedragne». Man kan vara öfvertygad, att Oxenstierna härmed ej afsåg några mot konungens bästa stridande förbindelser; han synes endast hafva varit lättledd och, lika som han af nästan alla var omtyckt, stundom nog mycket benägen att göra alla till viljes. Poesien var för honom äfven under dessa allvarliga tider minst lika vigtig som någonting annat. Han lemnade sin kära poetiska portfölj i Rosensteins vård, men medtog sjelf manuskriptet till »Skördarna», hvilken

---

äfven ur sådan synpunkt kriget ej borde allt för strängt kunna tadlas af en tid, som skänkt sitt bifall åt Fredrik den andre.

Den utvisade Razumoffsky dröjde att efterkomma uppmaningen till afresa från Stockholm. Den 4 juli fick han 4 dagars uppskof; men då han ännu den 8 augusti ej lemnat hufvudstaden, tillställdes honom genom Bedoire befallning att inom tre dagar inskeppa sig på ett bestämdt fartyg; i annat fall skulle Svenska regeringen nödgas strängt bevaka honom i hans bostad. Den 11 augusti afreste han ock omsider efter tusende protester och sedan de Danska och Österrikiska sändebuden Reventlow och Stadion förgäfves gjort föreställningar till hans förmån. Ett rykte hade utspridts, att han tagit sin tillflykt till Stadions hem; men påståendet saknade grund. (Se riksrådet grefve Dübens bref till Gustaf III och till J. G. Oxenstierna. Gustavianska papperen Fol. Vol. 14.)

dikt han ville midt under krigsbullret fortsätta. I sjelfva verket kunde han aldrig rätt förlika sig med att byta

»herdinnans lena joller
I ett sträft memorial»,

såsom han i skaldebrefvet till grefvinnan Lantingshausen uttrycker sig, och man kan knappt undra deröfver att han, hur än allt omkring honom mulnade, ville öfva sina käraste, ja, man må väl säga, sina vigtigaste sysselsättningar.

Ankommen till Åbo, fick Oxenstierna af stallmästaren Bruce underrättelse om det möte, som egt rum mellan den Svenska flottan och en del af den Ryska. »Då dessa flottor råkades, sände hertigen att begära saluten så väl för sig som för Svenska flaggan. Man svarade sig ej för hertigens person neka den samma, men icke kunna gifva den åt flaggan, hvaröfver intet vore afgjordt. Ryska flottan fick i det samma en vind, som gaf henne lätthet att undkomma, men hertigen jagade henne, och som våra skepp segla bättre, hann han och omgaf dem med sitt avantgarde. Han lät då säga dem ånyo, att hvad saluten angick för hans person, behöfde den ej erbjudas, emedan den tillhörde hans födsel och värdighet, men att han äskade äfven för Sveriges örlogsflotta samma rätt. I det samma gjordes

våra skepp färdiga till bataille, och i det ögonblick, då första skottet skulle tändas, skedde helsningen från Ryska flottan med 14 skott. Förbittrad öfver att således ej kunna fortsätta den begynta affairen, hvarvid de 7 Ryska skeppen ej kunnat undgå att bli tagna genom deras läge och vår öfverlägsenhet, svarade hertigen med 8 skott, gick derifrån och, lik den gamle Moses, slog med den ondska sin hatt i däcket, att alla fjädrarna gingo sönder»*. Oxenstierna anmärker härom: »Jag nekar ej, att det är hårdt att nödgas lemna ett så sällsynt tillfälle som det att kunna utan möda taga 7 krigsskepp, en sak, som knappt kan hända i ett seculum, och som kan stadga ett helt krigs utgång; men då på andra sidan det är i alla afseenden nödigt, att Sverige ej skall anses af andra magter som angripande, ges väl intet större skäl att undvika

* Enligt bestämmelserna i Åbo fredsfördrag kunde saluten rätteligen ej fordras, ty man hade der beslutit att tills vidare uppskjuta afgörandet af dylika frågor. Meningen var nu att genom en förolämpande begäran rent af tvinga den Ryske amiralen att skjuta första skottet; men van Dessen ansåg klokare att rädda sina skepp och lemnade efter någon tvekan saluten. I sin mån visar denna lilla episod, huru ifrigt man sökte krigsanledningar och framför allt utvägar att gifva kriget utseende af ett försvar. (Jfr B. v. Beskow: Om Gustaf III såsom konung och menniska; *Svenska Akademiens Handlingar* XLII: 68—71).

denna beskyllning än att kunna bevisa, att vi låtit gå i frid en hel eskader, den vi kunnat borttaga».

Oxenstierna satte ingen tro till berättelserna om det Ryska anfallet mot Hastfers poster vid Pumala; »jag tog», säger han, »detta för ett pågjordt verk, hvartill en hemlig befallning visst varit gifven». Emellertid sände konungen, för att ändtligen få en Rysk krigsförklaring utfärdad, till Svenska sändebudet i Petersburg en befallning att af Ryssland fordra Razumoffskys bestraffning, återlemnande af de Finska landområden, Sverige under senare tider mist, samt mottagande af Svensk bemedling i kriget mot Turkiet, och Krims återgifvande åt Porten eller sjelfständighet. Vid återkrafvet af de förlorade Svenska besittningarna hade konungen gjort en lång uppräkning, innehållande tio eller tolf namn på landskap. Oxenstierna och Ruuth bådo Gustaf att ändra denna punkt; de förestälde honom, att ingen stat godvilligt kunde stycka sig sjelf, att man visserligen segrande kunde taga hvad man ville, men att, om seger ej komme att kröna företaget, det vore olämpligt att hafva »yttrat fåfänga begär», samt att alla främmande magter må hända skulle vända sig från Sveriges sak, om de funne dess anspråk så öfverdrifna. Konungen

blef missnöjd, men ändrade dock på det sättet sina påståenden, att han nu endast i mer allmänna ordalag återfordrade hvad Sverige mist genom frederna i Nystad och Åbo. Fordringarna voro, då ingen egentlig krigsanledning fans, i alla händelser, man måtte nu undvika de förhatliga landuppräkningarna eller icke, högst betydliga. Oxenstierna finner för sin del, att det nästan skulle hafva varit bättre, om man helt enkelt genom ett djerft öfverskridande af gränsen framkallat en krigsförklaring; den uttalade lystnaden efter landvinningar skulle, om den ej motsvarades af kraftig handling, inför utlandet skada Sverige. Noten afgick till Petersburg. Två dagar efter dess afgång kom dock en kurir från Sveriges dervarande minister med underrättelse, att han, i likhet med hvad i Stockholm händt Razumoffsky, blifvit förvisad från Petersburg, hvilken stad han inom en vecka borde hafva lemnat. Om nu till äfventyrs jemväl kommissionssekreteraren v. Schlaff vore förjagad, vore det icke omöjligt, att »anathemet» öfver Ryssland, i brist på öfverlemnare, ej kunde tillställas den Ryska regeringen*. Med kuriren följde äfven de noter, som

* Fr. Nolcken, som d. 4 juli hade meddelat, att de flesta utländska sändebud i Petersburg, men icke Ségur, funnit Razumoffskys not »extrêmement indécente», anmäler d. 5 juli, att han

man i Petersburg tillstält Svenske ministern. Det hette i dessa, att Sveriges beteende vore så mycket mer obegripligt, som Razumoffskys förklaring till Oxenstierna, af hvilken förklaring man i Sverige gjort så mycket väsen, endast varit muntlig, och sjelfva den ödesdigra noten ej afsedd att ministerielt brukas; det hette, att dess öfverlemnande berott på Oxenstiernas egen anhållan att bekomma den som ett stöd för sitt minne. Oxenstierna försäkrar emellertid — och

---

qvällen förut mottagit besök af statsrådet Kock, hvilken för honom uppläst en deklaration, deri kejsarinnan sade sig, med afseende på hvad som vederfarits Razumoffsky, nödsakad att vidtaga motsvarande åtgärder; inom en vecka borde Nolcken hafva rest. Kock hade härvid uppfört sig med den största artighet. Nolcken hade bedt att få taga afskrift af deklarationen, hvilket beviljats. (Se Nolckens dépêcher i K. Riksarkivet.) — Noten med de Svenska fordringarna på landafträdelser aflemnade Schlaff d. 12 juli till grefve Osterman. Ryska regeringen lät som svar, enligt hvad Nolcken i skrifvelse af d. 14 juli upplyser, tillkännagifva, att Schlaff ej längre skulle betraktas som chargé d'affaires, utan äfvenledes borde lemna Petersburg. —Grefve Osterman hade under nästan hela den föregående tiden behandlat Nolcken på mycket förekommande sätt. Den ständigt vaksamme Svenske ministern hade emellertid iakttagit det förtroliga förhållande, som egde rum mellan det Danska sändebudet St. Saphorin och de Ryske statsmännen samt särskildt Danskens täta och långa samtal med vicekanslern. Han hade i sin apostille af d. 27 juni derpå fäst den Svenska regeringens uppmärksamhet. (Nolckens depêcher. K. Riksarkivet.)

han har grundade anspråk att blifva trodd — att dessa påståenden icke öfverensstämde med verkliga förhållandet. Han hade aldrig begärt noten, aldrig äskat någon hjelp för sitt minne: »Razumoffsky gaf mig den sjelf under denna titel. Den var med hans namn undertecknad, och i alla händelser blir väl en not, underskrifven af en främmande minister, att anse som en akt från dess hof».

Bland föremålen för Oxenstiernas oro voro äfven de förut* omnämnda underhandlingarna med England. Ehuru chef för utrikes ärendena, hade han aldrig af konungen erhållit fullständig kännedom om dessa underhandlingars beskaffenhet, och han fruktade, att Gustaf genom att allt för hårdt påyrka subsidiesummans uppbringande till en viss bestämd siffra skulle komma alltsammans att stranda. I det höga spel, konungen begynt, var enligt Oxenstiernas mening Englands vänskap af så stort värde, att man ej borde genom för högt drifna anspråk äfventyra dess mistning. I händelse af Englands afslag skulle, enligt hvad Gustaf nu meddelade Oxenstierna, underhandlingar öppnas med Frankrike; det Svenska sändebudet i London, frih. Gustaf

---

* Sid. 90

Adam Nolcken (broder till Svenske ministern i Petersburg), var redan försedd med ett bref, bestämdt att, i fall af behof, företes för den Franske ambassadören. Oxenstierna ansåg ett sådant tillvägagående farligt: det skulle reta England, om Sverige genom ett förnyadt anlitande af Frankrike återginge till sin förra politik, och Frankrike skulle aldrig glömma, att Sverige velat förena sig med dess gamle rival. »Kungen löper», säger Oxenstierna, »fara att sätta sig mellan två stolar, förlora Frankrike utan att vinna England». Den 9 juli omtalade konungen emellertid för Oxenstierna, att han tillåtit Nolcken medgifva någon afprutning på subsidiebeloppet; med bäfvan och hopp afbidade nu Oxenstierna underrättelser från London. Den 14 juli skrifver han sorgset: »Negociationen med England är förbi och det glada hopp försvunnet, som jag deraf hade fattat. Baron Nolcken har gjort bruk af det bref, han hade att afsända till ambassadören baron Staël i Paris vid det tillfälle att England ej ville ingå på våra propositioner. Det är mig obegripligt, att han så brådskat med denna åtgärd. Engelska ministèren har väl sagt sig ej kunna gå längre med subsidierna än till 100,000 pund sterling, på grund af den svårigheten, man förutsåg, att vinna parlamentets

stadfästelse på en högre summa, men hade likväl utsatt, att subsidierna skulle uträknas och ökas efter omständigheterna, och således ej i sjelfva verket afslagit vår begäran». Konungen oroades, då han såg hoppet om Englands hjelp försvinna, och önskade nu, att G. A. Nolcken aldrig hade afsändt brefvet till Staël; men han upplifvades snart genom ett bref från den sistnämnde, som gaf hopp om subsidier från Frankrike. »Som likväl», skrifver Oxenstierna i sin dagbok, »ej England afslagit våra ansökningar, skulle man ändå fortfara att tala med denna magt. Våra ministrar i Paris och London underrättades med likalydande bref om kungens tankar. De tillsades att brefvexla med hvarandra, och den, som på någotdera stället först kunde, skulle först afsluta ett förbund». Den 17 juli ankom en kurir från Staël. Denne hade, så snart han genom Nolcken fått veta att ingen hjelp från England vore att påräkna, i Paris inledt underhandlingar om förnyandet af den förra traktaten; man hade svarat, att, »i fall Sverige verkligen vore eller blefve angripet, Frankrike ej undandroge sig att förnya den del af traktaten, som föreskref en hjelpsändning och förhöjda subsidier, men att, hvad den varaktiga subsidietraktaten angick, ingenting för närvarande

kunde afgöras». Denna underrättelse innebar, att nu äfven förhoppningen på Frankrike gäckats; denna magt gaf tydligen endast undvikande svar. Oxenstierna utbrister: »ett ängsligt mörker omger vår ställning; mitt hjerta är intaget af bedröfvelse och fräter sig i oro»*.

Hertig Carl hade emellertid den 9 juli anlupit Sveaborg; han medförde två tagna Ryska fregatter. Oxenstierna undrade, huruvida her-

* Från november 1787 till februari 1788 hade underhandlingar om ett förbund med England blifvit förda; de syntes i början leda till målet, men afstannade plötsligen. De upptogos åter i juni 1788, men strandade på den anförda grund, att Pitt och Caermarthen funno subsidiesumman för hög. Då J. G. Oxenstierna klagar öfver underhandlingarnas misslyckande och öfver konungens sätt att leda dem, fäster han sig hufvudsakligen vid frågan om subsidiesummans storlek och anser, att man gerna kunnat låta denna nedprutas. Deri har han otvifvelaktigt rätt, men han tycktes förbise, att den verkliga anledningen dertill att Englands håg för det Svenska förbundet afsvalnade var en helt annan än subsidiefrågan. England var en stat, som bestämde sitt handlingssätt efter sina fördelar, icke efter känslor. När det under senare delen af 1787 såg ut som om Ryssland, Österrike och Frankrike skulle ingå en trippelallians, var England angeläget att deremot bilda motvigt genom ett förbund med Preussen och de nordiska staterna, deribland Sverige. Men då det vid denna tid svaga och af början inre söndringar hemsökta Frankrike, på hvars hållning England alltid kastade afundsjuka och bevakande blickar, ej vågade ingå i det Rysk-Österrikiska förbundet, så fans ej längre för England något skäl att bilda ett motförbund, och dermed var ock tanken att hjelpa Sverige uppgifven.

tigen gjort väl att inlöpa i hamnen och lägga sig för ankar med sin flotta. Han hade åtta skepp och var genom 5 mils afstånd skild från de öfriga nio. De skepp, man väntade från Carlskrona, hade ännu icke anländt, och under dessa förhållanden hade den Ryska flottan med tretton eller femton skepp utlupit från Kronstadt. Oxenstierna fruktade nu, att dessa skepp skulle anfalla de nio Svenska, som voro på sjön, utan att hertigen från hamnen kunde undsätta dem, och sedermera möjligen instänga honom sjelf. Efter att hafva samrådt med Toll, skrefvo Oxenstierna och Ruuth på eget bevåg till hertig Carl och framstälde de skäl, som syntes böra bjuda honom att så skyndsamt som möjligt gå till sjös. Emellertid kommo de omtalade nio skeppen, och faran för flottans splittring var således aflägsnad; Oxenstierna ansåg dock fortfarande, att genom hertigens qvardröjande ett tillfälle att slå fienden förlorades, och han befarade dessutom, att konungen skulle mycket onådigt upptaga saken. Detta antagande visade sig grundadt. När konungen fått veta flottans ankomst till Sveaborg, skref han till Ruuth och bad honom nyttja all sin öfvertalningskonst för att påskynda hertigens affärd, sade sig vara mycket förtörnad och förklarade, att endast en

seger kunde utplåna hans missnöje*. Oxenstierna gillade konungens mening; flottan, på hvilken allt berodde, borde, tyckte han, ej försumma tiden och lemna fienden rådrum. Han och Ruuth förenade nu sina böner hos hertigen; de ville dessutom gerna, att han skulle vara borta innan konungen återkom, på det att ingen ordvexling mellan dem måtte uppstå. Oxenstierna var besluten att göra allt för att hindra och förekomma en söndring mellan bröderna. Den 12 juli ankom till Ruuth svar från hertig Carl; han klagade öfver konungens bref, öfver det misstroende, som visats honom, och öfver befallningen att gå till Aspö. Konungen hade gifvit denna befallning, emedan han erinrade sig, att Svenska flottan under det sista Finska kriget legat der; men han hade, menade hertigen, glömt, att Aspö numera vore Ryskt, att man derföre nu ej egde lotsar till sitt förfogande, att inga sjökort funnes, utom de två som blifvit tagna på de begge eröfrade fregatterna, och att i förra kriget de Svenska skeppen ej förde mer än femtio kanoner, medan de nu buro sextio eller sjuttiofyra, hvadan de nu ginge mycket

* Den 11 juli skref Gustaf från Peipola det stränga bref till hertig Carl, hvari uttrycket »jag väntar att blifva lydd» förekommer. (Schinkel-Bergmans minnen II: 253.)

djupare; ändtligen vore hertigen ej herre öfver väder och vind. Hertigen misstänkte, att konungen rådfört sig med Armfelt och andra landtofficerare, som ej förstodo flottans angelägenheter. Dessa hertigens ord gjorde intryck på Oxenstierna; han bad Ruuth visa brefvet för konungen, hvilket ock skedde. Åtgärden ledde åtminstone till den påföljd, att Gustaf, i stället för att, såsom han först tänkt, genom baron Rayalin gifva förnyad befallning om flottans omedelbara utlöpande, beslöt att sjelf samtala med hertigen. Samtalet lär, enligt Oxenstiernas uppgift, hafva varit allvarsamt; hertigen hade förklarat, att han vid första tillfälle ämnade slåss med fienden, men att han, hurudan sjöslagets utgång än blefve, önskade nedlägga befälet. Till dessa missförhållanden, hvilka Oxenstierna beklagade, kommo andra; hären hade öfverförts till Finland utan att man sörjt för fältbageriers inrättande eller tillräckliga förnödenheters anskaffande; Toll gjorde allt, som stod i hans magt, men Armfelt motverkade honom och gjorde honom förfång hos konungen.

Den 14 juli gick flottan ut att uppsöka fienden. Den 17 hörde Oxenstierna ett starkt kanondunder; såsom god Svensk var han nu sjelf i eld och låga samt afbidade med oro och

hopp underrättelser om striden; på natten kunde han ej få en blund i sina ögon. Särskildt missnöjd var han deröfver, att Rayalin och Toll icke utskickade några turomas eller bestyckade skärgårdsfartyg från Sveaborg för att hjelpa den stora flottan och, i händelse af slagets lyckliga utgång, förfölja fienden. Ännu kl. 12 den 18 juli viste man intet; men kl. $^1/_2$1 syntes de Svenska skeppen efter ärofull strid återvända från Hoglands slag, och klockan 4 på eftermiddagen var hela flottan inkommen i hamnen*. Oxenstierna jublade öfver det mandomsprof, som gifvits, och beklagade endast den olyckliga vindstillan, som gjort framgången mindre fullständig än den annars skulle blifvit. Den 20 juli foro Oxenstierna och Ruuth till hertigen för att förmå honom att ej, såsom han hotat, nu lemna befälet öfver flottan. De sökte honom förgäfves och funno honom ej förr än efter återkomsten till Helsingfors. De förestälde honom då, att äran fordrade hans qvarstannande på sin plats, att en afsägelse kunde tolkas som ett tecken att

---

* Konungen aflät till storamiralen en hjertlig skrifvelse. »Min bror», säger han, »ni har hämnats det Svenska namnet och sextio års skymf. Hvad det är mig ljuft att hafva en ömt älskad bror att tacka för en så fullständig seger och att veta er icke vara sårad».

slaget vore förloradt eller att han skydde faran; Ryssland skulle tyda saken som bevis på misströstan. Deras ord gjorde åsyftad verkan, och hertigen lofvade att afstå från sin föresats, mot vilkor att han äfven under fredstiden skulle erhålla öfverinseende öfver amiralitetet och öfver dess hela ekonomi. Han klagade öfver ofullständig utrustning; hans flesta skepp hade ingen ammunition qvar, och särskildt saknades trettiosexpundiga kulor.

Hertigen ville hafva öfverstelöjtnant Nordensköld befordrad till contreamiral, ehuru denne var bland de yngre i sin grad. Oxenstierna, likasom konungen, fruktade att detta skulle väcka afund, men Gustaf tvekade att afslå sin broders begäran. Te Deum firades i Helsingfors, konungen höll ett lysande tal, de eröfrade Ryska flaggorna och vimplarne nedlades inför altaret i kyrkan, och befordringarna kungjordes, bland dessa Nordenskölds*. Hans utnämning höll på att framkalla en storm; det är en heder för Johan Gabriel Oxenstierna, att han med sin vänliga öfvertalningsförmåga, sitt vinnande sätt bidrog att stilla den samma. Inemot trettio afskedsmemorial hade redan blifvit uppsatta; men

* Otto Henrik Nordensköld var i slaget vid Hogland storamiralens flaggkapten och hade synnerligen utmärkt sig.

Oxenstierna, som åtnjöt sjöofficerarnes förtroende, ehuru han sagt dem att, »då han intet uträttade i sitt eget departement, han långt mindre kunde verka i deras», förestälde dem, att hederns bud borde hindra det tillämnade afskedstagandet; de borde i dessa vådliga tider uppoffra egna tycken och anspråk för fäderneslandets sak samt besinna exemplets magt och vigten att nu upprätthålla endrägt. De lätt uppbrusande krigsmännen lyssnade verkligen till den välvillige fredsstiftaren, som ej talade enligt uppdrag, utan af sitt hjertas tillskyndelse, och då nu äfven hertigen, Wrangel och Ruuth ifrigt verkade för sinnenas dämpande, så lade sig den första oviljan. Oxenstierna hade föreslagit konungen att gifva en grads befordran åt alla officerare, som deltagit i slaget vid Hogland; förslaget tillbakavisades i början, men godkändes sedermera, och öfverste Linderstedt, som begärt afsked, blef contreamiral. Nu voro flottans officerare åter nöjde; de förklarade sig vid alla tillfällen beredde att offra allt för konungen samt antydde jemväl sin afsigt att tygla landttruppernas officerare, hos hvilka jäsning ty värr redan försports.

Det förhatliga skådespelet af söndring, olydnad och förräderi började nemligen nu uppföras.

Den 21 juli berättar Oxenstierna, att två öfverstar Lejonhufvud och Hemming lemnat sina regementen, att en stor hop subalternofficerare gått ur tjenst eller begärt att få afsked. »Så allmänna afsked», fortfar dagbokens författare, »vålla den skadeligaste verkan inom oss och utsprida förskräckelsen bland sjelfve soldaterna, som tro sig öfverlemnade till offer åt faror, som deras mera upplyste officerare förutsett och velat undvika». Under dessa förhållanden besökte Oxenstierna konungen den 24 juli på morgonen; samtalet räckte i halfannan timme och utmärktes af mycken förtrolighet. Oxenstierna nämnde, att, ehuru han ej fått förtroende om konungens planer, underhandlingar och beslut, han med djup rörelse iakttagit den oro, konungen under den senare tiden visat, samt önskade känna de särskilda anledningarna dertill. Gustaf svarade med att klaga öfver bristerna i krigsutredningen och öfver de inlemnade afskedsskrifterna; han tillskref 1786 års riksdag allt det bekymmer, hvari han befann sig. Oxenstierna förestälde honom i bevekliga ordalag nödvändigheten att under kriget ej för mycket blottställa sin person, på hvilken så mycket berodde. Riket sammanhölles i närvarande stund endast af honom, och om han

fölle, skulle Ryssland åter försätta Sverige i ett beroende tillstånd. Konungen svarade på vänligt sätt, men Oxenstierna, som hos honom tyckte sig finna något af »förtviflans öfvergifvenhet», betviflade att han skulle följa rådet. Ställningen blef för öfrigt allt mer oroande. Alla officerare vid Dalregementet och största delen af Södermanlands regementes officerare hade under gårdagen begärt afsked. Genom öfverste Klingspor hade de förre öfvertalats att ännu vänta; med de senare underhandlade general Siegroth. Öfversten baron Strömfelt hade vid sitt regemente förekommit ett befaradt utbrott samt äfven bidragit att »blidka» Jönköpings regemente. Men öfverallt var oro, man klagade öfver brottet mot regeringsformen, och Rysslands utskickade uppviglade, enligt Oxenstiernas tro, i hemlighet sinnena. »Man igenkänner», säger Oxenstierna, »i regementena lynnet af de provinser, från hvilka de komma, och de personers röst, som der äro mest böjda emot konungen. Östgötarne äro endast derifrån undantagne, oaktadt de bo kring gref Fersens egendomar; men som officerarne der alltid haft disputer med herrskaperna, har den gamle tribunens lärdom ej verkat hos dem». Oxenstierna såg med fasa, att en »hvälfning i mjugg bereddes», och bäfvade

för Sveriges öde. Med rörelse hörde han konungens utlåtelse, då han mottog en inlaga från major Stromberg vid Österbottens regemente. »Vid undfående af detta papper sade han: detta är utan tvifvel ett afskedsmemorial som alla de andra. Men då han fann, att det var en begäran om befordran inom regementet efter öfversten baron Lejonhufvuds afskedstagande, sade han: Herre Gud, skall jag finna mig i den ställning, att, då jag förr varit så plågad af dem som begärt tjenster, jag nu skall anse en ansökning som en lycka!»

»Måtte försynen vaka öfver konungens dagar, aldrig mera dyrbara än nu, och ej försåtet sväfva kring hans steg», — med dessa önskningar betraktade Oxenstierna händelsernas utveckling. Han kunde en och annan gång vara missnöjd med konungen, och hans dagbok vittnar kanske alldeles för mycket derom; men i bottnen var han Svensk och konungsk, och han var för rättsinnig och god för att ej afsky förräderi och ränker. Den enda ljuspunkten var i hans tanke generalernas uppförande. »De hafva med värdighet, med trohet och styrka gjort allt att hindra det allmänna afskedstagandet, och utan deras möda tror jag att i denna stunden halfva arméen varit utan befäl».

Med den 25 juli 1788 upphöra Oxenstiernas dagboksanteckningar. Närmare upplysningar om det sätt, hvarpå han uppfattade den allmänna ställningen, förekomma emellertid i trenne skrifvelser, hvilka äro af hans hand och ännu finnas i behåll; den första är ställd till öfverkammarherren, f. d. landshöfdingen grefve Nils Filip Gyldenstolpe, den andra till Rosenstein och den tredje till konungen.

Brefvet till grefve Gyldenstolpe är af mycket förtrolig beskaffenhet*. Efter att hafva redogjort för missnöjet inom hären, för det miss-

* Brefvet till Gyldenstolpe förvaras i Kongl. Biblioteket; det är dateradt Lovisa den 14 augusti 1788. Frih. v. Beskow har i sitt arbete »Gustaf III såsom konung och menniska» ansett talet om konungens planer att afsäga sig kronan och gå i landsflykt endast bero på grundlösa rykten och som stöd hänvisat till det om manligt mod och högsint beslutsamhet vittnande bref, hvilket konungen den 23 augusti tillskref Rosenstein. Emellertid röjer Oxenstiernas skrifvelse till Gyldenstolpe, att Gustaf verkligen för tillfället umgicks med ofvannämnda planer. Detta bevisar dock endast, att äfven starka själar hafva stunder af misströstan. Konungen ådagalade snart en rådighet och en kraft, som vittna, att modfäldheten, hvilken för öfrigt under så mulna förhållanden kunde hemsöka de bäste, blott var öfvergående. Gustafs förhållande under den närmaste tiden och vid 1789 års riksdag uppenbarar tillräckligt hans mod och själsstyrka. Att han under första intrycket af Anjalaförbundets hemska och brottsliga företeelse talade om abdikation, det framgår äfven af Armfelts bref till sin hustru den 11 aug. 1788. (Tegnér: *Armfelt* I: 244.)

lyckade anfallet på Fredrikshamn och för konungens beslut att tills vidare, huru än sakerna utvecklade sig, stanna i Kymmenegård, skildrar Oxenstierna det besök, som han der gjorde hos sin herre. Han fann konungen i ett af dessa ögonblick, då det annars spänstiga sinnet var djupt upprördt och benäget till förtviflade beslut. Gustaf talade om att afsäga sig kronan till förmån för sin son; han skulle bosätta sig i Rom, så vida ej tanken på drottning Kristina derifrån hindrade honom: motsatsen skulle blifva för stor mellan henne, som frivilligt lemnade riket, och honom, som af olyckor tvungits dertill. Hellre ville han då lefva i Schweiz eller i Paris. Konungen vädjade för öfrigt från stundens till häfdens dom och erinrade, att han dock uträttat något i verlden: han hade räddat fäderneslandet ur anarki, han hade gjort myntrealisationen, han hade skapat en flotta, han hade hägnat de sköna konsterna. Ställd i valet mellan att göra tronafsägelsen inför riksdagen eller genom skrifvelse till Rådet, skulle han bestämma sig för den senare utvägen, ty han ville ej återse Stockholm. Konungen sörjde öfver sina vänners blifvande öde och sade, vändande sig till Oxenstierna: »Vous, si vous êtes dépouillé de la place que je vous ai forcé de prendre, quel sera votre sort?» Oxenstierna säger åt Gyldenstolpe, att

han vågade hvarken till- eller afstyrka konungens tankar på afsägelsen; om sin egen ställning tillägger han: »Si tout s'écroule, je pourrai bien passer mal mon temps. On me croira peut-être l'auteur d'une guerre illégitime. On le supposera du moins, et on ne saura pas que, par une suite du manque de toute confiance qui m'a fait si souvent enrager, j'ai même été dans l'ignorance de tout ceci comme du reste. Au moins il faudra du temps pour l'éclaircir. En attendant je ne souhaite que le salut de ma patrie». Man finner af detta bref, att konungen äfven i de mörkaste stunderna af missmod och medan hans egen ställning måste upptaga hans sinne, dock tänkte på andra och var orolig öfver sina vänners öde.

Den 21 augusti 1788 sände Oxenstierna, äfvenledes från Lovisa, ett bref till Nils von Rosenstein (Gustavianska papperen T. 31); det är skrifvet under intrycket af underrättelserna om Danmarks fredsbrott, hvilket nu kunde anses som säkert, ehuru sjelfva den förklaring, hvarigenom det Danska hofvet tillkännagaf sitt beslut, icke framkommit. I detta bref säger sig Oxenstierna finna endast trenne utvägar att rädda konungen och riket; den ena vore att söka i andra magters medling, den andra i samman-

kallandet af riksdag och den tredje i ett familjeförbund, som kunde göra Ryssland och Danmark benägna till fred. Medlingen skulle draga för långt ut på tiden, en riksdag kunde blifva stormig och föranleda en skakning af sjelfva regeringsformen samt en förödmjukelse, hvilken konungen ej skulle uthärda; men en »pacte de famille» borde kunna rädda alltsammans. Ett dylikt familjefördrag hade Ryska kejsarinnan redan i Fredrikshamn föreslagit; ett evigt förbund mellan de Holsteinska husen skulle säkerligen ännu vara i hennes smak. Oxenstierna hade derföre i samråd med Ruuth, Taube och andra uttänkt följande plan. Konungen skulle erbjuda Ryssland fred »och ingå med begge sina grannar *le pacte de famille* med en beständig fred för alla tre, garanti af ömse besittningar i Europa, försvar då endera angrepes, men ej deltagande i någonderas offensioner». Konungen kunde gerna uppoffra det gagnlösa förbundet med Porten. Emot denna »sacrifice» borde konungen begära tillbaka den gräns, som Sverige förlorade genom freden i Åbo; han blefve derigenom rättfärdigad inför riksdagen. Sverige borde för öfrigt bibehålla rätten att mottaga Franska subsidier. Om konung Gustaf ville bestämma sig att göra Ryssland detta förslag till familjeförbund, så skulle han

ännu sjelf kunna beherska ställningen; i annat fall torde hären eller ständerna taga från honom det afgörande ordet. Ett lyckligt krig skulle ju knappt kunnat gifva Sverige mera än hvad det vunne genom ett dylikt fördrag, som ökade dess landområde och läte det behålla en gammal bundsförvandt; för öfrigt borde, äfven om ej en utvidgning af gränserna kunde beredas, åtgärden i alla fall vidtagas såsom utgörande det enda medlet att förekomma rikets söndring. Oxenstierna klagar, att konungen ej befunnits hugad för planen, men vill dock ej släppa den; han ber Rosenstein tala med riksdrotsen och vinna honom för saken: drotsens ord vägde nemligen mycket hos konungen och torde uträtta mera än andras.

Oxenstierna upplyser i detta bref ingenting rörande den närmare beskaffenheten af det familjefördrag, han tänkt sig; till det allmänna yrkandet återkommer han i den skrifvelse, han den 25 augusti från Lovisa tillsände konungen sjelf (Gustavianska papperen T. 31).* Oxenstierna nämner här, att han visserligen ej gör anspråk på att opåkalladt inblanda sig i angelägenheterna, men att han dock af fosterlandskärlek, pligtkänsla och tillgifvenhet för konungen känt sig manad att föreslå det enda medel, han

* *Bilagan 4.*

lyckats uttänka till Sveriges frälsning. De Engelska och Preussiska hofvens föreställningar hade ännu ej gjorts med sådant eftertryck, att de kunnat återhålla det Danska hofvet från dess krigsplaner; Sverige stode utan bundsförvandter och skulle svårligen kunna fullfölja tvenne krig på en gång, helst det vore nära att blifva ett rof äfven för inhemska söndringar och »egna villor». Oxenstierna dristade för konungen å nyo framkasta tanken om ett familjefördrag. Väl hade konungen en gång invändt, att Sverige genom en sådan anordning skulle komma i en alltför beroende ställning; men ett förbund kunde tänkas, som lemnade Sveriges sjelfständighet okränkt och dessutom tillförde det väsentliga fördelar. Förbundet borde vara endast defensift; »framtiden kunde genom kronprinsens arfsrätt tillägga Sverige ett nytt rike»; det enda, man måste tillspillogifva, vore förbundet med Turkiet, men detta förbund kunde, enligt Oxenstiernas mening, »utan saknad lemnas bland de öfriga politiska fåfängligheter, som så ofta lyst med vidsträckta utsigter och stannat utan verkan». I ersättning för det uppoffrade Turkiska förbundet borde Sverige återfå de gränser, det i Åbo förlorade. Om konungen sjelf tvekade att göra Ryssland dessa anbud, så skulle Danmark

utan tvifvel finna sig hedradt genom ett uppdrag att framföra dem och medla mellan tvenne riken. Om Ryssland ej ville lyssna till dylika framställningar, skulle ett så obilligt afslag med skäl förvåna de öfriga Europeiska magterna och göra dem oblidt stämda mot den Ryska politiken.

Det kan svårligen nekas, att Oxenstiernas förhoppningar denna gång voro nog högtflygande; det är snarare den välmenande fredsvännen än statsmannen, som talar. Oafsedt det sväfvande och obestämda i sjelfva planerna på familjefördraget, skulle kejsarinnans ädelmod hafva gått mycket långt, om hon åt en konung, som utan omedelbar anledning anfallit henne och nu befann sig i ett ytterligt trångmål, medgifvit vidgade gränser och ökadt landområde. Konungen afvisade ock hela förslaget*. Han såg klarare än den vänlige rådgifvaren och fann sig endast kunna lita på sig sjelf, sin flotta samt Englands och Preussens medling mot Danmark.

Den 25 augusti lemnade Gustaf III Kymmenegård; han förklarade med rättmätig stolthet för Anjalaförbundets utskickade, att han

* Se några korta anteckningar af J. G. Oxenstierna i det Oxenstiernska familjearkivet.

icke »underhandlade med rebeller», och begaf sig skyndsamt till Stockholm. Det är af historien bekant, huru beslutsamt Gustaf gick till väga och hvilken kraftig hjelp han särskildt hade af den Engelske ministern i Köpenhamn Elliot. I ett memorial af den 24 november 1788, hvars koncept är förvaradt i det Oxenstiernska familjearkivet, uttrycker Oxenstierna, som äfvenledes i slutet af augusti återvändt till Sverige, sin belåtenhet med Elliots djerfva uppträdande. Han säger, att Elliot, drifven af sin ovilja mot Danmark och af sitt lifliga lynne, må hända gått utöfver det bemyndigande han af sin regering erhållit, men att man måste vara honom djupt tacksam för denna förmätenhet och att han för öfrigt kunde vara viss att ej blifva »désavouerad». »Om Elliot varit mindre dristig, mindre verksam, hade sakerna säkerligen icke så fort ordnats, och fiendtligheterna skulle ännu pågå»*.

---

* Det Danska hofvet hade genom sitt sändebud i London den 26 okt. 1788 hos Englands regering gjort föreställningar med anledning af Elliots djerfva språk, och lord Caërmarthen hade två dagar derefter på visst sätt, om ock i undvikande ton, medgifvit, att Elliot handlat egenmägtigt; han säger åtminstone uttryckligen, att Elliot »n'était point autorisé à déclarer la guerre comme existante entre les cours de Londres et de Berlin avec le Danemarc, ni qu'il existait déja une alliance

Om den från Danmark hotande faran genom utländsk medling afvändts, återstod dock ännu det Ryska kriget, hvars utgång ingen kunde beräkna och hvars skiften Oxenstierna med oro följde. Hans lynne var nu äfven af andra anledningar nedstämdt. Dels hade han i september 1788 förlorat sin fader, och denna förlust var känbar, om ock länge väntad; dels såg Oxenstierna, som genom börd och öfvertygelse var fäst vid ridderskapet och adeln, med djupaste missmod de åtgärder, genom hvilka Gustaf på riksdagen 1789 kufvade dess motstånd. Han hade i detta afseende ungefär samma åsigter som Rosenstein, Adlerbeth och Ehrensvärd. Det skulle vara ett stort misstag, om man trodde, att alla Gustavianer obetingadt gillade konungens handlingssätt; många af dem hade att uthärda en svår kamp mellan sin tillgifvenhet för konungens person och sina frihetsvänliga åsigter. Och

---

entre les cours d'Angleterre et de Berlin qui les obligeait à défendre le roi de Suède à main armée, si les troupes danoises continuaient d'agir». Men det var just sådana påståenden, som Elliot ansågs hafva tillåtit sig. (Kopior af diplomatiska noter i Oxenstiernska familjearkivet.) Konungen af Preussen hade emellertid redan den 10 oktober hotande förkunnat för det Danska hofvet, att han handlade i fullkomlig öfverensstämmelse med Engelske konungen och att Hannoverska trupper i förening med Preussiska skulle besätta Slesvig och Holstein.

dessa åsigter inneburo stundom en egendomlig blandning af gammalt Svenskt sjelfständighetssinne, af bördsstolthet och af revolutionära upplysningsidéer. Det var endast få som kommit på den tanken, att 1789 års diktatur må hända endast var ämnad att vara tillfällig samt för öfrigt till stor del framtvungits af den politiska ställningen. Oxenstierna sökte, trogen sitt blida lynne, att medla. Han föranledde ett sammanträffande mellan konungen och några vänner af jemkningsåtgärder; i den skrifvelse, genom hvilken han sökte bereda detta möte en önskad utgång, besvor han konungen att af ständerna ej fordra annat än rätten att börjá krig, en rätt, som 1772 års regeringsform ej medgaf, men som, enligt Oxenstiernas fullkomligen rigtiga tanke, på grund af sakernas natur tillkomme statens högste styresman*. Han vädjade till konungens hjerta, ville mildra hans bitterhet och tillropade honom: »daignez, Sire, ouvrir vos bras à la noblesse, elle saura s'en rendre digne». I hans känsliga själ voro konungska tänkesätt förenade med frihetssinne och aristokratiska me-

* Oxenstierna säger i nämnda bref: »J'ai cru que le seul pouvoir véritable, le seul, dont effectivement Votre Majesté ne jouit pas, était celui de faire la guerre. Ce pouvoir ne devait pas être refusé par la noblesse».

ningar; han ansåg en förmedling möjlig och ville verka för den samma. Men tiderna voro för upprörda, spänningen för stor, sorlet för högljudt, för att en så mild stämma skulle kunna göra sig hörd; konungen tog våldsamma steg och bröt med magtspråk allt, som ej godvilligt lät böja sig. Framtida häfdaforskare skola bedöma dessa hans handlingar, skärskåda deras förklaringsgrunder, pröfva hvad andel nödvändighet och stolthet i dem egde; i alla händelser skall ingen kunna neka sin aktning åt dem, hvilka, i likhet med Johan Gabriel Oxenstierna, förde billighetens talan och hellre ville försona än sönderrifva.

Konungen, hvilken, såsom han i det lysande talet på rikssalen uttryckt sig, ej ämnade »tåla, att de, som burit sina förmätna händer på hans faders krona, finge ryckas med honom om den spira, han förde», blef genom förenings- och säkerhetsakten så godt som enväldig. Då rådskammaren upplöstes, blef Oxenstierna den 15 maj 1789 entledigad från riksrådsembetet och erhöll i stället ett högt hofembete, i det han utnämndes till öfverstemarskalk hos drottningen. De utländska sändebuden skulle han allt fortfarande mottaga, han skulle sköta utrikes angelägenheterna; men hans ställning blef allt mer

och mer brydsam, ty dels fortfor konungen att i sjelfva verket göra allting sjelf, dels tycktes han å nyo söka någon person, som kunde i Oxenstiernas ställe öfvertaga de löpande ärendena. Slutligen kunde denne ej uthärda ett sådant tillstånd, utan skref, efter en längre tjenstledighet, den 12 september till konungen ett bref*, hvari han anhöll om sakens ordnande. Af brefvet framgår, att konungen med den beviljade tjenstledigheten afsett att småningom och oförmärkt aflägsna Oxenstierna från embetsutöfningen; Oxenstierna anhåller nu, att Gustaf måtte bestämma, huru vida han i den samma borde återinträda, i hvilket fall han skulle ställa sig denna befallning till efterrättelse, eller ock gifva honom tillstånd att skyndsamt för de utländska diplomaterna tillkännagifva sitt afskedstagande. Det föreföll honom nemligen motbjudande och förödmjukande att må hända en kort tid fortfara att mottaga de utländska sändebudens uppvaktningar och sedan plötsligt lemna dessa åliggganden; han fruktade, att man häröfver skulle göra obehagliga uttydningar och anmärkningar **.

---

* Gustavianska handskrifterna å Upsala bibliotek, T. XXI. (*Bilagan 5.*)

** Till sin förtrogne vän, statssekreteraren, sedermera presidenten Johan Gustaf von Carlson skref Oxenstierna samma

Underhandlingarna i detta ämne ledde till den följd, att Oxenstierna den 14 november nedlade sin befattning.

Med den lifligaste uppmärksamhet följde han allt fortfarande så väl krigshändelserna under det Ryska kriget som den allmänna Europeiska politiken. Det var den 24 augusti 1789 som det för Sverige olyckliga, för Ehrensvärd såsom befälhafvare hedrande första slaget vid Svensksund stod. Aspö-eskadern hade af Ehrensvärd blifvit slagen, men ty värr fick han sedan icke, såsom han önskat, draga sig tillbaka, utan måste på konungens befallning uthärda striden med den Ryska hufvudflottan, som i styrka var ofantligt öfverlägsen hans egen. Ett nederlag, men ett ärofullt nederlag, blef efter en hjeltemodig strid den gifna följden. Oxen-

---

dag från Skenäs, der han under tjenstledigheten vistades: »Jag blir här nere, om jag kan, tills kungen kommer, af den orsak, att, när jag kommer opp, måste jag emottaga ministrarne, dem jag ej fick lof att congédiera, och att det ej är flatteust att se dem kanske 14 dar och sedan bortköras af en successor. Således har jag skrifvit till kungen, om jag får afsäga dem nu genast eller om jag, i väntan på hans val af min efterträdare, skall fortfara att se dem ännu denna vinter. Hvilketdera som sker kan vara görligt, men ej att komma opp, conférera ett par gånger och sedan få ett consilium abeundi af en, som flyttar mig på halsen». (Bref till Carlson i Oxenstiernska familjearkivet.)

stierna uttalar i ett bref till Reuterholm af den 3 oktober 1789 sina tankar om denna sjöstrid*. Han beklagar, att Ehrensvärd ej fick följa sin afsigt; han prisar sin tappre vän och säger om honom med stolthet: »han var på sin slup öfverallt omkring, der elden var som starkast, med sina glasögon och lika tranquille som när han sitter hos oss och ritar. Det gör honom ock en odödelig heder, att han sagt förut allt, att han först ej ville gå ur sin fördel, att han sedan ej ville förfölja, då han hade vunnit, och ändteligen det excessiva courage, hvarmed han och hela hans flotta sig uppfört».

I samma bref uttalar Oxenstierna sin mening rörande ställningen i Frankrike, der nu statshvälfningens storartade och hemska skådespel började utföras. Detta är ett af de få ställen, der Oxenstierna gifver sina allmänna politiska åsigter till känna och visar sin grunduppfattning af historia och statslif. »Få nationer», säger han, »torde finna den kloka sammanstämning som England, den trygghet för den enskilde och det allmänna, den dygdige medborgarens säkerhet om skydd och den elakes om straff, den lyckliga motvigt af alla regeringens

* Reuterholmska papperen. (K. Utrikes Departementets arkiv.)

krafter, som stödas i hop utan att trycka hvarandra, och vinna krafter tillsammans genom att luta mot hvarann. De likna spännbjelkar, som, tryckande i en punkt sina motvägande krafter, bära tyngder, som skulle krossa hvar och en af dem, om de vore allena. Jag ser ej ännu, att Frankrike kommer till denna fullkomlighet. Jag admirerar idéen af alla ståndS sammansmältning i en assemblée nationale. Jag ser med ren vördnad allas afklädande af alla rättigheter för att kunna obehindradt göra ett nytt verk. Intet folk har visat eller skall visa en sublimare patriotism, och låtom oss tillstå, att vi aldrig känt en så ädel rörelse; men jag fruktar, att man i Frankrike räknar för mycket på dygdens möjlighet hos en hel nation, att man gör lagar för menniskan sådan hon borde vara och ej sådan hon är, att man ej kommer i håg att, då den första hettan gått öfver, intrigen och vinningslystnaden återta deras välde, så mycket farligare då, som lagarne, i hopp att dygden ensam skall råda, ej satt nog bommar för lasterna, och ändtligen att den samma assemblée, som nu till ett så värdigt ändamål styr Frankrikes omäteliga ressurser, kan lika lätt nyttja dem en gång till nationens förtryck, utan att då någon motvigt finnes, som kan hindra den tilltagsne under-

såten, stundom mera farlig än despoten. Projektet till regeringsformen är besynnerligt. Det synes mera ett verk från en academie än från Solon och Lycurgus, och uppsatt i theser, kommer mig före, som om assembléen skulle respondera och hade bjudit Europa till opponenter». Kärleken till organisk utveckling och obenägenheten för tvära öfvergångar samt för välmenta, men praktiskt okloka förändringar enas i dessa Oxenstiernas yttranden med mycken frisinthet i uppfattningen.

Krigets öden vexlade emellertid, och med dem vexlade helt naturligt Oxenstiernas stämning. När konungen med skärgårdsflottan vid Fredrikshamn slagit den Ryska flottan, skref Oxenstierna till Gustaf sin dikt »De tre kronorna»:

Ej nog af födselns rätt till trenne kronors ära,
Dem du med Sveriges sköld som Yngves ättling ärft,
Du föddes ock, min kung, att trenne andra bära,
Dem du med egen dygd och egen rätt förvärft.
När fordomdags det land, hvars trygghet du bevarat,
Förlossades af dig från tvedrägt, våld och svek,
Med tacksamhetens hand det folk, som du försvarat,
Tillegnade dig först den borgerliga ek.
När du mot Nevans örn i Göters härnad drager,
Med hjeltar af din ätt förenande ditt namn,
Din andra krona knyts i dag af segrens lager
Vid murarne af Fredrikshamn.
En återstår ännu att slutligt dig belöna:

Må snart oliven i vår famn
Din hjessa med den tredje kröna! *

Men snart vände sig bladet. Svenska flottan inspärrades i Viborgska viken och kunde blott med oerhörd förlust den 3 juli bryta sig ut. Nederlaget bragte Oxenstierna till djupaste nedslagenhet; han hoppas nu blott på snar fred, söker bibringa konungen fredliga tankar och uttrycker den önskan, att han oförtöfvadt måtte återvända till Sverige**. Kom så upprättelsens och ärans dag, hvars minne ännu eldar de hjertan, i hvilka kärleken till fäderneslandet och dess häfder ej alldeles förkolnat: den 9 juli 1790 vans den stora segern vid Svensksund. Nu jublade åter Oxenstiernas hela varelse; han gladdes, att konungen »krönt sig med odödlig ära och å nyo blifvit fäderneslandets räddare». Genom sin vistelse på Skenäs hindrad att deltaga i det Te Deum, som firades i Stockholm, och att underteckna den lyckönskningsskrifvelse, som

---

* Poemet, som förekom i en skrifvelse till konungen af den 26 maj 1790 (Gustavianska handskrifterna), infördes sedan i andra delen af Oxenstiernas arbeten med titel »De tre kronorna. Till H. M. Konungen vid freden år 1790». I sin ursprungliga form var stycket skrifvet *före* freden i Värälä.

** *Bilagan 6.*

Svenska Akademien afsände, utbrister han: »tout mon coeur est un Te Deum».*

En välbehöflig fred kom nu snart med den af Oxenstierna bebådade »oliven»; den medförde naturligen icke de utvidgade gränser, hvilka vid krigsföretagets början föresväfvat mångens sinne, men åtminstone förlorades inga provinser. Sverige hade visat sig vara en fiende, som ej finge ringaktas, dess flotta hade utmärkt sig, det hade icke utan heder mätt sina krafter med en af jordens mägtigaste stater, och fördraget i Värälä, som strök ett kors öfver frederna i Nystad och Åbo, gjorde en gång för alla slut på Rysslands försök att inblanda sig i Sveriges inre angelägenheter. Men det afslutade kriget medförde ett hemskt minne, förräderiets. Det straff, Gustaf III tog på de brottslige, lemnar ej anledning till klander; endast *ett* hufvud föll för bilan. Han var till sin natur ej grym, och upplysningstidens åsigter, hvilka han i så många afseenden delade, gjorde honom mycket sparsam i tillämpningen af lagens strängaste bestämmelser. Men i hans omgifning funnos ömhjertade skalder, hvilka skulle hafva önskat honom ännu mildare. Leopold skref till honom sitt berömda skaldestycke, som börjar:

* *Bilagan 7.*

Monark, hvars dubbla höjd vi känne
Som konung och som enskild man,
Med lika glans af dessa tvenne
Du sanningen ej frukta kan,
Din stora själ är gjord för henne.
Vid bilan stum, af kedjan tung,
Hon kryper i despotens salar;
Hos dig, från bygdens lägsta dalar,
Hon talar upprätt med en kung
Som hon med filosofen talar.

Om Leopold i denna dikt uppmanar Gustaf:

njut af Cesars vunna magt
Dess högsta rätt — den att förlåta,

så hade äfven Oxenstierna i åtskilliga skrifvelser till konungen fört alldeles samma språk. Redan den 8 maj 1790 hade han, på samma gång han lyckönskade Gustaf till några vunna framgångar i kriget, anropat honom om nåd för de förvillade, och dessa böner förnyades sedan både i muntliga samtal och i bref. Han förestälde konungen, att missgerningar sådana som de ifrågavarande ej skulle upprepas och att straffet derföre vore öfverflödigt; han menade, att det skulle vara Gustafs största ära, om han utan all blodsutgjutelse kunde besegra hvarje motstånd; han trodde, att konungens egen själsfrid för framtiden skulle grumlas, om han skrede till stränga åtgärder, dem han sedan ofelbart skulle ångra. Ännu sedan det blifvit bestämdt, att endast

Hästesko skulle afrättas, upprepade Oxenstierna sina bevekande framställningar. Han tillkännagaf en mystisk farhåga, att lyckan för alltid skulle vika från konungen, om han offrade ett menniskolif; han sade, att i dödens stund, då Gustaf sjelf skulle söka sin tröst i tillflykten till försoningens nåd, han otvifvelaktigt komme att känna tillfredsställelse vid tanken på att han skonat då han kunnat krossa.* Leopolds och Oxenstiernas ansträngningar att rädda de vilseledda hedra visserligen deras hjertan och vittna om godhet och medlidande; men man måste dock instämma med B. E. Malmström, då han om Leopolds ofvannämnda skaldestycke yttrar, att »sådana förrädare föga förtjenade en hederlig mans, än mindre sånggudinnornas mellankomst».** Hvilka förskönande och mildrande anledningar till Anjala-männens handlingssätt man än må uppleta, var dock deras anslag en nedrighet. Det fins väl intet nesligare, intet mer vanärande än förräderi mot fäderneslandet, och officerare, hvilka i fält och under fanorna underhandla med sitt rikes fiender, äro döden värde. Om konungen

* Gustavianska handskrifterna å Upsala bibliotek, T. 31; papper i Oxenstiernska familjearkivet.

** B. E. Malmström: *Grunddragen af Svenska vitterhetens historia*, III: 44.

låtit ännu flere med lifvet umgälla brottet, hade derom intet varit att säga. Sjelf sade han Leopold, att lagen pålade honom pligter, inför hvilka hans hjerta måste tiga, och dagen efter Hästeskos afrättning yttrade han: »då jag underskref den dödsdom, som nu är verkställd, hade jag icke den ringaste känsla af hat eller hämnd. Jag har endast låtit lagen handla». Man har i detta fall goda skäl att tro honom på hans ord.

Konungen misstyckte dock ej Leopolds och Oxenstiernas försök att inverka till upprorsmännens fördel; han var för högsint att ej tåla deras beteende, för mycket menniskokännare att ej inse, att det var milda skalders vänliga, veka sinnelag, icke vedersakares begär att göra sitt inflytande gällande, som förestafvat förbönerna.

Oxenstierna åtföljde Gustaf III till riksdagen i Gefle, förrättade under den samma riksmarskalkstjensten och tillhörde kretsen af de förtrogne, som i aftonkretsarne sökte förströ och upplifva den af statsbestyr och vidtsväfvande planer mer än någonsin upptagne monarken. Af hans bref från Gefle kan man emellertid se, att hans tankar jemt flögo till hufvudstaden, der han nyss lemnat den maka, med hvilken han i oktober 1791 in-

gått äktenskap».* De politiska ränkerna hade aldrig varit i hans smak, och han erfor ofta en längtan efter frihet, efter hemlif och hvila. Emellertid kan man vara viss, att hans älskvärdhet, hans skämt och hans infall ofta spredo ett ljust skimmer öfver den åskdigra aftonhimlen af konungens lif. Vid den korta riksdagens slut utnämndes Oxenstierna den 25 februari 1792 till ordinarie riksmarskalk.** Att döma af ett bref till

---

* Hennes namn var Lovisa Christina Wachschlager; hon var enda dottern af hofmarskalken Gustaf Wachschlager och dennes maka Christina Holmcreutz.

** Serafimerriddare hade han blifvit redan den 22 november 1790. — Angående hans utnämning till riksmarskalk berättar Schröderheim i sina anteckningar: »Den 25 om morgonen, klockan precist 8, voro vi alla uppe, som dertill fått befallning. Men kungen var redan klädd, uti en Polsk drägt, och vi mötte kronprinsen, som med sin stat varit inne för att taga afsked och gick att déjeunera innan sin afresa. Riksdagsbeslutet var om natten förut renskrifvet på pergament af Börtzell och till all lycka färdigt. Grefve Posse, baron Taube och baron Wrede voro uppkomne, men baron Armfelt blef icke synlig, och kungen frågade icke efter honom. När konungen underskrifvit beslutet, gaf han det åt drotsen, som ville gå, men fick befallning att skrifva der på stället sitt namn och lemna rum åt grefve *Oxenstierna*. Den senare herren gjorde invändningar och trodde det icke tillkomma sig; men kungen förde honom till bordet och ställde sig bredvid. När han tecknat sitt namn, ville han lyfta sig; »vänta, min grefve», sade kungen, »skrif inunder *riksmarskalk!*» Gref Oxenstierna arrêterade en moment och såg på kungen, som sade: »skrif, min grefve!» Grefven skref ett *uti*, för att sedan skrifva *riksmarskalkens ställe*. »Nej, min grefve», fortfor kungen, »skrif:

hustrun, synes han hafva tvekat att mottaga en plats, som vid denna tid medförde tvånget att föra ett temligen stort hus och dermed följande utgifter; men han lät öfvertala sig och sökte nu i ett bref till konungen af den 5 mars utverka ett underhåll, som kunde sätta honom i tillfälle att ordna sin hushållning och aflägsna åtskilliga af de mest tryckande bekymren. Han hade redan i ämnet vidtalat Håkansson, och konungen hade förklarat sig vilja med denne öfverlägga om bästa sättet att gå Oxenstiernas önskningar till mötes. Innan något hunnit afgöras, inträffade emellertid illgerningen den 16 mars och konungens död.

Dagen efter den olycksdigra maskeraden hade Svenska Akademien sammankomst, som

---

riksmarskalk! Ni är det, jag nämner er nu dertill». Grefven signerade hastigt, upplyfte sig och tog kungens hand. Kungen embrasserade honom, gaf honom saluten och sade honom, att han ej ville repetera alla de förbindelser, hvilka ifrån yngre åren dem förenat, att flere voro öfverflödige, men inga kunde blifva kraftigare; att han aldrig glömde bort, det Johan Gabriel Oxenstiernas namn aldrig skall läsas ibland deras, som trott sig ega rätt att *en corps* göra representationer, och att kåpan på hans axlar aldrig verkat hvad Carl XI alltid fruktade när han nämnde en vän till riksråd». (Schröderheims berättelse om Gefle riksdag.) — Med uttrycken om de »*en corps* gjorda representationerna» syftas på rådets år 1788 till konungen afsända, men icke af Oxenstierna undertecknade föreställningar om nödvändigheten af en snar fred.

bevistades af Oxenstierna, Kellgren, Zibet, Rosenstein, Edelcrantz, Adlerbeth, Gyllenborg, Nordin och Murberg. Sinnesstämningen hos akademiens ledamöter var dyster och upprörd; man kunde ej förmå sig att behandla de ärenden, som förelågo, utan skyndade till den älskade konungens rum för att göra sig underrättad om skyddsherrens och välgörarens tillstånd. Vid hans sjukläger höll Oxenstierna sedan trogen vakt. Han, Gyldenstolpe, Taube, Armfelt och Schröderheim sökte med vänliga samspråk om gemensamma minnen från flydda, gladare dagar vederqvicka den lidande. Den 29 mars, konungens dödsdag, var Oxenstierna vid hans sida; det blef åt honom uppdraget att om dödsfallet underrätta hertig Carl. Under konungens sjukdom hade Oxenstierna blifvit förordnad till ledamot af regeringen, och den kodicill, som Gustaf den sista dagen af sin lefnad lät utskrifva, bibehöll honom vid denna plats; men Oxenstjerna gjorde lika litet som någon annan svårigheter, när hertigen betonade sin uppfattning om kodicillens oförenlighet med den artikel i testamentet, som åt honom uppdragit förmynderskapet. Den 2 juli 1792 blef Oxenstierna ledamot i allmänna statsberedningen.

När Svenska Akademien den 31 mars 1792 mottog formlig underrättelse om Gustaf III:s timade död, tolkade Oxenstierna, hvilken tjenstgjorde som direktör, akademiens sorg och saknad. Akademien beslöt ock den 27 april samma år att åt honom uppdraga författandet af det äreminne, som skulle öfver hennes stiftare uppläsas; anledningarna till detta uppdrag voro, såsom Svenska Akademiens dagbok uttryckligen tillkännagifver, Oxenstiernas »snille och hågkomsten af den vänskap och det förtroende, hvarmed högstsalig konungen i många år honom hedrat». Först den 21 mars 1794 kunde Oxenstierna för akademien anmäla, att hans teckning af Gustaf III vore afslutad, och han uppläste den samma vid sammankomsten på stora börssalen onsdagen den 7 maj samma år. Han var sjelf direktör. Dagen var uteslutande helgad åt stiftarens minne, och intet annat föredrag hölls.*

För den plan, Oxenstierna i sin teckning af konung Gustaf III:s lif följt, har han redogjort i ett ganska betecknande bref till Leopold af den 14 januari 1794. »Min enda omtanke»,

* Om anledningen dertill, att endast åtta af akademiens ledamöter kunde vara närvarande, upplyser Ljunggren (*Svenska vitterhetens häfder* II: 469).

säger han, »är nu mitt tal, som jag absolument vill få färdigt till den 20 mars, om ej sjelfva omöjligheten lägger sig i vägen. Nog ledsen och hypocondre af min natur, födes denna sinnesställning ännu mera af ett så allvarsamt ämne, och jag kan säga om mig, som någon sjuk målare en gång skref på sin tafla: *pinxit in doloribus.* Emellertid när man kommer ihåg vidden och svårigheterna af mitt kall, så kan jag äfven tillägga: *incedo per ignes*, och när jag lät truga mig dertill af Akademien, så ville jag hellre hafva blifvit utvoterad. Att likväl någorlunda få ett système, reducerar jag kungens lefnad i 3· epoquer, från 72 till 78, från 78 till 86 och sedan till slutet. Jag placerar détailerna af hans förändringar och espriten af hans regering i den första. Det är en slags skapelses period. Den andra är fortsättningens, der mindre nya saker förekomma. Den tredje är den värsta. Det var tyvärr förstöringens; men det går ej an att säga, et c'est là où l'auteur s'embarasse. Den första afdelningen är färdig, den andra till det mesta, den tredje återstår, proh Jupiter! Ingressen, 5 gånger omskrifven, är nu gjord. Pathetiken skall frälsa mig, der jag möter andra svårigheter, och när politiken skrämmer mig, söker jag tillflykt hos vitterheten och konsterna. Så

är, min Mentor, mitt projekt. Jag tror nog, att jag kan hinna skrifva färdigt till den omtalta tiden, men jag saknar utrymme att rafinera. Det, som ängslar mig, är ej att jag talar; ty om det vore för egen räkning jag gjorde illa, så fick jag stå mitt kast. Nu får kanske Akademien skämmas för sitt organ, men det har hon förtjent, som tvang mig dertill».*

Detta äreminne är ett icke ovigtigt bidrag till kännedomen om Oxenstiernas uppfattning af den bortgångne konungen. Det andas den kärlek och den beundran, hvilka han i djupet af sin varelse alltid egnat Gustaf III, men det uppenbarar tillika just i sina omskrifningar, i sitt begär att förbigå och öfverhalka en del omständigheter, de meningsskiljaktigheter, hvilka stundom söndrade konungen och skalden. Talet är, likasom Oxenstiernas prosa i allmänhet, fullt af Franska vändningar; det skattar betydligt åt en ståtande retorik, och det blifver på flera ställen i sin grannlåt något dunkelt och tungt: det är en skönhet, som invecklar sig i det med sorgsmycken öfversållade praktsläpet. I vissa delar, der mycken försigtighet var af nöden, väcka de halfva antydningarna

* Brinkmanska arkivet, del. 2. — Jfr LJUNGGREN: *Svenska vitterhetens häfder*, II: 469—70.

till lif många gissningar och utläggningar, såsom när Oxenstierna säger, att vid Lovisa Ulrikas dödsbädd »kända hjertan återfunno sig i ömhetens sköte, och naturen sjelf, med sista skenet af lifvets fackla, skingrade omsider vid grafvens brädd de skuggor, som dolt dem för hvarandra». Sitt fulla erkännande, sitt lifliga bifall skänker minnestecknaren, såsom var att vänta, åt 1772 års hvälfning; vid teckningen af 1789 års händelser kan Oxenstierna deremot ej återhålla varsamma uttryck af sitt ogillande, de förråda sig midt under den diplomatiska betänksamheten i hans språk. »På väldets och sjelfständighetens gräns», heter det, »som åter undersöktes, uppkommo, genom händelsernas tvång, nya lagar, ämnade till frihetens och konungamagtens säkerhet och förening, ömtåliga som omständigheterna, hvari de föddes, vigtiga för framtiden, den de tillhöra, och vid deras början vägrade eller antagna med lika ren öfvertygelse om det helas väl. Detta riksmöte, oroligt i sitt lopp genom de lagstiftandes tvister, ståndsoch enskildes misstroende och nya gränsers utstakande för medborgerliga rättigheter, blef än mera bekymmersamt genom de ovanliga medel, med hvilka konungen skyndade dess beslut. Det såg upphöra författningar och embeten i Sverige, lika

gamla med konungavärdigheten, och fängelset skilja fullmägtige från öfverläggningarna. Men om i dessa händelser, så mycket motsagda af den mildhet, hvarmed, sjutton år förut, samme konung målade sitt tänkesätt i den lyckligaste af alla statsförändringar, han nu, mellan yttre fiender och invertes oenighet, ej trodde sig någon annan utväg öfrig till rikets frälsning än konungamagtens ökande, och till frihetens bibehållande ej annan möjlighet än hennes inskränkning, sörjde han tillika sjelf mest sin erhållna seger, och bland tvungna medel, lika våldsamma för hans egna känslor som i deras utförande, ansåg sin egen sällhet uppoffrad åt den öfvertygelse han fattat om rikets bestånd och tidepunktens förestälda nödvändighet». — Temligen flygtigt berör Oxenstierna Anjalaförräderiet; om Razumoffskys beteende yttrar han strängt, att »ett fordom vänligt sändebud återtog på en gång det språk, som förut ledde partierna mot hvarandra eller mot styrelsen». Märkliga äro hans ord om konungens under första intrycket af 1788 års händelser flygtigt hysta tanke att afsäga sig kronan; han säger, att Gustaf ett ögonblick »svigtade», han talar med rörelse om den sorg, hvilken han hos konungen bevittnat »i den låga hyddan vid Kymmene strand», och nämner med

tacksamhet, att Gustaf dervid ofta mer tänkte på sina vänners blifvande öde än på sitt eget. Han säger, att verlden, okunnig om striden i konungens hjerta, endast såg hans mod och en stor själs strid med ödet; han prisar på ett ädelt och erkännande sätt den beslutsamhet och den rådighet, som Gustaf snart visade. De här och der i minnesteckningen förekommande uttryck, med hvilka Oxenstierna söker att i allmänna drag framställa det väsentliga i konungens lynne, äro synnerligen vackra och vittna om en oförställd tillgifvenhet samt om snillets förmåga att uppfatta snillet. Gustaf var, säger Oxenstierna, älskare af det stora, fängslad af det lysande, tjust af ryktet; »ingen var mer intagen af Svenska namnets ära». Han skildrar, huru sjelfva nöjet af Gustaf ofta adlades och antog en storartad skönhet; han beskrifver både konungens älskvärdhet och den sjelfbeherskning, som han äfven i vredens ögonblick viste att bibehålla. Han glömmer naturligen ej heller att loforda konungens omvårdnad om vitterheten och de sköna konsterna, hvilka under fredens år »likt unga kärleksgudar lekte med hvilande hjeltars vapen», och han erinrar, att konungen sjelf eröfrade ej endast den utmärkelse, han bestämt för krigiska bedrifter, men äfven vältalighetens seger-

tecken. Öfverblickar man Oxenstiernas åreminne i dess helhet, så ser man lätt nog, att den, som skrifvit det, stått konungen mycket nära och tagit outplånliga intryck af dennes fängslande personlighet, men tillika att, huru mycket än hans hjerta drogs till den snillrike och högsinte fursten, vissa af konungens regeringshandlingar syntes honom så äfventyrliga eller betänkliga, att han med eller mot sin vilja måste låta ett blott till hälften undertryckt ogillande framskymta under uttryck, hvilka dämpades ej endast af försigtighet och akademisk måttfullhet, utan äfven af erkänsla, saknad och uppskattning. Med vemod talar Oxenstierna om den ovanliga tanktullhet, som under de sista dagarne af riksdagen i Gefle märktes hos konungen, och han utbrister då, i tanke på dennes snart derefter inträffande död: »Ges då en hemlig magt, som bebådar utan att upplysa, och en känsla, hvars oförstådda klagan kan blott sucka med aningarnas, men ej tala med varningens röst?» Dylika drag af sorgsen, tragisk skuggning saknas icke i Oxenstiernas teckning; man finner af dem, att han hade öga för det dramatiskt gripande i Gustafs konungasaga, och man märker på den beslöjade tonen, att välgörarens bortgång i Oxenstiernas själ lemnat ett tomrum, som icke lätteligen kunde

fyllas. Detta åreminnes anda må för öfrigt, som granskare anmärkt, stundom vara för vek för sitt ämne; men man kan svårligen gilla en konstdomares påstående, att »den antagna frasens trånga begränsningar ej förmådde bereda utrymme åt Oxenstiernas egen individualitet»; ty denna framblickar nog, man må nu anse det som en förtjenst eller som ett fel, mångenstädes i hela sin älsklighet, sin tveksamhet vid omdömen och sin kärlek till det lysande, det praktfulla.

Oxenstierna hade i sin teckning af Gustaf III äfven omnämnt hans verksamhet för åstadkommande af ny psalmbok och ny bibelöfversättning och dervid yttrat följande: »Sedan Svenska kyrkans fäder vid jubelfestens dag omsider i förbättradt språk emottagit hennes helgade skrifter, vårdar Religionen, sjelf åtminstone trogen åt den tacksamhet hon predikar, det namn af sin välgörare, som hennes saknad ej finner återkalladt i Mötets häfder». Det förstuckna klander, som här uttalas mot det vid jubelfesten församlade presterskapet och som hade sin grund i missnöje öfver den likgiltighet, hvarmed man, enligt Oxenstiernas och flere Gustavianers tanke, på många håll och för att vara den nya ordningen behaglig tillät sig att behandla Gustaf III:s minne, föranledde erkebiskop Uno von Troil till en för-

klaring, som finnes införd i Stockholmsposten för år 1794, n:o 121. Erkebiskopen erinrar deri, efter några berömmande ord om Oxenstiernas snille och förtjensten af hans arbete, att »mötets föremål icke varit att hålla loftal öfver högstsalig konung Gustaf III, utan att prisa den allsmägtiges vård om sin kyrka», samt att för öfrigt den aflidne konungen flerestädes blifvit nämnd i de tryckta handlingarna rörande jubelfesten 1793, hvadan Troil ansåg, att Oxenstierna »utan skäl kastat skugga på presterskapets förhållande». Nu kan det visserligen, om man läser erkebiskopens förklaring, ej nekas, att Gustaf III:s »snille och *nit för religionen*» blifvit i nämnda handlingar uttryckligen omtalade; men Oxenstierna hade önskat ett tydligare och fullständigare uttryck af presteståndets förbindelser till Gustaf. Härtill kom utan tvifvel, att skalden på grund af sin bekantskap med Troil, hvars ställning till den aflidne monarken icke alltid varit rätt god, kunde vara benägen att hos prelaten spåra ett begär att förringa eller förtiga Gustaf III:s förtjenster; bref från Troil, hvilka förvaras i Oxenstiernska familjearkivet, utvisa, att Oxenstierna stundom fått, på erkebiskopens begäran, medla mellan konungen och honom. Gustaf III:s ädle och hängifne minnes-

tecknare frih. von Beskow synes ock gilla Oxenstiernas anspråk, att den regent, som tillsatt bibelkommissionen, derför bort röna mera erkänsla*. Leopold, som mer än de fleste vördade Gustafs minne, yttrade angående erkebiskopens förklaring till Rosenstein: »det var visst oförmodligt, att en liten, så väl med blomster omsvept gadd, som den af det öfverklagade uttrycket, skulle sticka så djupt genom chorkåpan». Och till Oxenstierna sjelf skref samme Leopold i ett hittills icke offentliggjordt bref från Medevi af den 16 juli 1794: »Jag har läst erkebiskopens oanständiga utfall — — —. Det indignerade mig, och sådan var dess verkan öfverallt här på orten. Eders Excellens har allt för mycket rätt. Det är icke att återkalla minnet af en stor konung, att nämna honom i anledning af ett protokoll, ett memorial, på samma sätt som man i akter af sådan natur skulle nämna den ringaste kämnerspreses. Frågan var ej heller om grannlåt och lofskrifter, men om en anständig vördnad bevisad emot en konungs minne, öfver hvilken religionen visserligen ej har att beklaga sig. Eders Excellens har svarat

---

* *Svenska Akademiens Handlingar* XXXV: 154—156. Jfr ock LJUNGGREN: *Svenska vitterhetens häfder*, II: 471—472.

genom sin tystnad på ett sig värdigt sätt. För min del var jag ett ögonblick frestad att med en oveldig läsares rätt yttra mina tankar i detta ämne. Endast fruktan att derigenom på något sätt kompromettera ett stort och af mig vördadt namn afhöll mig derifrån. Mig synes annars som personer af upphöjda rum i samhället borde nu, mera än någonsin förr, i sina likar respektera sig sjelfva, och att detta synnerligast borde iakttagas af dem, hvilkas enda värde, likt angriparens, torde bestå i deras embetsrang».* Så strängt, som Leopolds, utföll visserligen icke den blide Oxenstiernas omdöme om Troil; men att han vidhöll sin uppfattning om försummelsen mot konungens minne, derom vittnar hans bref till Leopold (augusti 1794), deri han väl säger sig icke hafva velat besvara erkebiskopens »sortie», men förklarar, att denne genom sina egna »citationer» gifvit sig sjelf den största orätt och bekräftat sin vedersakares uttryckta mening.** Tiderna förändrades. När sex år derefter konung Gustaf III:s son satt på Sveriges tron, tackade samme Troil under riksdagen i Norrköping, såsom ordförande för en uppvaktande deputation

* Bref af Leopold i familjen Oxenstiernas vittra samlingar.

** Brinkmanska arkivet.

af presteståndet, samme Oxenstierna derför att denne, medan ilskan och afunden »höjt sin gadd» att anfalla Gustaf III:s minne och medan »belackaren ofredat hans stoft», oförskräckt med en manlig och segrande vältalighet upprest ett äreminne, värdigt den store, den saknade konungen. Oxenstiernas svar på detta tal var finkänsligt och ädelt samt berörde icke på minsta sätt det något spända förhållande, som egt rum. Han slutar, icke utan en viss värdighet i tonen: »I stället att tillegna mig en vältalighets förtjenst, den edert bifall tyckes bekräfta, ser jag blott i edra egna känslor för den Herre, jag förestält, skälet till eder välvilja äfven för den, som ofullkomligt tecknar hans minne. Då, bland edra närvarande arbeten för rikets angelägenheter, eder åsyn i alla ämnen ständigt mötes af denne store konungs författningar och värf, dem jag sökt beskrifva, ledde kärleken för honom sjelf oförmärkt eder tanke till hågkomsten och välviljan för hans häfdatecknare. Men då jag således återföres till rättvisan mot mig sjelf som talare, mottager jag med så mycket större trygghet den rättvisa jag som medborgare röner. Jag har, så långt jag kunnat, i Gustaf III:s äreminne sökt förena begges känslor, och begges språk skall der dömas af efterverlden. Om då, mer

sträng än eder granskning, hon kan hända bestrider edert öfverseende med författaren, skall hon likväl stadfästa edert gillande af dess tänkesätt; och om framtiden ej förnyar den lager eder hand ville nu räcka åt hans snille, skall åtminstone hans hjerta, försvaradt af edert vittnesbörd, behålla det pris, som eder vänskap nu ämnade åt dem begge». *

Äreminnet öfver Gustaf III hade den 23 maj 1794 blifvit på lofordande sätt anmäldt i Extraposten. I åtskilliga bref till Oxenstierna uttryckte Leopold sin belåtenhet med arbetet. Han fann deri den »blandning af blixtar och blomster», som ensamt tillhörde Oxenstiernas penna, han ansåg att författaren på mästerligt sätt öfverhalkat en del saker, hvilkas utförligare omnämnande skulle varit olämpligt, och han kände sig lycklig deröfver att Oxenstierna rest »ett oförgängligt monument åt de Svenska sånggudinnornas störste beskyddare». Emellertid ville han ej heller förtiga, att han ur språklig synpunkt hade en del anmärkningar att göra, hvilka vid tillfälle skulle meddelas. **

---

* Oxenstiernas skrifter III: 343.

** Bref af Leopold i Oxenstiernska familjearkivet. — Oxenstierna hade i en skrifvelse till Leopold förtroligt med sin sångarbroder talat om den andliga frändskap, som förenade

Just i bref till Leopold talade Oxenstierna för öfrigt ungefär vid denna tid om en del obehag och »förargelser», hvilka han begynt röna. I sjelfva verket voro dessa ledsamheter ej alldeles obetydliga, och åren 1794 och 1795 voro för honom, likasom för många af konung Gustafs gamle vänner, orons och förödmjukelsens år. Med Gustaf III:s död hade den sol nedgått, som lifvat hans krets af hofmän och snillen; diktens söner hade mist sitt hägn, och snart skulle Svenska Akademien, som inom sin krets fredligt samlat hvad landet på det vittra området hade lysande, förnimma huru mycket för-

---

dem och som ställde dem sida vid sida i sångens rike. Leopold genmäler härtill i sitt bref af den 10 november 1794:

Er godhet täcks för vida drifva
Det lof, de stora namn hon ger:
Mitt rum på Pinden skulle blifva
Således, Virgilius, utmed Er?
Ännu en gång, håll opp, jag ber!
Ert ädelmod går alltför vida.
En fattig skald har nog att strida
Med egna retelser till flärd;
Men trasten bör ej tro sig värd
Ett rum vid näktergalens sida.
Han bör — och helst på gamla dar —
Sig till Æsopi lärdom hålla
Och, klokare än korpen var,
Uti sitt slutna näf behålla
Den lilla *ost* han kanske har.

hållandena ändrats. Armfelts så kallade sammansvärjning, som gaf Reuterholm en kärkommen anledning att aflägsna Gyldenstolpe från hans plats såsom kronprinsens guvernör* och försätta Schröderheim ur tjenstgöring, lemnade ock gunstlingen ett tillfälle att gifva Oxenstierna en lexa. Bland Armfelts papper hade Reuterholm funnit ett bref från Oxenstierna, hvari denne, som för tillfället bodde på Armfeltska familjens sommarbostad Frescati, i skämtsamt härmad feodalstil helsade Armfelt som sin länsherre och talade om »le respect du vassal envers le seigneur suzerain». Detta oskyldiga skämt hade väl nu möjligen i och för sig fått gå oanmärkt, men olyckligtvis hade Oxenstierna i samma bref, sedan han beklagat den Svenska vitterhetens efter Gustaf III:s död inträdande aftyning, yttrat några ord om Reuterholm, hvilka, ehuru temligen naturliga och oskadliga, ej fallit denne i smaken. Oxenstierna omtalar, må hända med någon ironi, att Reuterholm var nedtyngd af statsvärf, och tillägger, att denne, för att återställa sina krafter, för sommaren valt till vistelse-

* Gyldenstolpe afskedades d. 9 april 1794 och förklarade sig »utan saknad lemna sitt embete». (Extraposten n:o 86, som innesluter utdrag af protokollet hållet på Stockholms slott.) Jfr Tegnér: *Armfelt* II: 281.

ort »gamla paviljongen» vid Haga, midt emot Frescati. »Vous vous souvenez», säger Oxenstierna, »que Haga est en point de vue de Frescati, mais ce lac de Brunnsviken, jadis si petit, est devenu pour moi plus large que l'océan». Obenägenheten mot Reuterholm var i dessa ord tydligt uttalad, och då nu äfven andra anledningar till missnöje — för hvilka strax skall redogöras — hos denne förefunnos, så uteblef ej straffet: Oxenstierna fick befallning att tills vidare upphöra med utöfningen af riksmarskalksembetet, hotades med ransakning för deltagande i Armfeltska sammansvärjningen samt med förvisning från Stockholm*. Han utmålades i utländska blad som en person, hvilken förledt Gustaf III till allahanda brott och genom sitt smicker insöft konungens samvete hvarje gång detta ville vakna.** Man torde icke misstaga

---

* Åtgärderna mot Oxenstierna synas hafva vidtagits sommaren 1794.

** Tidskriften Minerva, som utgafs i Hamburg af Archenholtz och intog artiklar af K. F. Nordenskjöld (Jfr Lagus: »Skalden J. H. Kellgrens Finska lefnadsminnen», ett arbete, hvari Nordenskjölds förhållande till »Minerva» utförligt omnämnes), fick ingifvelser från Reuterholm. Ett bref från Sverige, som infördes i Minerva för oktober 1794, utfor, såsom ofvan nämnts, på det skamlösaste mot Oxenstierna. Ej nog, att hans skrifter sägas vara sömngifvande och obetydliga, han kallas sjelf

sig, om man främst söker de inre orsakerna till dessa förföljelser mot Oxenstierna i en missräkning, som nyligen drabbat Reuterholm. Efter Celsii och Fersens bortgång voro tvenne platser lediga i Svenska Akademien, och den mägtige »storvisiren» lär hafva önskat en af dem.* Väl var akademien, som bestod af gamle Gustavianer, redan förut ej rätt behaglig för vederbörande; det var dock, säger Adlerbeth, »troligt, att baron Reuterholms inväljande skulle hafva afvändt den hotande stormen; men», fortfar han, »akademien hade ej funnit sig vid att söka en beskyddare i en missgynnare och ville hellre begå en oförsigtighet än en låghet». Reuterholm fick ingendera af platserna; den 12 juni 1794 in-

---

en hycklare, som förderfvat Gustaf III:s hjerta. »Der Graf», fortfar artikelförfattaren, »versenkte den König in einen Abgrund von Selbstsüchtigkeit, und man kann seine Dankbarkeit gegen seinen Wohlthäter wenigstens mit keinen andern Augen ansehen als wie man die Tugend einer Maitresse betrachten würde, die mit grossem Lobe von dem Manne spricht, der sie bis zu Ende seines Lebens unterhalten hat». Oxenstierna tog af denna artikel en afskrift, som finnes bland Oxenstiernska familjens vittra papper. De artiklar om Svenska förhållanden, hvilka förekommo i Minerva, vimlade för öfrigt, på Reuterholms föranstaltande, alltid af otidigheter mot Gustaf III:s minne, mot hans närmare vänner och mot alla de personer, hvilka Reuterholm ej kunde fördraga.

* Ännu en tredje plats, som genom domen öfver Armfelt blef ledig, besattes först i början af år 1797.

valdes i de lediga rummen Tingstadius och Silverstolpe. Som nu ej heller Oxenstierna, hvilken dock länge åtnjutit Reuterholms välvilja, hade kunnat förmås att rösta på honom, så var vredens mått rågadt, och Oxenstierna borde så mycket mer tillrättavisas och lära sig förstå sin umbärlighet, som det insteg, skalden genom sin älskvärdhet och sin godhet fått hos hertig Carl, alls icke var behagligt för den, hvilken ville vara så godt som ensam om sin herres ynnest. Hämnden gick ock ut öfver Svenska Akademien, och Silverstolpes tal öfver Fersen begagnades som förevändning att öfver den sjelfständiga areopagen slunga straffets viggar. Sedan man på det mest småsinta sätt förödmjukat akademiens oförskräckte och rättrådige sekreterare Nils von Rosenstein, »suspenderades» Svenska Akademien den 12 mars 1795, och beslag lades på hennes handlingar.

Oxenstierna har för dessa händelser redogjort i ett bref till sin vän, den fröjdade generalamiralen grefve Ehrensvärd*; han säger sig tro, att Reuterholms åtgöranden hufvudsakligen förestafvats af begäret att afstänga honom från hertigens förtroende. I alla händelser hade han

* Brefvet är aftryckt i »Skrifter, utgifna af Svenska Litteratursällskapet».

svårt att förstå, huru hertigen, hvilken under så lång tid känt honom, kunde sätta tro till Reuterholms påståenden. »Efter alla dessa förföljelser», säger han, »lika löjliga i deras orsak och utbrott som oväntade af personer, med hvilka du vet hvad heliga vänskapseder förenade mig, återstod emellertid för mig ett nöje att förstöras, i den inrättning, konung Gustaf III hade stiftat för sånggudinnorna och vältaligheten.* Reuterholm, hans spiras förvaltare, obe-

* Oxenstierna var i Svenska Akademien en verksam och högt uppburen ledamot; ofta hade han som direktör fört samfundets talan, ofta förskönat dess enskilda sammanträden genom någon sång. Han anlitades äfven mycket ofta som granskare af täflingsskrifter och fortfor med detta värf ännu 1817, året före sin död. Det var han, som den 14 december 1793, förmodligen upprörd af de timade hvälfningarna i Frankrike, föreslog till prisämne »religionens nödvändighet för samhällens bestånd». Den 3 maj 1805 fick han den efter Murberg på akademiens stat ledigblifna pensionen. I akademien var han älskad såsom få. Till honom skref Kellgren sin vid ett af akademiens enskilda sammanträden upplästa sång, hvilken finnes införd i Kellgrens samlade skrifter. Det heter der, att dagens milde gud sökte bland jordens skalder någon, som vore värdig att af hans hand undfå lyran och med Orphei stämma återföra de förvillade till hyllning af hans blida majestät. Guden fann den han sökte:

— — Blygsam, mot din famn
Med våld af dina systrar dragen,
Han kom med glädjen och behagen,
Och *Oxenstierna* var hans namn.

kant med de förra och säker att aldrig bli ämne för den senare, fann godt att tillsluta ett tempel, der hans namn aldrig skulle firas. Han hade velat bli ledamot i Svenska Akademien; vi afslogo hans önskan, och han öfvertalade nu regenten att suspendera henne. Man tog till skäl hennes Jakobinska tänkesätt, dem man sade sig igenkänna i riddarhussekreteraren Silverstolpes tal öfver riksrådet Fersen, och framlade citationer ur talet, sammansatta af halfva och fjerdedels meningar från skilda blad, som hopdrogos i en annan ställning. Detta ädla arbete gjordes och producerades af öfverstekammarjunkaren baron Taube, hård och despotisk under konung Gustaf, men nu krypande för den nya regeringen, der han var illa ansedd, misstänkt för deltagande med Armfelt, i sådant afseende äfven kallad för hofrätten och glad att genom denna rapport göra sin fred, som äfven verkligen lyckades. Svenska Akademien upphäfdes då strax till konungens egen regeringstid, att, likasom jag, då af honom sjelf dömas. Sammankomsterna

---

Det var sannerligen icke med sina höga värdigheter eller sin börd, som Oxenstierna gjorde ett dylikt intryck inom en sådan krets; han vann alla genom snillets och godhetens förenade magt, likasom han lifvade alla genom sin sprittande qvickhet.

förbjödos; akademiens handlingar, såsom innehållande farliga principer, förseglades under kanslikollegii vård, och sedan rikskansleren*, i ett betänkande, ännu ridiculare än hans vanliga, bevisat vådligheten af akademiens inrättning för Sveriges bestånd, tog han sjelf 4,000 Rdr B:ko af hennes enskilda kassa för att sätta dem i säkerhet och hindra att denna summa på något riksförderfligt sätt af Jakobinerna skulle kunna användas. — — — Min enda tröst i denna förstörelses timma var att dela lika öde med alla menniskor af förstånd och att, när jag stupade med akademien, förese, att vårt fall äfven skulle åtföljas af Ehrensvärds. Ty — bedrag dig ej — ditt aflägsnande hör för mycket till tidehvarfvets lynne och magtens tänkesätt, att ej redan vara beslutadt och beredt, och snart eller sent undfår du den hvila, dit jag befaldes att gå, innan du, som jag, ännu hunnit begära henne:

Ty Reuterholm, som nu har magt att åskan styra,
Han, Sveriges Jupiter och värd sitt tidehvarf,
Slog akademien först, som stämde sångens lyra,
Och blixtrar re'n mot dig uppå Carlskronas varf.
Så skulle fordomdags ett slag af samma dunder

---

* Fredrik Sparre, med skäl allt jemt föremål för Oxenstiernas speglosor.

Ha kunnat krossa på en tid
I hamnen af Piré och i Perikles' lunder
Themistokles och Euripid».*

Oxenstierna tillägger emellertid, att han i samvaron med en älskad maka och en uppväxande son**, i läsning af goda böcker samt i Ehrensvärds vänskap hade tröstegrunder, som gjorde, att han ej ville klaga öfver sin belägenhet. I sjelfva verket delade Gustavianerna med Gustaf III förmågan att värdigt bära motgång, och Oxenstierna gjorde ej undantag från regeln. Men han var på samma gång allt för böjlig och välvillig för att länge kunna motstå de uppmaningar, som till honom ställdes, att försona sig med vederbörande, och han föll undan för påtryckningen, förebärande några ursäkter för

---

* Ehrensvärd, som i början med ifver uppsöktes och hyllades af förmyndarregeringen, var en för stor och för sjelfständig natur att kunna stämma öfverens med Reuterholm. Han begärde afsked från sina embeten den 9 nov. 1794.

** Oxenstiernas son Gustaf Göran Gabriel föddes i Stockholm den 3 december 1793. Oxenstierna skrifver den 27 december samma år till Leopold: »Jag har nu min egen pojke, född den 3 december, ett litet friskt barn, fromt och godt, som aldrig gråtit ännu. Han lär gömma sina tårar för sin framtid». (Brinkmanska arkivet, del 2.) Leopold lyckönskade å sin sida i bref af den 2 januari 1794 Oxenstierna »till den sällheten att vara far för något ännu bättre än odödliga skrifter».

sin obetänksamhet. Genom Reuterholm hade han erhållit ett strängt bref från hertigen, och man kan endast beklaga, att han, som verkligen i ingenting felat, af öfverdrifvet tillmötesgående lemnade ett allt för ödmjukt och undfallande svar*. De mot honom, Armfelts gamle motståndare, gjorda anklagelser för »medbrottslighet», med hvilka man lyckats uppreta hertig Carl, voro så ogrundade som möjligt och kunna endast af Reuterholms magtbegär och afundsjuka samt af misstänksamheten mot alla den framlidne konungens vänner förklaras. För dessa var onekligen tiden ej gynsam. Zibet, hvars hängifvenhet för Gustafs minne var lågande och orubblig, hade snart aflägsnats, Franc och Lagerbring skildes från sina embeten, Toll dömdes till fästning. Alla dessa mått och steg voro betecknande för en minister, hvilken, såsom Ehrenström säger, »med en ifver, som gjorde honom misstänkt, och med en skyndsamhet, som väckte en rättmätig ovilja», sökte befria sig från alla de personer, hvilka dels genom sina tänkesätt, dels genom sina talanger ansågos hinderliga för hans planer, men deremot framdrog dem, hvilka voro kände för afvoghet mot den förra

* Reuterholmska papperen. K. Utrikes Departementets arkiv.

regeringen*. Men äfven skaldernas led började glesna, döden härjade glädjens och sångens lustpark: Bellman bortgick den 11 februari 1795, Kellgren samma år den 20 april. Tommare och ödsligare blef det för de öfverlefvande; det var säkerligen mången af Gustavianerna, som af fullaste hjerta instämde i Oxenstiernas ord till Armfelt: »Tout est fini avec le Roi, qui seul entretint dans ce pays de neige les productions des climats plus doux. J'ai toujours regardé les belles lettres dans ce pays comme ces plantes des Indes qui ne sauraient vivre ici que par la présence du soleil et qu'une seule nuit suffit pour gèler».

Den nye konungens tillträde till regeringen medförde åtminstone *en* vigtig förändring i de vittra förhållandena; ty Svenska Akademien, i hvars krets Oxenstierna så väl trifts, upplifvades å nyo af en konung, som, med alla sina fel, bar aktning för faderns verk och stiftelser. Den 13 december 1796 tillkännagafs från högsta ort den önskan, att akademien den 20:de i samma månad skulle, såsom förut sed varit, fira sin högtidsdag; vid en enskild förberedande sammankomst, som den 16 december hölls just hos Oxenstierna,

* J. A. Ehrenströms historiska anteckningar I: 439.

bestämdes, att Edelcrantz, som vid »suspensionen» var akademiens kansler, skulle föra ordet, sedan dåvarande direktören Kellgren med döden afgått. Oxenstierna uppläste vid den af en talrik åhörareskara bevistade festen ett af honom sjelf författadt skaldestycke, som uttryckte akademiens glädje att kunna återtaga sina forna sysselsättningar under den Svenska spirans hägn och hennes förhoppning att i den vittra kretsen fortfarande, såsom hittills, inga andra toner skulle gillas än

»dessa rena slag,
Som helgas oskulden och skönhetens behag
Och himlen, lagarne och fosterlandets ära». *

Följande dag hade akademien enskild sammankomst. Då upplästes konungens nådiga skrifvelse af den 14 december med tillkännagifvande, att, »som akademiens suspension med konungens minderårighet gått till ända», han å nyo ville i verksamhet sätta en inrättning, hvilken »lika hedrade Dess herr Faders minne, som den för språket, smaken och vitterheten var gynnande». Konungen återgaf akademien alla dess rättigheter och privilegiet att utgifva Posttidningen, hvarjemte alla medel, räkenskaper och hand-

* Oxenstiernas samlade skrifter, del. I.

lingar, som kanslikollegiet vid »suspensionen» mottagit, skulle till akademien återställas.

Under de år, hvilka följde på Gustaf III:s död och hvilka för Oxenstierna af de särskilda anledningar, som redan omnämnts, kändes synnerligen tunga, fann skalden en fristad i studierna, i läsningen af de gamles verk och af ännu lefvande skaldevänners arbeten samt i sysslande med sina egna. Han gladdes alltid afundsfritt åt andras ära, och ingen såg med större tillfredsställelse än han, huru

> — af behagen Leopold ledsagad,
> Fästad af ingen, älskad af dem alla,
> Skämtar odödligt, aldrig lik i samljud,
> Alltid i snille.*

Behofvet af skaldekonstens vederqvickelser och af ett stilla fördjupande i poetisk begrundning stegrades genom det missmod, som revolutionens stormar framkallade hos sinnen, känsliga såsom hans. »Europa höljes af sorgliga scener», skref Leopold, »det är ej mera behagens och litteraturens tidehvarf»; Oxenstierna klagar ock i skaldebrefvet till domprosten Älf öfver

> afgrundsandarne, som rasa
> Kring Louvrens blodbestänkta slott.**

---

* Oxenstiernas samlade skrifter, del. I.

** Ders. del. II.

Han började nu, för att lugna sinnet genom sysselsättning och slippa tänka på det oroliga ögonblickets politiska fasor, genomgå och ordna sina egna poetiska skapelser. Leopold styrkte honom lifligt i dessa planer. »Vi ega redan», sade han, »grefvarne Creutz's och Gyllenborgs arbeten eller komma vi snart att ega dem. Vi hafva visshet om den alltför tidigt saknade Kellgrens, åt hvars minne jag hemburit tillräckligt både rim och tårar. Det återstår, att Sveriges fjerde store skald, som Horatius säger, *quadret numerum*».* Visserligen kom det ännu att dröja lång tid innan Oxenstierna fullföljde sitt beslut att utgifva en samlad upplaga af sina skrifter; det var först 1805—1808 som de tre första delarne utkommo, den fjerde blef ej synlig förr än 1815, och när den femte år 1826 utgafs, hade skalden sedan åtta år tillbaka upphört att tillhöra de lefvande. Men Leopolds uppmaningar ledde dock redan nu till den påföljd, att det stora skaldestycket Skördarne blef för allmänheten tillgängligt. En granskning af denna skapelse och af Oxenstiernas diktning i dess helhet bör nu blifva betraktelsens föremål.

År 1772 hade Oxenstierna till Bergklint i ett bref, som aftryckts i De la Gardieska Arkivet,

* Leopolds bref i Oxenstiernska familjearkivet.

meddelat, att han skrifvit ett stort poem i tre sånger, kalladt Skördarne, men ej ännu kunde beräkna, när det skulle kunna blifva färdigt*. Ännu tidigare hade han i ett bref till Tilas, skrifvet i Wien 1771**, omtalat, att arbetet skulle komma att bestå af omkring 7 eller 800 verser, att det var »hyggeligt nog i de delar, som voro färdiga, och att de öfriga ämnen dertill ej heller skulle blifva så galna». Den första sången skulle »innehålla höbergningen, den andra sädens skärande, humlens, linets, frukters o. s. v. inbergande», och den tredje, som skulle begynna med en invokation till kärleken, var ämnad att »innehålla landtbröllopen», om hvilka skalden säger, att han trott sig »så mycket billigare kunna foga dem till Skördarne, som de på landet alltid ske vid den tiden, då åbon, riktad af jordens gåfvor, omsider får ett rådrum att öfverlemna sig åt nöjet och smaka frukten af sin möda». Långsamt mognade emellertid den tidigt planlagda och påbegynta dikten; den växte från tre sånger till nio. Svenska Akademien och allmänheten fingo tid efter annan kännedom af åtskilliga delar; vid akademiens enskilda sam-

* De la Gard. Ark. XI. Jfr LJUNGGREN: *Svenska vitterhetens häfder*, II: 455.

** K. Bibliotekets handskriftssamlingar.

mankomst den 13 sept. 1787 uppläste Oxenstierna början af poemet, och åhörarne, bland hvilka var Gustaf III, mottogo det med allmänt bifall, hvarföre ock skalden vid sammankomsten den 12 januari 1788 måste utlofva att på högtidsdagen meddela samma stycke, ett löfte som äfven infriades vid den offentliga sammankomsten den 26 januari samma år, då Leopold med sin vackra stämma föredrog poemet. På högtidsdagen år 1789 upplästes, likaledes af Leopold, episoden om Ophion och Eurynome, som sedan trycktes i Stockholmsposten för den 21 april 1790. Poemet i sin helhet utkom först i maj 1796. I minst tjugufem år har således Oxenstierna sysselsatt sig med sin stora naturbeskrifvande dikt, hvarvid dock alltid bör ihågkommas, att han på grund af hoftjenst, statsbestyr, enskilda göromål och bekymmer samt behandling af andra poetiska ämnen ofta måste afbryta sitt arbete. Tillkomna efter otaliga sådana afbrott, skulle naturligtvis de särskilda delarne af verket blifva temligen fristående och af hvarandra oberoende, ett förhållande, som dock i viss mån äfven berodde af diktarten.

Den naturbeskrifvande lärodikten har gamla anor. Skildrande det menskliga arbetet med jordens odling, har Hesiodus åttahundra år före

Kristi börd med sina teckningar af landtmannens ädla mödor förbundit sedliga och religiösa föreskrifter. Med presterlig vishet och ärevördig fromhet gifver han råd för åkerbrukets rätta skötsel, men ock för familjelifvets rätta vård, och alla etiska bud framställas i oupplösligt sammanhang med naturens lagstadgade ordning. Skönt och utan skymt till falskt utsirande af stoffet hade sedan den ädle Virgilius skrifvit sin långt mer konstnärliga lärodikt Georgica, i hvilken en djup och sann naturuppfattning, en grundlig kännedom af landtlifvet allestädes förråda sig. Till sitt estetiska värde har den undervisande naturbeskrifning, som lånat skaldekonstens drägt, ofta blifvit lågt skattad. Ett begreppsinnehåll finnes visserligen i hvarje dikt, som eger ett högre värde, men man har med skäl ansett, att detta innehåll i ett konstverk bör vara fullt uppgånget i den konstnärliga bilden, icke ställas vid sidan deraf som sedelära eller undervisande beskrifning. Fördelaktigast tager sig onekligen den didaktiska naturbeskrifningen ut, när, under diktens okonstlade ursprungstider, samlifvet med naturen är djupt och innerligt, söndringen mellan anden och den omgifvande verlden knappt ännu försiggången, och sedebuden eller de praktiska föreskrifterna

ej framträda i kall allmännelighet, utan förefalla som uttryck af en lugn, stilla naturvishet. Så är fallet hos Hesiodus. Men ännu en annan utväg finnes att undvika vådorna af en kal, ytligt med naturskildringarna förknippad nyttighetslära. Om skalden sjelf, om den skildrande konstnären till lynne och åskådning är så beskaffad, att han från sin tids bildning eller öfverbildning gerna flyr till naturen, lefver med i dess lif och har medkänsla för odlarens oupphörliga arbete att tillgodogöra sig naturens dolda tillgångar, då uppstår en ej längre, såsom hos Hesiodus, objektiv, men dock subjektivt tilltalande och subjektivt skön enhet med naturen, ett genom personlighetens stämning förmedladt uppgående i hennes lif. Under Augusti bildade tid erfor den reflekterande Virgilius, just derföre att han var, hvad Horatius kallade honom, en »*anima candida*», ett sådant behof, och derföre framträder hos honom förståndsinnehållet, om än ej med dragen af Hesiodi fornåldriga patriarkalism, dock i oupplöslig förbindelse med sund och känslig naturåskådning. Sedan Virgilii dagar har vitterheten haft att uppvisa en mångfald af sedelärande naturbeskrifningar; men klyftan har blifvit allt större mellan begrepp och åskådning, och grundsatserna hafva allt mer, i

frostig kyla, stälts vid sidan af det skildrade naturlifvet. Särskildt var upplysningstiden i förra seklet, under hvilken söndringen mellan en välvis förståndskunskap och en omedelbar känsla framstod i all sin pockande och obehagliga ensidighet, och under hvilken förståndsbildningen blef fattig och blek samt den derifrån lösslitna känsligheten känslosam, föga egnad att i den undervisande naturpoesien sammangjuta begge beståndsdelarne till enhet. Emellertid kunde äfven *då* en sant poetisk genius i sådant afseende åstadkomma förunderliga ting, och Oxenstierna står vida öfver många af Frankrikes naturbeskrifvande skalder i förmågan att ena förståndsinnehållet med känsla och åskådning; han vann målet genom att låta en fosterländskt idyllisk ton genomklinga det hela och dessutom allt jemt låta sin egen kärlek till naturen och särskildt till den Svenska Vingåkersbygden få ett fulltonigt uttryck. För öfrigt må man alltid ihågkomma, att vitterheten icke låter sin utveckling bestämmas efter estetiska begrepp; hon måste betraktas sådan hon *historiskt* företer sig, och dervid händer, att inom åtskilliga estetiska blandformer, inom åtskilliga »hybrida» konstarter, mot hvilka konstläran förhåller sig och till en viss grad *måste* förhålla sig något förnäm,

mästerverk skapas, hvilka alltid skola bibehålla sitt värde, oberoende af konstartens giltighet och endast på den grund, att den, som behandlat ämnet, var ett snille. Det är ock derföre, som »Skördarne» icke skola förlora sin betydelse. Der finnas visserligen sammanflätade de mest skilda beståndsdelar: popularfilosofiens nyttighetsgrundsatser, adertonde seklets filantropi, mytologiskt prunk, herdemålningar i Bouchers manér, ursprungligt Svenskt landtlif, ädla yttringar af fosterlandskärlek och af Svensk bördsstolthet, sällsam förening af sinne för Södermanlands natur och begär att deröfver gjuta en lånad, sydländsk fägrings skimmer; men sådant det hela en gång blifvit är det snillrikt, och genom de löst förbundna delarne af den stora sången klinga den nordiska idyllens och en fosterländsk känslas toner, hvilka i all sammansättningens löslighet bevara en enhet af åskådning och uppfattningssätt, som saknas i många dikter, der den formella enheten är mera tydlig. Af hvad här anförts är för öfrigt klart, att Skördarne icke äro någon Svensk »Georgica», utan att sångens lynne, genom det svenskt-idylliska elementets starka framhäfvande, blef något helt annat, och att arbetet, i fast sammangjutning af de skilda delarne underlägset, i objektiv framställning icke jemförligt

med Virgilii verk, men, genom den med beskrifningen af landtmannens rön förenade, än kosmopolitiskt filantropiska, än fosterländskt rörande stämningen lifligt tilltalande, blef, i all sin sällsamma och vid första utseendet konstlade sammansättning af skilda beståndsdelar, något sjelfständigt, storartadt och ursprungligt.

Oxenstierna kände sjelf lifligt, dels att skaldeverkets skilda delar voro endast löst förknippade, dels att sjelfva diktarten hade sina faror och svårigheter. Han ville i ett företal utreda sin uppfattning af frågan och vände sig till Leopold för att härvid få råd.* Han skrifver: »Jag har velat göra en afhandling om *la poésie descriptive* och är ej nog lärd dertill. Jag ville ursäkta mitt arbetes längd och finner den oförlåtelig. Jag ville ge skäl till mina episoders myckenhet och finner inga skäl. Jag ville bevisa deras sammanhängande med hufvudämnet och finner dem hårdragna. Jag ville visa de regler, jag trott mig följa, och ser inga andra regler än mina egna infall. Jag finner försvar af ingen Art Poétique, allt ifrån Aristoteles ända till Boileau. I detta tillstånd, hvad vill jag ensam företaga? Ett arbete kan ju ej gå in i verlden

* Brinkmanska arkivet II: 452. Jfr LJUNGGREN: *Svenska vitterhetens häfder*, II: 458.

utan ett företal. Det blir som en menniska, hvilken ej döptes med något namn. Säg mig ett råd i denna min auktorliga vånda! Herr Kongl. Sekr. är skulden att detta verk existerar. Sörj nu äfven för dess rekommendation på verldens bana, och gif mig ett utkast af några betraktelser att sätta i frontispicen, ty eljest blir det för tomt».

På denna förtroliga framställning, som röjde Oxenstiernas villrådighet, svarade Leopold i en skrifvelse, daterad Linköping den 12 febr. 1795.* »Jag förstår ej rätt», säger han, »hvari en afhandling öfver den deskriptiva poesien skulle bestå. Den beskrifvande skaldekonsten synes mig, egentligen taladt, icke utgöra något särskildt slag. Den ingår i alla. I några, det är sant, dominerar den, och tydligtvis mest i sådana, hvilkas föremål är att besjunga den synliga naturen, t. ex. i Hesiodi, Virgilii, Columellas, Thomsons, St. Lamberts och Delilles arbeten öfver landtbruket. Men slaget utgöres ju af det *undervisande*, som dermed sammanbindes, skaldestycket må då hafva till föremål landtlefnaden eller ämnen hörande till konster och

* Denna skrifvelse tillhör familjen Oxenstiernas samlingar och har, jemte öfriga der förvarade papper rörande Joh. Gabr. Oxenstierna, benäget ställts till minnestecknarens förfogande.

vetenskaper, t. ex. Vatelets »poëme sur la peinture», Manilii Astronomicon med flera. Det synes mig då, som en afhandling om den deskriptiva poesien, ställd framför en sådan lärodikt, föga skulle svara emot hela dess ämne, och lemna en stor hemisfer af dess förtjenst alldeles oupplyst. Och en sådan afhandling — skulle den ej slutligen reducera sig till en simpel traktat om den poetiska expressionen, lika tjenlig till företal för Aeneiden eller Tåget öfver Bält, som för Georgicon eller *Skördarne?* Jag kan fela i detta omdöme, men mig synes alltid som det ej vore att göra nog rättvisa åt sistnämnda poem, att blott betrakta förtjensten af dess beskrifningar. Denna stora tafla af den landtliga naturen i dess högtidligaste uppträden har visserligen i sin sammansättning, sitt ändamål och i den anda, som allt igenom upplifvar arbetet, en långt sublimare karakter, på hvilken man kanske hellre borde vända läsarens ögon, i fall han dertill behöfde en annan handledning än sjelfva poemet. Hvad nu angår ett företal till denna lärodikt, så liknar Eders Excellens i detta afseende, som i andra, fullkomligen sin föregångare Virgilius. Eders Excellens finner svårt att göra ett, och det är troligt att Virgilius fann det samma, efter han icke gjorde något.

Ju större förtjenst man gifvit sitt verk, dess mindre har man naturligtvis att säga derom; ty i grunden hvad är ett företal? Gemenligen intet annat än ett supplement till sjelfva arbetet eller en öfversigt deraf, föga nödvändig när arbetet sjelft har ordning och dager. För dem, som känna att de behöfva ett företal, är det af allt det lättaste att göra, och det är ej dertill de sakna ämnen. För E. E. tror jag nog att det är af allt det svåraste. E. E. känner visserligen onödvändigheten att raisonnera öfver en konst, hvaröfver E. E:s poem utgör den bästa afhandling. Voltaire, det är sant, har gjort några goda företal. Men först och främst innehålla de mindre analyser af hans arbeten än reflexioner, historiska anmärkningar och undervisningar i hvarjehanda dermed närskylda ämnen och blifva derigenom likasom små särskilda afhandlingar, hvartill de skrifter, framför hvilka de stå, blott lånat anledning. För det andra var hans publik annan än vår och capable af att följa honom äfven i estetiska undersökningar, när han någon gång (som sällan skedde) gjorde dem. Jag ser då ej sjelfva poemet egentligen fordra något företal. Det ankommer nu på, huruvida E. E. under detta namn kan hända skulle vilja skänka oss någon annan nyttig afhandling. Och jag

tror, att ämne kunde dertill finnas. Ty hvad arbetet i sig sjelft ej kräfver, torde läsaren behöfva för att beredas till läsningen. De fleste hos oss känna ej ens hvad detta är för ett slags poesi. Vi ega ej något sådant på Svenska, och de ha ej läst andra nationers landtliga skalder. Det, som då egentligen behöfs för att gifva dem intéret för läsningen, begrepp om ändamålet och öga för de öfvervunna svårigheter, detta synes mig vara det rätta ämnet för detta företal. Kan hända borde man således begynna med att nämna, huru denna genre af poesi varit i stort värde hos de gamle, likasom hos de moderna folkslag, hvilka gjort sig ett namn i vitterheten. Man kunde dervid i korthet uppräkna dem, som lemnat verlden i detta slag de berömdaste arbeten. Dernäst torde något böra sägas till sjelfva slagets försvar. Få ibland oss älska landtpoesien. Städernas fåfänga har skämt bort allt. Det är olyckan, att de, som i anseende till deras lefnadssätt skulle läsa dessa arbeten med nöje, hafva ännu hos oss ej odling nog att skatta något slags poesi, och att de, som ega den, föga äro känslige för landtbygdens enfald, dess nöjen och yrken. Det är olyckan, att man till ett poem, gjordt om landtbruket, måste söka läsare i städerna. Hvartill tjenar det då, har man ofta

frågat. Det är svårt att icke ihågkomma Boileaus:

> Viendrai-je — — entouré des troupeaux
> Au milieu de Paris enfler mes chalumeaux?

Det vore härpå filosofen borde svara, och jag tror, att denna omständighet skulle utgöra en ganska tjenlig punkt af ett sådant företal. Man borde söka att bringa dem till rodnad, som understå sig att tillstå, ja nästan yfvas af deras okänslighet för de mest rörande ämnen: jorden i sin odling och menniskan i sina seders ädlaste enfald. Hvilket fält för naturens målare! Och hvilken ära att på en gång hämna och försköna henne! Ändtligen och för det tredje synes mig som det rätt väl passade sig att i detta företal äfven säga ett ord om språket, åtminstone så mycket som kunde behöfvas för att göra läsaren uppmärksam på de öfvervunna svårigheter. Man torde böra låta honom på ett tjenligt sätt förstå, att i alla språk (alla moderna nemligen) de lägre détailler medföra den största svårighet att med en oafbruten värdighet skildra; att allt hvad som hör till filosofiska begrepp, moraliska tänkesätt, passioner och sentiments, i våra moderna tungomål uttryckes med oändligt större både lätthet och fullkomlighet än dessa oräkneliga småsaker, som i hvardagslefnaden

förekomma; i synnerhet än de deribland, som höra till jordbruket och andra den arbetande hopens yrken. På ett alldeles omvändt sätt förhöll det sig med de gamla språken, i synnerhet Grekiskan. Detta språk föddes just med naturens första yrken och under det skönaste himmelsstreck. Den poetiska inbillningen, förenad med de lyckligaste organer, formade likasom från början hvart ord till sång, i den mån det alstrades, och språket var redan i sin gröfsta sinlighet ädelt och välljudande. Det hade redan haft en Homer, innan det hade haft hundradedelen af de abstrakta, filosofiska, upphöjda begrepp som det minst kultiverade af våra nu kända Europeiska språk, hvilkas odling, tvärt om, begynte först sedan de redan voro till en viss grad fullväxta, och det med bokskrifning i Metaphysik, Theologie, Juridik, Historie. Allmänhetens språk, jordbrukets och slöjdernas, skulle derigenom nödvändigt hos de moderna folkslagen länge förblifva rått, ohyfsadt och, om jag så får uttrycka mig, oskrifveligt. Som man för öfrigt väl kan genom mycket arbete förbättra ett språk, men icke göra om det helt och hållet, så var det också omöjligt att med all möda jemna, i dessa ämnen, de moderna språken med de gamla. Engelsmän, Fransoser,

Tyskar m. fl. hafva likväl hunnit långt i jemförelse med oss, som de hittills lemnat långt bakefter sig. De hafva redan längesedan gudomliga landtpoemer, och det är nu först vi kunna i detta stycke trotsa dem att öfverträffa oss. Men det, som varit hos dem en långsam fortgång, har blifvit hos oss ett hopp, gjordt på en gång. De, som känna vårt språk, skola medgifva, att den längsta Poëme épique, den fullkomligaste Tragédie, den sublimaste Ode visserligen finner deri mindre oöfverstigeliga hinder än 300 raders god öfversättning af Virgilii Georgica. Man läse, för ro skull, den nyss aflidne doktor Rydbecks poem öfver Trägårdar, som dock ej var en alldeles slät poet, och jag är viss att man skall, som jag, häpna öfver *Skördarne.* Detta arbete gör mer för vår vitterhet än något lexikon eller någon grammatika möjeligen kunna göra. Det déciderar fullkomligare än allt annat om vårt språks poetiska natur. Det utgör nästan ett helt nytt, åtminstone en stor hälft tillagd till den vi redan egde. Detta beröm är ej delicat, men också skrifver jag ej för att berömma. Jag kan uttrycka mig med mindre skicklighet; men det jag säger blir alltid sanning, och jag appellerar till eftervärlden. E. E. må ej tala om längden. För

den, som vore nog olycklig att ett ögonblick känna den, vore visserligen en half sång redan för vidlyftig. Det gifs ett godt råd för sådana läsare. Det är att lägga bort Skördarne och i det stället hålla sig till våra Bröllops- och Grafskrifter. De äro långt kortare; ty den, som har nog själ och smak att läsa med nöje våra öfriga goda poemer, skall visst ej lägga bort detta derföre att det omfattar en större vidd af skönheter. — Hvad åter beträffar episoderna, har jag svårt att begripa, huru de, som sådana, möjligen kunna sättas i något slags nödvändigt sammanhang med hufvudämnet. De äro personager, som upplifva de annars folktomma taflorna, de äro prydnader, som vilja placeras med smak, men som genom ingen konst synas mig kunna göras till en kropp med sjelfva ämnet. Det skulle då bli ett alldeles episkt poem. I lärodikten åter tyckes vara nog, när de af tillfällig anledning införas på skådeplatsen, hvilken de nödvändigt åter måste lemna för att låta poeten återtaga kedjan af sina undervisningar. Virgilii episoder om Orpheus och Eurydice, om Aristæus och flere höra ej mer nödvändigt till vinbergning och biskötsel än E. E:s episoder till vårt åkerbruk. Det är, som när man reser i ett uppodladt land: de slott, trädgårdar,

vattenkonster, stoder, prydnader, äfventyr, som under vägen möta, höra ej till resans ändamål. De bidraga att göra den angenäm. De afvända tankarne litet mer eller litet mindre från föremålet. Men man lemnar dem igen. Man kommer tillbaka till sin föresats och fortsätter sin väg. Sådana, N. Herre, äro mina tankar i de ämnen, hvari E. E. gjort mig den äran att fordra mitt yttrande».

Detta Leopolds yttrande är i många afseenden märkligt; det belyser klart den då rådande smakrigtningen och har derföre bort i sin helhet meddelas. Skarpt betonar Leopold upprepade gånger, att Skördarne hufvudsakligen borde betraktas som *lärodikt;* han ansåg sig dermed hafva uttalat ett loford, och yttrandet beror utan tvifvel på den höga uppskattning man under en tid, då popularfilosofien herskade och då för öfrigt den sansade frihetens vänner måste anstränga alla sina krafter för att åtskilja den sak, hvarför de kämpade, från de falska frihetslärorna, vant sig att egna den didaktiska poesien. Innerst låg för denna uppfattning den rigtiga tanke till grund, att skalden skall vara *vates*, skall vara sin tids lärare; om man i någon mån förbisåg, att detta hans lärarekall, så framt hans sånger skola vara poesi i högre mening,

endast kan vara medelbart, berodde detta på den gällande tidsåskådningen och borde ej ingifva någon förvåning. Emellertid blifver dikten Skördarne för vår tids barn, såsom redan Tegnér anmärkte, mer njutbar, om man fäster mindre vigt vid det undervisande och mer vid det idylliska elementet i skaldestycket. Vackert är för öfrigt hvad Leopold yttrar om Greklands språk och diktning; man ser — hvad kännare af hans åsigter viste förut — att han icke var uteslutande beherskad af den förfinade Franska hofdiktning, som ratade alla mycket naturliga uttryck; men man ser tydligen derjemte, att han på goda skäl var mycket tveksam, huru, under de former, hvari den genom inflytande af de Franska mönstren verkligen pånyttfödda Svenska skaldekonsten rörde sig, uttryckets folkliga naturlighet skulle kunna förenas med den värdighet och det fina sinne för det passande, hvilka han lika litet som någon annan Gustavian ville uppoffra. Hans mening, att i en så beskaffad dikt som Skördarne episoderna kunde och borde ega en viss sjelfständighet, saknade ej grunder, och episodens mer fristående karakter har af nyare konstlärare blifvit försvarad; på samma gång märker man dock äfven, huru dessa inflätade skildringar i hans ögon egde den hufvudsakligen »dekorativa» betydelse,

som de tillvunnit sig i det adertonde seklets undervisande och beskrifvande skaldestycken.

De vinkar, Leopold gifvit, begagnades af Oxenstierna i det företal*, hvarmed han inleder sin dikt, och detta företal har sin stora betydelse för den, som vill bilda sig en rigtig föreställning dels om det förra seklets sätt att uppfatta vittra ämnen, dels om de särskilda inflytelser, hvilka påverkade Oxenstierna. Först och främst betonas diktens kall att upplysa och att, på samma gång som hon var skön, vara »nyttig». »Om någonsin», säger Oxenstierna, »skaldekonsten kunde smickra sig att från de blott angenäma vetenskaperna (!) upphöjas bland de nyttiga, är det då, när hon, i förening med tidehvarfvets bemödande, lånar sin prydnad åt dess upplysning och behagens drägt åt sanningen». Den särskilda pregel, denna »nyttiga» poesi borde ega, framträder när Oxenstierna inskärper, att »kriget och ärelystnaden» voro fördomar och att menniskan, tröttad af sina misstag, omsider lärt sig »finna mer förmån af en förbättrad jord än af en underkufvad»; här får det allmänna föreställningssätt, som under popularfilosofiens in-

* Jemväl uttrycken i detta företal hade undergått en förberedande och sofrande granskning af Leopold (se dennes bref i Oxenstiernska arkivet).

flytande utbildats, sitt tydliga uttryck, och det är alldeles i denna popularvishets anda som Oxenstierna framhåller, att sanningen icke är något annat än det som befordrar menskligheten väl, att tänkaren borde från tomma gissningar vända sin forskning »till verksamhet för sina likar», och statsmannen »sin omsorg från styrkans blotta företräde till välståndets». Det skönas förbund med det nyttiga prisas. Men tillika visar sig ett annat och för *Leopold* mer främmande drag i betraktelsen; det är inverkningar af Rousseau, som röja sig, när Oxenstierna särskildt talar om naturens oskuld och dermed gifver ett uttryck åt sin från sällskapslifvets af honom så ofta förhöjda behag till stilla naturlif syftande längtan. Leopolds erinran, att med »Skördarne» ett nytt diktslag var på väg att omsider införas i Sverige, ihågkommes, när Oxenstierna i sitt företal anmärker, att, sedan genom flere af de Gustavianske skalderna hjeltedikten, dramatiken och lyriken i Sverige gjort landvinningar, det ännu återstod att poetiskt och i större omfattning teckna »landets arbeten och lefnad». Vidare redogör Oxenstierna för skälen till de episoder, hvilka smycka hans verk, och säger ganska sant, att han sökt ömsom sammanbinda, ömsom åtskilja sina taflor genom

betraktelser af främmande föremål, och afbryta likformigheten genom motsatser. Han kände, att en lång rad af naturbilder utan handling skulle kunna verka tröttande, och har derföre äfven sökt »genom personernas upplifvande och rörlighet förekomma ledsnaden vid en längd af overksamma bilder och öfverhopade målningar». Med afseende på de införda episoderna påminner han, att dessa åtminstone i *ett* afseende ej kunna anses främmande för en skildring af *Svensk* natur: de beröra nemligen merendels *Svenska* fornminnen och fornseder, eller vanor och bruk, som ännu iakttagas. Slutligen glömmer Oxenstierna ej hvad Leopold i sitt bref yttrat om språket. Han beklagar, att »den nya vitterhetens och belefvenhetens tungomål utesluter från det högre umgängets ton de flesta af bygdens bilder, talesätt och namn», och ber läsaren behjerta, huru svårt det derföre för honom varit att kunna sammansmälta »värdigheten med det enfaldiga», det vårdade med det okonstladt enkla. Vi må visserligen, under våra förändrade förhållanden, kunna påstå, att Oxenstierna utan våda skulle i sina skildringar hafva kunnat skatta mindre åt det häfdvunna, mer åt det naturliga uttrycket; men vi löpa fara att dermed på en annan tids föreställningar öfverflytta våra me-

ningar, och vi borde inskränka oss till ett tacksamt erkännade af den friska naturlighet, som flerestädes hos Oxenstierna genombryter den af tidens smak föreskrifna sirligheten. Slutligen må, med afseende å företalet, tilläggas, att Oxenstierna äfven tillgodogjort sig Leopolds antydningar om de lyckligare vilkor, under hvilka Greklands skalder, i mer omedelbar anslutning till naturen och utan fruktan att, när de voro naturliga, synas låga, diktade sina qväden. En hemlig aning, att den egentliga lärodikten icke talar poesiens modersmål, röjer sig för öfrigt i hans ord, att dikten, »ämnad att röra, snarare än att undervisa, talar för hjertat mera än för kunskapen och målar naturens känslor mer än dess lagar». Oxenstierna hade kunnat vara obekymrad: det var just så han, på det hela taget, i sin stora dikt gått till väga, och det är egentligen derför som denna ännu i våra dagar, trots sin åldrade form, med en viss, ja med en ofta mycket stor njutning kan läsas. Af en naturlig instinkt egna vår tids läsare icke mycken uppmärksamhet åt det retoriska, det prosaiskt undervisande i Skördarne, men låta sig villigt fängslas af de idylliska bilderna och af de fosterländska känsloutbrotten.

»Skördarne» är tillegnad G. F. Gyllenborg, och Oxenstierna egnar honom denna vackra hyllning:

— förr'n Virgil för Latiens länder
Sjöng Trojas fall och Cesars mod,
Han re'n förut på Tiberns stränder
Såg resas opp sin ärestod
Af Skördens och Eklogens händer.
Och förr'n ert namn, så väl som hans,
Förenades med lika glans
Vid minnet af en hjeltes strider,
Knöts re'n den fyradubbla krans,
Som räcktes er af årets tider.

Af dessa blommors öfverflöd,
Som ängens prydnader förenar,
Om någon qvar på Floras renar
Sig äfven åt min upptäckt böd;
Om efter skördar, dem ni tömde,
Jag letat ax, dem ni förglömde,
Så vägra ej att denna gärd
Af mig med vänskap äfven taga,
Och, om ej konstens aktning värd,
Låt den dock sanningen behaga.

Han erinrar Gyllenborg, att det var dennes faderliga hand, som ledsagade den unge till diktens riken, och att han i »Skördarne» skall finna dragen af den natur, der hans eget ungdomslif med sina ljufva minnen förflöt; sångmön besvär sin gunstling:

Kom, hvila er i hennes hydda
Bland dessa landtmäns kända tropp
Och dessa fält med kärfvar prydda!
Den bygd, der hon er bjuder qvar,
Er forna kärlek än förtjenar,
Ännu, som förr, hon sitt försvar
Åt edra ungdomsgudar länar.
Inom dess vård ni möter än
Af eder och naturens vän
Det ömma minne tiden sparat;
Här öppnas er den bonings famn,
Som Creutz har i sitt skydd bevarat:
Här söker än hans milda hamn
Den skog, som mot Camillas namn
Med forna genljud honom svarat.

I den *första* sången af Skördarne angifver skalden till en början beskaffenheten och omfånget af det ämne, han företagit sig att behandla. Derefter egnar han sin helsning åt sånggudinnan, ej åt henne, som hägnar hjelten, utan åt henne, som är ett barn af naturen, förtjuste Theokritos »och stämde Thompsons lyra» samt

gaf åt Didos skald, vid lagern den han bär,
En krans af ax och ek, som lika evig är.

Skildrande jordens utseende vid skördetidens början, gräsets bergning och ängsskötseln, får han tillfälle att dervid berömmande omnämna de sagans och fornhäfdens drottar, hvilka hägnat

åkerbruket, den Yngve Frej, »som Sveriges Numa var», Brōt-Anund, och Erik Segersäll, som

se'n på Fyrisvall han nedlagt stridens pansar,
Förökte lagrarnas med tio skördars kransar.

Och eldad af de åldriga minnenas magt, tilltalar han fädernejorden i dessa kraftiga verser:

Dig, Nord! det hörde till att krigets kämpar dana.
I köldens famn så väl som under stridens fana
Du ammar dina barn att trotsa lika lätt
Tyrannens på en gång och luftens oförrätt;
Och hvar af troners fall man forna minnen röner,
Tog södra verlden lag af Nordens djerfva söner.
I dina frusna berg än ärfves deras blod,
I löften deras tro, i faran deras mod:
Den kärlek än, som förr, för allvarsamma seder,
För Lagen och en Kung, som dem till äran leder,
Och för sitt sjelfbestånd och sina gränsers värn
Det samma hjerta än så väl som samma jern.

Men midt under sin patriotiska hänförelse är Oxenstierna allt jemt hofman, och den nordiska naturens lugnare, mindre våldsamt förblommande, mer jemna och mindre hektiska fägring ger honom anledning att i slutet af sången prisa Augusta och Ulrika Fersen: tiden

Tog undan från sin magt Augusta och Ulrika.
För er hans fortgång blott, vid oförbytta drag,
Ger år åt ert förstånd och ej åt ert behag;
Och kärleken, förtjust i vanan att er lyda,
Ser morgonrodnans glans ännu er middag pryda.

Den *andra* sången begynner med en af dessa målningar, i hvilka Oxenstierna vet att på sitt oefterhärmliga sätt förbinda en Svensk folklifsbild med Bouchers uppfattning; hölasset packas, man stupar under bördans tyngd, glada löjen klinga och gossen ser sig stundom af våda kastad »i en älskad famn». Omedelbart derefter tager didaktiken ut sin rätt, och skalden prisar den väntade dag, då ej krigarens trofé skall stå högt i rop, jorden ej längre vara dränkt i blod, men plogen gå öfver segervinnarnes mull. Men den didaktiska tonen behagar honom aldrig länge, och han öfvergår snart till en trohjertad målning af ett slåttergille, dervid bygdens folk lyssnar till gamla, kära sägner. För omvexlings skull inflätar han nu äfven en teckning af några beklagligtvis mycket opersonliga menniskor, och skuggfigurerna Alexis, Evald och Virgina införas, för att i tre sånger af de nio gifva ett slags staffage åt landskapet. De hade saklöst kunnat vara borta; vi skulle ej saknat dem; men i sin tomma allmänlighet höra de dock må hända till stycket, lika väl som en del mytologiska eller pastorala figurer i Poussins eller Claudes odödliga naturbilder. Vacker är, i alla händelser, i slutet af denna sång beskrif-

ningen af de unges dans, som med nöje åskådas af de gamle

Vid nyckelharpans ljud och blinda gubbens lyra.

Det är dylika patriarkaliska drag, som ofta, i förening med andra skönheter, försona oss med sjelfva skaldeslagets oförnekliga enformighet. Samma patriarkalism tilltalar oss på det ställe i den *tredje* sången, der den gamle åkermannen, med vördnad åhörd, för ättlingarne omtalar sina rön. I öfrigt gömmer denna sång en sällsam blandning af olika beståndsdelar. Än beskrifves hungersnöden år 1773 i en kylig allegori, der Hungern framställes, utrustad med sina vederbörliga attribut, skaka och slita sin kedja; än skildras »de allmänna författningar och enskilda barmhertighetsverk», med hvilka man sökte bekämpa den allmänna nöden; än framträder på det skönaste sätt skaldens eget blida, menniskovänliga sinnelag, när han uppmanar de välbergade att vid sädesknippornas sammanräfsande unna ett ax åt den mindre lyckligt lottade:

Låt räfsans girighet, när hon dem sammandrar,
Ibland ett slösadt ax vid jorden skona qvar.
Det hör den arme till. Han plockar, blott att lefva,
Med fattigdomens rätt, er rikdoms öfverlefva.

Slutet af sången prisar landtmannens yrke, framhåller, att det är af hans möda som hela samhällets väl beror, att åkerbruket var

Emilers forna ro och vördadt af Catoner,

samt att den falska dyrkan, man egnat vapenäran, bör vika för en vördnadsfull uppskattning af odalmannens kall. Det är i sådana rader som man igenkänner det ädlaste, hedersammaste af upplysningstidens nyttighetslära, på samma gång man med en viss ledsnad märker, att dikten tynges af dessa välmenta reflexioner. Emellertid finnes det i denna sång åtminstone *en* oförgätlig afdelning, som är fri från all tyngd och all torka; det är den granna, praktfulla skildringen af solen. Den är ej, kunde ej vara fullkomligt fri från tidens egendomliga målningsmanér, men den är *dock* sann och storartad:

Som hjelten, hastande i sina segrars lopp,
Knappt väntas när han syns och hinner ryktet opp,
Så solen, knappt ännu af morgonrodnan bådad,
Sig kastar i dess spår och är af verlden skådad.
På östans vingar höjd, hon lyftes i sin gång
Uppå en eldig vagn, hvars fålars djerfva språng
Vid gyllne manars flägt och fräsande af lågor
Förtrampa nattens moln och dimmans ljusblå vågor,
Som strömma kring hans hjul och hvälfvas i en bädd
Af strålars brytning fyld och Iris' färger klädd.

Väl torde kanske en och annan, jemte minnestecknaren, vid all denna pomp och stât ofrivilligt tänka på Le Brun och finna vagnen och fålarne, när allt kommer omkring, vara alldeles för mycket allegoriska och overkliga; men uttrycket har prakt och eger dessutom vid närmare påseende mer natur än man, halft oroad af manéret, i förstone tyckte. Nästan ännu skönare är den derpå följande utflygten om »ljusets ädle kung», sådan han visade sig för den första, nyskapade naturen. Den *fjerde* sången är egnad åt Sveriges första uppodling och innehåller bland annat en i allvarsam ton hållen episod om samma *Disa*, som på ett vida ypperligare, men lekande sätt af samme Oxenstierna blifvit behandlad i ett särskildt poem, som genomandas af Wielands gratie. Sången innehåller för öfrigt ännu ett vittnesbörd om Oxenstiernas ädla menniskokärlek, som här på bevekande och allvarligt sätt uppmanar frälseegaren till en mild och försynt behandling af underlydande. Men dristigast och manligast lyfter sig den Oxenstiernska dikten, när hon, vid tanken på fosterbygden, äfven ledes till tanke på fräjdade förfäder och på sångens så väl som bragdens minnen. Grifteeldarne skimra bland runstenar, vålnaderna uppstiga ur högen, skakande sina svärd, och sån-

garen, snillrik ättling af en dådstor ätt, utbrister:

Jag fruktar ej er syn, I forna Sveriges fäder!
Ej edra slafvars son till eder boning träder.
Som ättling, Svensk och fri, jag tillhör eder än.
Ack, kännen edert språk och edert barn igen
Och låten i det lugn, hvars helgd ej skall förstöras,
De ljud, I älskat förr, af eder vänligt höras!

Och nu vidtaga, efter några åt åldriga fornbragder egnade strofer, de sköna, de tjusande verserna om Vingåkersbygden och dess skaldefurstar Creutz och Gyllenborg. Tiden har ej magt öfver sådana toner som dessa; bortskaka varsamt dammet från dessa bilder, och de skola intaga dig med en evig ungdoms okufvade magt! Dröj bland sädesskylarne, låt syrsan sjunga sin entoniga visa, skåda den nedgående solen och hör i aftondagern dessa ord från Vingåker:

Här Gyllenborg, se'n han en stund bland Nymfer dröjt,
Uti trumpetens klang förbytte herdens flöjt,
Och lärde ändtligt er, I forne kämpar, dyrka
En kung, hvars underverk har öfvergått er styrka.
— — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — —
Och du, som i din vår i samma trakters famn
Vid Nöjets altar sjöng, fördold i Atis' namn!
Hvars ömhet, endast gjord att mot bekymren strida,
Af känslor *här* ännu ej pröfvat den att lida,
O Creutz! Ack, om din vård utaf min hand en gång

Kan resas i den bygd, som hört Camillas sång,
Skall sorgen offra der bland sånggudinnors gille;
Och när af dig förgäts allt annat än ditt snille,
Skall denna boning än bli ömma sinnen kär,
Den sorgsne glömma sig och tro dig höras der,
Och älskarn Dafne se, och målaren naturen.
Der skall den unga skald, i Gracers armar buren,
Vid foten af din graf, med vårens blommor prydd,
Din skugga kalla fram, begära ditt beskydd,
Din styrka för sin själ, ditt lugn vid lifvets smärta,
Ditt snille för sin dikt, din ömhet för sitt hjerta.

Bland de öfriga landtmannavärf, som i den *femte* sången behandlas, omnämnes äfven linets och hampans odling, och skalden tager sig, då hampan tjenar till förfärdigande af tåg, häraf en ej alldeles osökt anledning att i en fullkomligt fristående, men verkligen hänförande mytologisk episod, Ophion och Eurynome, skildra sjöfartens uppkomst. I den *sjette* sången, som beskrifver »utländska växter och blommor, flyttade till vårt klimat», och »främmande sommarfrukter, som mogna i våra trädgårdar», får Oxenstierna genom dessa konstlade, men behagligt inledda öfvergångar, på hvilka hans ifrågavarande skaldestycke är så rikt, äfven tillfälle att med en Wilberforce's ädelhet bestraffa det mot Negrerna utöfvade förtrycket och tillika varna för den yra, som under frihetens namn från Seinens strand nu hotade jorden. Med den

sjunde sången, i hvilken en öfver höfvan konstgjord mytologisk fiktion rörande humleodlingens uppkomst ådrager sig vår uppmärksamhet, skulle egentligen skaldestycket, som uttömt sitt föremål, kunna anses afslutadt; men skalden har tillagt ytterligare två sånger, af hvilka den ena ger råd och anvisningar i trädgårdsanläggningens vackra konst, inom hvilken Oxenstierna lemnar företräde åt den friare, Engelska smaken, samt den andra gifver en värdig afrundning åt poemet genom teckningen af den bröllopsfest, som åtföljer skörden och som lifvas genom ankomsten af en tropp från Finska kriget återvändande soldater. Af denna teckning får skalden anledning att egna vördnadens erkännande åt sin saknade konung, som, under kriget mot Ryssland,

> Af medborgsmän förrådd, af konungar förglömd
> Och lemnad åt sig sjelf att thron och rike berga,
> Fann bundsförvandter än i folket och sin värja.

Öfverblickar man den stora dikten, så finner man, att, om än enheten är lös och episodernas ofta bristande sammanhörighet med det hela endast öfverskyld, men ej fullkomligt dold genom de af konstförståndet uttänkta öfvergångarne, om än bristen på handling ofta föranleder någon entonighet och de införda personligheterna endast

lefva ett skugglif, styckets enskilda skönheter äro så stora och så beundransvärda, att de ännu i dag fängsla uppmärksamheten, samt att, om än dikten, såsom sådan, icke egentligen är en idyll, dock grundtonen är afgjordt idyllisk. Man finner vidare, att, trots Leopolds motsatta påstående, det didaktiska i dikten endast tillfälligtvis framträder, att de inflätade skildringarna af fornseder och fornminnen bidraga att göra taflan fosterländsk och, för att begagna Tegnérs sköna uttryck, likasom åldriga ättehögar, stå midt bland de Svenska skördarna*. Man skall tillika finna, att en sydländsk glans med sin egendomliga, främmande förtrollning stundom sprides öfver taflor, som dock till sitt egentliga väsende äro Svenska, samt att ett fromt natursinne, förenadt med en ädel hänförelse för den Svenska sångens och bedriftens hågkomster, öfverallt framträder. Subjektivt tilltalande äro de drag af Oxenstiernas egen milda själsskönhet, som ofta uppenbara sig, vittnande om ett sinne, som älskar

Sitt slägte som det är, ej som det borde vara,

och som är villigt till hjelp, utan att alltid kallt ransaka, »hur vidt hjelpen är förtjenad». Dylika

* Tegnér, *Samlade skrifter* V: 69.

ställen afslöja den till vekhet ofta sig närmande godhet, som alldeles afgjordt låg i Oxenstiernas lynne, och det i mångas tanke stundom »opraktiska» begär att göra godt, som, utsträckt öfver tillgångarne, mest skadade honom sjelf; de afslöja hans lättrörda, känsliga, likt eolsharpan för alla flägtar dallrande sångarlynne. Men tillika visar sig allestädes den lugna patriarkalism, hvilken anser det lif lyckligast, som förflyter egnadt åt landtlefnaden, och vet att skatta

Det jemna sinneslugn, som föds af dygdens vana.

Man märker ständigt, att Oxenstierna sjelf fostrats på landet och att han både vördar och älskar Sveriges fria allmoge. Han prisar den lagstiftning, som

jordens frihet ger åt den som brukar jorden,

och han kallar med skäl sitt fädernesland lyckligt derföre att det eger ett sjelfständigt odalmannastånd. Så röjer sig i hela dikten Oxenstiernas egen person med dess tycken, känslor och åskådningssätt; detta gifver ett lyriskt drag åt hans vidlyftiga sång, och man känner, att det är ur en jordmån, hvars fruktbarhet beror på dylika lyriska källådror, som Skördarne uppvuxit, gungande för milda vindar.

Den omständlighet, som skildringarna ega, tillhör både diktslaget och Oxenstiernas sångstil; här har den sitt behag och bidrager verksamt till det intryck af lugnt, stilla natur- och landtlif, som åsyftas. Det är denna behagfulla omständlighet, som Leopold lofordar, när han i sin vackra dikt »Eglé och Annett» säger:

> Behagens dröjda fjät till Oxenstierna höre:
> Den ej hans gracer fått, hans konst, — förtälje fort!

Hvad diktionen i Skördarne beträffar, är denna, likasom alltid hos Oxenstierna, rik både på förtjenster och fel. Den är vanligen ståtlig, yppig och glänsande, ty Oxenstierna älskar språkets prakt; men sjelfva det prosodiska elementet är behandladt med en viss obesvärad godtycklighet, och Oxenstierna försöker ofta att till Svenskan öfverföra den obestämdhet i tonvigtsförhållanden, som tillhör den Franska alexandrinen, hvars taktart, såsom Tegnér rigtigt anmärkt, snarare är anapestisk än jambisk. Saken berodde i väsentlig mån på Oxenstiernas Franska bildning och uppfostran; men den innebar ett förbiseende af de stora olikheterna mellan den Svenska och den Franska versens skaplynne, och den frihet, som skulle göra intryck af poetisk ledighet, lätthet, behag, ledde ofta till

versifikatoriska origtigheter. Å andra sidan har dock Oxenstierna, så ofta han ej hemföll till detta begär att otillbörligt ändra ordbetoningen, mejslat alldeles felfria, fulltoniga, klangrika alexandriner, och man skall, vid närmare undersökning, finna, att hans versbildning är vackrast när han öfvergår från vidlyftiga naturbetraktelser till heroiska utbrott af fosterlandskänsla; då är det som om äfven versen spändes till en fast bågsträng. Men denna iakttagelse, hvars rigtighet hvarje vän af Oxenstiernas sångmö lätt bör kunna intyga, föranleder snarast till den tro, att de friheter, Oxenstierna i prosodien tillät sig, berodde på arten af hans poetiska lynne, och att han, medan bragdens skildringar tycktes honom kräfva versens samlade kraft och styrka, mer eller mindre medvetet ansåg en viss behaglig vårdslöshet tillhöra de afdelningar, der en större omständlighet, en bredare stil, ett lugnt och mer makligt fördjupande i utförda naturskildringar syntes vara af ämnet föreskrifna.

Poemet Skördarne blef i Stockholmsposten* föremål för en längre anmälning, deri äfven

* Stockholmsposten 1796 n:r 158, 161, 164 och 173. Recensionen är författad af A. G. Silverstolpe. Leopold fann den »vacker och förtjent», men ansåg dels att de grammatiska

utdrag ur skaldestycket meddelades. Der prisades diktens fosterländska karakter, uppfinningens förträfflighet, »transitionernas» fyndighet och episodernas skönhet. Kärleken till didaktiken framträder i denna anmälning starkt, och det säges uttryckligen, att, »om man ej kunde skrifva nyttigt under annat vilkor än att skrifva torrt, så vore ändock det företaget mera förtjent till ära, än det att tala till inbillningen utan frukt för förståndet och hjertat». Oxenstierna får emellertid loford derföre att han just förenat det nyttiga med det vackra. »Man finner ingenstädes», säger artikelförfattaren, »bättre än här Behagen och Undervisningen skiftade, inbillningen läckrare road och hjertat ädlare upphöjdt, poesien mera sedolärig och sedoläran mera poetiserad». Af de utdrag, som meddelas, synes, att man ännu vid denna tid fann mer behag i de didaktiska än i de idylliska delarne af stycket. Utom afdelningen om Schyternas lefnad anföras nemligen särskildt de strofer, som handla om de rikes pligter mot de nödställde, om linodlingen, om menniskoslägtets tacksägelser

---

anmärkningarna vore nog småaktiga, dels att grannlagenheten borde hafva förbjudit Silverstolpe dylika pedantiska »påminnelser» mot en medbroder i Svenska Akademien. (Leopolds bref i Oxenstiernska familjearkivet.)

vid slutet af en landsplåga, om trädgårdsanläggningar m. m. Åtskilliga språkliga anmärkningar, af hvilka de flesta äro välgrundade, göras; de gälla i allmänhet satsbyggnaden, hvilken hos Oxenstierna stundom är invecklad och otydlig, stundom felaktig. Men recensenten tillägger mycket sanningsenligt, att poemets talrika skönheter ej af anmärkningarna förringas: »jettar skymmas ej af dvergar».*

Till ingen af våra skalder kände sig Oxenstierna genom hela arten af sin vittra begåfning så dragen som till Creutz; hans bild inväfves gerna i någon af de många episoderna i Skördarne, och hans minne uppkallas å nyo i den sköna sång, hvarmed Oxenstierna till sin förtrogne vän, presidenten Carlson, öfversände sin stora, naturbeskrifvande dikt:

---

* Oafsedt de i Stockholmsposten gjorda anmärkningarna, må uppmärksamhet fästas dervid, att Oxenstierna emellanåt begagnar substantiven *lugn, förakt* och *hopp* (= förhoppning) i pluralis, använder verbet *mogna* i aktiv betydelse och talar om *ett dånadt återskall* o. s. v. Som exempel på de origtigheter i satsbyggnaden, till hvilka Oxenstierna ofta, emedan Franska språkbruk föresväfvade honom, kunde göra sig skyldig, må anföras den vers i Skördarnes andra sång, der det heter:

> Han räcker er sin famn, och, *slutne till hans bröst,*
> Han lefver i er vår vid slutet af sin höst.

Dylika oegentligheter äro hos Oxenstierna ej sällsynta.

Mottag, Carlson, af min hand
Denna dikt, som var dig ämnad
Läs den på den fagra strand,
Der du, frälst ur mödans band,
Ändtligen åt hvilan lemnad,
Odlar dina sälla land.
Och om du med lifligt sinne,
När du läser Skördens sång,
Öfverraskas någon gång
Af en uppväckt känslas minne;
Om du, vid dess taflor rörd,
Känner dig tillbakaförd
I den tid de återkalla
Och ditt öga hastigt skymdt
Af en tår, som redan rymt
Förr'n du kände honom falla;
Om du stundom hör kring dig
Låga suckar höja sig,
Och bland susningar, som stanna
Mellan löfven dem de väckt,
Tycker som en vinges flägt
Skulle hvifta kring din panna:
Då är du ej ensam mer,
Och en skugga till dig nalkas,
Som i tysthet stiger ner
På den luft, hvaraf du svalkas.
Känn då henne! Känn då den,
Som vid sångens ljud igen
Vill sig till din boning ärna,
Räck din famn åt vålnaden,
Och med ömhet, begges vän,
Helsa Creutz från Oxenstierna!

I sammanhang med skaldestycket Skördarne bör Oxenstiernas kanske skönaste poem *Dagens*

Stunder betraktas. Det har förut blifvit omnämndt, att delar af denna dikt varit synliga redan i samlingen »Vitterhetsnöjen»*. Dessa delar voro naturbeskrifvande. Men Oxenstierna hade småningom vunnit en ny synpunkt för sin betraktelse, och i upplagan af år 1805 söker han att i Dagens Stunder framför allt uppfatta dygnets tider som bilder af människohjertats och menniskolifvets skiften. En sådan uppfattning låg ock nära till hands; »dagen är», säger Tegnér, »med sina omvexlingar en träffande bild af hela det menskliga lifvet». Oxenstierna nämner i företalet, att han velat »teckna naturens förändringar i de synpunkter, under hvilka de, som afbilder af vår egen ombytlighet, röja sig för den betraktande, och tala till hjertat, likasom till ögat». Om en sådan framställning ofta blifver symbolisk, så må man medgifva, att det symboliska här alldeles osökt erbjuder sig, och att det är genom den okonstlade framställningen af motsvarigheterna mellan naturens och hjertats lif som denna dikt just vunnit åtskilliga af sina största företräden. Ypperst af alla sångerna är den fjerde, som skildrar natten, mattare den andra, om hvilken Tegnér anmärkt,

* Af Svenska Akademiens ledamöter var dikten »Dagens Stunder» känd redan 1786.

att »det är liksom skalden sjelf skulle ha lidit af middagshettan och qvalmet, som han målar»; ett behagligt vemod utmärker den tredje sången, som behandlar aftonen, och den första sången, morgonen, har praktställen, som i vår vitterhet äro oöfverträffade. Hymnartad är i denna första sång skaldens oförgätliga helsning till den uppgående solen:

Själ af systemer, dem du leder!
Lif af din anförtrodda verld!
O sol, hvad undran, om din heder
Af jorden mottog gudars gärd?
Ej åldrarna din kraft förringa,
Du skiften ser, men känner inga.
Då stjernor dö och tända sig,
Du ensam lika klarhet hyser
Och evig i den bana lyser,
Der nya verldar möta dig.

Storartadt är det följande uttrycket:

Du varar, segrande på tiden,
Vid dina egna tempels fall,

och genom hela uppfattningen sväfvar liksom en poetisk flägt af den ljuskärlek och ljusdyrkan, som i uråldrig forntid var för de flesta Ariska stammar utmärkande. Solen är för Oxenstierna Skaparens bild:

Ditt ljus, som oombytligt varar,
Hans evighet oss uppenbarar;

När du ger lif, när du förtär,
Din lågas kraft Hans allmagt målar,
Och när du sänder värmans strålar,
Du vittnet af Hans godhet är.

Med den vaknande dagen vakna själens förmögenheter, »förståndets krafter, känslans låga», jorden lifvas, hoppet glädes, sjuklingen känner vederqvickelse, och »naturens son, det fria snille», går, eldad af den unga dagen, att sjelf gifva verlden dag. Oändligt skön är härvid teckningen af den tidiga morgonens första stillhet, då ännu ej rörelsen och bullret begynt, och den tillämpning skalden deraf gör på menniskans första, mer omedvetna ålder, då ännu begären ej grumlat sinnets frid och lifvet firar sin ljusa morgons oskuldsfulla stunder. Men snart tona fogelsånger och vakna vindar; lindens krona bäfvar för flägtarne, och

Utaf ett bi hvar väpling svigtar,
Som ur dess sköt sin samling riktar,
När sommarfoglars prydda tropp
Med färgers glans i luften svingar,
Liksom om Flora lånat vingar
Åt blomstren, dem hon ammat opp.

Den menskliga verksamheten börjar, jägaren drager ut i skogen, odalmannen går till sitt värf, alla ila till ett föresatt kall. Sången andas helsa, och det är först närmare dess slut som

en vemodig ton framklingar vid tanken på dagens och lifvets förestående slut och vid den fromma önskningen, att hjertat då ännu måtte hafva i behåll något af morgonens glädje.

I sången »Middagen» är teckningen af den badande Mirza blott en svag återklang från en liknande skildring hos Creutz; framställningen af Alfred och Camilla har ett något känslosamt tycke, men naiva toner saknas ej heller här, såsom när Camilla bekänner:

> Jag känner, att jag sagt för mycke,
> Men kan ej ångra hvad jag sagt,

och naturens middagshvila är väl beskrifven, ja sjelfva det i mångens tanke kanske alltför prosaiska omnämnandet af »de sena» (*tardi*) »oxarnes» idislande försvarar här sin plats. Alldeles för »pretiöst» är deremot det mytologiskt allegoriserande ställe, der *Flora* uppsöker — *Bore* och den senare med en Fransk abbés artiga sirlighet villfar hennes framstälda anhållan, att stormen måtte dämpas.*

Afdelningen »Aftonen» har behagliga teckningar, bland hvilka *den* må hända är vackrast,

---

* I språkligt afseende ådraga sig pluralerna »nymfren, örtren, elementren» uppmärksamhet, likasom Oxenstiernas benägenhet för sådana rim som *rörligheten — liflighеten*.

i hvilken skalden beskrifver den försvinnande aftonrodnaden, af hvars sista glöd skogen, tornet och molnet färgas. Ofrivilligt framställa sig likheterna mellan naturens och lifvets afton; qvällen blifver en bild af ålderdomen, och denna jemförelse är i smältande ljud uttryckt. Mycket opersonliga och allt för osvenska äro emellertid de i denna sång införda personerna, hvilkas namn, Alcindor, Elmire, Lisidor m. fl., redan erinra oss, att vi läsa en skald, som närts af Frankrikes förfinade diktning och, midt under ypperliga skildringar af Svensk natur, ej kan bortglömma denna läsning. Man finner ock lätt, att naturens själfulle skald icke var lika lycklig i teckningen af menskliga figurer, deri lik många store landskapsmålare.*

Emellertid tystna alla anmärkningar inför den fjerde sången af Dagens Stunder: *Natten*. Den har en utomordentlig prakt och stråt; men

---

* Till de trögheter i Oxenstiernas periodbyggnad, hvilka Atterbom och sedan Ljunggren (*Svenska vitterhetens häfder*, II: 448) omnämnt, och bland hvilka, såsom Ljunggren rigtigt anmärkt, den falska användningen af substantivet med prep. *af* i stället för genitiven ofta förekommer, äro att hänföra de verser i »Aftonen», der Oxenstierna om »Alcindor» säger, att han njöt ett nöje honom värdt

i det lugn, som af hans ungdoms dar
Åt tjensters pligt uppoffringarna lönar.

deri ligger ej dess största förtjenst: det är högtidligheten, det djupa allvaret, majestätet i denna sång, som omotståndligt gripa. Här möter oss verkligen urmodern, Grekernas *πότνια νύξ*, och vi sluta oss, intagne af vemod, bäfvan och vördnad, till hennes barm. Hvar ton talar här till hjertat, väcker aningar och hemliga minnen, stämmer till andakt. Skildringen af stjernehvalfvet, det villsamma månljuset, som låter allt framträda liksom förstoradt och »med obekanta drag», mörkret och irrblossen, — allt förenar sig att göra denna tafla underbar och i vår litteratur enastående; än förtrollande ljuf, än dyster, än hemsk är den syn, som skalden, sjelf genombäfvad af ämnets storhet, frammanar; hjertats innersta strängar sättas i rörelse, och vi känna att, om vår själ längtar till ljus och dager, det dock i den dunkla natursidan af vår varelse måtte finnas en hemlig dragning till den åldriga natten, som breder sin djupa slöja öfver hjertats qval och yra eller skrämmer inbillningen med fasor, men som främst genom den vandrande månen uppkallar till tankfull betraktelse och genom de myllrande stjernornas vimmel bjuder oss att i tillbedjan nedsjunka för deras och vår skapare. Sköna äro orden om den af natten utsända *Sömnen:*

snart, förskingrande den trötthet honom tvingar,
Han öfver jorden far på daggbestänkta vingar,
Af dimman drypande, som höjs ur Lethes elf.
Förgätenhetens lugn i alla känslor gjutes,
Och menskan i hans band, der hon med vällust slutes,
Begär sitt fängsel sjelf.

Med sömnen födas »de lätta drömmar», och glädjen flyger till hans famn för att,

af sin sällhet trött, i nöjets glömska njuta
Ännu ett nöje mer.

Till honom nalkas bekymren, arbetet, sjukdomen och fattigdomen för att söka »stunders frid», och vid hans hufvudgärd är glömskan dem till möte, bjudande en sömndryck »af aftondaggens droppar, bemängd med Lethes våg». Detta är allegorier, må så vara, men huru själfulla äro de icke! Detta är ett åldradt manér, kan man säga; men i detta manér har Oxenstierna diktat strofer, som aldrig åldras. När han frambesvärjer »Nattens äldsta barn», Tystnaden, så är det som framträdde för vår inbillning den gnostiska och neoplatonska *σιγή*, en af det förborgade urväsendets första emanationer, som

»var, förr'n allt begynt, och blir, när allt skall slutas»,

och Oxenstierna säger oss, att liksom vårt slägtes första lif för oss döljes i ovisshet, så äfven småningom, under de hvälfvande seklens lopp,

vår egen prisade tid skall försvinna i glömskans, i tystnadens famn och knappt en skymt deraf finnas i minnet. Präktig, men må hända för lång och omständlig, är den uppräkning af stjernbilderna, som följer; den öfverträffas i alla händelser vida af månljusets skildring, som derpå vidtager:

Än med det lånta ljus, hans rundnings fyllnad tänder,
Han under trädens skjul en mattad klarhet sänder,
Som villas i sitt lopp och mellan löfven dör;
Än skenen mera fritt, der skuggor dem ej bryta*,
Som en försilfrad duk på vattnens speglar flyta,
Dem ingen ilning rör.

Men fåfängt vid hans bloss min åsyn kusten följer,
Dess längd mig undanflyr och sig i skymning döljer
Mot moln, som hvila sig på strandens hvita berg.
I utsigt, längd och rum, der allt om visshet felar,
Det hela röjes blott, men blandar sina delar
I svag och lika färg.

Kring sjöar, haf och berg och fält och hedars öcken
Bland ljus och skuggors strid och bleka dimmors töcken
Allt höjes rysligt stort med obekanta drag:
Min syn, som öfverallt af villor stängs och motas,
I en förstäld natur med falska bilder hotas
Vid en förförisk dag.

---

* Så har Atterbom med lätt hand och vördnadsfull pietet ändrat Oxenstiernas versrad: »Än hennes fria sken, der skuggor dem ej bryta».

Stillhet, ödslighet, tystnad gjuta sin magi öfver den följande versen:

Hon fåfängt lyses opp. Det sken, sig magtlöst höjer,
Ej lifvar hennes bild, ej dagens målning röjer,
En hvithet jemn och kall hans skiften öfverdrar.
Så när i dödens famn man ser en skönhet härjad,
Af alla blommors glans, hvarmed dess hy var färgad,
Är liljan ensam qvar.

Men ömmare, mer rörande skall sången snart ljuda; månljusets verkan på menniskosinnet, på den lugna betraktelsen, på det saknande hjertat och på skalden tolkas i dessa fulltoniga strofer:

Sin magt vid månens ljus en hemlig oro sträcker
Och tankens strödda kraft och hjertats känsla väcker,
Som enslig, öm och djup, församlas på en gång.
Han hör ej glädjens ljud sin stillhets timmar störa,
Och kärlek blott och sorg till vittne honom göra
Af deras blyga sång.

Från hvilans sötma skild och för bekymret vaknad,
När allt får smaka frid, du klagar, trogna saknad!
Med ömhet fästad än vid din försvunna lott.
I nattens tystnad van att dina tårar gjuta,
Du bär dem åter dit: den tröst, du än kan njuta,
Är deras frihet blott.

Med dig i samma sken förborgadt Snillet vakar,
När ömsom från en krets, hvars löjen det försakar,
Det söker Visheten, i Nattens tystnad lärd,
Och ömsom i en flygt, som ej sig låter styra,
Förtjusadt genomfar med sånggudinnans lyra
Inbillningarnas verld.

Sedan derpå i hemska bilder tecknats de illbragder, som begagna nattens mantel, återgår Oxenstierna, trogen sin naturliga benägenhet, till mindre uppskakande, mer milda ämnen och firar — efter att på ett tjusande sätt hafva erinrat, att i nattens enslighet

> Liksom af väsens hand, dem ögat icke finner,
> En tryckning hjertat rör, en ömhet känslan hinner,
> Hvars ämnen hon ej ser, —

minnet af sin saknade vän, grefve Stenbock, hvars mausolé framskymtar för hans blick. Men från graf och natt höjer sig småningom hans andaktsfulla betraktelse till Honom, som leder menniskoöden och ur grafvens djup låter ett nytt lif framgå. Menniskan, förskjuten från sitt hem, sändes hit ner att »en stund i plågans verld försona sina brott», men Gud har bjudit hennes följeslagar Ångern och Hoppet att från griften tillbakaföra i hans sköte ett barn, som får igen sitt arf, och som

> i sin fosterbygd, bland sina forna vänner,
> Uti sin nya glans, med sällhet återkänner
> Sitt första tidehvarf.*

---

* Denna fornåldriga, mystiska uppfattning af jorden som en pröfnings- och bättringsort för den från andarnes verld fallna och *derföre* stoftskruden iklädda menniskan återkommer ofta hos Oxenstierna, som var mystiker vida mer än man af

Som man ser, är naturbeskrifningen i Dagens Stunder oupphörligt genomkorsad af reflexioner och känsloutbrott, hvilka framkallas af dygnets skiften. Detta gifver hela dikten dess karakter. Fasthåller man denna synpunkt, så kan man lättare bedöma, i hvad mån de anmärkningar, hvilka mot »Dagens Stunder», lika väl som mot »Skördarne» gjorts, äro träffande, likasom ock i hvad mån det försvar, Tegnér i sitt snillrika tal öfver Oxenstierna egnar den naturbeskrifvande dikten, är på sin plats.

En utmärkt skald och framstående konstdomare* har, utgående från den bindande bevisning Lessing i sin Laokoon lemnat rörande de olika lagar, som för olika konster råda, mot Oxenstierna och i allmänhet mot de naturbeskrifvande skalderna anmärkt, att de ej kunna, såsom landskapsmålaren, framställa naturens lif. Liksom målarkonsten ej kan framställa en tidsföljd af handlingar, så kan ej poesien med något slags fullständighet skildra en samtidighet af sådana, utan att dermed trötta uppmärksamheten;

---

hans lätta, lekande lynne skulle hafva förmodat. Vissa intryck från gnostiska och neoplatonska läror uppenbara sig ofta i hans diktning.

* B. E. Malmström: *Grunddragen af Svenska vitterhetens historia*, II: 61—64.

och medan målaren på en gång, likasom i ett slag, på duken gifver landskapets inneboende karakter och stämning, blifver skalden tvungen att vid sidan af naturbeskrifningen ställa en redogörelse för samma karakter och stämning. Nämnde konstdomare anser ock, icke utan skäl, Tegnér i sitt glänsande försvar för den naturbeskrifvande poesien öfverflytta på denna de bestämningar, som tillhöra landskapsmålningen, hvars värde ingen velat underkänna. Fråga torde emellertid vara, huru vida Oxenstierna med skäl kan sägas hafva velat vara landskapsmålare och intet vidare. För det första bör man ihågkomma, att han ingalunda inskränkt sig till att teckna en »samtidighet» af förhållanden, t. ex. ett landskap, sådant det, betraktadt i en ögonblicklig belysning, företer sig. Han har tydligen ofta sökt skildra en följd af företeelser, gryningens öfvergång till morgon, morgonens till dag, och så vidare. Dessutom är det icke landskapsbildens inneboende karakter eller stämning, som han »ställer vid sidan» af sin naturbeskrifning, utan han biktar de känslor och tankar, som hos honom sjelf väckas af naturens åskådning, de motsvarigheter han upptäcker mellan naturens och menniskans lif. Man bör besinna, att hans dikt i sjelfva verket är mycket subjektiv:

det är hans eget känsliga hjerta, som allt jemt, *med anledning af* det betraktade landskapet, yppar sitt inre. Denna subjektiva grundton är ej längre, såsom i Skördarne, öfvervägande idyllisk, den är snarare elegisk; men i denna vemodiga grundstämning hafva alla bilderna sitt ursprung och sin enhet.

Efter de genom ämnenas frändskap förbundna »Skördarne» och »Dagens Stunder» vänder sig betraktelsen till Oxenstiernas lekande poem *Disa**, som författats år 1795, men först längre fram offentliggjordes. Det har formen af ett skaldebref till Vengarns egarinna, fru Printzensköld, hvilken skalden äfven med andra dikter hyllat. Detta poem, till ämne och form så olikt Dagens Stunder, täflar med detta att till efterverlden bevara Oxenstiernas skaldenamn. Här möter oss föreningen af skald och hofman, här framträder den behagliga verldsvishet, som vet att afvinna allting en skämtsam sida, blomman af Oxenstiernas qvickhet och älskvärda skämt. Drottning Disa uppenbarar sig för skalden på Vengarns slott, der fordom kämpar läste sagor vid torrvedsbloss och der Oxenstierna nu på divanen bläddrade i sin Voltaire; hon säger

* *Disa* blef första gången synlig år 1799 i »Läsning i blandade ämnen».

honom, att hennes jungfrubur förr var just detta rum, som nu smyckades med Masreliez's målningar, och att skalden der skall upptäcka en gammal krönika, i hvilken hennes lif är tecknadt. Det är denna krönika, som Oxenstierna nu meddelar. I Sigtuna hade uppstått en hungersnöd, mot hvilken konung Sigtrud förgäfves sökt bot; öfverpresten upplyser honom då, att han bör slagta hälften af sitt folk för att rädda den andra hälften, och att detta grymma medel endast i det fall kan undvikas, om en ung och fager mö, med förbön om förskoning, infinner sig hos honom, hvarken åkande, ridande eller gående, hvarken klädd eller oklädd, ej i nedan och ej i ny. Drotten befalde rikshärolderna att förkunna detta orakelsvar. Visserligen trodde mången detta påbud, långt från att vara af himmelskt ursprung, bero på en öfverenskommelse mellan finansministern, som ej kunde skaffa mat åt folket, och öfverpresten, som ville göra sig qvitt en hop kättare; men krönikeskrifvaren, som är opartisk, vill ej beskylla två höge män för en så barbarisk politik. Genom Dagligt Allahanda spred sig ryktet om orakelsvaret äfven till Disa. Väl påstår förtalet, att flickan i det beslut, hon fattade, påverkades lika mycket af ett qvinligt begär att visa sin skönhet som af omsorg om

sina landsmän; men hvad säger icke förtalet? Allt nog: Disa, som tänker, att, då statens väl fordrar att krigare draga svärdet, äfven skönheten bör få »blotta sina vapen», infinner sig vid hofvet, klädd i ett nät, åkande i en »kalesch», men med ena benet »lutadt öfver en vädur»; hon kommer just i den minut, då

midnattsstundens timma,
Från qväll och morgon lika skild,
Såg månen i sin fyllnad glimma.

Redan klagar Sigtrud öfver omedgörligheten hos qvinnorna, som nog bry sina hjernor vid rangtvister, hofintriger och sqvaller, men ej vilja göra något för landets väl, då Disa plötsligt visar sig. Visserligen himlade sig hofmästarinnan öfver en sådan syn,

Och alla qvinnor hviskade
Och alla karlar suckade,

men Disa framgick oförsagdt till tronen. Konungen, intagen af hennes uppenbarelse, gör henne till sin drottning, och det afundsamma följet af qvinliga hofdamer fick hålla god min och gaf

dagen sin belefvenhet .
Och natten sina konvulsioner.

Öfverpresten, finansministern och sqvallersystrarna få afsked på grått papper, och landet blifver lyckligt och belåtet.

Man har framkastat den tanken, att Oxenstierna borde hafva egnat sagan en romantisk behandling; men vi må lyckönska oss, att han klädde henne i en moderniserande form, som i sin glädtiga travestering blifvit förtjusande. Det är Freja i puder och skönhets-muscher, som här intager oss. Verldsmannens lätta löje klingar i hvar rad, och det är af sitt yra, tjusande sjelfsvåld som dikten fått sitt förnämsta värde. Det adertonde seklets »bon sens» förnöjer oss här i en vårdslös poetisk drägt; Voltaire och Wieland hafva föresväfvat den Svenske sångaren, som till deras egenskaper lade sin skatt af Gustavianskt behag.*

Ett skaldestycke, som af Oxenstiernas samtida högt skattades, var *Oskuldens religion.* Man läser det ock ännu med beundran, ty det milda, fromma och vänliga i Oxenstiernas lifsuppfattning träder der i dagen; men visserligen må medgifvas, att styckets sedliga skönhet är större än dess poetiska och religiösa. — Gud

* Att Oxenstierna högt skattade Wieland, kan man se bland annat af hans tal i Vetenskapsakademien år 1817, der han nämner honom »mästare af det rörande, det djupsinniga och det skämtande, lekande med satirens udd likasom med Oberons trollstaf, och i alla ämnen, på samma gång, Gracernas älskling och Vishetens förtrogne». Se Arbeten af J. G. Oxenstierna, V: 579.

nås ej af begreppet, menar Oxenstierna, han nås af känslan, och man anar hvad han är, då man kallar honom fader. Må hans barn älska hvarandra och ej förbittra för hvarandra den korta, gemensamma vandringen! Vackra äro de oskuldsfulla verser, i hvilka Oxenstierna säger, att äfven den förvillade, äfven brottslingen röjer en själ, som var ämnad åt den Evige, att vi, i stort sedt, ej hafva skäl att yfvas öfver företräden framför felande likar, och att den Vise egentligen blott är den, som »stapplat *minst*». Till vår faders sköte skola de skingrade barnen en gång återvända; skalden sjelf förbidar stilla förvandlingens dag och skall med glädje helsa den himmelska fosterjorden:

Så går ett tröttadt barn med menlöst räckta händer
Att lyftas i sin faders famn.

Det är denna barnsliga menlöshet, som gör poemets fägring. Af särskildt kristen uppfattning förnimmas inga djupare spår; stycket hade ock i Oxenstiernas ursprungliga handskrift* till titel: »Den naturliga gudaläran». Vill man opartiskt bedöma det, så kan man kalla det den *vackraste* inhemska yttringen af tidens rationalism, och jemför man stycket, sådant det bland Oxen-

* Förvarad i familjen Oxenstiernas vittra samlingar.

stiernas samlade dikter förekommer, med skaldens första handskrift, så finner man, att det genom omarbetningar mycket vunnit, fått större ömhet, känslofullhet och rikedom i uttrycket. Lika sköna som den tryckta diktens nyss anförda ord om »det tröttade barnet» äro dock urskriftens rader:

Ett barn ej frukta kan, som, trött af dagens möda,
Får somna i sin faders famn.

Om nu än det sedliga innehållet i denna sång må hända saknar en *djupare* religiös färg, så får man å andra sidan, alldenstund den motsatta faran af ett slags svärmisk religiositet *utan* sedlighet är vida betänkligare, med glädje och tacksamhet erkänna styckets rena moral, den milda och visa menniskokärlek, som der på anslående sätt uttalar sig, samt för öfrigt alltid ihågkomma, att skalden, som var upplysningstidens barn och derföre egde dess något urblekta, något allmänneliga föreställningar om de eviga föremålen, dock genom det barnsligt sköna i sin »Oskuldens religion» glänser med ett rent stjernljus i en omgifning, som fann mycken lust i läsningen af Voltaires gäckerier.

I ett af ungdomsbrefven till Bergklint * hade Oxenstierna redan sysselsatt sig med be-

* Wien d. 26 dec. 1772. De la Gardieska arkivet.

grundningar, huru vida det är ödet eller en försyn, som styr verlden, och han kunde, såsom var att vänta af hela hans själsanläggning och älskliga, förtröstansfulla uppfattning af allt, ej släppa den tanken, att, om än det här ofta ser ut som om det onda segrade, det goda ginge under och en blind nyck eller en jernhård naturnödvändighet förde spiran, dock en Gud finnes, som vakar öfver våra lefnadshändelser. Samma ämne har Oxenstierna gjort till föremål för sin dikt *Ödet*, hvilken, enligt hvad han sjelf yttrat, af hans samtid skattades högst bland alla hans sånger,* men som sedan blifvit strängare bedömd. Sången är en lärodikt och delar skaldeslagets förtjenster och fel. Enskilda sköna ställen finnas, och det vill synas som om dikten förtjenade en blidare dom än den, som fälles af en granskning, hvilken af obenägenhet mot sjelfva diktarten ej gör full rättvisa åt de sköna skapelser denna inom sitt område inrymmer. Skalden ser, huru den tåliga dygden ofta lefver förtryckt och dör i glömska, men den äfventyrliga äregirigheten, gynnad af en nästan blind lycka, ofta vinner spelet. Han ser en ädel och högsint yngling, som gaf rika löften, skördas i sin ålders

* Oxenstiernas Dagbok för 1805 d. 8 aug. (Familjen Oxenstiernas arkiv.)

vår, medan den onyttige, som »är sitt slägtes börda», njuter långt lif och må hända välstånd. Han frågar sig då, om godt och ondt äro likgiltiga ting, om det gör alldeles det samma, hvilken fana man svär i lifvets strid; han frågar sig, om menniskans fria vilja blott är en dröm, om en omedgörlig, förkrossande naturlag råder öfver jemväl andens lif. Men han förkastar dessa låga föreställningar; han ser, att den förtryckte dygdige dock har sitt hjertas vittnesbörd; han tror på en evig, en barmhertig rättfärdighet, anar andra verldar, der de orättvisor, som här göra oss undrande och försagde, skola utjemnas. Och denna odödlighet är för honom en visshet, ty en själ, som kan och vill

Odödlighetens tanke fatta,
Hör ock odödligheten till,

och dikten slutar med den uttalade öfvertygelsen, att menniskan på jorden är en på besök och resor stadd vandrare, som måste antaga jordisk tjenst, tungomål och drägt, således äfven i mycket vara af naturens blinda orsakskedja bunden, men en gång skall återvända till fosterlandet,

Att öfva sjelf sin medborgsrätt.

Oxenstierna mystifierade med poemet »Ödet» sina medbröder i Svenska Akademien; han in-

lemnade det nemligen till akademien som täflingsskrift, och ingen anade att han var författaren. Vid sammankomsten den 10 nov. 1803, då, utom Oxenstierna sjelf, Murberg, Fleming, Lehnberg, Adlerbeth, Rosenstein, Gyllenborg, Leopold och Sjöberg voro närvarande, sysselsatte man sig med granskning af skriften n:r 17, Ödet, med valspråk ur Lucretius: *inexorabile fatum subjecit pedibus.* Rosenstein, som var sekreterare, anmälde härvid, att till honom, på samma gång som täflingsskriften, insändts ett anonymt bref, hvari anförts, att, då författaren till poemet Ödet för första gången vågade underkasta sig akademiens dom, detta icke skedde utan en hemlig fruktan, att han i första framställningen af sitt ämne — ödets förmenta välde — kunde synas hafva afvikit från den kristna religionens föreskrifter; men författaren fäste akademiens uppmärksamhet derpå, att han vid slutet af sitt arbete »sökt återgifva gudaläran och försynen dess rätt», hvarföre han hoppades, att de första betraktelserna, såsom nödvändiga för att sätta ämnet i sin rätta dag, skulle utjemnas genom det efterföljande, och att han i det hela skulle befinnas hafva »lemnat seger åt religionens lyckligaste öfvertygelse». Detta upplästa anförande fann akademien fullkomligen bekräftadt

genom skriftens innehåll och afhörde, såsom orden lyda i protokollet, stycket med ett utmärkt bifall. Man fann dikten ega förtjensterna af redig uppställning, sann styrka och djupa tankar, »utförda i ett vackert och välljudande versslag», men anmärkte endast, att språkets konstruktion på ett och annat ställe blifvit vårdslösad. Vid sammankomsten den 5 dec. 1803, som bevistades af Oxenstierna, Blom, Silverstolpe, Tingstadius, Fleming, Lehnberg, Adlerbeth, Rosenstein, Gyllenborg, Nordin, Leopold, Murberg och Sjöberg, skulle man skrida till afdömande af pris åt de täflingsskrifter, hvilka deraf kunde anses förtjenta. Då ansåg sig Oxenstierna ej längre hafva rätt att fortsätta leken och bibehålla sitt incognito. Det heter i protokollet, att H. Ex. grefve Oxenstierna nu förklarade sig icke längre för akademien böra dölja, att han vore författare till det under n:r 17 inkomna skaldestycket Ödet. Af högstsalig konungen vid akademiens stiftande kallad till dess ledamot och derigenom beröfvad den äran att täfla om hennes belöningar,* hade han likväl ej kunnat motstå frestelsen att, okänd, en gång underkasta sig hennes pröfning och hade dertill valt ett stycke, öfver hvilket han

* En paragraf i akademiens stadgar förbjuder ledamöterna att ingå i täflan om pris.

varit angelägen att inhemta ett omdöme, hvari vänskapen ingen del skulle hafva. »Hans afsigt och hans hopp hade varit vida skilda från prisets erhållande». Nöjd att af öfverläggningarna hafva inhemtat, att akademien icke funnit hans arbete ovärdigt sin uppmärksamhet, vore han den förste att erinra om den lag, som förbjuder en ledamot att täfla, och anhöll derföre att skaldestycket vid den förestående domen måtte undantagas och honom återställas. — Akademien fann, heter det, detta H. Exc:s förklarande med stadgarne enligt och lemnade således dertill sitt bifall, men kunde likväl icke undgå att för H. Exc. å nyo betyga det utmärkta nöje och bifall, hvarmed hon afhört hans förträffliga skaldestycke.

Bland den mängd »pièces fugitives», som Oxenstierna strödde omkring sig, och i hvilkas lediga sammansättning han egentligen endast hade Leopold till öfverman, hafva i det föregående åtskilliga blifvit anförda, men derförutom må särskildt nämnas det lekande skaldebrefvet till fröken Uggla, ett mönster af jollrande sällskapston och skalkaktigt behag.

Ej särskildt dristig, ej stark i uppfinningen, ej heller manlig som Gyllenborgs, är grefve Oxenstiernas diktning; men hon är behaglig, öm och känslofull samt dessutom benägen för

glans och yppighet, stundom för grannlåt. Hon är ej så enkel, så plastiskt skön som den sångmö, hvilken räckte grefve Creutz ingifvelsernas dryck; men Oxenstiernas sång har större böjlighet och behag än Gyllenborgs, rikare färg än den, som utmärkte de skapelser, hvilka sångaren af Atis och Camilla skänkte sitt land. I allmänhet är Oxenstierna, såsom flere konstdomare redan anmärkt, större som kolorist än som tecknare; det är ej de bestämda linierna, de fasta formerna, som utmärka honom. Bildernas gränser äro ej skarpt afmätta; de hopflyta, likasom ock hans eget, med menskliga fel öfverseende väsen ej allt för strängt eller med allt för obeveklig landtmätarked utmätte de menskliga förtjensternas och lytenas områden. Utmärkt skildrare af den yttre naturen, förstår han ännu bättre att uppdaga frändskaperna mellan hennes lif och andens, men älskar ej att med utpreglade drag afbilda menskliga personligheter. Allra djupast klingar ur hans inre en svärmiskt lockande ton från ett i det konventionella lifvets flärd saknadt lif af oskuld, och på mången berghäll i hans naturlandskap står ristadt, likasom på stenen i den store landskapsmålarens* tafla: »äfven jag

* Nic. Poussins.

var född i Arkadien». För saknad och vemod hade den qvickaste af verldsmän innerliga uttryck. Sydlig var färgen af hans sång, men han har dock framför allt älskat att teckna Svenska bilder och upphöja den nordiska naturens skönhet. Patriarkaliska målningar af stilla landtlif lemnades af samme skald, som med Wielands behag sjöng om Disa, och träffande har Tegnérs mästarhand mejslat hans bild i de oförgätliga orden:

som en stilla sommarqväll på landet,
När daggen darrar uti blomsterskåln
Och aftonrodnan knyter rosenbandet
Kring vesterns lockar, kring de lätta moln:
På ängen samla sig till dans de unga,
De gamle till rådplägningar i byn,
Sitt matta guld i vinden skördar gunga,
Hvar blomma doftar, alla foglar sjunga,
Och frid och salighet se ner ur aftonskyn:

Så är det i din sång, o Oxenstierna,
Italiens himmel öfver Nordens berg!
Din sångargratie är en sydlig tärna
Och sydlig äfven glöden af din färg.
Hvad solglans ligger öfver *dagens stunder*,
Hur klangfull lien genom *skörden* går!
Och *hoppet*, lifvets tröst och diktens under,
Hur blef det diktadt under furulunder?
Jag undrar mången gång, men gläds att du var vår.

Ännu ett drag i Oxenstiernas dikt bör framhållas; det är dess sedliga renhet. Den tid,

under hvilken skalden lefde, var full af lättsinne, och jemväl många af sångens gunstlingar kunde icke hålla sig fria från inflytelserna af en luft så rik på smittämnen. Mycket ursäktades, om endast qvickheten utsände sina raketer, och sinligheten behagade, om hon bar täckhetens drägt. Men åt *denna* sida af tidsandens flärd skattade Oxenstiernas sång nästan aldrig; dikten var verkligen för hans ofta af verldslifvet uttröttade sinne en stilla fristad, en helgedom, hvarifrån de tvetydigheter, med hvilka man annars, för att ej alldeles bryta sed och vana, icke fick vara så nogräknad, — ja, hvilka man sjelf i förbigående kunde kringströ — voro förvisade. Deraf kom det drag af skärhet, hvilket man på så många ställen i Oxenstiernas sånger spårar, och Adlerbeth, mannen med Romaresinnet, skattade just af denna anledning Oxenstierna högre än Kellgren, mot hvilken senare han anmärkte, att sången hos honom ofta lockade till »tvifvelsmål och sinlighet, hvilka man lätt lär utan handledning». Han skrifver till Skördarnes skald: »jag älskar och vördar E. Exc:s sånggudinna för dess stränga moralité, som icke minskar hennes täckhet eller lekande behag, när hon vill skämta, men gör henne hög

och gudomlig, när hon sysselsätter sig med stora ämnen».*

Det var ock utan tvifvel denna poetiska kyskhet och värdighet, hos honom bevarad under tusende intryck af motsatt art och med åren allt mera framträdande, som gjorde att Oxenstierna älskade Milton och Tasso. Sedan han, på Gustaf IV Adolfs uppdrag, ordnat och utgifvit konung Gustaf III:s arbeten, fördjupade han sig i den Engelske skaldens stora dikt om det förlorade paradiset och öfversatte den samma på Svenska. Betydande skiljaktigheter funnos mellan Oxenstiernas veka sångarenatur och Miltons manliga, dystra, upphöjda snille; men öfversättningen vittnar på det bestämdaste och mest fördelaktiga sätt om Oxenstiernas förmåga att inträngа i andan af Miltons sång, i dess hela åskådningssätt. Det är i högsta grad märkvärdigt att bevittna, huru Gustavianen med sin Franska uppfostran, sin Voltairianska bildning kunde förstå och beundra en författare, som, sträf och storartad till lynne, påminner om Æschylus och de Hebreiske profeterna. Väl är i tolkningen originalets kärfhet något dämpad; men troheten är icke desto mindre stor, och

* Bref från Adlerbeth till Oxenstierna af den 3 sept. 1796. (Oxenstiernska familjearkivet.)

framför allt äro de beskrifningar, hvilka hos Milton förekomma, ypperligt återgifna. De ömma, känslofulla ställena i dikten äro, som man kunde vänta, behagligt öfversatta; men Oxenstierna vet äfven att följa mästarens flygt vid teckningen af den fallne erkeengeln, som

högre än de andre
Stod, lik ett torn, i himmelsk bild och storhet.

Öfversättningen är icke någon omskrifning, icke, såsom så ofta är fallet, en bearbetning. Versslaget är bibehållet; Oxenstierna har endast gjort den ändring, att han införde qvinliga slututgångar i stället för originalets manliga. Han leddes härvid af den rigtiga uppfattningen, att i vårt språk de senare, ensamt använda, skulle »trötta»; »begges blandning utan rim» föreföll honom åter »obehaglig», och Tegnér har af ett särskildt skäl gifvit honom rätt: en dylik vexling skulle hafva illa motsvarat originalets högtidlighet och allvar.

Från sysselsättningen med Miltons jettedikt vände sig Oxenstierna till Tassos Gerusalemme. Här mötte honom en ande långt mer befryndad med hans egen. Tasso är utmärkt just i det *målande;* hans känslostämning är, oaktadt han

besjunger krigiska bragder, vek; hans språk blomstrar och har en musikaliskt lyrisk fägring. Till alla dessa hans egenskaper fans i Oxenstiernas känsla och inbillning, i hela hans andliga utrustning något motsvarande, och dock lyckades han icke så väl i Tassos tolkning som i Miltons. Må hända får härvid något skrifvas på ålderns räkning: öfversättningen af Tasso var Oxenstiernas sista verk; må hända var för en protestantisk natur den katolska färgglöden i Tassos sång till och med mer främmande, än för Gustavianen sjelfva det puritanska allvaret hos Milton. Allt nog, af de berusande välljuden hos Tasso lemnar Oxenstiernas tolkning endast en mattad efterklang. Dessutom sprängde den Svenske öfversättaren sönder ottaverimens klingande stålbågar i oregelbundna stanzer, och äfven detta försvagar diktens intryck, likasom äfven Oxenstiernas benägenhet att låta rimmen falla på obetonade ändelser bryter den fasthet och smidiga styrka, som originalets versbehandling eger. Emellertid har, oaktadt dylika anmärkningar kunna göras, Oxenstiernas Tasso-öfversättning många förtjenster, bland hvilka flärdfriheten och bemödandet att vara så trogen som möjligt äro de förnämsta. »Ovidii öfversättare gratulerar Tassos till en honom värdig framgång», skref Adler-

beth.* Oxenstierna afslutade aldrig sitt arbete; trötthetten tog öfverhand, sedan han öfversatt de nio första sångerna samt den fjortonde, femtonde och sextonde. »Tasso är halffärdig», meddelar han Leopold den 27 juni 1817, »det vill säga 10 sånger af 20. Två sånger vill jag göra ännu. De öfriga få fortsättas af någon annan. Adlerbeth, Wallenberg, Stjernstolpe, jag: hvad äro vi? Imitatorum servum pecus. Jag kan ej uthärda med Tassos öfriga 8 sångers eviga batailler. Min svaga själ stannar med 16:de sången hos Armide och låter Renaud resa till sina bragder. Jag sörjer ej der min retraite, om jag der omges af hennes förtrollningar och ljudet af Leopolds lyra. Man hvilar ljufligt, när man hvilar mellan behagen och snillet».** De anförda älskvärda slutorden äro betecknande för Oxenstiernas sinnesstämning och karakter.

---

* Adlerbeths bref är af den 6 sept. 1817. (Oxenstiernska familjearkivet.)

** Brinkmanska arkivet, del. II. — På K. Biblioteket finnes handskriften till en af Oxenstierna författad skämtsam opera, som kallas »Dårland» och parodierar Orlando Furioso. Dårland är korporal till yrket och rasar i vrede, när hans Annika öfvergifver honom för en perukmakare, alldeles som Orlando, när han i Ariostos dikt fått underrättelse om Angelicas kärlek till Medor. Parodien, som äfven innehåller melodier till de förekommande sångstyckena, är blott att betrakta som ett tidsfördrif för stunden och eger intet värde.

Denna karakter har redan för oss afmålat sig i skaldens dikter, hvilka så ofta genom en mängd enskilda drag uppenbara hans inre. Godheten var utan tvifvel den egenskap, som mest framträdde, och den företedde sig i den älskvärdaste förbindlighets former och med ett utsökt behag. Oxenstierna egde midt under bekymren mycket af den intagande sorglöshet, som ofta utmärker sångens gunstlingar och som biktar sig sjelf, när den utbrister:

Den stund, man *eger*, är den bästa
Att älska och att lycklig bli.*

Han egde ett sprittande skämt, en qvickhet,

fjäriln lik, som, sväfvande och glad,
På blomman bor, men sårar ej dess blad**;

han var verldsman och dock, i djupet af sin varelse, föga dårad af verlden. Han var genom börd och samhällsställning förnäm, men älskade ej att tänka mycket på sin rang och lät ingen erfara dess öfverlägsenhet såsom tryckande.

Hans närmaste vänner, utom de tidigt aflidne Tilas och Stenbock, voro konstfilosofen

---

* Dagens Stunder.

** Ders. — Om den egentliga beskaffenheten af de skarpa och bitande epigram, Oxenstierna stundom nedskref, se ofvan sid. 58.

Ehrensvärd, den ifrige ornitologen, f. d. statssekreteraren, sedermera presidenten Carlson, den glade Elis Schröderheim och skalden Leopold. Ehrensvärd kallade på skämt Oxenstierna »sin själs biskop» i filosofiska och mystiska frågor; Oxenstierna å sin sida fann Ehrensvärd för sig oumbärlig i alla de »vittra, filosofiska, moraliska, metafysiska underligheter», som sysselsatte honom, och säger sig mer uppbyggas af Ehrensvärds tvifvel än af »doktorers myndiga bevis»:

> Du eger känslor, de filosofera;
> De äro lärde blott, men du är vis.

Förtroligast är Oxenstierna i sina bref till presidenten Carlson; syftande på dennes ornitologiska studier*, gifver Oxenstierna åt sig sjelf och honom fogelnamn: Carlson är Oxenstiernas »älskade kråka», och Oxenstierna tecknar sig sjelf »skatan». Dessemellan kalla de hvarandra »farbror» och jollra stundom som två goda barn.**

---

* Carlson egde en stor ornitologisk samling, som han förärade Vetenskapsakademien, hvars medlem han var.

** I sin glädje, att det blifvit godt vinterföre och att Carlson möjligen deraf kunde lockas till en Stockholmsresa, tillropar honom Oxenstierna: »Flyg hit, du täckaste bland foglar! Kom, att i mitt hjertas bur hacka vänskapens hampfrö! Jag aflägger den bitande ton, hvari våra näbbar så ofta slipats mot hvarandra. Se i mig nu ej mer en hädande, men en ropande

Denna ton af uppsluppen glädtighet kläder de begge statsmännen ej illa; så kunde, att döma af åtskilliga yttranden hos Cicero, det gamla Roms grånade fältherrar och vise le och skämta med hvarandra. Till Carlson lemnar Oxenstierna förtroende af sina ständiga penningebekymmer; är Carlson insjuknad, så gripes Oxenstierna af den djupaste oro; vid underrättelsen om vännens tillfrisknande jublar han af glädje. »Farbror, farbror», säger han då på sitt yra, lustiga sätt, »aldrig förr än nu visste jag, till hvad grad vi äro bröder!»* År 1801 dog denne Oxenstiernas vän, och skalden skrifver då till sin hustru från Gripsholm, der han uppehöll sig hos de kungliga: »Det var en af de förluster, som aldrig ersättas. Vid tidningen af hans död fylde min själ åttio år».**

---

skata! — — — Den stund, dina vingar dåna öfver Liljeholmens tullport, ger deras ljud ett eko i mitt hjerta. Min glädje blir då en sanning från att vara ett osäkert hopp, och *dagen uppgår med ögonen af en vän.* Adieu så länge! Har inte Farbror också något till mig från Ehrensvärd? Det vore ändå roligt att se det. Adieu, täcka fogel! — *Skatan.* (Bref af den 11 febr. 1796. Oxenstiernska familjearkivet.)

* Bref till Carlson den 4 maj 1798. Oxenstiernska familjearkivet.

** Bref till grefvinnan Oxenstierna den 17 december 1801. (Familjen Oxenstiernas arkiv.) Jfr den korta minnesteckningen öfver Carlson i Oxenstiernas saml. skr. III: 318—320.

Huru Schröderheim å sin sida uppfattade Oxenstierna, derom vittna hans anteckningar till konung Gustaf III:s historia*. »Vid läsningen af hans arbeten skall», säger Schröderheim, »efterverlden förtjusas till undran för hans snille och kärlek för hans hjerta. Gustaf III tecknade honom vid instiftningen af Svenska Akademien, när han omtalte behagen i hans naturliga ömhet, hans kända fromhet, hans umgängessätt. Denne store kännare af menniskors hjertan och deras egenskaper har intygat grefve Oxenstiernas värde, då han i honom valde en vän, som ofta egde hans ömmaste förtroende och till hvilken han efter smärre förefallande rupturer alltid återkom, och när han upphöjde honom till de högsta, de vigtigaste embeten både i sitt rike och sitt hof. Men grefve Oxenstierna var född uti otid och tillhörde icke det tidehvarf, hvaruti han lefde. Hans snille var för mycket upplyftadt för att fästa uppmärksamhet vid lappri och hans själ för ädel att vänta eller hämnas oförrätter. Han ville bibehålla sin konungs hjerta i dess medfödda mildhet, när andras stora omsorger syftade på dess förhärdande. Han saknade styrkan af den konsideration, som en ärfd förmögenhet

* Sid. 54.

gifver börden, och han erfor deraf alla olägenheter. Om *Gustafs* minne lastas, skall nödvändigt tillika grefve *Oxenstiernas* tillgifvenhet för honom förklaras för smicker; men grefvens äreminne öfver konungen skall hämnas dem begge. Man har förebrått honom, att han icke gjort sina egenskaper med mycket arbete nyttiga; men får jag fråga, när skulle han göra det? När hafva snillen af hans rang kunnat fästas vid renskrifning? När han var tjenstgörande i presidentskontoret, drefs arbetet som på en verkstad, och sjelfva verkmästaren gjorde allt hvad han kunde att dégoutera en yngling, uti hvilken han kanske ominerade en successor. Uti kanslikollegium? Var der nånsin någonting att uträtta? Jag var ledamot der i tio år och, under vakansen af de högre embeten, efter Benzelstjernas död, ordförande; men jag fann aldrig anledningar till stora saker. Som premier-minister? Han hade ansvaret deraf — — — under det att Toll och Armfelt antingen delade eller sletos om väldet, och embetet var deladt mellan honom och en herre, hvilken lynne och karakter lika mycket åtskilde från honom som vänskapen förenade dem».

Med dessa vänner och med Leopold sällskapade Oxenstierna helst; ibland gjorde han

med den muntre Elis och med Gyldenstolpe små utflygter i Stockholms omgifningar: det var en vederqvickelse efter de tröttande ceremoni-middagar och fester, han måste bevista. Men det fans många andra, som ville njuta af hans allt lifvande umgänge. En krets, bestående af Nils Bielke, Joachim Beckfriis, Carl och Fredrik Sparre, Emanuel De Geer, Liljencrants, Celsing, Ruuth, Klingspor och Oxenstierna, öfverenskom att under år 1787 hvarje måndag, utan föregående bjudning, skiftevis samlas till middag än hos den ene, än hos den andre af kretsens medlemmar. »Till undvikande af öfverflöd» fingo rätterna ej vara flere än *sex*, »soppan derunder likväl icke beräknad», och endast *ett* vinslag fick kringbjudas.* Man kan vara öfvertygad, att glädjen skulle trifvas i ett lag, der den älskvärdaste bland älskvärde, skalden Oxenstierna, den fine och förbindlige Nils Bielke samt den ståtlige, kraftige, i samtal som i lif ej allt för stränge Carl Sparre gåfvo tonen och der förmodligen Fredrik Sparre tjenstgjorde som skotttafla för skämtets pilar. Ännu angenämare voro

* Oxenstierna kallades i denna krets samt i allmänhet af sina förnäma umgängesvänner och sina närmaste med namnet »*Snäppan*». När han fick en son, benämndes denne »lilla snäppan».

dock kanske, efter beskrifning, de måltider, till hvilka Oxenstierna någon gång inbjöd sina medbröder i Svenska Akademien. Schröderheim har skildrat en af dessa middagsbjudningar. »Apollo gaf i går middag åt Olympen. Det låter som en fabel, men det verkliga är, att grefve Oxenstierna öppnat sitt hus . . . . Han är en glad värd, gör hedern af sitt hus utan all embarras för sig eller gäster. I går hade han bjudit utaf akademien gräddan och direktören, Gyllenborg, Adlerbeth, Rosenstein, Kellgren, Leopold och Lehnberg. — — Jag placerade mig mellan Lehnberg och Leopold. Den förre hade uti sin konversation all gravité af akademiens gamla stack af oss Rosensteinianer, den senare all smak och lätthet af hofvet och den uppmuntrande tonen af stora verlden och protektören. Man lade komplimenter hvarftals med maten, och jalousien spilde då och då på begge delarne en knifsudd salt».*

Förhållandet mellan Oxenstierna och Leopold var utmärkt både af förtrolighet och af urbanitet; man kan ej läsa något behagligare eller finare än de bref, som mellan dem vexlades. Oxenstiernas skrifvelser äro genom »Brinkmanska arkivet»

* Schröderheim: Anteckningar till K. Gustaf III:s historia. (Bref till Gustaf III af den 23 april 1790.)

till en del redan bekanta. Leopolds åter, af hvilka, såsom man kunde vänta, de flesta äro mönster i brefstil, förvaras i familjen Oxenstiernas arkiv. Det var Oxenstierna, som, jemte Armfelt, från början hade tagit Leopold om händer, föranledt hans flyttning till Stockholm och infört honom i hofkretsarne*; Leopold

---

* Oxenstierna hade d. 3 febr. 1786 skrifvit till Leopold: »På det hr bibliotekarien måtte en gång göra ett steg närmare till en förmån, den han i alla fall redan så fullkomligt förtjent, är ingen annan hastig och verkande utväg mer än den att blifva känd af kungen. Sjelf auteur och älskare i synnerhet af det dramatiska, är han böjd att göra godt åt alla dem, som kunna hjelpa honom i denna väg. Härigenom har Kellgren blifvit understödd, och denna väg har jag äfven uttänkt för att, som jag hoppas, genast bana hr bibliotekarien väg till ett bättre öde. Kungen har nu en drame kallad Helmfeldt, den han vill sätta i opera. Jag har med baron Armfelt bedt honom, att hr bibliotekarien skulle anmodas om detta verk. Men som det vore svårt att frånvarande göra det i den smak kungen kunde önska, bjuda nu Armfelt och jag hr bibliotekarien att komma till Stockholm för att taga denna skrift i ögnasigte. Om hr bibliotekarien vill åtaga sig denna möda och tillåter mig, skall jag i nästa vecka öfversända 50 riksdaler till reseomkostnad, och herr bibliotekarien skall bli logerad på slottet i Armfelts rum». Oxenstierna uttrycker den förhoppning, att genom flyttningen till Stockholm Leopold skulle komma i den förbättrade ställning, som hans »snille och egenskaper gjort honom värdig att åtnjuta». (Brinkmanska arkivet.)

Leopolds svar på detta bref är af den 7 februari. »Jag behöfde», säger han, »vara mera concis än jag vanligen är, för att fullkomligt kunna tacka herr grefven för så mycken gråce,

kände ock djupt sina förbindelser till en välgörare, i hvars lynne det för öfrigt visst icke låg att påminna om välgerningar. Dessa senare syntes för Oxenstierna i allmänhet vara det naturligaste i verlden: det var för honom lika

---

herr grefven behagat visa mig, i så få ord som jag nu nödgas inskränka mig till, då jag så sent haft den äran att emottaga herr grefvens ädelmodiga bref, att jag nödgas besvara det inpå posttimman. Allt det herr grefven gör för mig har säkert större rätt att surprenera mig, än allt hvad man, efter min tanke, lätteligen kunnat göra och alldeles icke gjort. Och tillåt mig säga, N. H., att af alla herr grefvens oförlikneliga arbeten bör detta bref, ibland vittra snillen, hållas för det oförlikneligaste: ty goda gerningar äro, säger man, ibland dessa herrar ännu rarare än goda verser. Jag tar med vördsam erkänsla emot den proposition herr grefven behagat att göra mig; jag önskar att min svaga helsa icke må bedraga våra förslag. Emellertid skall jag hålla mig färdig till det ypperliga nöjet att personligen få uppvakta herr grefven och till det något mindre att skrifva en slät opera». (Oxenstiernska familjearkivet.)

Respenningarne, 50 rdr specie, öfversändes, och Leopold kom till hufvudstaden, sedan Oxenstierna tillbjudit honom sin egen bostad, intill dess rum hos Armfelt hunnit beredas. Det är väl sant, att redan Creutz sökt verka för Leopolds kallande till Stockholm; det är vidare sant, att äfven Kellgren, Gyllenborg och Rosenstein bistodo med råd och dåd; men Oxenstierna synes dock hafva varit den, som »gjort slag i saken», och Leopold blef honom för hans åtgöranden ständigt förbunden.

Konungen, som snart fann, att Leopold hade anlag för dramatiskt författarskap, uppmuntrade med vanlig högsinthet hans håg för sjelfständig skaldeverksamhet hellre än att taga hans förmåga i anspråk för bearbetningar af sina egna dramer.

lätt att vara välvillig som att vara till, stundom lättare. Hvad Oxenstierna särskildt skattade hos Leopold var föreningen af skaldebegåfning och verldsvana, fin ton både i dikt och lif. Leopold å sin sida beundrade och älskade en »grand seigneur», som var skald och som var för vänlig och naturlig för att någonsin vara nedlåtande. »Huru kan man med ett nytt blått band vara så älskvärd», skrifver han till Oxenstierna, sedan denne blifvit serafimerriddare; »om jag vore konung, skulle jag vara förtviflad att finna någon i mina stater så oerhördt upphöjd öfver lyckans företräden».* Leopold uttalade hvad han kände, då han en annan gång skref: »Jag glömmer hos E. Exc. oupphörligen den höge herrn och det stora snillet; blott den älskvärde, milde, förbindande, förlåtande mannen vill ständigt visa sig för mina ögon».** Såsom skald satte Leopold, den fine kännaren, Oxenstierna mycket högt, och han säger en annan gång i ett bref till honom: »då jag brukar det ordet Excellens, förstår det sig, att jag menar i synnerhet i poesien». När Kellgren låg döende

---

* Bref från Leopold den 15 maj 1791. Oxenstiernska familjearkivet.

** Bref från Leopold den 25 maj 1793. Oxenstiernska familjearkivet.

och Gyllenborg sjuk, skref Leopold till Oxenstierna: »Med hvilka förluster hotas icke akademien! En dag skall hon icke mera ega hvarken Kellgren eller Gyllenborg. Hvem skall uppfylla deras rum? Det ges ej mer än ett enda medel att göra dem värdigt efterträdde, det att E. Exc. sätter sig ömsevis på alla tre stolarne».* Leopold var en gerna sedd gäst i Oxenstiernas hus; en gång sänder Oxenstierna honom en bjudning att komma och smaka på hans »liqueur de Martinique och ett mjöd, som öfvergår Falernum och Cæcubum», samt bläddra i Oxenstiernas här förut omtalade poetiska portfölj, och Leopold svarar:

Ingenting skall mig förmena
Äran af ett bordsbesök,
Der behagen sig förena
Af ert snille och ert kök.**

Det var för öfrigt om nämnda portfölj, innehållande Oxenstiernas poemer, som Leopold skref den bekanta versen:

Homerus sjöng, och Grekland trodde
Att Astrilds mor en gördel bar,
I hvilken alla gracer bodde.

---

* Bref från Leopold d. 5 januari 1795. Oxenstiernska familjearkivet.

** Se dels Brinkmanska arkivet, dels ett odateradt poetiskt bref från Leopold i familjen Oxenstiernas arkiv.

För min del jag den tanken har,
Som visst fann bifall, om den spordes
Att det af denna gördel var
Som er portfölj med tiden gjordes.*

Oxenstierna hade en gång i ett bref till Leopold klagat öfver sin poetiska ofruktbarhet, förklarat sig öfvergifven och glömd af sångens gudom och fåfängt längta efter diktens tröst. Leopold svarade med följande behagliga, skälmska rim:

Så prins Ni också är i dikt,
Fins dock, hur falskt det än må tyckas,
En sak, hvari Ni aldrig lyckas:
Ni skrifver illa *mindre qvickt.*
Förlåt! Kritiken har sin pligt,
Och det är tid, se'n i sitt tempel
Hon ofta stält Er till exempel,
Att äfven ställa Er till bikt.
»Ni är af snillet öfvergifven»?
Godt! Denna trop är vanlig blifven,
Men säg oss detta då, en gång,
I någon vers, i någon sång
Med mindre eld och skönhet skrifven!
»Med tyngd och tanklöshet Ni dras»?
Men skrif det då med mindre gråce!
Och haf, om jag törs ge en regel,
Ej skönhetens koketteri,
Som, kringhvärfd af beundrans-skri,

* Dessa rader af Leopold utgjorde svar på ett skaldebref från Oxenstierna, som finnes aftryckt i Brinkmanska arkivet, och der skalden skämtade öfver sin portfölj såsom gjord af »Fröjas trasor» och till sitt innehåll lika matt som dess permar voro nötta.

Ironiskt klagar vid sin spegel:
Min Gud, hur ful jag börjar bli!*

En gång, då Leopold måste afslå en inbjudning till Oxenstierna, emedan han, på grund af sin ömtåliga helsa, ej kunde aflägga stöflar och ej vågade bruka skor, skref Oxenstierna:

Om Apollo sjelf i skalders gille
Någon gång sig uppenbarad gör,
Trodde jag, han var nog stor seigneur
För att komma klädd just som han ville:
Samma rätt till hans förtrogna hör.

Hvad? Om han för oss sig uppenbarar
Med galoscher, tofflor, stöflar, skor,
Är han då ej alltid lika stor,
Alltid den, som med oraklet svarar?
Och vid glansen af det gudasken,
Som hans ljusa anlete förklarar,
Hvem har nånsin frågat om hans ben
Eller på hvad sätt han dem bevarar?

När han, trött vid solens vagn ibland,
Lemnar den åt sin vikaries hand,
Kör då, Leopold, i hettans zoner
Skoklädd eller barbent, om ni vill,
Men i nordens hårda regioner
Och när luft och himmel frysa till,
Påkläd er som nordens postiljoner!

Sådan är den rätta sanningen.
Men om Leopold nu ändtligen

* Bref från Leopold den 14 maj 1793. Oxenstiernska arkivet.

Törs ej skor och vill ej stöflar draga,
Så kan han en annan klädnad taga,
Som af begge skänker fördelen.
Nyttje han kostymen af sin like:
Euripids koturn — i alla fall
Den chaussure, hvarmed han ändtligt skall
Synas i odödlighetens rike!*

När Oxenstierna afslutat skaldestycket Skördarne, angående hvars företal han, som ofvan nämnts, rådfört sig med Leopold, vände han sig till denne för att få uppslag till någon dikt med ämne från riddartiden »i smak af Oberon, Gonsalve de Cordoue och dylika». Oxenstierna kände sig lockad af Carlssagan och Arturscykeln och ämnade till bearbetning gripa något stoff ur detta rika förråd. Beklagligtvis kom ej planen till utförande; emellertid försåg honom Leopold med böcker rörande dessa ridderliga sånger.

Leopolds »Virginia» öfversattes af Oxenstierna på Fransk vers, och Leopold skref, sedan han fått öfversättningen sig tillsänd: »Jag befinner mig, i anseende till Virginia, ungefär i samma belägenhet som en gammal far af ringa vilkor, hvars dotter haft den lyckan att bli upptagen i ett förnämt och lysande hus. När

* Oxenstiernas samlade skrifter, del. II.

hon efter några års förlopp återkommer på ett besök i den faderliga stugan, är hon en briljant dame, till klädnad och uppfostran. Gubben glädes och högmodas inom sig sjelf, men törs knappt kalla henne för *sitt* barn och, så far han är, kan ej hindra sig att bemöta henne med respekt».*

Så vexlades meddelanden och artigheter mellan de båda skalderna; den som här kallar förbindligheten för smicker, har aldrig förstått arten af det lätta, lekande i Gustavianernas brefstil, der uttrycken af sig sjelfva och helt naturligt blommade, och der parfymen från hofsalar blandades med doften af friska trädgårdsrosor; han förbiser ock, att två sådana författare som Leopold och Oxenstierna verkligen hade goda skäl att på fullt allvar beundra hvarandra. Oxenstierna var verkligt fäst vid Virginias sångare, han uppmuntrade honom med vänliga bref under ohelsans dagar, och Sveriges riksmarskalk stannade ibland med sin vagn utanför den sjuke Leopolds bostad för att hemta honom till en sammankomst i Svenska Akademien.

Samma godhet, som Oxenstierna röjer i förhållande till sina vänner, uppenbarar sig, förökad,

* Leopolds bref af den 4 december 1809. Oxenstiernska familjearkivet.

i hans ömma omvårdnad om den gamla modern, hvilken han tidt och ofta besökte på Skenäs, och om den sjuka makan, som ända från sonens födelse 1793 till sin död 1809 knappt hade en helsodag. Oxenstiernas bref till sin hustru vittna om ett obegränsadt förtroende, som försmådde att dölja egna svagheter, om innerlig ömhet och upprigtig högaktning. Henne tillegnade han sin vackra sång »Hoppet»; om henne intygar han, att

En bättre själ var aldrig än
Af himlen landsförvist i bräckligare hydda,

och han beklagar med djupaste rörelse, att hon, som var så god, skön och älskvärd, skulle vara dömd att ständigt lida. När hon dött, skref han »helsningen till hennes porträtt»:

Var, när jag nattens lampa släcker,
Den sista bild mitt öga ser,
Och när mig dagens fackla väcker,
Den första han mig återger,
Till dess att från min saknads tider,
I salighetens gryningsstund,
Vid ljusets altare omsider
Jag möter dig till nytt förbund!

Hustruns långa sjuklighet hade varit Oxenstiernas största sorg. Men till denna sorg slöto sig, såsom redan ofta antydts, stora bekymmer.

Oxenstiernas välgörenhet var större än hans tillgångar: han hörde till dem, som ej kunna afslå en bön. Det fans dessutom andra anledningar till hans ständiga penningeförlägenhet. Hans föräldrar hade ingen förmögenhet, och Oxenstiernas moder säger i ett bref af den 21 april 1780* uttryckligen, att hennes »hjertans käre Jan Gabriel» måst draga försorg för de andra syskonen och derföre sätta sig i skuld. Hon har ej ord nog att uttrycka sin tacksamhet för den kärlek och hjelpsamhet, han visat sina gamla föräldrar; hon säger, att Gud gifvit henne »en Johannes», som sörjt för hennes ålderdom. Från Stockholm sände han ofta till den gamla både det, som hon kunde behöfva för sitt bord, och dessutom de läkemedel, han trodde vara för henne mest tjenliga. »Jag har en liten blygsel», säger hon en gång, »att alltjemt öfverhopa dig med mina behof». Oxenstiernas bröder togo hans hjelp ännu starkare i anspråk, och han var outtröttlig i att bistå dem. Som riksmarskalk var han ej högt aflönad; hans företrädare Gyllenstierna och Bonde hade haft enskild förmögenhet, som han saknade, och dock måste han föra ett hus, som något så när svarade mot hans ställning. Gustaf III sökte visserligen göra för

* Oxenstiernska familjearkivet.

honom åtskilligt; men dels var konungen sjelf stundom i penningebryderi, dels var han ej känd för att göra sina vänner rika. Oxenstiernas svärfader saknade ej förmögenhet; men han hörde ej till de frikostige, och förhållandet mellan honom och svärsonen synes, till bekymmer för Oxenstiernas hängifna maka, som alltid sökte medla dem emellan, men af själ och hjerta gaf sin man rätt, ej hafva varit det bästa, och när grefvinnan Oxenstierna afled, upphörde hennes fader att utbetala det årliga anslag, som han dittills lemnat familjen. De indragningar, Gustaf IV Adolf gjorde på utgifterna för hofstaten, drabbade ock Oxenstierna. Sjelf lefde skalden, hvars middagsbjudningar inskränktes till det minsta möjliga antal och hvars små samqväm med Leopold och andra själsfränder ej föranledde stora utgifter, ingalunda öfverflödigt, och han har rätt, då han säger, att han »icke på sig sjelf, utan på oförsigtiga, men välmenta slägtkärlekar förslösat de ringa styfrar han haft». Till sin hustru skrifver han den 29 augusti 1806: Je suis bien malheureux. O mon Dieu, témoin de ma vie entière, si dans mon âme tu ne vis jamais le crime, si mes fautes ne furent jamais que celles de la faiblesse et non de la méchanceté, permets qu'enfin je cesse une fois de porter le poids d'une misère,

à laquelle je vois tant de criminels échapper! Abandonné du monde, de l'ambition, de la faveur, de la gloire et de la fortune, livré à la solitude, à l'oubli et au besoin, tu le sais, il ne me restait que deux refuges, le coeur de ma mère et de ma femme». Ställningen hade väl förbättrats, sedan Oxenstierna fått Vernbergs fideikommiss efter grefvinnan Oxenstierna af Croneborg, som var gift med hans morfars bror; men den blef aldrig egentligen sorgfri och fullt oberoende. Makans långvariga ohelsa och vistelse på Manilla, der hon vårdades af den förfarne läkaren Hagström*, — till hvilken Oxenstierna stält det intagande, både på prosa och vers skrifna bref, som i hans samlade skrifter finnes infördt, — förorsakade, utom sorg och oro, äfven dryga utgifter. Alla dessa förenade omständigheter gjorde emellertid, att Gustaf III:s snillrike vän, den skald, som så ofta genom sång och skämt gaf glans och glädje åt hans aftonsamqväm, och som anlitades, vare sig det gälde att skrifva en förbindlig »dépêche», en tillfällighetsvers eller »reflexioner» öfver den nya nationaldrägten, fick framlefva sin tid under aggande bekymmer för utkomsten och oro för fordringsegare.

* Hagström blef år 1808 generaldirektör och adlades 1812 under namnet Hagströmer.

Under dessa många anledningar till nedstämning räddades Oxenstierna merendels genom sitt barnalynne och — genom sin sång. »Gud, som gifvit åt alla djur vissa vapen att försvara sig med, har gifvit mig lyran att slå från mig bekymret», skrifver han till Leopold.* Holbergs komedier, fru Lenngrens sånger**, umgänget med Tassos och Miltons andar lifvade eller hugsvalade ock hans sinne, och han såg äfven den Svenska vitterheten inträda i en ny blomstring. Franzén och Wallin, för hvilkas täflingsskrifter Oxenstierna fått tillstyrka belöningar, inträdde i Svenska Akademien; Geijers åreminne öfver Sten Sture och Tegnérs Svea erhöllo under hans lifs-

---

* Brinkmanska arkivet, del. II.

** Till fru Lenngren skref Oxenstierna (Samlade arbeten, V: 440):

Sveriges Sappho, van att yrka
Snillets och behagens sång,
— — — — — —
— — — — — —
Skaldegudens ljufva yrsel
Muntrar dina lärors ljud,
Skämtet under dygdens styrsel
Leker fram moralens bud.
— — — — — —
— — — — — —
Filosofen i sin hydda
Läser dig med välbehag.
Nöjets barn, med rosor prydda,
Sjunga dig i glada lag.

tid akademiens stora pris, och allt bådade en ny och vacker dag för skaldekonsten.

Sedan Oxenstierna år 1801 på begäran erhållit afsked från riksmarskalksembetet, mottog han intet annat offentligt uppdrag än ordenskanslersplatsen, hvilken han erhöll den 18 mars 1802. Mätt på utmärkelser, dem han egentligen aldrig eftersökt, tillbragte han de sexton sista lefnadsåren bland sina böcker och sysselsatt med vittra arbeten och öfversättningar. Mången ny dikt tillkom under denna tid, och skalden fick erfara sanningen af sina egna ord i »Dagens Stunder»:

Den gyllne lyran några gånger
Är äfven stämd till gubbens sånger,
Och fast i skuggan af hans qväll
Ej nöjena, som fordom, leka,
De på besök likväl ej neka
Att stundom jollra kring hans tjäll.

Allt fortfarande togs för öfrigt hans poetiska förmåga i anspråk vid hoffester och när det gälde att vid högtidliga tillfällen uttrycka nationens känslor. — Insatt i 1811 års psalmkommitté, användes han der hufvudsakligen för att granska, öfverse och ändra äldre psalmer.

Oxenstiernas utseende vittnade om hans skaldenatur. »Aldrig», säger Tegnér, »förgäter jag den dag, då jag, ännu en tjuguårig yngling, i lunderna vid Haga för första gången såg den

prisade. Vanligtvis är det blott det moraliska, som målar sig i menniskans yttre; det genialiska ligger djupare och försmår ofta alla yttre tecken. Men hos grefve Oxenstierna framträdde de begge i skön förening. Det låg någonting obeskrifligen fromt och kärleksrikt i de ädla, de fint bildade dragen. Men tillika blickade snillet som en himlagäst fram ur det talande ögat. Mig åtminstone föreföll det som hade jag sett engeln med lyran stå halfgömd bakom det genomskinliga anletet»*. Sjelf skämtar Oxenstierna i sina bref ofta öfver sin magerhet; han var lång och smal till växten, samt hade i hela sin företeelse något luftigt; kring munnen lekte löjen, men blicken var idel godhet, och ansigtsuttrycket röjde behag och förbindlighet i förening med ett visst mildt och stilla vemod, frukten af bekymmer, verldserfarenhet och en ofta otillfredsställd längtan att få utbyta den förgylda bur, hvari han, en sydlig sångfogel, merendels fick vistas, mot natur och frihet. Bernhard v. Beskow berättar i sina »Lefnadsminnen» det intryck han, som ung, fick af Oxenstiernas sätt att vara. Han var i sällskap »den gladaste, älskvärdaste, som man någonsin kan tänka sig. Allas uppmärksamhet var fäst vid honom. Han sade artigheter åt alla,

* Tegnér, *Samlade skrifter* V: 106.

dock så, att det icke var artigheter, utan att man kunde taga åt sig det eller icke, berättade anekdoter, hade infällen — med ett ord, jag och de fleste ordentligt gapade öfver en så intagande personlighet. Hvad som bland annat förvånade mig, var den lätthet, hvarmed skalden och hofmannen halkade öfver tvetydigheter och slippriheter i de små historier, som han berättade. Han kastade deröfver en slöja, som dock var så genomskinlig, att man kunde se hvad man ville, men äfven fullkomligt ignorera allt anstötligt. Jag har sedan hört Leopold berätta och »causera» i samma stil, och jag förmodar att det var den vanliga konversationstonen i Gustaf den tredjes förtroligare krets, ty den var obeskrifligt rolig, utan att man precist kan säga på hvad sätt. Att härma den vore omöjligt, ty den var natur eller från spädare åren så inplantad, att den förekom så. Den låg ej blott i orden, men i öga, röst och ansigtsspel. Den ende bland ett senare slägte, som kunnat tillegna sig den samma, hade varit Tegnér, om han vuxit upp i en finare omgifning och bland damer af den gamla hoftonen, ty han hade i sin magt den outtömliga qvickheten och den mångskiftande fantasien, det skälmska ögat och det rörliga ansigtsspelet. Nu utvecklades

hans sällskapston på det s. k. Herberget i Lund och behöll alltid det fria deraf».* Så skildrar Beskow, sjelf en »efterboren Gustavian», Skördarnes sångare. Sergells mejsel har återgifvit det ädla, det tankfulla, förnäma och värdiga, som låg i Oxenstiernas anlete; men bilden tyckes nog uteslutande framhålla dessa sidor af hans väsende. Den bör derföre sammanställas med Pasch den yngres porträtt af skalden, om man nu vill bilda sig en rätt föreställning angående dennes utseende. I det nämnda porträttet framblickar på en gång skalden och verldsmannen; ett förföriskt leende spelar kring munnen, och de sköna ögonen uppenbara ömhet, vekhet och själfullhet. Det genomskinliga, lätta och eteriska i denna poetiska hofmannatyp intager åskådaren. Hermelinsmantel och ordenskedja pryda porträttets föremål; men man ser, att den smyckade ädlingen, om ock prydnaderna väl anstå honom, bär dem derföre att det en gång skall så vara och är böjd att »bruka denna verlden såsom brukade han den icke». Om enskilda anmärkningar i några fall med fog kunna göras mot målningssättet, är dock bilden i hög grad karakteristisk, och den som känner Oxen-

* Beskow, *Lefnadsminnen*, sid. 19—20.

stiernas skrifter, måste få det intrycket: så, just så såg den man ut, som skref Dagens Stunder och Disa.

Äfven under den senare delen af sin lefnad gästade Oxenstierna, så ofta han kunde, Skenäs; der manade han — berättar han i dagboken för 1805 — en dag åter fram »sin ungdoms gudar» och sin ungdoms sång:

Landtbygd, som i ditt förvar
Såg min sånggudinna vaka,
Gif den lyra nu tillbaka,
Som jag lemnade dig qvar!

Men han tyckte sig höra gäckande röster, som för honom upprepade den åldriga visans ord:

Du orkar illa gå,
Sitter gammal och grå,
Men qväder ändå.

Slutligen trodde han sig dock i de susande lunderna förnimma en mer tröstande helsning från sin ungdoms skyddsgudinna, som ej öfvergaf den gamle, utan tillhviskade honom, att hon i den af dagsbördan tyngde mannen ännu igenkände sin forne vän, fast han »betalt lifvets rätt åt årens tyngd och åt bekymrens smärta», samt bjöd honom:

Sök lyckan i din själ, sök henne ej i löjet!
Den unge har till skyddsgudinna Nöjet,
Den åldrige har Tålamod.
Var make, far och vän, gör godt, dig ej beklaga!
Man kan bli älskad än, fast man ej kan behaga,
Man åldras ej så länge man är god.*

En annan gång beskrifver han en enslig vandring under en augustinatt, som svepte Skenäs i månsken. »En förenad vällukt af slagna ängar med utbredt hö och lindar i blomma uppfylde luften. Fullmånen lyste genom deras stilla löf, som rördes af ingen flägt. Den mildaste blandning af värme och svalka andades lifvets vällust. En ljuflig hvila rådde öfverallt och tycktes gjord att lugna alla sinnets bekymmer. Jag fann en sällhet i att existera och kände mig för en stund lycklig nog blott af att vara till, omgifven af en luft så mild som paradisets, en himmel så klar som visheten, och en sjö så lugn som oskuldens hjerta. Jag kände en lycksalighet att röras af dessa bilder och att med samvetets frid kunna instämma med naturens. Jag har beskrifvit Dagens Stunder och tyckt mig der hafva samlat alla dessa taflor. Jag har nu sett nya skönheter, och de lära vara outtömliga som deras

* Se Journalen för 1805 och Arbeten af J. G. Oxenstierna, II: 405—409.

höge upphofsman. Hvad skall då vara skönheten af den verld Han bebor, när dess afbild för oss öfvergår redan alla uttryck!»* Sannerligen, den som så talar, han har i den stora verlden ej glömt vare sig natur eller hennes syster oskuld!

På Skenäs stödde han stundom med ena handen sin gamla mor, med den andra sin tolfårige son, vandrande till bryggan vid sjön; han »vakade öfver tvenne varelser, af hvilka den ena stödt hans första steg och den andre borde komma att stöda hans sista». På Skenäs omsatte han i bättre jord det pomeransträd, som han sedan besjungit och som hans aflidne bror Göran uppdragit: det skulle stå på en piedestal i moderns rum; »planteradt af hennes aflidne son, omsatt af en annan, skall det hos henne bevara två barns minne, af hvilka hon varit och är ömt afhållen». På Skenäs roade han sig med att sticka en penningpåse åt sin frånvarande hustru och tillägger skämtsamt: »Jag hade tänkt fylla den med dukater, men der äro så stora

---

* Se för dessa meddelanden Oxenstiernas dagbok för 1805 i familjen Oxenstiernas arkiv. Denna dagbok börjar d. 10 juli och slutar d. 25 augusti. *En del* af den samma (17 aug.—25 aug.) finnes, efter en i Helsingfors förvarad afskrift, införd i tidskriften *Samlaren*, tredje årgången, första häftet.

hål i knytningen, att de kunna falla ut». På Skenäs tog han alltid i besittning rummen i stenhuset, der han »från sin första barndom bott, studerat och gjort sina mesta verser». Der darrade hans själ under inflytandet af minne och vemod »som ett asplöf». »Men som all blåst gerna saktar sig kring midnatten, så lugnar det nu i mitt sinne och asplöfvet hvilar».* Der skref han kanske det lilla, i hans skrifter intagna poemet öfver det porträtt af honom sjelf, som målades då han var barn:

Hvem bilda dessa penseldrag,
För mina ögon återförda?
— — — — — — —
Är detta barn densamme Jag,
Som släpar nu, förbytt och svag,
I sexti vintrar lifvets börda?

Omsider kom befriaren, som aflyfte bördan och lät naturens sångare ila till en högre natur, till »fosterbygd och forna vänner», såsom hans egna ord ljödo i Dagens Stunder. Den 19 mars 1818 bevistade Oxenstierna för sista gången en sammankomst i Svenska Akademien, och aftonen den 29 juli samma år utandades han, efter en långvarig sjukdom, sin sista suck. Vid akademiens nästa sammanträde den 13 augusti

* Se nyssnämnda dagbok.

tillkännagaf Rosenstein hans bortgång, och akademiens protokoll säger derom: »De närvarande ledamöterna kunde af sina egna känslor lätt sluta till hvad de öfrige borde erfara vid en så stor och öm förlust. Kallad af konung Gustaf III till akademiens ledamot vid hennes stiftelse, hade grefve Oxenstierna alltid för henne visat lika kärlek som hans snille och skrifter hedrat henne. Det rum, han haft bland Svenske skalder och som samtiden gifvit honom, skall han i eftervärlden bibehålla, och hans namn, redan odödligt i Sveriges häfder, skall genom honom blifva det i Sveriges vitterhetshistoria». Den aflidnes mångårige vän Adlerbeth hade öfver honom skrifvit en minnessång, som Rosenstein nu upplåste och som sedan infördes i Stockholmsposten. Der erinrades, huru den bortgångne i bygdens dalar »uppstämt herdens flöjt» och i hofvets salar

festens prakt med diktens qväden höjt;

och lika sant som skönt säger skalden:

Likars nöd blott gjorde honom plåga
Och att bistå likar var hans väl;
Ej nog kall att pröfva sin förmåga,
Var han offret af sin goda själ.
Men när vetenskapen och det sköna
Räckte honom milda tidsfördrif

Och han fick af vänner ömhet röna,
Bort han glömde tyngden af sitt lif.*

Ej mycket mer än två månader öfverlefde Adlerbeth sin vän; den 7 oktober afsomnade han på sin sätesgård Ramsjöholm, och Rosenstein antecknade i akademiens dagbok, att han, som i femtio år njutit Adlerbeths vänskap, aldrig träffats af ett hårdare slag, och att han under alla sina återstående dagar skulle känna den djupaste saknad.

Vandraren, som från Skenäs' park ställer sin färd till ställets gård, finner på vägen »Oxenstiernas lind».** Dess grenar, som i början föga höja sig från marken, sträfva sedan oaflåtligt mot höjden och afbilda ett sångarlynne, som, i begynnelsen lockadt af jordens nöjen, allt mer höjde sig mot ljusets fria rymder. Kring denna lind, som hägnas af minnet, tyckas för det öra, som vant sig att lyssna till röster från fordom, ännu andestämmor ljuda, återkallande för känslan och inbillningen Gyllenborgs helsning till sin systerson:

---

* Stockholmsposten d. 14 aug. 1818.

** Jfr Olof Eneroth, *Herregårdar i Södermanland*, sid. 23.

Kom du att sjunga *Dagens Stunder*,
Till vittne att i Skenäs' lunder
En gudalåga herskar än!

Och en tacksam efterverld, som vet, huru denna manande helsning åtlyddes, instämmer med Stagnelius, då han ställer dessa ord till den bortgångne, men i Svenska vitterhetens häfder med oförgängligt lif qvarlefvande skalden:

Till äran af det hjeltenamn, du ärfde,
Du glansen lagt af diktens rika under,
Till segerns kransar sångens eterneller.
Odödlig blommar lagern du förvärfde
Så länge Svear räkna *dagens stunder*
Och Gauthiods mark af glada *skördar* sväller.

BILAGOR.

Bilagan 1.

(Se sid. 94.)

A la suite des objets dont le Soussigné Envoyé Extraordinaire et Ministre Plénipotentiaire de la Cour Impériale de Russie vient d'entretenir Son Excellence Monsieur le Sénateur Comte d'Oxenstierna, il a l'honneur de Lui en présenter une récapitulation succincte dans cette Note.

Quelque ait été la surprise de l'Impératrice ma Souveraine lorsqu'Elle fut informée des armements qui se faisaient en Suède, Sa Majesté Impériale ne voyant aucuns motifs légitimes qui aient pu y donner lieu, avait résolu de garder le silence tant que ces mouvements eussent été renfermés dans l'intérieur du Royaume, mais apprenant les motifs allégués dans la communication qui a été faite par Monsieur le Sénateur Comte d'Oxenstierna au Ministre de Danemarc et dont celui-ci par une suite de cette intimité qui régne entre les deux Cours a fait part au Soussigné, Sa Majesté Impériale s'est déterminée à rompre ce silence et a donné ordre au Soussigné d'entrer dans les explications suivantes avec le Ministère de Sa Majesté Suédoise.

Pendant vingt-six ans de règne l'Impératrice n'a cessé de donner des témoignages au Roi *et à la Nation* de Suède de Son désir de cultiver avec elle un bon voisinage et une bonne harmonie ainsi que la dernière paix d'Abo les avait établis entre les deux Etats; si au milieu du repos dont Son Empire jouissait du côté de Ses autres voisins Sa Majesté Impériale n'avait jamais conçu la moindre idée de troubler ou d'altérer le moins du monde cet ordre des choses, il serait hors de toute vraisemblance de la Lui attribuer au moment où Elle Se trouve engagée dans une guerre que Lui a suscitée injustement un ennemi puissant et à laquelle Elle ne saurait donner trop d'attentions; provoquée de cette manière à déployer tous les moyens qu'Elle tient de la Providence pour repousser l'attaque de Son ennemi, Elle a eu soin d'en prévenir amicalement toutes les puissances de la Chrétienneté, et nommément Elle a observé cette conduite lorsqu'Elle a pris la résolution d'armer une flotte pour l'envoyer dans l'Archipel, et que le Soussigné en a par Son ordre communiqué l'intention au ministère de Suède. Toutes ces dispositions et ces préparatifs se rapportant visiblement et uniquement à la circonstance dans laquelle se trouvait la Russie, n'etaient nullement faits pour alarmer les autres voisins qui ne nourriraient pas quelques desseins cachés de multiplier ses embarras et d'en profiter. En admettant pour un instant que la Cour de Russie

ait supposé de tels desseins à celle de Suède, quelques contraires qu'ils soient à la religion des traités qui les lient, la saine raison ainsi que l'intérêt de la première devaient borner toutes ses mesures au soin d'en prévenir les effets et non de les provoquer, et en effet celles que la prudence dicta et qui furent adoptées sur les bruits qui se répandaient de toutes parts des armements qui se faisaient en Suède se réduisaient à un renfort très modique des troupes Russes en Finlande et à la destination de l'escadre ordinaire qui a coutume de croiser tous les ans dans la Baltique pour l'exercice des marins, coutume à laquelle la Suède n'a jamais porté attention et qui ne lui a jamais causé d'ombrage; cependant ses armements avançaient et se renforçaient journellement sans que la Cour de Stockholm jugeât à propos de s'en ouvrir formellement vis-à-vis de celle de S:t Pétersbourg; lorsqu'enfin ils sont parvenus à leur maturité, Monsieur le Sénateur Comte d'Oxenstierna au nom du Roi n'a pas balancé de déclarer au Ministre d'une Cour intimement alliée à la nôtre et supposée par conséquent ne devoir pas nous le cacher, que ces préparatifs étaient dirigés contre la Russie, dans la supposition que la Suède était menacée d'en être attaquée; dans ces tenues l'Impératrice ne balance pas non plus de Son côté de faire déclarer par le Soussigné au Ministre de Sa Majesté Suédoise, *ainsi qu'à tous ceux de la Nation qui ont quelque part à l'ad-*

ministration, que Sa Majesté Impériale ne saurait leur donner une preuve plus solide de Ses dispositions pacifiques *à leur égard* et de l'intérêt qu'Elle prend à la conservation *de leur tranquillité* qu'en *les* assurant sur Sa parole Impériale que toutes les intentions contraires qu'on pourrait Lui imputer sont destituées de tout fondement, mais que, si une assurance aussi formelle, aussi positive, jointe aux arguments simples et convaincants qui se présentent dans ce qui est exposé ci-dessus, n'étaient pas suffisants pour rétablir le calme et la tranquillité, Sa Majesté Impériale est résolue d'attendre l'événement avec cette confiance et cette sécurité que doivent Lui inspirer la pureté et l'innocence de Ses intentions, ainsi que la suffisance des moyens que Dieu Lui a mis en mains et qu'Elle n'a jamais employés que pour la gloire de Son Empire et le bonheur de Ses sujets.

Stockholm 18 Juin 1788.

C:te A. DE RASOUMOFFSKY.

Bilagan 2.

(Se sid. 96.)

Discours lu par l'Introducteur des Ambassadeurs Mr de Bedoire au Comte de Razumoffsky, mais qui ne lui fut pas remis.

Par la note du 18 Juin que l'Envoyé Extraordinaire et Ministre Plénipotentiaire de Russie Mr le Comte de Razumoffsky vient de remettre, Sa Majesté n'a pu voir sans le plus grand étonnement la manière avec laquelle il affecte de distinguer le Roi d'avec la Nation et les assurances des dispositions pacifiques de l'Impératrice à leur égard aussi bien que l'intérêt qu' Elle prend à la conservation de leur tranquillité. Quoique le Roi reconnaisse dans ce langage des principes que la Cour de Russie a souvent énoncé dans d'autres pays, Sa Majesté ne pouvant concilier ces sentiments d'amitié de l'Impératrice avec une insinuation qui tend directement à La séparer d'avec Son peuple, et fermement résolu de ne jamais admettre les principes qui en résulteraient, ne saurait croire qu'une telle déclaration lui ait été prescrite par la Cour de Russie. Le Roi aime mieux ne l'attribuer qu'au Ministre même qui réside auprès de Lui, mais surpris autant que blessé du langage irrégulier et contraire au repos de l'Etat qui s'y fait remarquer, Il ne peut plus

après ce moment reconnaître le Comte de Razumoffsky dans la qualité d'Envoyé Extraordinaire et Ministre Plénipotentiaire à la Cour. Se réservant après Son arrivée en Finlande de répondre à l'Impératrice de Russie sur les autres points de la déclaration, par Son Ministre à S:t Pétersbourg, Sa Majesté Se croit cependant obligée d'exiger le départ du Comte de Razumoffsky en lui annonçant qu' Elle ne saurait plus permettre à Ses Ministres de traiter avec lui, comme ayant manqué dans son écrit aux principes du gouvernement Suédois et aux égards dûs à la personne du Roi. Les bontés dont le Roi a honoré ce Ministre depuis le temps qu'Il l'a connu, servent de garant du regret avec lequel Il prescrit ce départ, et il a fallu des motifs aussi forts que ceux de Sa gloire personnellement offensée et de la tranquillité de l'Etat qui serait troublée par les principes qu'on n'a pas balancé de laisser paraître pour contraindre Sa Majesté de souhaiter l'éloignement d'une personne qui réunissait tant de titres à Sa bienveillance. En faisant connaître Son intention au Comte de Razumoffsky, qu'Elle ne reconnait plus comme Ministre public, Sa Majesté lui laisse une semaine pour les arrangements nécessaires. Elle a même donné Ses ordres pour des vaisseaux ainsi que pour tout ce qui doit servir à la commodité du trajet pour Pétersbourg et porte avec plus de plaisir Son attention aux seuls agréments que les circonstances Lui permettent encore de faire au Comte de

Razumoffsky qu'à la nécessité qui l'empêche de le conserver plus longtemps à Sa Cour.

Bilagan 3.

(Se sid. 97.)

Note Circulaire aux Ministres Etrangers.

Stockholm le 23 Juin 1788.

Pendant que le Roi, soigneux de maintenir la bonne harmonie avec tous Ses voisins, n'a rien négligé pour la cultiver avec la Cour de Russie, Il n'a pu voir qu'avec étonnement le peu d'effets que ces sentiments ont produit sur la conduite du Ministre de cette Puissance, et le langage, qui depuis quelques mois accompagnait ses démarches, paraît encore porter l'empreinte du système de division que ses prédécesseurs se sont transmis et qu' ils ont toujours travaillé à étendre. Le Roi cherchait encore à Se faire illusion sur ces objets, Il souhaitait de pouvoir douter des efforts que faisait l'Envoyé de Russie pour ramener la Nation Suédoise aux erreurs qui l'avaient séduite pendant les temps de l'anarchie et pour répandre de nouveau dans le sein de l'Etat cet ancien esprit de désunion que le Ciel et les soins de Sa Majesté ont su heureusement éteindre, lorsqu'enfin le Comte de Razumoffsky vient de lever par sa note du 18 Juin tous les doutes que le Roi aimait encore à conserver à cet égard. A

la suite des assurances d'amitié de l'Impératrice pour le Roi, dont cette note est remplie, ce Ministre n'a pas hésité d'en appeler encore à d'autres qu'au Roi seul. Il s'adresse à tous ceux qui ont part à l'administration ainsi qu'à la Nation même pour les assurer des sentiments de sa Souveraine et de l'intérêt qu'Elle prend à leur tranquillité. La Suède ne la devant plus qu'à sa propre union, le Roi n'a pu voir qu'avec la plus grande surprise une déclaration conçue dans ces termes et n'y reconnait que trop la politique et les discours des prédécesseurs de ce Ministre, qui, peu contents de semer la division parmi les sujets de S. M., auraient encore voulu opposer d'autres autorités au pouvoir légitime et saper les lois fondamentales de l'Etat en appelant au secours de leurs assertions des témoins que la forme du gouvernement ne peut reconnaître. Sa Majesté chercherait vainement à concilier les assurances d'amitié de l'Impératrice de Russie d'un côté et l'interpellation des sujets Suédois de l'autre. Chargé de déclarer les sentiments de ses Maîtres, tout Ministre ne doit, ne peut les annoncer qu'au Souverain seul auprès de qui il est accrédité. Toute autre autorité lui est étrangère, tout autre témoin lui devient superflu. Telle est la loi, tel est l'usage constant de tous les Cabinets de l'Europe, et cette règle n'a jamais cessé d'être observée, à moins que par des insinuations captieuses on n'ait pour but comme autrefois en Suède de

brouiller les choses, de tout confondre et d'y relever de nouveau les barrières qui séparaient jadis la Nation et le Souverain. Blessé de cette manière par l'endroit le plus sensible à Sa gloire et n'apercevant plus chez le Comte de Razumoffsky le langage d'un Ministre chargé jusqu'à présent d'annoncer les sentiments amicals de l'Impératrice, mais ne pouvant non plus se figurer que des expressions aussi contraires aux loix fondamentales de la Suède et qui, en séparant le Roi et l'Etat, rendraient tout sujet coupable, lui aient été prescrites, le Roi aime mieux les attribuer aux sentiments particuliers du Ministre de Russie, qu'il a assez manifestés, qu' aux ordres de sa Cour. Cependant après ce qui vient de se passer, après des déclarations aussi contraires au bonheur du Royaume qu'aux loix et aux égards dûs au Roi, Sa Majesté n'est plus en état de reconnaître le Comte de Razumoffsky dans la qualité de Ministre et Se voit obligé d'exiger son départ de la Suède, en confiant à Son Ministre à la Cour de Russie la réponse aux autres points de la note qui vient d'être communiquée. Il n'a pas fallu moins qu'une attaque aussi directe à la gloire du Roi de la part du Comte de Razumoffsky pour Le résoudre à demander de se séparer de quelqu'un qu'Il a honoré de Sa bonté particulière. Mais Se voyant à regret réduit à cette nécessité Sa Majesté par une suite de son ancienne bienveillance a cherché à diminuer ce que le moment

avait de désagréable par les soins qu'Elle vient de prendre pour le départ du Comte de Razumoffsky et par les attentions qu'on aura à l'égard du temps et de sa commodité dans le voyage et le trajet à S:t Pétersbourg.

Sa Majesté voulant que le Corps Diplomatique fût informé de ce qui vient d'être exposé ci-dessus, le Sénateur Comte d'Oxenstierna a l'honneur d'en faire part par Son ordre à M:r N. N. Envoyé etc. etc.

Stockholm le 23 Juin 1788.

Le Comte d'Oxenstierna.

Bilagan 4.

(Se sid. 126.)

Stormägtigste, Allernådigste Konung!

När Eders Kongl. Maj:t, från en bekrigad gräns af sitt Rike, skyndar att söka försvar för den andra som hotas af ett lika öde, kan ingen utan det lifligaste bekymmer anse den belägenhet som upkommit för det allmänna och som, genom sina särskilda omständigheter, skiljer sig så vida från alla dem i hvilka Sverge sig fordom befunnit. Ofta har det varit ett föremål för mägtiga och afundsfulla grannar; ofta lämnadt

ensamt mot flera fienders anfall; men ett lyckligt öfverensstämmande af tänkesätt och vilja har gifvit styrka åt dess vapen, och samdrägtigheten uträttat mera än bundsförvanters hjelp. Denna enighet har försvunnit med tiden af våra fordna bragder, och mellan samma faror som möttes af våra förfäder, sakna vi det kraftigaste af deras försvar. Brister på nödvändiga behof hafva tillkommit och ökat oviljan. De hafva hindrat all framgång, och man skärskådar med häpnad, huru tillgångar, redan otillräckeliga mot en enda fiende, skola förslå att afvärja den nya som väntas. Med saknad af det lugn man förlorat, med klander öfver dess störande, med invärtes söndring, sväfvar man i oro för det tillkommande, under känslan af det närvarandes besvär, endast delad mellan frugtan för en inhemsk eller utländsk fara.

Då jag själfmant dristar mig att gjöra denna målning och beledsaga den med de begrep jag därom hyser, täckes Eders Maj:t finna att jag ej nalkas af den fåfänga håg att intränga mig i beslut, till hvilkas tagande jag ej är kallad, eller tillvälla mig betydlighet genom rådslag som ej af mig begäras. Men fästad vid Sverge genom födsel och ämbete, och vid Eders Maj:ts sällhet genom ärkänsla och pligter, måtte det tillåtas åt mitt hjärta, i fall det ej medgafs åt min rättighet, att yttra det enda medel jag inser att frälsa fäderneslandet och hindra värkan af den sammansättning hvarmed våra grannar på en

gång synas hota, så väl dess gränsor som dess grundlagar.

Sedan Ryssland och Danmark äro så nära förbundne, att det senare uppenbart antager det förras sak, tyckes kriget med detsamma knapt mera kunna undvikas. Om vänskapsbetygelser varit tillräckeliga att bryta detta samband, hade alla de steg Eders Maj:t tagit till en förbindelse med Danmark bordt trygga Sverge på den sidan, och då de ej återhållit hotelserna, lär ej heller utbråttet genom vanliga underhandlingar förekommas. De föreställningar om stillhetens iagttagande som af Preussiska och Ängelska Håfven blifvit gjorda till det Danska, hafva åtminstone hittills ej skedt med det eftertryck som kunnat medföra värkan, och kan hända torde, dem oagtadt, ett krig påskyndas af själfva den unga kronprinsens krigslusta, som glad att synas för sin krigshär kan vilja nyttja ett för Danmark alltid sällsynt tillfälle, att röra sina vapen och deltaga i stora magters täflan.

Sverge är emedlertid utan bundsförvanter, och om det än af några Håf bemötes med vänliga utlåtelser, äger det likväl ingen vän som uppenbart antar dess försvar. Utan nog tillgångar af troppar, förråder och penningar att fullfölja kriget med två magter, hvilka nästa år lätt fördubbla en redan öfverlägsen armée och en talrikare flotta, utan förnödenheter till värn, men rikt af inhemska missnöjen, hotas det att blifva ett rof, ej allenast af sina ovänner, men

äfven af egna villor; och om änteligen andra Håfs åtgjärd och bemedling mellankommer, blir den tör hända för ovärksam eller för sen att hindra förluster och vilkoren af en tvungen frid.

Det är således en frid utan upoffrande af någon närvarande förmån och med vinnande af nya, som nu gör det billigaste föremålet af vår önskan. I det Eders Maj:t med vanlig ömhet för sitt folk deltager i samma längtan, vågar jag, till denna frids förmodeligen säkra vinnande, återkalla en redan yttrad tanka: den pacte de famille som fordom föreslogs Eders Maj:t sjelf af Ryska kejserinnan, och som ännu sökes af Danmark under själfva dess krigsrustningar. Vid första påseendet af detta förslag, har Eders Maj:t endast betragtat det tvång, hvaruti en mindre Magt därigenom kunde försättas emot en större, och af ett skäl, så instämmande med dess omsorg för Rikets själfständighet och ära, undvikit en förbindelse som tycktes kunna blottställa dem bägge. Det vore ovärdigt att ej hysa samma känslor, och ej häldre välja äfven ett vidrigt krig, än en neslig trygghet; men ett sådant förbund, långt ifrån att föreskrifva lagar, bör rubba ingen af Sveriges rättigheter, och öka dess förmåner under det att friden för långliga tider befästes.

Då en Alliance af två Secler, flera väsenteliga tjänster åt Riket, en lång betalning af subsidier, och en personlig vänskap för Eders Maj:t själf, stadgat förtroendet emellan Sverge och

Frankrike, bör den äfven så litet upoffras åt en pacte de famille med Danmark och Ryssland, som det vid dess afslutande kunde begäras. Det vore det första undantag som vid dess preliminairer borde utstakas, likasom detta ögnablick äfven är det första, då Frankrike och Ryssland sökt hvarandras vänskap, och då en möjlighet gifves åt Sverge att förbinda sig med det senare, utan att tillika bryta sina band med det förra. Frankrike skulle hos Sverge altid bibehålla en vän i Norden, och den ännu oafslutna Götheborgs handeln, i följd af den provisionelle Conventionen, lämnar Eders Maj:t ett öpet tillfälle att bevisa för detsamma sin fortfarande vänskap genom det säkraste prof, i en sak på hvilken Frankrike tykts sätta så mycket värde.

Sverge kunde med sina bägge grannar aldrig ingå annat än ett defensift förbund, utan deltagande i någonderas tvister med andra, och med en inbördes garantie af alla tri Rikenas besittningar i denna världsdel. Alla handelsförbund, alla andra defensiva* tractater som ej syftade på ett krig mot någon af de afslutande magter, blefve fria för hvar och en af dem, likasom Spanien och Frankrike afgöra dylika underhandlingar, utan att hindras af den gemensamma pacte som förenar de Bourbonske husen. Det enda Sverge villigt afhände sig själft, vore hågen att göra äröfringar på sina grannar, och

---

* »defensiva» tillskrifvet i marginalen.

detta svaga och aflägsna hopp tyckes, i Europas nuvarande ställning, vårt tidehvarf ej vara ämnadt att upfylla. Ehuru smickrande äfven sådane äröfringar kunde synas, blifva de altid dyrt förvärfvade, och på hvilken sida de skedde, aldrig svarande mot mödan af deras vinnande och försvar. Framtiden kan äfven, genom kronprinsens arfsrättighet, tillägga Sverge ett nytt rike, som förentes med oss utan motstånd, då en obestridd lag skänkte i fridens lugn en förmån den intet krig förmådde gifva.

Det är sant att denna pacte de famille ej lär kunna förenas med bibehållandet af den Turkiska Alliancen. Men då krig med Ryssland förekommas, uphör denna Alliance lika naturligt som dess föremål, och då den i femtio år hvarken varit påkallad, upfylld eller nyttig för Sverge, synes den utan saknad kunna lämnas bland de öfriga Politiska fåfängeligheter som så ofta lyst med vidsträckta utsigter och stannat utan värkan. Portens oordentliga Regering, dess författningars osäkerhet, dess anförares vanliga okunnoghet, den alla krig bevittnat, deras trolöshet den Carl den Tolfte pröfvat, och änteligen afståndet från Sverge, låfva föga en tillräckelig eller nog hastig motvigt mot närgränsande grannars skyndsamhet och förmåga att skada.

Det upoffrande Sverge gjorde af detta i sig själf gagnlösa förbund, är likväl nog synbart och nog lysande att därföre äska förmåner

tillbaka af Ryssland. Den gräns som förlorades genom Åboska freden borde återlämnas som ett skadestånd och en säkerhet. Jag tror Ryssland ännu önska denna förening nog för att ingå i ett dylikt vilkor, och Danmark som ej med nöje ser sig invecklad i oroligheter, skulle fördubbla sin flit att understödja denna begäran.

Genom propositionerne till en sådan pacte de famille vore alla fienteligheter på bägge sidor slutade. De förmätna förslag till Provincers söndring från Riket, som nu kunna med fienders härsmagt understödas, förföllo för evigt genom den inbördes garantien af hvar och ens besittningar. Den samma Regeringsform, hvars upphäfvande nu gör deras hemliga föremål, blef dem helig att ej med ränkor angripa, för att ej med dess förändringar underkasta förbundet en möjlig rubbning. Den trygghet Riket vann genom en varaktig frid, kunde tillåta någon minskning i de försvarsanstalter, dem två grannars misstänksamma upmärksamhet gör oumgängeliga, och Eders Maj:t fann rådrum att genom handelns och åkerbrukets utvidgande snart utsprida kring sitt rike en allmän sällhet och välmåga. Med dessa sammanlagde omständigheter, och om friden befästes genom en pacte de famille, grundad på sådane vilkor, tyckes man knapt hafva kunnat vänta större fördelar af ett med lycka utfördt krig.

Det vore efter öpnandet af slika negociationer och med förkunnandet af så fördelagtiga

utsigter, som Eders Maj:t med orubbad fägnad kunde emottaga sitt folk vid ett nytt Riksmöte. Den klagan det ej döljt öfver ett krig som det anser för offensift, tystnade lätt vid åsynen af det lugn, Eders Maj:t för långa tider återskänker, af den gräns han utvidgat, af sin äldsta bundsförvant den han bibehållit, af Rikets öfriga förmåner dem Han ökat. Och alla de missnöjen som plåga undersåtares sinnen, skulle med en mera naturlig böjelse lämna rum åt tacksamheten och känslan af Eders Maj:ts välgärningar.

Jag kan ej nog glömma hvad en Konung är skyldig åt sin egen och sitt Rikes höghet, för att önska förmåner som skulle köpas genom några steg, i hvilka värdigheten ej vore iagttagen, och där Eders Maj:t skulle själf synas ogilla eller motsäga hvad i det närvarande blifvit gjordt. Jag känner, att sedan sakerna äro så långt komna, det kan hända vore obehagligt för Eders Maj:t att själf göra sådana anbud åt Ryssland, där ett ögnablick af hat och ovilja kunde vålla att de ej antogos, och där de kunde uttydas som en värkan af frugtan och behof af fred. Men samma betänkeligheter visa sig ej i anseende till Danmark. Det har med oafbruten längtan eftersträfvat Nordens allmänna förening, det yrkar densamma ännu, och rustar, med fortfarande önskan för friden. Det åtoge sig säkert med glädje att framföra detta ämne vid Ryska Håfvet och, underrättadt om dess tankar, åter lämna dem till Sverge, då Eders Maj:t, under

bibehållande af ett otvungit beslut, tyktes blott lämna sig åt sina grannars önskan, med förvarad rätt att utmärka de vilkor som fordrades för dess säkerhet; hvaremot Danmark, utom förmånen af det förbund det befordrade, äfven upmuntrades af den heder att i ett så vigtigt värk på visst sätt lysa som medlare.

Skulle änteligen Ryssland emot all förmodan afslå det gifna tillfället att ingå en fordom önskad förening med Sverge, så ägde Danmark däraf rätt att skilja sig från en bundsförvant som i samma ögnablick altför tydeligt ådagalade sina afsigter till grannars förtryck. Danmark blef därigenom mer än af alt annat uplyst om nödvändigheten att söka sin trygghet i en uprigtig förbindelse med Sverge. Det lärde att skatta den enda förmur det äger mot ett tillkommande våld, och hvad ej all Eders Maj:ts möda kunnat i Danmark uträtta, till dess söndrande från Ryssland, skulle förmodeligen på en gång vinnas genom detta enda och obilliga afslag. Det gaf änteligen Eders Maj:t rätt att upkalla hela Europas bistånd mot en fiende som nu vägrade hvad han förut själf begärt; och denna yppade ärelystnad skulle försäkra om den hjälp, främmande magter eljest så långsamt ge oss anledning att hoppas, då Rysslands vägrande af så fridsamma förslag tillika inför hela världen fråntog Eders Maj:t den nu varande förebråelsen af agression, för att af densamma flytta hela hatet på dess oförsonliga ovän.

Eders Maj:t pröfvar ensam de sätt genom hvilka tankan af denna pacte de famille kan hos Danmark ånyo uplifvas och sättas i en värksamhet den Sverges välfärd torde fordra. Jag har inskränkt mig innom det begrep jag äger om sakens nytta; och i den kunskap jag har om det välbehag hvarmed Eders Maj:t anser goda afsigter, har jag bordt tillfredsställa mitt samvete, i det jag yttrat mina tankar om ett älskadt fosterlands våda, och den utväg jag tycker att Försynen lämnat till dess räddning, utan någon dess förlust och med bibehållande af Eders Maj:ts ära.

Jag har den nåden att framhärda med djupaste vördnad

Stormägtigste, Allernådigste Konung!
Eders Kongl. Maj:ts

Underdånigste och tropligtigste
tjänare och undersåte
J. G. Oxenstierna.

Lovisa den 25 Augusti 1788.

Bilagan 5.

(Se sid. 133.)

Sire.

J'implore le pardon de Votre Majesté si parmi les soins importans auxquels tous Ses momens sont consacrés, j'ose demander un instant de Son souvenir, et Ses ordres.

J'ai passé tout ce tems à la campagne, d'après le congé que Votre Majesté eut la bonté de m'accorder en partant. *Elle trouva que cette absence seroit le meilleur moyen pour m'éloigner insensiblement des affaires*, et me séparer des Ministres Etrangers, en cessant de nous voir longtems avant de nous congédier formellement de part et d'autre. Elle ne jugea pas à propos par cette raison, que je leur annonçasse ma retraite par les billets d'usage avant mon départ, ce qui fait que je suis toujours censé devoir reprendre mes fonctions à mon retour, et que je ne peux guères revenir dans la maison de Votre Majesté, sans recevoir ces Messieurs et sans recommencer les conférences avec eux, ni quitter ma demeure non plus, sans un nouvel ordre de Sa part.

Je viens ainsi La supplier de m'honorer de Ses ordres à cet égard et de régler Elle-même ce que je dois faire pour remplir le mieux Ses intentions, en osant en même tems expliquer

devant Elle l'embarras présent de ma situation. Si Votre Majesté, n'ayant peut-être pas encore désigné celui qui doit venir après moi, ni fixé la manière dont Elle voudra faire continuer dorénavant la représentation qui m'a été commise, veut qu'en attendant Sa décision, les choses restent comme elles sont, et que je continue à voir les Ministres, mon devoir est de me conformer à Sa volonté aussi longtems qu'il plaira à Votre Majesté de m'en charger. Mais dans le cas que je sois bientôt relevé, Votre Majesté par Sa bonté dédaigneroit-Elle de sentir pour moi le cas singulier dans lequel je me trouverois de venir occuper Son hôtel pour quelques jours, voir les Ministres quelque peu de fois, faire la connoissance de deux nouveaux venus, et m'en éloigner subitement peu après mon arrivée? Et dans la crainte des réflexions qu'on feroit peut-être sur cette apparition momentanée, Votre Majesté ne voudroit-Elle pas plutôt, que je quitte Sa maison dès que je reviens à Stockholm, en annonçant tout de suite ma retraite au Corps Diplomatique, que Monsieur de Duben, déjà dans le fil des affaires, continueroit à voir tout naturellement, jusqu'à ce que Votre Majesté ait formé Ses décisions? Je traîne cependant mon séjour à la campagne, et le Comte de Gyldenstolpe, que j'ai prié d'expliquer mon embarras à Sa Majesté la Reine, me fait espérer qu'Elle me permettra pour Sa part d'attendre dans ma retraite les ordres que j'implore de Votre Majesté.

Je ne protesterai pas que ma demande n'est point l'effet d'un désir indiscret de pénétrer Ses intentions. Votre Majesté sait que je n'eus jamais cette vaine curiosité, et que si quelquefois j'aurois souhaité de pouvoir lire dans Son âme, j'aurois voulu y découvrir Sa bienveillance et non pas Ses secrets. Je ne répéterai pas non plus que je suis prêt a remplir Sa volonté à mon égard, soit que je doive garder plus longtems les affaires ministérielles, ou les quitter d'abord avec la maison que j'occupe. Je ne dirai rien par là, que ce que le devoir me prescrit, mais j'ai cru pouvoir déposer ma peine et ce que ma position me paroit avoir de désagréable moins aux pieds d'un Roi que d'un bienfaiteur qui, je le sais, ne m'abandonnera jamais, et qui, m'ayant si souvent convaincu de Sa bonté, dissipera sans peine mes inquiétudes, en réglant mon sort de la manière la plus conforme à Ses intentions et, par là même, la plus chère a mon coeur.

J'ai l'honneur d'être avec le plus profond respect,

Sire
De Votre Majesté

Le très humble, très obéissant
et très soumis serviteur et sujet

J. G. Oxenstierna.

Skenäs ce 12 Septembre 1789.

Bilagan 6.

(Se sid. 138.)

Sire.

Les tems sont bien changés depuis l'instant où avec tant de joye je mettois aux pieds de Votre Majesté mes félicitations sur le succés de Ses armes. Il a plu à Dieu d'en interrompre le cours par un des plus grands échecs que la Suède ait jamais essuyés, et dont la douleur est augmentée par la perspective de l'avenir et l'inquiétude pour la suite d'une campagne à peine encore achevée à moitié. Mais en donnant à ce désastre tous les regrets qu'il mérite je bénis la Toutepuissance qui nous frappe d'avoir conservé Votre Majesté au milieu des dangers dont Elle a été environnée. Oui, sans doute, le Ciel ne nous a pas abandonné, puisqu'il nous a laissé notre Roi, puisque Ses jours ont été respectés et que la Patrie possède encore son Chef, son espoir, son secours et l'objet de tous ses voeux et de toute sa tendresse. Qu'il en soit remercié à jamais par tous les Suédois, et que parmi les larmes que nous arrache le malheur, il distingue celles que la joye fait couler de posséder encore le Roi que nous chérissons. Puisse-t-il m'être permis d'offrir ces sentimens à Votre Majesté, et ma voix s'en faire entendre parmi celles de tous Ses sujets réunis. Puisse ce revers ne pas

éloigner la paix que Votre Majesté Elle-même a souhaité depuis longtems, et les amis de la Suède montrer enfin de l'activité dans les secours espérés ou les négociations, soit pour rémédier à nos pertes, soit pour éteindre le feu de la guerre. *Puisse enfin Votre Majesté souhaiter encore cette paix*, la trouver sans pertes, et rendre bientôt le calme à l'Etat et Sa présence à Son peuple, dont le courage pourroit enfin s'affaisser sous l'abattement des revers. Voilà, Sire! à quoi se réduisent nos voeux, et je les crois universels. Nous pensons que Votre Majesté n'a que trop exposé Sa personne, qu'Elle a fait assez éclater le courage et le mépris du danger. Nous croyons qu'Elle Se doit enfin à la Patrie, nous La redemandons dans Sa Capitale, parmi nous, et entourée des agens de la paix. Nous croyons enfin ne pas mériter assez mal de Votre Majesté, pour qu'Elle veuille nous exposer encore tous les jours au dernier des malheurs, qui seroit de perdre le Roi qui seul peut nous sauver, et que le hazard des combats n'a que trop souvent menacé de nous ravir.

Votre Majesté, convaincu de la pureté de mes pensées, a souffert depuis tous les tems qu'elles Lui fussent exposées. J'use de ce bonheur, quoique, loin des affaires, je devrois retenir des réflexions superflues. Daignez, Sire, les pardonner. Ils naissent d'une âme entraînée par les sentimens qui la remplissent. Je n'ose leur donner le nom de l'amitié envers un Souverain,

mais au fond de mon coeur je ne trouve point d'autre terme pour m'exprimer à moi-même cet amas de sentimens profonds de respect, d'attachement, de voeux, d'inquiétudes, d'espoir, de reconnaissance et de vénération, avec lesquels j'ai l'honneur d'être jusqu'au dernier jour de ma vie,

Sire

De Votre Majesté

Le très humble, très obéissant et
très soumis serviteur et sujet
J. G. Oxenstierna.

Skenäs ce 17 Juillet 1790.

Bilagan 7.

(Se sid. 139.)

Sire.

Daignez, Sire, accepter les hommages renouvelés de la plus vive joye et des félicitations que je présente sur l'éclatante victoire que Votre Majesté vient de remporter contre la flottille ennemie. J'éprouve plus que jamais qu'il y a des momens où l'expression est toujours au dessous du sentiment, et celui-ci est de ce nombre. Il faut se rappeler la douleur de nos pertes

précédentes, la crainte de leurs suites, les dangers qui environnoient Votre Majesté Elle-même, il faudroit connoître tous les projets de nos ennemis, pour sentir tout le prix d'une victoire aussi signalée, par laquelle Votre Majesté se voit couronnée d'une gloire immortelle, et devient de nouveau le sauveur de Sa patrie. La bonté et la protection Divine ont éclaté dans cette occasion de la manière la plus manifeste. Nous laisser notre Roi, c'est nous assurer du succès. Sa vie, Sa conservation sont des gages assurés du bonheur et du secours du Ciel. Il nous rendra bientôt ce Roi si desiré. Je mêlerai ma joye et mon admiration à celle de tous les Suédois, et je verrai le cortége de l'amour du peuple entourer les trophées du Héros sur les rivages de la patrie qu'Il a défendue et vengée.

Cette heureuse nouvelle ne me parvint par la poste que le jour même du Te Deum à Stockholm. J'étois ainsi dans l'impossibilité de m'y rendre pour la cérémonie. Mon absence me prive encore du bonheur de signer de mon nom les félicitations que notre Académie offrira à son auguste protecteur. Daignez au moins, Sire, les recevoir telles que je puis les présenter. Mes remercimens n'en sont pas moins sincères envers le Ciel, ni ma joye du bonheur de mon Roi, quoique en ce premier moment j'aye manqué le bonheur de les mêler aux acclamations d'une Capitale et aux respects de l'Académie. Tout mon coeur est un Te Deum. Il s'aquitte dans

ce moment des mêmes devoirs, et paye avec transport tout ce qu'il doit à Dieu et à César.

Des nouvelles postérieures nous disent que Votre Majesté le lendemain de la bataille a fait un »klappjagt» sur les ennemis, qu'il y a eu alors dix vaisseaux de pris, que le grand Nassau a été blessé, qu'il s'étoit réfugié dans une île, et que Votre Majesté lui avoit fait donner des secours de médecins. Bien que ses insolences ne meritassent pas ces soins, je ne serois pas étonné de cette magnanimité de Votre Majesté, depuis qu'il est vainqueur. Les médailles du carrousel d'Ekholmsund eurent pour inscription ces mots: *veteres revocavit artes.* Fidèle à cet emblème, Votre Majesté a fait éclater la force, la valeur et le courage des anciens chevaliers. Leur humanité et leur courtoisie après les victoires sont des vertus non moins familières a Son âme.

J'ai l'honneur d'être avec le respect et le dévouement les plus profonds,

Sire

De Votre Majesté

Le très humble, très obéissant
et très soumis serviteur et sujet
J. G. Oxenstierna.

Skenäs ce 23 Juillet 1790.

Tillägg.

Den på sid. 240 omnämnda operan »Dårland», som i ofulländadt utkast förvaras å K. Biblioteket, torde få anses närmast utgöra en fri parodi af Quinaults *Roland*, hvilken i Svensk öfversättning (af Ristell) uppfördes på Drottningholms teater den 22 juli 1781.

HVITA FRUN.

DIKT

AF

CARL SNOILSKY.

I.

Då Årdala klockor ringa till pingst,
Herr Carl af Södermanland
Styr nedåt backen sin holsteinerhingst
Mot blånande Båfvens strand.
Hans panna är mörk som en ovädersnatt.
På raggig dverghäst, ystert, gladt,
Sexårig ryttare utan tadel
Trafvar i jemnhöjd med fadrens sadel.

Med blottadt huggsvärd och uppspändt rör
En hotfull ryttarevakt
På afstånd skymtar, bakom och framför,
Och ger på hvar buske akt.
Behöfves icke — vägen är klar.
Iskall förfäran som förbud far,
Målet är vunnet och trotset brutet
Och torget i Linköping blodbegjutet.

På vägen ofta bland björk och al
De färdats förbi någon borg;
Men ingen kom ut att helsa herr Carl,
Ty slägten der inne haft sorg.
Bak luckorna flämtade höga ljus
I stumma, svartklädda adelshus.
Förgråtna ögon ur fönsterspringor
Mot ryttarne rigtats som uddhvassa klingor.

Men borta i byn stod folket vid grind
Och hurrade friska tag.
Då lade sig fåran på bister kind
I rynkor af välbehag.
Stränge herrn under jubelbrus
Tog en klunk öl utur bondens krus;
Och pilten så hurtig och sex år bara!
Det var ett *Gud signe* och *Gud bevara!*

I moln af dam bär det åter af.
Den lille reder sig rask.
Snart hofvarne bullra i saktadt traf
Bland flottbrons gungande plask.
I aftonguld ligger Båfvens sjö,
Och Vibyholm på sin trånga ö
Sträcker emot dem de tvenne flyglar.
Nu lemna vid trappan de sina tyglar.

Der nere bugande fogde står
Med nyckelknippan i hand
Och blottar ödmjukt sitt hvita hår
Och sväfvar på målet ibland.
För hertigens stålblick och roffogelsnäbb
Det flödande talet råkar i ebb,
Ty Carl han ser genom dubbla murar
Och pröfvar räkenskaper och njurar.

Tvärt klipper han af allt fjesk och snack.
Orörlig står man och stum,
Tills ljudet af sporreklirrande klack
Dött bort i hans inre rum.
På pannan, som ljusnade nyss i byn,
Man åter varsnat oväderskyn;
Hårtestarne öfver de djupa vecken
Dem hade han rubbat — ett dåligt tecken.

Här fins blott ett enda frimodigt bröst,
Till hvilket ej fruktan når:
Beständigt klingar den lilles röst
I trappa och korridor.
Än svinner han in i en fönstersmyg
I salen med pressadt gyllentyg,
Än är han i öfversta torngemaket,
Der flöjeln gnisslar på koppartaket.

Liksom förstenad man ofta stod
Vid fadrens bannor och hot,
Men detta älskliga unga blod
Hvart hjerta vill flyga emot.
Ute i borgstugan efter hand
Knektarne lossa på tungans band;
Den lille far ut och in som en svala.
De akta det icke — de hviska och tala.

Den gamle Jesper af gårdens vakt
Och Joakim hakeskytt
Ha kloka hufvu'n till hopa lagt
Och döma om gammalt och nytt:
I Linköping var det en ynkelig färd,
På himlen stodo brinnande svärd,
Kometer och järtecken om hvart annat,
Och Motala ström midt i loppet stannat.

Men Jesper nattvakt, gammal i gård,
Med visdom i tandlös mund,
Som vankar med lur och med hillebård
Kring slottet på enslig rund,
Han menar det blir väl värre än,
Ty *hvita frun* har vist sig igen
I natt som var, just mot hanegället,
I vestra flygeln på vanliga stället.

»I gula kammarn — månen sken klart
Och sjön låg alldeles blank —
Vid fönstret stod hon der uppenbart,
Så dödsblek, så lång och rank.
Med händerna famlade hon omkring,
Liksom hon tvättade någonting —
Af ångest jag tappade bardisanen;
Då var hon borta och så gol hanen.

»Hvad bådar det, tror I? Jag tiger, jag.
Ej vet jag, om ryktet har rätt;
Det glunkas hon byker till domsens dag
En trasa ur Linköpings tvätt.
Det blodet, det blodet på Linköpings torg
Skall bringa landet jemmer och sorg.
De mägtige styra de och ställa,
Men sist få vi stackare allt umgälla.

»I natt hon kommer nog en gång till
Och spökar för örlig och pest.
Hvad annat och större hon säga vill
Hans Furstliga Nåde vet bäst.
Hans Furstliga Nåde känner allt grund . . .»
»Din olycksgubbe, så håll då mund!» —
Kamraten hviskade, hemsk att skåda —
»Vill du om halsen bringa oss båda?»

Och skytten Jockum, af skräck förgjord,
I skymningen satt och skalf,
Som hade hertigen hört hvart ord
Igenom alnstjocka hvalf.
Gubben Jesper, med syn i behåll
Midt i natten för spöken och troll,
Ej mellan pelarne uppmärksammat
Hur gosseögon i dunklet flammat.

II.

Herr Carl han gångar med tunga fjät
Kring återljudande golf
Och knyter allt jemt på tankarnes nät,
Fast väktaren tutat tolf.
Sin not han kastade föga öm
I stridaste loppet af tidens ström;
Skall han i dess maskor en krona fånga,
Ej bara dödskallar, många många?

Hans namn, det vet han, är en tyranns.
Hans vandring är skonslöst hård
Med rödjande yxa i Svea lands
Förvildade örtagård.

De klyftige säga, att blott för *sig*
Han vållat blodbad och inhemskt krig,
Men fråga bonden för ro skull äfven
Hvad *han* väl tror om den hårda näfven.

Med trotset i ådror af adligt blod
Väl herskareviljan fick magt,
Men tvingar till ro ej en sömnlös flod
I tinningens kala trakt.
Det stora fönstret med rutor i bly
Öppnar han häftigt. Skall dag ej gry?
Ett andedrag in i rummet strömmar
Af nattens svalka och vårens drömmar.

Nu sofver hans fagra Södermanland
I månskenets klara ljus
Med gröna rågar vid sjöastrand
Och röda timrade hus.
En kåre krusar i sakta fras
Ett stycke af Båfvens spegelglas.
Vexlande dofter luften fylla
Från insjön och kryddgårdens friska mylla.

Ja, det är hans egen, hans Svenska bygd,
Som slumrar i tillit och ro.
Trots herrarne, är det blott i hans skygd
De små vilja bygga och bo.

Det är hans land — ja, han andas det.
Från nylöfvad björk, från vårgrön vret
Det ångar en helsning mot fönsterranden:
Du är min man, fast med blod på handen!

Från knappa tegar och låga tak
Bär natten drömmande tack:
Du, endast du, tog dig an min sak
Mot påfveträl och Polack.
Min spirande tanke, min egenart
Du värnat med svärdet skarpt och bart;
Din gerning lärer jag aldrig glömma.
Du älskat mig — skulle jag dig döma?

Inför ett förborgadt tribunal
Herr Carl dock i natt har svårt:
»Jag kunde ej annat — det fans ej val,
Här gälde det hårdt mot hårdt.
Min faders verk eller riksens råd,
Ettdera det gälde — då fejd utan nåd!
De syftat åt Sverges hjerterötter,
Och hufvu'na lades för deras fötter.

»Låt steglen sända sin vålnadshär!
Mitt hjerta ej bäfvan sport.
För detta fattiga landet der
Jag gjorde om hvad jag gjort.

Om blott det länder till Sverges väl,
Må skulden drabba min egen själ!
Min son en gång kan gå mera varligt
Och skona — när det ej mer är farligt.

»Min Gustaf Adolf!» Så sällspordt blid
Vardt glansen i ögonvrån.
Hans anlete, vittradt i storm och strid,
En känsla lyst upp: min son!
»Mig, gamle kämpe, de fruktat blott,
Men honom skänktes hvad jag ej fått.
Min son skall göra't — förlika sinnen
Och helsas stor utan svåra minnen».

Nu tryckes som bäst liten gyllenlock
I pösande kuddes dun,
Nu höter i sömnen åt flugors flock
En barnhand knubbig och brun.
Den bistre fadren i tanken ler,
Han ser lilla handen som sjunker ner
Tillbaka på täcket med ljuflig möda,
Ser kinderna blossa så äppleröda.

Då vaknar en oro han ej förstår;
Kan något fattas hans son?
Han glömde i säng honom se i går
Blott några rum härifrån.

Sin längtan står han ej mer emot
Och snart utåt gången smyger hans fot.
Det fjät, som häfden likt stålklang gömmer,
När tyst på tå dit der barnet drömmer.

Nu är han vid dörren till litens bo.
I kammaren utanför
En smådräng snarkar i godan ro
Och hvarken ser eller hör.
Nu sänks mot kudden en grå mustasch —
»Himmel och afgrund!» Uppskrämd page
Hertigens jernhand i skuldran skakar:
»Sängen är tom! Är det så du vakar?»

En tum från ett rytande lejons gap
Är lifvet säkrare visst:
»De bortfört vårt unga lifsherrskap,
Du hjelpt dem, din satanist!
På sträckbänk, din hund, eller strax bekänn!
Vaker upp, vaker upp, I hertigens män!»
Nu genljöd huset af röster och vapen
Och yrvakna lupo knekten och knapen.

På knä vid tröskeln en halfdöd sven
Omfattar hertigens ben;
Då ropas i gången: »här är jag igen,
Herre fader, tillgift åt Sten!»

Till spökrummet dörren är ställd på glänt,
Och liten prins, liksom intet händt,
Barfotad hastar till fadrens möte
Och tryckes i blinken intill hans sköte.

»Härut!» befaller hertigen så
Den svärm, som gången har fylt,
Och skälfvande kysser han ögon blå,
Som hade bannor förskylt.
Sin rustibus, blott i linnet klädd,
Han bär i famnen tillbaks i bädd.
Den lille hviskar uti hans öra:
»Nu icke vred! Allt I skolen höra.

»Den hvita frun i kammaren der
Vid midnatt plär gå ibland;
De mena att hon eder ovän är
Och önskar ondt åt vårt land.
Jag ville säga den frun ett ord,
Som skulle få henne qvickt i jord.
Det mörksens afskum jag icke rädes —
Låt henne komma! Gud är tillstädes.

»Jag vet jag borde haft edert lof,
Men slätt ingen fara ju var.
Till gula kammarn, då allting sof,
Jag smög mig — månen sken klar.

Der satt jag och väntade oförsagdt,
Men hvita frun hon tog sig i akt.
Så föllo mina ögon till hopa —
Jag väcktes, då folket begynte ropa».

Herr Carl han fröjdas vid piltens mod:
Der tändes ett hjelte-ny!
»Rätt så, mitt unga, mitt Svenska blod,
Det kallar jag Vasa-gry.
Gå utan att blinka din raka stig,
Och helvetets magt skall ge tappt mot dig!
Vår sak skall segra — du skall fullkomna't . . .»
Men mot hans axel re'n gossen somnat.

Försigtigt han lägger sin börda ned
Vid ljus af gryende dag.
Hans älskling slumrar i rosig fred
Med afmätta andetag.
Då smälter sinnet hos jernhård man:
»O Gud, hur mig än du straffa kan,
Min skuld skall ej tynga på Sverges öde,
Han der skall blidka jemväl de döde». —

Men nattens skuggor och spöken fly
Och dagen ögat slår opp
Och speglar strimmande arlasky
I gräsets perlande dropp.

Det sjunger och glittrar vid insjöns strand —
Ja, det är det gröna Södermanland!
Herr Carl han gångar ur instängd kammar
Och andas doften från ungbjörkstammar.

Med spänstiga steg sin väg han tar
Kring holmens sorlande brädd
Och har ett vänligt *Guds fred!* till svar
Åt Jesper, som kröp der rädd.
Den gamle stackarn, som slutat sin rund,
Stod fastväxt qvar med gapande mund:
»Nej, maken såg jag då ej på länge!
Hvad i all verlden kom åt den stränge?»

CARL DEN TOLFTES

TÅG MOT RYSSLAND.

AF

FREDR. FERD. CARLSON.

Lysande var den ställning, Carl XII intog, då han efter freden i Altranstadt qvardröjde i Sachsen, och med en förträfflig krigshär öfverskred han, när han lemnade detta land, Polens gränser.

Det gälde Ryssland. Sedan konungen till det yttersta förödmjukat den ene af sina motståndare, ville han förkrossande falla öfver den andre.

Det var på hösten 1707 som den Svenska hären åter beträdde det Polska området. Men hvilken stor motsats emellan Carl XII, i september 1707 tågande ur Sachsen i spetsen för en stark och väl rustad armé, segerstolt och segerviss, kännande ingen gräns för sina framgångar, — och Carl XII i september 1708, stadnande en half mil från denna Ryska gräns, till hvilken han så länge syftat, för svag att öfverskrida den, för första gången osäker på sig sjelf, famlande efter en utväg att komma ur sin förlägenhet! Man frågar sig ovilkorligen: huru kunde, på så kort tid, en så glänsande ställning förändras och gifva rum för de mörkaste utsigter?

Besvarandet af denna fråga har synts förtjena en närmare uppmärksamhet. —

Den mellantid af ett år, af hvilken vi i det följande vilja teckna några drag, bildar ett eget tidskifte af Carl XII:s historia. Vid första anblicken synes den blott förete en följd af vexlande krigsäfventyr, fristående från hvarandra. Men ser man närmare till, så skönjer man i dessa ett sammanhang och ett fortskridande, som hänvisar på den slutliga utgången.

Särskildt är denna undersökning lärorik, derför att den antydda förändringen finnes till en väsentlig del hafva sin grund i förhållanden, uppkomna under det föregående. Det är icke blott de händelser, som inträffat under detta år, utan äfven hvad som förut tilldragit sig, som vållat olyckorna; ja, dessa olyckor äro knappt annat än de förgångna tidernas efter hand mognande frukt.

Här framträder i sjelfva verket den vigtigaste följden af Carl XII:s Polska krig. Polen var ett sönderflytande samhälle, utan fasthet och utan motståndskraft: fosterlandskänslan antog der gestalten af stolthet, icke af uppoffringslust. Kriget i ett sådant land var lätt, och så mycket lättare som icke egentligen den Polska republiken, utan blott dess konung i egenskap af Sachsisk kurfurste var den fiende, som skulle bekämpas.

Derför kunde den Svenska krigshären der röra sig efter behag, än långsamt, än med exempellös snabbhet, från den ena ändpunkten af detta land till den andra. Öfverallt, der den drog fram, tystnade motståndet. Det behöfdes inga noggrant anlagda planer, ej heller några omfattande anordningar för sådana tåg: de lyckades ändå.

En annan följd af det föregående var förändringen i konungens karakter. Man kan icke undra på, om Carl XII, hvilken hade förödmjukat kejsaren, under det hans vänskap söktes af Frankrike, och hos hvilken sjelfve hertigen af Marlborough infunnit sig för att få kunskap om hans afsigter, — om han hvälfde stora planer i sitt sinne. Segrare öfver alla bekrigade fiender, hyllad af sin mångårige motståndare, sökt af Europas största magter, fattade han en allt större tillit till sig sjelf och till omotståndligheten af sina vapen. Han kände förakt för sina fiender. Hjeltelynnet begynte antaga karakteren af öfvermod. Då han nu vände sina vapen mot Ryssland, tänkte han på ingenting mindre än att afsätta czar Peter såsom han hade afsatt konung August.

Han yttrade i Altranstadt till det Österrikiska sändebudet denna sin afsigt: med hvilken sannolikt var förenad den tanken, att på Ryska tronen uppsätta prins Jakob Sobieski — utan

tvifvel som en ersättning för att han gått miste om den Polska kronan. Under de årslånga sträfvandena för konung Augusts afsättning hade den öfvertygelsen rotfäst sig hos Carl XII, att en fiendtlig regent blir lämpligast straffad och tillika säkrast oskadlig, om man tager af honom hans krona. Men himmelsvid var skilnaden emellan att störta en för landet främmande konung med en så inskränkt magt som August II:s och att beröfva Ryssland dess czar. Lika liten fördel kunde ett sådant företag bringa Sverige; och det hade ett ofördelaktigt inflytande, äfven derigenom att det inverkade på krigföringen, emedan denna, utgående från en sådan tanke, måste i första rummet syfta till den fiendtliga hufvudstaden.

En betänklig förändring var slutligen den, som under vistelsen i Sachsen försiggått inom den högre befälspersonalen i Svenska armén. Alla de någon tid förut nämnda kungliga råden, utom Rehnsköld, hade begifvit sig hem för att tillträda sina nya embeten. Derigenom beröfvades hären icke allenast flere väl bepröfvade härförare, såsom Nieroth, Stromberg, O. Vellingk, utan konungens närmaste omgifning förändrades väsentligt genom Arvid Horns och Magnus Stenbocks afgång. De hade båda stått konungen mycket nära och merendels samverkat med Piper i frågor, som rörde

kriget. Nu trädde de bland generalerna, som synnerligen åtnjöto konungens personliga ynnest, mera i förgrunden, såsom generalmajorerna Lagercrona, Hummerhjelm och Axel Sparre, — ett förhållande, som i fråga om vigtigare beslut icke inverkade helsosamt. —

En högst vigtig förberedelse för anfallet mot Ryssland var sjelfva krigsplanens uppgörande. Åtgärder derför vidtogos ock under vistandet i Sachsen. Den tjenstgörande generalqvartermästaren Gyllenkrook hade låtit förfärdiga kartor öfver Sachsen och Polen. En dag lade konungen dertill en stor karta öfver Ryssland, hvilken han fått till skänk af konung August. Gyllenkrook begagnade då tillfället och uttryckte den önskan, att äfven erhålla kartor öfver Ingermanland och Pleskow, för den händelse — sade han — det vore konungens plan att vid aftåget ur Sachsen ställa sin marsch till dessa orter. Carl XII svarade genast: »vi kunna ingen annan plan hafva än att drifva fienden ur vårt land och intaga Pleskow». Det var just denna plan, som utkastats efter slaget vid Narva och som det nu gälde att vidblifva. Konungen samtyckte till flera åtgärder för dess utförande. Han biföll, att från Stockholm skulle öfversändas kartor öfver staden Pleskow, och befalde Gyllenkrook att låta från Sverige komma så många

fortifikationsofficerare, som kunde behöfvas för belägringen af denna stad. De kommo ock.

Gyllenkrook utarbetade derefter en utförlig plan för det stundande kriget. Enligt den samma skulle det egentliga anfallet mot Ryssland icke ske förr än följande året 1708; för den mellanliggande tiden skulle hären gå i vinterqvarter. Den Svenska hufvudhären skulle föras fram i den nordostliga delen af Lithauen med den bestämmelse att tillbakadrifva Ryssarne mellan Düna och Dniepr. En medverkan var påräknad af Lewenhaupts i Kurland stående armé och af de i Östersjöländerna befintliga trupper, likasom äfven af den Finska hären under Lybecker. Det var en omsorgsfullt anlagd plan, med noggrann beräkning af tid, tillgångar och samverkan af alla för handen varande militäriska krafter. Enligt denna Gyllenkrooks plan skulle framträngandet mot Smolensk vara en demonstration mot den Ryska hufvudhären, men icke hufvudsak. Tyngdpunkten af kriget skulle förläggas mera norr ut, och Lewenhaupt derför väl rycka så långt fram, att han kunde från sidan understödja konungens armé, men derjemte stå i förbindelse med Finska hären; för öfrigt icke blott Petersburg, utan äfven Narva anfallas samtidigt med Pleskow, som borde kunna intagas 1709, och hufvudbataljen stå mellan Ple-

skow och Novgorod. Derefter kunde ett tåg mot Moskwa företagas, om det för fredens främjande funnes behöfligt. Konungen tycktes hafva gillat den sålunda uppgjorda planen, och han förbjöd äfven Gyllenkrook att yppa den för någon — en försigtighet, som han vanligen iakttog i fråga om företag, dem han ämnade verkställa. Men att konungen tillika inom sig hyst tanken att genast gå rakt på Moskwa, kan man sluta af flera omständigheter. —

Den 11 september 1707 tågade Carl XII:s här in på det Polska området, i hvars inre Ryska härmassor under tiden hade från sitt håll inträngt, svårt förhärjande öfverallt.

Med spänd uppmärksamhet följde Europas statsmän den Svenska härens rörelser. Så väl Frankrike som dess många motståndare i den ännu pågående Spanska successionsstriden aktade noga på Carl XII:s alla företag. Att han skulle gå mot Ryssland, förstodo alla. Men på hvad sätt anfallet skulle utföras och huru det skulle aflöpa, derefter bidade man, och hvar och en uppgjorde alltefter de vexlande utsigterna sina beräkningar.

I Sverige hade man länge längtat efter att konungen skulle vända sig mot Ryssland. Högt ropade Östersjöprovinserna efter hjelp, och faran

syntes från dem redan närma sig till det egentliga Sverige.

Å en annan sida hade Turkiet äfvensom Kosackerna det största intresse i de händelser som förestodo. De väntade blott på ett gynsamt tillfälle att äfven få angripa czaren och önskade derför, att Carl skulle gå närmare honom, och att samma lycka som förut skulle följa de Svenska vapnen.

Man hade väntat en strid i hjertat af Polen. Men de båda herskare, som nu stodo mot hvarandra — jettar i viljekraft som i ihärdighet — tycktes icke vilja så hastigt mötas i en afgörande kamp. Ryssarne drogo sig undan öfverallt, ödeläggande landet, och stadnade med sin hufvudstyrka i närheten af Warschau, der nu czar Peter var herre och der under hans skydd en stor del af adeln samlats till ett möte, som beramade ett nytt konungaval.

Efter hållet krigsråd intogo czarens generaler de för Svenskarne väl bekanta ställningarna vid Blonie och vid Praga; de blefvo således tills vidare stående vid Weichseln.

Carl XII åter stadnade, efter några dagsmarscher, i Stor-Polen och tog sitt högqvarter i den lilla orten Slupce. Här framgick den stora vägen från Stettin, och konungen ville invänta sina re-

kryter för året, hvilka skulle landa i nämnda stad, äfvensom förra årets rekryter, hvilka, allt sedan de kommit öfver sjön, legat stilla i Pommern.

Ett oblidt öde hade hvilat öfver denna truppsändning. Konungen hade redan i november 1706 befalt Defensionskommissionen att, med ledning af öfversända rullor på afgången vid regementena, uttaga rekryter, som borde vara i beredskap att med första öppet vatten gå ut, när Kongl. Maj:ts order derom ankomme. Men någon sådan kunglig befallning kom icke: antingen nu den uteblifvit af glömska eller någon post förkommit. Emellertid hade rekryterna efter hand anskaffats och fartyg till deras öfverförande förhyrts, hvilkas skeppare bittert beklagade sig öfver det uppkommande dröjsmålet. Ändtligen, i senare hälften af juli 1707, fick Defensionskommissionen från konungen ett bref, hvari han uttryckte sin förundran, att rekryterna uteblifvit. Då påskyndades så mycket som möjligt deras affärd; men uppskofvet kunde icke annat än blifva långt, och det inverkade menligt på hela fälttågets gång. Bref hem ifrån lägret förmälde, att man hoppats före jul vara i Moskwa. Huru olika voro ej utsigterna, då man ännu i slutet af december stod qvar vid Weichseln!

Ännu under stillastående i Slupce fattades beslut i åtskilliga regeringsärenden, ett och annat äfven i reduktionsmål. Brefvexlingen med Sverige var likväl osäker. Rådet sväfvade i fullständig okunnighet om konungens afsigter.

Denna ovisshet om konungens afsigter födde af sig en dyster sinnesstämning hos de hemmavarande rådsherrarne. Det dunkla missnöjet med hela ställningen och tankarne på en statshvälfning i händelse af konungens död hade icke skingrats. Penningenöden tryckte som vanligt. Den lindrades för ögonblicket genom ett nytt lån från banken af 700,000 daler silfvermynt: deraf bland annat bestriddes kostnaderna för den Polska kungliga familjens underhåll. Äfven skattmästaren Sapieha fick nu af konung Carl ett årligt anslag af 4,000 rdr till sin utkomst.

Till det Svenska högqvarteret i Slupce ankom icke allenast konung Stanislaus, utan en hel mängd främmande furstar och Polske magnater. Bland desse senare såg man icke blott Stanislai gamle anhängare, såsom fältherren Casimir Sapieha, utan äfven furst Wiesnowicki, Smigelski m. fl., som förut varit hans hätskaste fiender. Men för öfrigt var Stanislai myndighet i Polen efter freden i Altranstadt föga allmännare erkänd än före den samma. En mot honom rigtad konfederation

hade till och med under czarens inflytande bildats i Lublin.

Polackerna rönte icke heller någon skonsammare behandling än förut. Den Svenska hären lefde på deras bekostnad. Konungen uppträdde ock ännu vid sina tillfällen såsom utöfvande regeringsmagt i Polen.

Stanislaus tillsatte nu det lediga storfältherreembetet, hvilket han gaf åt woiwoden af Kiew, Potocki, dermed upptändande en outsläcklig fiendskap hos hans medtäflare Sieniawski, hvilken sedan blef den farligaste bland Stanislai motståndare.

Rykten spriddes under tiden, att czaren erbjudit fred. Att detta verkligen skett, styrkes så väl af underrättelser från Svenska kansliet som af Franske ministerns bref, till hvilken czaren vände sig som mellanhand. Af honom har man ock en uppgift om de erbjudna vilkoren; czaren ville behålla Newafloden och en landsträcka längs åt dess lopp, med andra ord Petersburg. Allt det öfriga ville han återställa, i nödfall äfven Nöteborg. Men Carl XII svarade, att förr skulle han uppoffra sin sista soldat än lemna Petersburg i Ryskt våld.

Först i november inträffade rekryterna. Man hade förut väntat ett höstfälttåg mot Ryssarne, men dertill var det nu för sent.

Sedan den väntade förstärkningen kommit, utgjorde armén ej mindre än 43,000 man, nemligen 8,000 man rytteri, 16,000 dragoner och nära 20,000 man fotfolk.

Det var den vackraste krigshär, öfver hvilken Carl XII hittills haft att råda. Men den hade ändå en svag sida. Denna ansenliga härsmagt var icke stödd af politiska förbindelser: derför var den ock så bräcklig; kom någon olycka vid armén, så var allt förloradt. Ty utländska förbund skötte Carl XII icke om — ensam obekymrad om politiken, medan hans fiender rundt omkring honom spunno sina nät till hans förderf.

Knappt hade den Svenska hären lemnat Sachsen, förr än konung August började vända sig till andra magter i ändamål att med deras hjelp bryta den nyss ingångna freden. I första rummet vände han sig till Danmark. Kort efter sedan Carl XII i Dresden tagit afsked af konung August yttrade dennes gemål till den Danske gesandten sin förhoppning, att han snart skulle åter bestiga Polens tron.

Ännu lifligare rörde sig czaren för att vinna bundsförvandter — för honom var faran öfverhängande. I förening med konung August sökte han kejsarens förbund, och med hvarandra underhandlade czaren och konung August flitigt.

I första dagarne af november tågade Svenska hären vidare för att närma sig Weichseln nedanför Warschau. Under marschen gaf konungen företräde åt Preussens sändebud, grefve Dohna; han mottogs på öppna fältet framför konungens tält i full snöyra; Carl XII talade, hållande hatten under armen, som om det varit den behagligaste sommardag, med honom i en timmes tid. Det var ett motstycke till Engelske ministern Robinsons vinterliga audiens vid Lublin fyra år förut. Men dertill inskränkte sig förhandlingarna.

Så snart konungen åter hade slagit läger, nära staden Brzest Cujawski, infann sig ett nytt främmande sändebud. Det var en Turkisk Aga, som frambar sultanens anhållan om vänskap och förbund, särskildt angående handeln; han ville medverka till att upprätthålla konung Stanislaus. Ehuru vänligt den Turkiske utskickade blef mottagen i Svenska lägret, kunde han dock i sjelfva verket ingenting väsentligt uträtta. Konungen ville icke utlåta sig. Af Hermelins bref erfar man, att Carl XII:s egentliga skäl dertill var, att han ville ensam upprätthålla den konung han insatt i Polen.

Underhandlingar med Kosackernas hetman Mazepa hade redan i två år varit å bane. Ma-

zepa hade icke af czaren erhållit de fördelar han önskade, och missnöje hade spridt sig bland Kosackerna af samma orsaker som öfverallt i Ryssland: oron öfver de nyheter Peter infört och än vidare sträfvade att införa. Czaren ville bland annat ändra Kosackernas militära organisation och sjelf nämna deras befälhafvare, i stället för att de förut egt rätt att sjelfve välja dem. Det var att röra vid en ömtålig sträng.

Stanislaus var den som först uppsökte Mazepa, genom meddelelser strax efter sin kröning. Mazepa ville i förstone icke lyssna till dessa framställningar; men den Svenske konungens lysande segrar inverkade småningom på hans sinne. Samtidigt dermed inträffade, att czaren allt klarare yppade sina omstörtningsplaner, och redan under vistelsen i Sachsen kunde Stanislaus sända hetmanen en egenhändig skrifvelse och ett förslag till förbund. Om allt detta förhandlades likväl ännu i den djupaste hemlighet.

Under november och december månader stod Carl XII stilla nära Weichseln. Han lät först slå en bro öfver denna flod och öfvervakade sjelf arbetet dag och natt. Gardet öfvergick, men strax derpå inföll vintern, och drifisen förstörde bron, så att man måste invänta kölden på det strömmen måtte tillfrysa. Emellan jul och nyår

skedde ändtligen hela arméns öfvergång. Den var ganska farlig: isen hade icke mer än tre tums tjocklek; hästar och vagnar upprefvo den, af solens inverkan försvagades den ännu mer; fyra af konungens generalmajorer föllo i vattnet och blefvo med knapp nöd räddade; ett regemente befann sig långt ute på isen, då denna plötsligen skilde sig från landet och begynte följa med strömmen, tills det ändtligen med stor svårighet lyckades soldaterna att komma i land.

Nu hade man hoppats, att hären skulle få gå i vinterqvarter, hvilka äfven voro på konungens befallning utsedda. Men konungen, som fått underrättelse, att Ryssarne drogo sig tillbaka ur Polen och gingo till Lithauen, fattade hastigt en förhoppning att kunna upphinna och slå dem; »armén har länge nog stått stilla i Sachsen», yttrade han, och tåget fortsattes oafbrutet med största möjliga skyndsamhet just under den strängaste vinterkölden. Konung Carl brann af begär att komma i handgemäng med Ryssarne, och allmänt väntades nu vinterliga strider.

Två gånger förut hade Carl XII fört sin krigshär mellan Weichseln och Lithauen; men han följde nu ingendera af de vägar han tillförne gått. Den rigtning, han nu valde, gick mera nordligt än någon af de förra, längs efter den Preussiska

gränsen, och ansågs vara den kortaste, men var tillika den oländigaste. Den förde genom ovägade, nästan ogenomträngliga skogar och djupa kärrtrakter; invånarne i detta ödsliga land, som utgjorde en del af Masovien, bildade ett slags fristat och njöto ett visst oberoende. De voro tappre, råe och öfvermodige. Aldrig hade en främmande armé gått fram genom dessa vildmarker.

Bönderna fälde bråtar i arméns väg och lade sig i försåt bakom träden för att nedskjuta alla, som der ville fram; konungen sjelf var i stor fara: han måste med de närmaste trupperna blifva öfver natten i den vilda skogen; på en slätt tändes stora eldar, regementsmusiken stämde upp, och vid pukors och trumpeters ljud tillbragtes natten i denna ödemark. Emellertid ledo af den svåra marschen både folk och hästar, och här började armén redan att försvagas.

Czaren hade under tiden dragit sina trupper ur Polen. Åter var han försänkt i samma dystra och retliga sinnesstämning som för två år sedan. Han såg sin fruktansvärde fiende nalkas och var ej viss, om hans egen krigsmagt ännu nått den utbildning, att han kunde med hopp om framgång möta honom. Med glädje fann han, att konung Carls tåg ej gick så fort som han fruktat: hvar månad, som förgick, var för honom en vinst. Men

han rustade sig med den största kraft. Han lät befästa Kiew, Smolensk och sjelfva Moskwa, och han sökte stöd hos främmande hof, under det han sammandrog sin krigsmagt i Lithauen. Rytteriet ställdes dels i Grodno, dels i åtskilliga städer der omkring; andra afdelningar voro förlagda längre vester ut, i Masovien.

Det var denna krigsstyrka, som Carl XII föresatt sig att hinna. Ett ögonblick såg det verkligen ut som han skulle nå sitt mål. De närmaste Ryska trupperna hade vid hans annalkande hastigt brutit upp ur sina vinterqvarter. Men Svenskarne trängde fram tätt efter dem och nalkades Grodno, allt under det stor brist, i synnerhet på bröd, lät känna sig i hären.

Vid underrättelsen om Svenska härens oförmodade anmarsch hade czaren begifvit sig från Moskwa till Grodno, der han ville inhemta närmare underättelser om de antågandes rörelser och söka bestrida dem öfvergången öfver floden Memel. Men en vacker afton infann sig helt oförtänkt Carl XII, hvilkens snabbhet kunde af ingen öfverträffas, med 600 ryttare sjelf utanför Grodno och kastade den Ryska förvakten tillbaka. Natten hindrade honom från vidare företag; han hvilade under bar himmel för att, så snart det dagades, inträngа i staden. Men czaren lemnade i första

gryningen Grodno, endast två timmar innan konung Carl med sin lilla styrka på isen öfvergick Memel och bemägtigade sig staden. Detta tilldrog sig på sjelfva Carlsdagen, den 28 januari 1708.

Ingen hade trott, att konungen af Sverige skulle hafva hos sig en så ringa styrka som han verkligen hade, och czaren sände vid första underrättelse derom 3,000 man för att taga honom till fånga. Men vid första anfallet blefvo Ryssarne tillbakaslagne, och snart hade flera Svenska regementen hunnit fram till Grodno, hvilka förenade sig med konungens folk.

Czaren drog sig nu längre tillbaka, till Wilna, Lithauens gamla hufvudstad, och den Svenska hären sökte att följa honom; konungen med några få regementen gick långt fram om de öfriga och var understundom Ryssarne ganska nära. Men brist och nöd åstadkommo hvad fiendens magt ej förmådde och hämmade snart härens vinterliga tåg: landet var öfverallt härjadt och lifsmedlen tröto alldeles. Största delen af trossen hade blifvit efter, artilleriet likaledes. Rytteriet var så uttröttadt, att det intet vidare kunde företaga. Så måste konungen den 8 februari stadna icke långt från Wilna; han tog sitt högqvarter i Smorganie, en liten ort, som nu har 600 invånare. Hären var hårdt medtagen af vinterfält-

tågets mödor och af hunger. Den behöfde hvila, och man hoppades i dessa nejder finna tillgångar att uppfriska den. —

Hvad hade nu under den närmast förflutna tiden föregått i czarens rike?

Ryssland var icke, såsom Polen, ett rof för partier och nära att sönderfalla i följd af styrelsemagtens svaghet. Tvärt om var här enheten stark; regeringsmagten, lagd i en utomordentligt kraftig herskares hand, syntes öfvervåldiga allt. Men icke desto mindre jäste i landet en inre oro; den var väckt af czar Peters reformer.

Tidpunkten för dessa inträdde strax efter czarens stora utländska resa. Han företog sina förändringar samtidigt med anfallskriget mot Sverige. Det var ett drag af hans djerfhet: midt under det yttre krigets alla faror skulle denna inre brytning genomkämpas. Derför berodde ock framgången i den samma väsentligen af seger eller nederlag mot den yttre fienden. Och omvändt inverkade kännedomen om det inre tillståndet i sin mån på de anfallande.

Näst före nederlaget vid Narva hade czaren påbudit den i folkets vanor så djupt ingripande förändringen af dess klädedrägt. Näst efter Narvaslaget vidtog han stora ändringar i de kyrkliga förhållandena och afskaffade faktiskt patriarkvär-

digheten. Tideräkningen förändrades. Qvinnans ställning blef en annan. Dertill kommo nyheterna inom hären; dem skulle de många inkallade utländingarne genomföra. Slutligen tryckte de tunga skatter, som måste påläggas för att sätta czaren i stånd att utföra det började kriget.

Ett doft missnöje spridde sig bland folket. Det kände sig oroadt i de lefnadsvanor, i hvilka det sedan århundraden rört sig, äfvensom i de känslor af vördnad, hvarmed det omfattat sin kyrka. Denna oro utbröt först i Strelitzernas myteri, hvilket med så stor stränghet qväfdes, och sedan i en kedja af uppror på olika punkter af Ryssland.

De yppade sig företrädesvis i de aflägsnare orterna.

År 1705 begynte, just då Carl XII beredde sig att i Lithauen angripa Ryssarne, ett uppror i Astrachan. Czaren skickade sin mest betrodde fältherre, Scheremetew, för att återställa lugnet. Detta lyckades honom äfven: han slog de upproriske på en ö i Wolga om våren 1706.

Men elden glödde under askan. Det dröjde icke länge, innan nya utbrott följde på spridda punkter af det vidsträckta riket. Dessa rörelser voro samtidiga med Carl XII:s anfall.

Det första upproret anstiftades bland Baschkirerna i sydöstra Ryssland. Det uppstod i be-

gynnelsen af 1708. Betydande stridskrafter måste sändas från Kasan, och flera strider föreföllo, innan lugnet kunde anses återställdt.

Ännu farligare var resningen bland Kosackerna vid Don. De hade varit vane att njuta en viss grad af frihet och kunde derför ej finna sig vid den stränga ordning, czar Peter införde, särdeles då till denna ordning hörde så många betänkliga nyheter. I spetsen för de missnöjde ställde sig en Kosack-hetman vid namn Bulawin. Det lyckades honom att slå den styrka, czaren skickat emot honom under furst Dolgorucki, hvars trupper nedgjordes till sista man; det var i oktober 1707, då Carl XII ännu stod vid Slupce. Guvernören i Asow sände då mot Kosackerna en ny här; äfven denna led, i april 1708, ett fullständigt nederlag. Czaren lefde i största oro: han fruktade, att de upproriske skulle bemägtiga sig Asow. Sålunda nödsakad att alltid med bekymmer se sig om i sitt eget rike, under det fienderna utifrån trängde fram emot honom, var han allvarsamt betänkt på att sjelf gå i fält mot Bulawin; den dubbla faran syntes alltför betänklig. Men Svenskarne lemnade honom tid att värja sig, och Bulawin, som begått det felet att splittra sina stridskrafter, föll för det gamla onda bland Kosackerna: förräderiet. Sedan han verkligen gjort ett

anfall mot Asow, som afslogs, lyckades det den nye Ryske fältherren — äfven en Dolgorucki — att slå den ena efter den andra af Kosackernas afdelningar, och omgifven af falska vänner beröfvade Bulawin sig sjelf lifvet, i juli 1708.

Om man besinnar, huru antändlig sinnesstämningen var inom Ryssland, der den stora mängden, så höga som låga, voro missnöjda med Peters våldsamma nyheter, finner man lätt, huru vidt utseende följderna kunnat blifva, om den Svenska hären raskt framträngt, medan upprorsrörelserna ännu voro i sin första fart. Stämningen i landet var sådan, att man lätteligen kunnat vänta en allmän rörelse, till och med i sjelfva Moskwa. Men tidsutdrägten var här af stort inflytande.

Att upprorstankarne inom Ryssland voro kända i det Svenska lägret, är säkert. Men man hade der endast en sväfvande föreställning om rörelsernas utsträckning eller förlopp, och derom, att upproren blifvit dämpade, hade man på länge ingen kunskap.

Om Kosack-hetmanen Mazepas förhållande till Carl XII hafva många olika föreställningar varit spridda. Flere hafva antagit, att ett ingånget förbund med Mazepa bestämt konung Carls rörelser allt ifrån tiden för hans vistelse i Grodno, samt att

han redan då hyst den planen att tåga till Ukraine och först derifrån till Moskwa. Att förhållandet icke varit sådant, är utom tvifvel. Men i öfrigt äro förhandlingarna med Mazepa, hvilka fördes genom hemliga utskickade och merendels muntligen, temligen dunkla. Hvad man, med anlitande af det ljus nyare forskningar, särskildt i Ryska arkiv, gifvit, kan urskilja, är ungefär följande.

Det missnöje, som öfverallt i Ryssland yppade sig emot czar Peters många förändringar, sträckte sig äfven till Lill-Ryssland, Kosackernas hemland. Detta missnöje stegrades allt mer ju längre tiden led och ju starkare krigets tyngd kändes äfven af Kosackerna. De kallades ofta till krigstjenst och det, mot deras vanor, äfven i långt aflägsna trakter. Dertill kom Mazepas personliga missbelåtenhet, då han icke fann sig af czaren så uppburen som han väntat. Kosackernas tillgifvenhet för Ryssland kunde icke vara djupt rotad: det var icke mera än fyra årtionden sedan de, efter att förut hafva lydt Polsk öfverhöghet, underkastades den Ryska. Hos Polackerna fortlefde ock ständigt lusten att återvinna stödet af dessa krigarestammar, under det att Kosackerna snarare sträfvade till att blifva oberoende af så väl den ena som den andra bland de angränsande stora magterna.

Första anledningen till ett Kosackernas affall gafs icke af Mazepa, utan, såsom vi ofvan nämnt, af konung Stanislaus, som omedelbart efter sin kröning tillskref honom, ehuru han då på czarens befallning stod med en del af sin här i Polen för att understödja konung Augusts parti, och uppmanade honom att undandraga sig czarens välde och förbinda sig med den nye Polske konungen; Carl XII skulle gifva sin garanti för detta förbund. Genom en Polsk dam fortsattes dessa framställningar, till hvilka Mazepa i förstone ej var rätt villig att lyssna. Men ju mera Stanislai parti växte och ju större Carl XII:s framgångar blefvo, desto mera började Kosack-hetmanen att vackla. Samtidigt anförtrodde czaren honom sin plan till en fullständig omstörtning af Kosackernas hittills varande ordning: de skulle indelas i regementen efter främmande mönster och erhålla till befäl storryske officerare i stället för sina infödde sjelfvalde anförare. Detta stärkte Mazepa i hans afvoghet mot Ryssland och gaf honom tillika medel i händerna att ingifva de förnämste Kosackerna samma tänkesätt.

Efter Svenskarnes infall i Sachsen och freden i Altranstadt inträffade en vändning i Mazepas förhållande. Han skickade, ännu under det att hans Kosacker i Polen gjorde gemensam sak med Ryssarne, hemlige agenter till Stanislaus, hvilken

å sin sida lofvade Kosackerna stora fördelar, om de ville afskudda sig det Ryska oket. Mazepa trodde sig inse, att czaren, numera lemnad ensam i kriget mot Carl XII, icke skulle förmå värja sitt land för hans anfall, om, såsom Mazepa föreställde sig, Carl XII skulle i norr föra sin här mot Ryssland, under det Stanislaus med Polska trupper i söder gick mot Kiew och Ukraine.

Ännu dolde han allt jemt sina afsigter på det sorgfälligaste. Det oaktadt vaknade misstankarne mot honom, och hemliga angifvelser gjordes hos czaren. Men denne satte till dem ingen tro, och angifvarne straffades. Det förtroende, som sålunda visades Mazepa, gjorde honom åter tveksam, och under första hälften af år 1708 inträffade snarare en återgång från hans förtroliga förhållande till czarens fiender.

I Polen var tillståndet ganska oroande. Sieniawski fortfor att föra det inbördes kriget; en stor del af kronarmén förenade sig med honom. Den arme konung Stanislaus, ur stånd att stödja sig sjelf, uppehöll sig i granskapet af den Svenska armén, rådgjorde lifligt med konung Carl och anhöll om tillstånd af honom att, medan Svenska hären vore i närheten, sammankalla en riksdag. Men Carl XII ville icke medgifva detta och tröstade honom med den försäkran, att, när han ut-

fört sitt företag mot Ryssland, skulle han återvända till Polen och der ställa allt till rätta.

Konung August, för hvilken freden i Altranstadt blott hade betydelsen af ett vapenstillestånd, underhöll lifliga förbindelser med sitt parti i Polen och sökte de mot Frankrike förbundna magternas, i synnerhet kejsarens, stöd för ett försök att återvinna Polens krona, — ett försök, som czar Peter oupphörligt eggade honom att snart företaga. Men alla dröjde; de ville bida tiden, tydligen för att se hvad det stundande fälttåget kunde föra med sig.

Ser man vidare öfver ställningen, då Svenskarne stodo vid Smorganie, så finner man, att i det sydliga Europa, i de stora magternas krig märkliga förändringar inträffat. En kejserlig här hade eröfrat Neapel, och de allierade magternas öfvervigt gjorde sig på olika håll allt mer känbar. Frankrike, utmattadt, hade måst se en fiendtlig anfallshär inom sina gränser. Ludvig den fjortonde såg sig omkring och sökte stöd; upprepade gånger gaf han sitt sändebud i Polen befallning att föreslå Carl XII förnyelsen af Frankrikes år 1700 ingångna förbund med Sverige, om icke för annat, för att åtminstone underhålla gemenskapen med de Svenska ministrarne. Men försöket hade ingen framgång.

Carl XII kände, i en tid, då diplomatiens konstfulla väfnad på alla håll omgaf och sökte insnärja honom, intet behof att knyta förbindelser med någon annan magt. Han var nästan utan beröring med de sydeuropeiska staterna. Endast en obetydlig Fransk agent infann sig understundom i lägret; eljest såg konung Carl sin önskan uppfyld att vara fri från diplomatiska angelägenheter. Allt berodde, efter hans uppfattning, på vapnen.

Den Svenska hären hade genom brist och sjukdomar redan betydligt minskats; tillståndet ingaf stora farhågor. Denna ställning var ej obekant för andra magter. Konung August, som allt hittills med en viss försigtighet drifvit sina underhandlingar med czar Peter, vågade i juni 1708 gifva honom ett bestämdt löfte om allians.

I flera afseenden var den tid, under hvilken hären var förlagd i qvarter, högst betydelsefull. Man stod framför en vändning i Sveriges öde.

I hemlandet hade man en känsla deraf. Der herskade en allmän oro. Rådet hade fortfarande icke den ringaste kunskap om konungens planer eller om sättet för deras utförande. Till Stockholm ankommo landshöfdingarne, den ene efter den andre, okallade, för att inberätta det bekymmersamma tillståndet. Oordningar visade sig fler-

städes i förvaltningen: en utomordentlig kommission hade redan suttit i Vestergötland, en annan i Kalmar län; men den senare hade förfarit med en så stor stränghet, att rådet måste kalla ordföranden till Stockholm och inskränka kommissionens befogenhet. En annan kommission nedsattes, på generalguvernören Stenbocks begäran, i Skåne för att undersöka och afdöma talrika der yppade underslef. Äfven detta år hade konungen anbefalt en rekrytering, men dermed gick långsamt; först i augusti kunde man vara färdig med dessa rekryter, hvilka aldrig skulle framkomma till den krigshär de voro afsedde att förstärka.

Finanserna utgjorde som förr det största bekymret. Nöden hade stigit till sin höjd, och i början af februari — ungefär vid samma tid som Carl XII stadnade i Smorganie — ingick statskontoret till rådet med en redogörelse för ställningen, hvilken var af förfärande beskaffenhet. Wrede tillade muntligen i rådet, att de ej längre viste någon utväg att hålla verket upprätt: »Vi erhålla», yttrade han, »stränga kungliga bref med förebråelser för att vi ej anskaffat penningar, men det är så med oss, att vi ej kunna förfoga öfver andra medel än dem vi få in. Undersåtarne kunna ej härda ut med den börda kriget har med sig».

Att en brist förefans af öfver en million i den ordinarie staten, var icke det svåraste. Men en mängd utomordentliga utgifter förestodo, till hvilkas bestridande medel alldeles fattades, och deribland voro sådana utgifter som: till utrustning af eskadern för skyddande af Finlands kuster, till Finska arméns underhåll, till de hemmavarande tre- och femmänningsregementena, till nya regementens beklädnad o. s. v. Bristen för året beräknades inalles till tre millioner daler silfvermynt.

Lånetillgångarne voro uttömda. Inga gods funnos mer att bortförpanta. Statskontoret hade af amiralitetskrigsmanskassan begärt en försträckning, men fått afslag. Det hade skrifvit till landshöfdingarne med anmodan att upplåna medel, men det lät ej mera göra sig.

Enda resultatet af den bekymmersamma öfverläggning, som härefter hölls i rådet, var, att äfven för detta år en kontribution, lika stor som för det föregående, skulle utskrifvas; den kunde inbringa 700,000 daler silfvermynt. —

I det Svenska högqvarteret gick det, som vanligt, lifligt till. Konungen sjelf var outtröttlig att besöka de vidt omkring förlagda regementena, och lät inöfva det nya exercisreglemente han sjelf uppsatt. Han gaf befallning, att rekryterna för

året skulle utan att afvakta vidare order, föras till Riga, och skref hem, att eskadern till Finland borde ofördröjligen utgå. För öfrigt hvilade nu regeringsärendena nästan alldeles; de bortskymdes allt mer af krigets växande omsorger.

I lägret vid Smorganie infann sig den Ryske brigadieren Mühlenfels, hvilken fört befälet öfver de trupper, czaren hade skickat för att öfverraska Carl XII i Grodno, och som, när detta företag misslyckats, blifvit arresterad och ställd inför rätta, men undkommit ur fängelset. Om czarens styrka, hans planer och förhållandena vid den Ryska hären gaf han konungen många underrättelser.

Allt hittills hade den Svenska armén framgått i en nordostlig rigtning, hvilken kunde föra lika lätt till Östersjöprovinserna och Pleskow som mot Smolensk och det inre af Ryssland. Konungen hade om fälttågets plan iakttagit fullständig tystnad, och Gyllenkrook lefde ännu i det hoppet, att den af honom uppgjorda planen skulle följas.

I Smorganie och dess omnejd hade man funnit temligen goda förråd, och litet hvar var just i färd med att samla hvad som behöfdes för den kommande tiden, då oförmodadt order gafs till uppbrott. Konungen hade af de underrättelser, han erhållit, dragit den slutsatsen, att han kunde nå fienden, och han ville gå vidare.

Men nu ändrades rigtningen för härens marsch och den gick mot sydost; konungen stadnade i Radoskowice, några mil från Minsk. Den sålunda valda rigtningen visade rakt mot Rysslands inre, och samtidigt begynte i lägret allmänt talas derom, att tåget skulle gå till Moskwa.

Så upplefde den stora, afgörande frågan om målet för den Svenska arméns marsch. Icke att Carl XII framstälde denna fråga eller gjorde henne till ämne för öfverläggning i ett krigsråd. Konungen var sluten som vanligt, men lifligt rörde sig denna fråga i allas sinnen.

Hvad man känner, är att Piper talat med konungen i detta ämne och på det enträgnaste afstyrkt marschen mot Moskwa, såsom i högsta måtto vådlig; den nu i fält varande armén vore det enda stödet för konungens magt: om den förlorades, vore allt förloradt. General Lewenhaupt, som nu vistades i lägret, har likaledes tillstyrkt konungen att taga sin marsch till Pleskow. Att Carl XII mer än en gång talat med Rehnsköld om denna marsch, kan man taga för afgjordt, men Rehnsköld yttrande är icke bekant; klart är, att fältmarskalkens ord skulle väga tungt. Rehnsköld tyckes hafva haft en blind tro på konungens lycka och icke kunnat eller icke velat motsätta sig hans önskan. Å andra sidan fatta-

des icke de, som ifrigt styrkte konungen i den tanken, att man borde gå rakt på Moskwa; bland dem nämnas särskildt generalmajorerna Lagercrona och Axel Sparre.

Starkast upprördes frågan af Gyllenkrook, hvilken denna tanke icke lemnade någon ro. Han hade uppgjort fälttågsplanen med syfte till Östersjöprovinsernas befrielse och Pleskows eröfring i första rummet; noggrannare än någon annan hade han genomtänkt denna plan; med själ och hjerta hade han fäst sig vid den; nu såg han den i fara att öfvergifvas för ett stort och lockande, men högst farligt företag. Han försökte allt för att förekomma detta.

Först vände han sig då till Rehnsköld, men afvisades af honom med allmänna yttranden om konungens stora tankar och ofelbara lycka. Derefter gick han till Piper; hos honom vann han villigt gehör, men fick tillika den nedslående upplysningen, att Piper flere gånger förgäfves sagt konungen det samma. Redan förut hade han i ämnet talat med Lewenhaupt, som gifvit konungen samma råd, men fått till svar, att på vägen till Pleskow vore ett så vidsträckt skogsland, att armén der ej kunde komma fram, — ett förhållande, hvilket Gyllenkrook viste icke vara grundadt. Vidare talade han med Hermelin, med

Feif, med Müllern, men de kunde ännu mindre hjelpa. Slutligen uppgaf han hoppet; för honom återstod intet annat än att finna sig i det oundvikliga, och han gick med sörjande hjerta att så omsorgsfullt som möjligt bereda verkställighet åt konungens vilja.

Betraktar man ställningen, den politiska så väl som den militära, så är obestridligt, att sjelfva hufvudtanken: ett anfall mot Moskwa, hade något storartadt och, i sin allmänhet taget, rigtigt. Att på en punkt genombryta den Ryska försvarsstyrkan och gå rakt på hufvudsätet för czarens magt för att krossa denna och främja utbrottet af det, som man trodde, ännu öfverallt jäsande missnöjet, hade mycket lockande.

Att denna tanke skulle mägtigt anslå ett sådant sinne som Carl XII:s, var ock naturligt. Men nödvändigt var äfven att noga öfverväga de för handen varande förhållandena och tillse huru vida tillräckliga hjelpmedel funnos för planens utförande. Till de framställningar, som gjordes i detta hänseende, ville konungen icke lyssna. Utom det att i allmänhet inga svårigheter voro till för honom, så hade hans motvilja mot de inkast, som i detta fall gjordes, flere olika grunder. Först hans erfarenhet af och vana vid kriget i Polen: der hade han fört sin här från

Det var det mest afgörande ögonblicket i Carl XII:s lif: dermed var tärningen kastad. En gång lösbruten, rullade stenen med tilltagande hastighet ned i djupet. —

Till antalet af de framstående personer, som i Radoskowice rörde sig omkring Carl XII, hade tillkommit ännu en, nemligen generalen grefve Adam Ludvig Lewenhaupt. Hans närvaro var af synnerlig vigt, emedan det låg i sakens natur, att den betydande styrka, som stod under hans befäl, måste tagas i anspråk, hvilken plan som än måtte komma att följas för kriget mot Ryssland.

Ingen af Carl XII:s härförare hade gjort en så hastig lycka som Lewenhaupt. En kedja af vackra bedrifter hade fört honom ständigt framåt; inom några få år hade han från en temligen obemärkt öfverstebeställning stigit till general och guvernör i Riga. Konungen hade nu för första gången kallat honom till sig: den 25 mars ankom han till Radoskowice. I första ögonblicket kände konungen icke igen denne sin general: han hade på sju år icke sett honom. Snart fann han af hans yttranden, hvem han var, och mottog honom väl.

Lewenhaupt fick under den näst följande tiden andraga de angelägenheter, som rörde den under honom stälda armén. Hans råd kunde

icke annat än vara af värde, emedan han hade lång erfarenhet af kriget med Ryssarne och väl kände så Lithauen som Östersjöprovinserna.

Men olyckan ville, att Carl XII just vid denna tid fattade en stor motvilja mot denne framstående härförare. Förnämligast kom detta från de Polska förhållandena.

Länge hade husen Sapieha och Wiesnowicki stått i bitter fiendskap mot hvarandra; furst Michael Wiesnowicki, som under en lång tid bekrigat Svenskarne i Lithauen, men efter freden i Warschau genom en hemlig öfverenskommelse med Lewenhaupt låtit vapnen hvila, hade slutligen öppet gått öfver på Svenskarnes sida och allt sedan uppfört sig som deras upprigtige vän. Konung Carl önskade då, att han skulle förlika sig med fältherren Casimir Sapieha, och uppdrog åt Lewenhaupt att tillvägabringa denna förlikning. Det grannlaga värfvet företogs: det var förenadt med stor svårighet. Så djupt rotadt var partihatet, att vid det första mötet dem emellan, som försiggick hos den Svenske fältherren, de gamle medtäflarne blefvo stående stumme midt emot hvarandra, orörlige som bildstoder, utan att yttra ett ord. Det lyckades likväl Lewenhaupt att förmå dem till att närma sig hvarandra, och de ingingo skriftligen sin förlikning.

Sapieha misstänkte Lewenhaupt att vara honom gramse af gammalt, allt sedan den tid de förde kriget tillhopa. Nu trodde han, att den Svenske generalen inför konungen på hans bekostnad prisade Wiesnowicki, och han underlät icke att, när han sjelf kommit till konungen, derefter ställa sitt tal. Men ingenting var mera ömtåligt än om konungen befarade, att någon ville bröderna Sapieha illa. Blotta tanken, att Lewenhaupt gjort sig skyldig till något sådant, ingaf Carl XII en stark motvilja mot honom. Dertill kommo inverkningarna från de många fiender, Lewenhaupt erhållit till följd af sin hastiga befordran och af den oblidkeliga stränghet, som han ådagalade mot alla egennyttiga åtgärder.

Så inträffade, att konungen väl uppmärksamt afhörde allt hvad Lewenhaupt hade att säga, men sällan eller aldrig biföll hvad af honom föreslogs. Konungen, som förut vanligen i sina skrifvelser gifvit Lewenhaupt tillåtelse att i kriget fritt handla efter sitt eget omdöme, ogillade nu nästan alla de tankar denne framstälde. Hans inflytande var sålunda så godt som intet, och när han slutligen i början af maj återreste till sin här, meddelade konungen ingenting om sina planer; han lät honom icke ens veta något om hvad han sjelf borde med sina trupper företaga. Derigenom gick bland annat

en oskattbar tid förlorad, som eljest kunnat användas till förberedelser för fälttåget. —

Endast mycket ofullkomligt hade hären kunnat nå det med vistelsen omkring Radoskowice åsyftade ändamålet: en uppfriskande förplägning och insamlandet af förråd för den stundande marschen. Det hastiga omslaget från köld till värme i maj ökade ock sjukdomarne i hären. Emellertid nalkades sommaren, och tiden var inne att börja krigsrörelserna.

Czar Peter hade under allt detta haft tid att ordna sitt försvar. Hans styrka uppgifves till 70,000 man. Länge hade han varit oviss, om konung Carl skulle vända sig mot Pleskow eller mot Rysslands inre. Nu kunde han klart skönja, att anfallet gälde hjertat af Ryssland, och han bildade längs åt Dnjeprn en försvarslinie från Orsza till Mohilew, för att sålunda betäcka Smolensk och det inre af Ryssland. Den förnämsta styrkan förlades vid nämnda flod: fästningsverk uppfördes på flere punkter vid den samma, och framskjutna rytteriafdelningar fingo befallning att bevaka öfvergången öfver Beresina. Sjelf begaf han sig till Petersburg för att påskynda flottans utrustning, men insjuknade der; han lät då föra sig till Smolensk för att vara närmare den vigtigaste skådeplatsen för kriget.

Då Carl XII i början af juni bröt upp för att söka fienden, skildes Stanislaus från honom för att återvända till Polen. Enligt en anteckning af en ibland Carl XII:s härförare hade med konung Stanislaus aftalats, att han med den i Polen qvarlemnade Svenska styrkan, jemte kronarmén och Lithauiska hären, skulle i juni infalla i Lilla Ryssland. Att tillståndet i Polen skulle lägga stora hinder i vägen för verkställigheten af en sådan plan, blef snart uppenbart; först midt i vintern hade Stanislaus och Krassau kommit så långt som till Lemberg. —

De närmast efter uppbrottet följande tre månaderna utgöra ett af de märkligaste skedena i Carl XII:s vexlingsrika lefnadsbana; börjadt under lockande förhoppningar, fortgick det under hastigt växande svårigheter. Allt tätare skockade sig molnen omkring Svenskarne; blott då och då sköt genom dunklet, likt en ljungeld, glansen af en lysande seger, tills allt var mörker.

Den svåraste fienden var hungern: czaren hade förträffligt förstått att anlita denna bundsförvandt. Hvad som icke var brändt var nedgräfdt i jorden. Svenskarne använde för att återfinna dessa i jorden undangömda spanmålsförråd både våld och list. En Svensk officer berättar i bref till hemmet, hurusom, bland andra utvägar att

upptäcka hvar de fylda sädesgroparna voro, följande list begagnades. Sedan man fångslat alla qvinnor och barn, som kunde åtkommas, tog man i förhör en gosse; kunde han icke med godo eller ondo förmås att yppa gömställena, så afkläddes han sina vanliga kläder och inspärrades, hvarefter en docka af halm förfärdigades, ifördes den fångslade gossens kläder och hängdes. En stor förskräckelse och veklagan uppstod. Den fångslade gossen, fruktande döden, omtalade hvad han viste, de öfriga likaså, och ändamålet var vunnet. Ibland användes ock strängare medel.

Det första vapenskiftet egde rum vid öfvergången af Beresina. Denna flod, som är djup med sumpiga stränder, ville czaren hindra Svenskarne från att öfvergå. Han hade vid Boryssow, der stora vägen till Moskwa framgick öfver Beresina, stält den skicklige Tyske generalen Goltz med 8,000 man. Men Carl XII valde en annan väg, och förr än någon förmodat, stod han flera mil söder om Boryssow vid stranden af Beresina. För att dölja sin verkliga afsigt hade han skickat fyra regementen under general Axel Sparre mot Boryssow; under tiden verkställde han sjelf öfvergången längre ned vid floden, nära den öfvergifna och förstörda fläcken Beresina Sapiehska. De Ryska trupper, mest Kalmucker, som stått på andra stranden,

drogo sig undan om natten, och Carl XII lät i hast slå två broar öfver floden, på hvilka armén gick öfver. Denna flodöfvergång var sålunda med snabb framgång verkställd och fiendens plan rubbad.

Men hoppet att genom denna rörelse afskära Goltz från Dnjepr gick om intet, emedan denne general, i tid underrättad om faran, räddade sig genom ett hastigt återtåg ända till Mohilew vid Dnjeprn. Flera starka arméfördelningar, utskickade af furst Menczikow för att söka hejda Svenskarnes tåg, följde exemplet och veko undan.

Den närmaste uppgiften blef nu att tillryggalägga afståndet emellan Beresina och Dnjepr. Men denna marsch var icke sådan som när man hade att tåga öfver Polens bördiga slätter. Lithauen, allt igenom skogigt och glest bebodt, var särskildt i dessa trakter uppfyldt af vidsträckta skogstrakter och djupa kärr. De långa kafvelbroar, som lagts öfver dessa, hade blifvit upprifna af fienden, och vägarne, der sådana funnos, voro spärrade genom förhuggningar. Att återställa broarna, att undanrödja förhuggningarna, att återställa vägarne var ett arbete, som kräfde mycken tid. När det blifvit fullgjordt, kunde regementena ändock blott ett och ett defilera fram. De oupphörliga regnen försvårade ytterligare arbetet och marschen; de

medförda förråden skämdes, eller ock blefvo vagnarne stående i dyn. Fienden lyckades äfven, genom oupphörligt förnyade anfall, att förstöra en del af förråden. Alla invånare hade flytt ur landet och ingenting fans att få i deras bostäder.

Under sådana förhållanden kunde tåget ej annat än gå mycket långsamt. Armén framskred knappt en mil om dagen. Ingen natt kunde tillbringas under tak. Carl XII, van att rycka med sig sina trupper i en fabelaktig fart, gjorde allt för att påskynda tåget. Men han hade stött på ett motstånd, som han icke kunde besegra. Långsamheten plågade honom till det yttersta.

Med ännu mörkare stämning fördjupade sig soldaten i dessa okända vildmarker. Att möta fienden i öppet fältslag, det var för den Svenske krigaren en lust och en fröjd. Men striden med dessa oupphörligt växande svårigheter och med en allt mer tilltagande brist föll honom tung.

Hvad statsmännen tänkte, har Hermelin uttalat; han skrifver till en förtrogen vän kort efter öfvergången öfver Beresina: »Gud låte allt väl utslå; när man allt vill eftertänka, så *ser det fasligt ut*».

Och ändå var detta endast början.

Vid alla floder sökte Ryska hären oroa Svenskarne och försvåra öfvergången. Detta skedde,

efter Beresina, först vid floden Drucz, der Carl XII likaledes genom en väl beräknad rörelse kringgick Ryssarnes befästa ställning, hvarefter desse åter drogo sig tillbaka. Svenska hären gick vidare, kämpande med samma svårigheter, allt genom skogar och moras: konungen med sitt garde ständigt i spetsen.

Så kom konungen till nästa vattendrag, den lilla strömmen Wabis vid Holowczin, en liten stad, som nu har ett par tusen invånare. Der stod åter en fiendtlig styrka, tydligen i afsigt att hindra öfvergången. De Ryska trupper, som voro ställda på strömmens vestra strand, drogo sig tillbaka öfver den samma och upprefvo bron. Man fann, att fienden hade starkt förskansat sig i sitt läger och att han oupphörligt förstärktes af nya regementen.

Konungen fattade då ett hopp, att fienden vore sinnad att här hålla stånd. Han stadnade derför och stod tre dagar stilla för att invänta flera af sina regementen, hvilka efter hand ankommo.

Ryssarne hade intagit en fördelaktig ställning på andra sidan Wabis. Mellan sig och floden hade de sanka marker, bakom sig en tät skog. Deras linea egde en utsträckning af en hel mil, och de hade uppfört ansenliga förskansningar. Ständigt an-

kommo nya härmassor. Scheremetew förde högsta befälet och befann sig på sin högra flygel. På den venstra fördes fotfolket af furst Repnin, rytteriet af general Goltz.

Den stora utsträckning, Ryske öfverbefälhafvaren hade gifvit sin ställning, synes ge styrka åt den uppfattningen, att han icke intagit den i tanke att lefverera batalj, utan endast i afsigt att likasom förut oroa fienden vid öfvergången öfver strömmen. Han ville undvika faran att, såsom vid Drucz, blifva kringgången.

Carl XII:s högsta önskan åter var att komma i handgemäng med fienden. Endast derigenom kunde han ernå ett slut på kriget; om segern tviflade han icke.

Dessa förhållanden förklara slagets egendomliga förlopp. Konungen satte framför allt annat fördelen att tvinga fienden till batalj, och fiendens förberedelser hade icke afsett ett fältslag.

Häraf kom, att Svenskarne gjorde sitt anfall utan en förut ordnad uppställning, och att fienderna väl egde en försvarslinea, men icke en sådan som var beräknad på en batalj.

Ungefär två tredjedelar af Svenska armén hade anländt till Holowczin, när slaget hölls; men af de ankomna trupperna kommo på långt när icke alla i elden.

Förberedelserna till slaget voro på Svenska sidan väl uttänkta. Ungefär en fjerdedels mil nedanför staden Holowczin skulle öfvergången ske; med verklig fältherreblick hade Carl XII utsett den punkt, der fiendens långa linea var mest sårbar: anfallet skulle rigtas mot den lucka, Ryssarne lemnat emellan sin högra och venstra flygel, otvifvelaktigt under förutsättning, att denna sträcka, som lemnades alldeles obefäst, skulle vara tillräckligt försvarad af det djupa och efter deras tanke otillgängliga kärret ned emot stranden.

Den 4 juli tidigt på morgonen stod slaget.

Redan den föregående aftonen hade hufvudstyrkan af det Svenska artilleriet stälts på en liten höjd ofvanför öfvergångsstället, hvarifrån det kunde bestryka det fiendtliga lägret och betäcka öfvergången. Ett batteri stod nere vid strömmen.

Under natten ryckte de regementen, som skulle utföra det första anfallet — de voro: gardet, Dalregementet, Uplands, Vestmanlands och Östgöta fotregementen, — under strömmande regn, ned till stranden. Öfvergången skulle verkställas på en pontonbrygga; men tiden att invänta pontonernas framförande blef konungen för lång. När solen gick upp och töcknen började skingras, öppnades kanonelden å båda sidor, och konung Carl befalde sitt garde gå på genom vattnet, ridande

sjelf framför den främsta bataljonen. Gardet följde frimodigt, bärande gevären öfver hufvudet; vattnet gick folket under axlarna. Det Svenska artilleriets eld gjorde god verkan och betäckte öfvergången.

Gardet ordnades och väntade så tills Dalregementet äfven hunnit öfver. Då ryckte konungen fram. Den lilla styrkan hade stora svårigheter att besegra i det djupa, 1,500 alnar breda moraset. Endast med yttersta möda lyckades det att framtränga derigenom. Ett stridt regn föll allt jemt; ofta nedsjönko de anryckande i den djupa dyn; fiendens kanoner rigtades emot dem och fälde många. Men ingenting kunde hejda de anstormande Svenskarne. Med geväret på axeln gingo de fram som på en parad. Konungen, som lemnat sin häst åt en sårad officer, gick sjelf till fots i spetsen för de sina.

Den djerfva rörelsen hade lyckats så väl, att Repnin, fruktande att blifva afskuren från den högra flygeln, fann sig föranlåten att draga sitt fotfolk ur lägret till närmaste skogsbryn, utan att underrätta Goltz, ehuru han genom denna rörelse skilde sitt fotfolk från rytteriet.

Kommen upp emot nämnda skogsbryn på sidan om fiendens läger, ordnade sig den Svenska styrkan till anfall. Den bestod endast af fem

bataljoner. Klockan half fem på morgonen begynte slaget. Der mötte då en eld, hvars like äfven de, som bevistat många fältslag, sade sig näppeligen någonsin hafva hört.

Konungen befalde sitt folk att icke skjuta, utan med blanka vapnen störta sig på fienden. Det blef en mördande strid. Hvar man i hären tycktes dela konungens brinnande ifver att möta fienden. Många bland officerarne stupade. Gardets öfverste och fyratio af dess officerare blefvo sårade. Konungen infann sig öfverallt der striden var som hetast. Han understöddes väl af generalmajor Axel Sparre.

Midt under denna strid, då de anfallande redan voro förbi fiendens förskansningar, satte sig den Ryska venstra flygelns rytteri i rörelse för att taga Svenskarne i ryggen: i sporrstreck rusade det fram. Ögonblicket var kritiskt. Men lyckligtvis hade spetsen af det Svenska rytteriet just då hunnit fram. Fördt af Rehnsköld, hade det öfvergått strömmen och raskt ryckt an genom kärret. Rehnsköld, märkande konungens fara, tog med sig drabanterna och fyra sqvadroner af lifdragonerna, skyndade framför de andra och gick löst på fienden. Nu blef ett förfärligt stridsvimmel. Rehnsköld förde drabanterna och två sqvadroner af sina lifdragoner in i sjelfva det

Ryska lägret; två sqvadroner stridde derutom. Fienden studsade först vid det djerfva anfallet, men värjde sig sedan tappert. Hårdast ansattes drabanterna; det var underbart att se, säger ett ögonvittne, huru de, en enda liten sqvadron, med värjan i handen kastade fem fiendtliga sqvadroner en efter annan öfver ända. Drabanterna voro ock de som ledo mest, och deras chef, generalmajor Otto Wrangel, stupade. Rehnsköld hade framryckt så häftigt och snabbt, att det öfriga rytteriet ej kunnat följa. Den lilla tappra skaran hade befunnit sig i största fara, om ej större delen af lifregementet, det öfriga af lifdragonerna och Nylands kavalleri i rätt tid kommit till undsättning: sqvadron för sqvadron rusade de, allt efter som de hunno fram, i elden och slogos med den yttersta förbittring. I sju sammandrabbningar efter hvarandra drefvos fienderna tillbaka. Icke utan skäl säger en militärisk författare: det Svenska rytteriets bedrifter vid Holowczin höra till det högsta som ett kavalleri utfört.

Det fiendtliga rytteriet trängdes sålunda allt längre tillbaka och hade icke förmått att, såsom ämnadt varit, ingripa i fotfolkets strid. Denna fortgick under tiden med stor våldsamhet. Konungen måste stadna och låta sitt folk hemta andan. Nu hann ändtligen det öfriga för striden

bestämda fotfolket fram: Upländingar, Vestmanländingar, Östgötar och ännu en bataljon af Dalregementet.

Under deras framryckande ville fiendens högra flygel göra ett försök att komma de sina till hjelp, men nu gjorde det nere vid strömmen stälda Svenska batteriet en förträfflig tjenst. Endast Östgöta regemente, som kom sist, hade att utstå ett sidoangrepp, hvilket tappert afvärjdes.

Konungen befalde ett allmänt anfall, hvarvid Vestmanländingar och Östgötar skulle söka kringgå fienden. Nu vek ändtligen det Ryska fotfolket, öfvergifvande sina stycken; men Ryssarne fattade allt emellanåt posto i skogen och sköto. Svenskarne, med konungen i spetsen, förföljde dem långt in i skogen, genom morasen, och ledo dervid ansenlig förlust. Först omkring klockan åtta på morgonen kallade konungen de sina tillbaka, hvarefter striden upphörde på detta håll.

Rytteristriden hade under tiden allt jemt fortgått. De Svenska sqvadronerna kommo under generalmajor Creutz och öfverste Dahldorf anryckande i allt större antal, och Ryssarne veko, efter en hårdnackad kamp, allt längre undan.

Konung Carl återvände från fotfolkets strid, då han framför det Ryska lägret träffade en del af sina ryttare, som just hunnit öfvergå floden. Han

satte sig i spetsen för dem och ilade efter det vikande fiendtliga rytteriet, upphann och skingrade det helt och hållet. Ryssarne sökte skydd i skogen eller kastade sig af hästarne för att rädda sig i morasen. Halfannan mil förföljde konungen fienderna, till vid pass klockan elfva f. m.

Slaget var till ända. Några Ryska trupper, som icke deltagit i striden, hade väl mot dess slut försökt rycka fram mot staden Holowczin, men stötte här på de Svenska regementen, som stått längre bort och hvilka nu antågade. Då drog sig Scheremetew tillbaka, och konungen fann vid sin återkomst från förföljandet slagfältet tomt. Hela den högra Ryska flygeln hade icke kommit till slag.

Af Svenska hären voro 1,300 döda och sårade — i dess ställning en ansenlig förlust. Ryssarne hade förlorat betydligt mera — 2 till 3,000 man.

Slaget vid Holowczin var den sista större seger Carl XII vann. Det blef icke utan frukt, ty det öppnade för Svenskarne vägen till Dnjeprn och undansköt olyckorna för en tid. Det verkade ock, likasom de föregående, på den allmänna meningen. Hemma började man tro, att det kanske ändå skulle lyckas, det stora företaget mot Ryssland. Och de fiendtligt sinnade magternas ifver

att sammansätta sig mot Sverige afkyldes. Men någon afgörande vändning kunde detta slag icke gifva åt fälttåget.

Känbar var förlusten af så många tappre officerare och soldater: så mycket hade hären icke under hela kriget förlorat i ett slag. Och en betänklig erfarenhet var vunnen, nemligen den, att Ryssarne numera slogos med stort mod och ihärdighet, helt olika mot hvad fallet varit vid Narva. Det var redan kommet så långt, att Svenskarne knappt nog vunno segern. —

Den tid, som följde, blef af den största betydelse. Denna tid har vanligen icke blifvit så uppmärksammad som den förtjenat eller varit annorlunda än i sina allmänna drag bekant. Det var under den som vändningen inträdde.

Hade Svenskarne efter slaget vid Holowczin kunnat genast följa den förvirrade fienden på hälarne, skulle fördelen utan tvifvel varit stor. Men härens tillstånd tillät det icke. Ryssarne drogo sig undan, dels till Kopis, dels till Szklow. Efter att hafva inryckt i fiendens läger och der stått stilla i två dagar, gick den Svenska hären långsamt, för de dåliga vägarne, rakt till Mohilew vid Dnjepr, dit konungen ankom den 9 juli.

Czaren åter, som nu öfvervunnit sin sjukdom och två dagar efter slaget ankommit till Holowczin

var högst missbelåten. Han sköt skulden på sina generaler; hans vrede utbröt förnämligast mot Repnin, hvilken dömdes till hårdt straff. Deremot kunde han några dagar senare fira en tacksägelsefest för Bulawins dämpade uppror. I hållet krigsråd beslöt han väl att söka hindra Svenskarnes öfvergång öfver Dnjepr. Men kort derefter drog han sina trupper ur de ställningar de intagit vid denna flod; han lät längre tillbaka vid Gorki, en ännu på Lithauiskt område, men nära intill den Ryska gränsen belägen, af stora kärr omgifven ort, nu en stad om 5,000 invånare, befästa ett stort läger och förlade der sitt infanteri, i ändamål att skydda vägen till Smolensk. Kavalleriet förblef på rörlig fot och fullföljde det förut använda systemet att framskicka mindre härafdelningar, hvilka oupphörligt omsvärmade och oroade Svenskarne.

Desse stodo nu icke långt ifrån Rysslands gräns. Knappt mera än åtta Svenska mil, fogelvägen räknadt, skilde dem derifrån. Afståndet syntes ringa. Men svårigheterna ökades oupphörligt. Den farligaste fienden var den tilltagande bristen på underhåll för manskap och hästar.

Också måste Carl XII, i stället för att raskt framtränga efter segern, dröja i Mohilew en hel

månad för att uppfriska armén, som var medtagen af de besvärliga marscherna, och för att, så vidt möjligt, insamla förråd för tågets fortsättning.

Svårigheterna gjorde sig gällande med växande styrka, under det att härens förmåga att öfvervinna dem aftog.

Mohilew var en större stad; den hyser nu 40,000 invånare, har ett angenämt läge och förmedlar handeln emellan Svarta Hafvets och Östersjöns hamnar.

Svenskarne voro nu på stora vägen till Moskwa, men med framryckningen till detta mål ville det ej gå fort. Dels behöfde den uttröttade hären hvila och hade många sjuka, dels led den af brist. I qvarteren omkring Radoskowice hade väl funnits förråd, som skulle medföras på marschen, men en del af dessa förråd hade blifvit onyttig genom det långvariga regnet och en stor del hade måst lemnas efter, emedan dragarne blifvit upptröttnade. Soldaterna måste ofta söka sin föda ute på marken, skära den växande säden, tröska den, mala den på handqvarnar och sjelfve baka. Sådant tog tid. Likväl samlades, under det hären stod omkring Mohilew, åter något förråd. Men czaren lät härja och bränna öfverallt på den väg, der Svenskarne skulle framgå. Ryska härafdelningar visade sig oupphörligt omkring Mohilew

och många träffningar föreföllo. Att man med osäkerhet motsåg den förestående marschen, kan slutas deraf, att en stor mängd af kansliets handlingar hemskickades, innan konungen lemnade Mohilew.

Endast sparsamt faller dagern öfver de bekymmersamma tider, som nu följde. Sällan afgingo bref, som kunde skildra tillståndet; ännu mera sällan framkommo de till sin bestämmelseort. Kommunikationen med hemlandet var nästan alldeles afbruten. Nyligen har minnet af denna tid blifvit något bättre belyst genom återfunna anteckningar af två bland Carl XII:s fältöfverstar, Mejerfelt och Gyllenstjerna, samt af en Preussisk officer, som, utskickad i diplomatiskt ärende, märkvärdigt nog fick tillstånd att följa den Svenska armén och i berättelserna till sin konung beskrifvit fälttåget.

Denne officer — hans namn var Sültmann — kom till högqvarteret kort efter slaget vid Holowczin och anmälde sig först hos Piper, som mottog honom vänligt, men anförde de vanliga invändningarna mot utländske diplomaters vistande i lägret. Han vände sig då till Rehnsköld, med hvilken han var på långt håll slägt, och hos honom fick han stadna, med tillåtelse att såsom volontär följa hären. Konungen såg han ofta och

han umgicks med många i lägret. Han var sålunda i stånd att inhemta de bästa underrättelser.

Han fann vid armén en stor brist i synnerhet på bröd och på foder för hästarne. Endast kött fans ännu att tillgå, emedan så mycken boskap medförts. Allt var omåttligt dyrt, brödets pris sexton-dubbelt mot i Preussen. Landets förstöring var obeskriflig. En genomgående missstämning herskade i hären. »Jag förspörjer», skrifver han, »för de svåra och mycket fatiganta marscherna en stor ledsnad vid kriget hos höge och låge, officerare och gemene. Många af de sårade dö. Sjukdomar sprida sig, orsakade af det dåliga vattnet. Höge och låge önska fred med czaren».

På sina diplomatiska framställningar hade han svårt att erhålla svar. Till Preussens gamla önskningsmål: Elbings utrymmande, kunde han icke utverka bifall. Carl XII svarade endast: »icke så länge oron i Polen varar vill jag draga mina garnisoner ur Elbing och Posen». Sültmann hade ock starka misstankar, att Svenskarne ville behålla Kurland och Polska Preussen. —

Ändtligen den 5 augusti bröt hären upp från Mohilew och öfvergick på två broar Dnjepr. Måttligt försedd, anträdde den Svenska hären sitt tåg. Ännu en månad skulle åtgå innan den kunde tillryggalägga den korta sträckan till Ryska grän-

sen. Allt såg mörkt ut: genom uppsnappade bref kände man i Svenska lägret, att både konung August och kejsaren uppmanade czaren att fortsätta kriget, och att den först nämnde före Svenskarnes uppbrott från Radoskowice hade gifvit czaren bestämdt löfte om sitt bistånd.

Men ett sken af hopp uppehöll ännu Svenskarne; de tröstade på upprorsandan i Ryssland, okunnige derom, att dessa uppror redan voro dämpade.

Konung Carl ville icke angripa fienden i dess väl befästa läger vid Gorki, utan gick detta förbi och ställde sitt tåg mera sydligt. Fienden hopade då kavallerimassor åt samma håll för att iakttaga, om Svenskarne skulle vända sig till Smolensk eller till Ukraine.

Man har ofta trott, att Carl XII af det skäl vände sig först sydligt, sedan mera åt norr, emedan han vacklade mellan två planer, nemligen mellan beslutet att invänta Lewenhaupt och att förena sig med Mazepa. Men underhandlingarna med Mazepa hade ännu icke hunnit den mognad, att derpå kunde byggas en plan. Väl hade kosackhetmanen nu återknutit de för någon tid sedan afbrutna förbindelserna och till Mohilew skickat ett hemligt sändebud för att anhålla, det Carl XII ville ställa sitt tåg till Ukraine. Men Mazepa

var ännu långt ifrån säker på sina egna underordnade och kunde icke gifva några bestämda försäkringar.

Lewenhaupt åter hade först en vecka fram i juni undfått konungens befallning att taga sin marsch in i Lithauen till floden Beresina och hade måst göra långa förberedelser för insamlande af förråd, så att han först i början af juli kunde bryta upp. Hans tåg måste ock, för den tunga tross han medförde, framgå mycket långsamt.

För öfrigt var det ingalunda Carl XII:s vana att vid sina härtåg lita på främmande trupper. Han gick, utan afseende på andra, helst ensam mot sitt mål. Detta mål var nu Moskwa.

De afvikelser från raka vägen, som skedde, voro föranledda af fiendens rörelser. Carl XII ville framför allt förmå den Ryska hären till ett afgörande fältslag, innan han inträngde i Ryssland. Han sökte derför städs att närma sig till denna här och rörde sig i anledning deraf i olika rigtningar. Men han invecklades derunder i svårigheter, som allt mera hämmade hans rörelser och slutade med att göra för honom framträngandet omöjligt.

Landet var allt igenom brutet, med många skogar och dåliga vägar. Den Svenska hären måste framgå långsamt; regementena tågade, för att finna underhåll, skilda från hvarandra. Först den 10 augusti hade

Carl XII hela sin här samlad. Då gjorde han en stark dagsmarsch och kom Ryssarne helt nära. Scheremetew, som stod på den ena sidan om honom, ansågs vara 20,000 man stark och Menczikow, på den andra, ännu starkare. Man väntade en hufvuddrabbning; Svenskarne hoppades, att denna skulle blifva afgörande och att freden skulle följa derpå. Men denna förmodan bekräftade sig icke. Ryssarne undveko sorgfälligt hvarje större strid.

Efter öfvergången öfver den lilla floden Pronia ingick underrättelse, att den Ryska styrkan delat sig: en del hade dragit sig längre norr ut, en annan under general Rönne åt söder till floden Soz, otvifvelaktigt i följd af den misstanken, att Svenskarne ämnade gå till Ukraine. Konungen vände sig mot den sist nämnde och gick sjelf i spetsen, med Gyllenkrook och förtrupperna. Han följde fienden så tätt på hälarne, att, när han ankom till byn Labanowka, ej långt från Soz, general Rönne samma dag med nio regementen tågat derigenom. Följande dagen framkom konungen till staden Czerikow, belägen på en vacker slätt vid Soz. Floden, en biflod till Dnjepr, var bred och djup. Ryssarne hade öfver den slagit tre broar, hvilka de nu sökte upprifva.

Vid dessa broar uppstod en liflig strid, i hvilken konungen personligen deltog. Han var

utan uppehör i elden, vågade med ännu mera djerfhet än vanligt sitt lif och lossade sjelf flera muskötskott på fienderna.

Men Carl XII fullföljde derefter ej längre den tanken att gå öfver Soz; dertill förefunnos inga skäl; han vände sig, då de Ryska härafdelningarna allt mer ökade sig, mot czaren, som stod högre upp vid samma flod. Czaren åter, hvilken nu blifvit öfvertygad, att Svenskarne icke stälde sin marsch till Ukraine, drog sig efter hand undan emot sitt lands gränser och intog en ställning vid staden Mcislaw, en hufvudort i dessa trakter, närmare Gorki. Konung Carl följde efter honom, och så kom nu den Svenska hären att åter gå mera norr ut och rakt mot Smolensk.

Den 22 augusti bröt konungen upp från Czerikow; han hade hos sig drabanterna, lifregementet, fotgardet och Dalregementet, med hvilka trupper han, för att lättare finna underhåll, marscherade på en kolonn och kamperade på tre eller fyra mils afstånd från de öfriga regementena, hvilka gingo på flere kolonner till venster om honom. Tid efter annan skärmytslades med fienden.

Ryssarne under Rönne åter gingo uppåt floden Soz på dess andra strand, för att förena sig med czaren. De Ryska härafdelningarna drogo

sig nu närmare tillsamman. De följde på något afstånd den Svenska arméns rörelser, och man kunde icke betvifla deras afsigt att för den samma spärra vägen in i Ryssland.

Ännu var det Svenskarne som anföllo, när det någon gång kom till ett allvarsammare vapenskifte. Så stötte den 24 augusti en Svensk kolonn, bestående af artilleriet och tre regementen, vid ett trångt pass på en Rysk brigad om 8,000 man under general Goltz. Två Ryska dragonregementen stodo vid passet, i ändamål att hejda Svenskarnes tåg. Men öfversten vid södra Skånska regementet Örnstedt, som hade med sig blott en sqvadron af de sina, angrep dem så tappert, att de, efter icke ringa förlust, måste vika och taga sin tillflykt till hufvudstyrkan. Örnstedt hade snart fått hela sitt regemente tillsamman; artilleriet var ock kommet; och vid deras förenade anfall drog fienden af, lemnande vägen öppen.

Den 25 stod armén stilla för att inhemta de efterblifna; men följande morgon marscherade konungen två mil, vid hvilken marsch han åter var i en ögonskenlig lifsfara, då han med ett ringa följe råkade midt in i ett parti Kalmucker. Den 28 stadnade hären vid den lilla fläcken Malatitze, hvilken czaren, som några dagar förut innehaft den, alldeles förstört.

De båda krigshärarne voro hvarandra nu helt nära; blott en liten ström med mycket sumpiga stränder skilde dem åt.

Utan tvifvel var det konung Carls afsigt att anfalla. Men czaren förekom honom. Han rörde sig på andra sidan strömmen af och an med sina trupper, såsom ville han anfalla på flera olika ställen. Han hade upptäckt, att generalmajor Roos, som med fem regementen: Östgöta kavalleri och fyra regementen fotfolk, Jönköpings, Vestgöta, Nerikes och Vesterbottens, stod på Svenska lägrets yttersta högra flygel, hade en allt för afskild ställning — väl en half mil från högqvarteret, — dertill trång och obeqväm. Roos hade ock redan fått befallning att förflytta sig närmare härens midt. Men innan befallningen hann verkställas, begagnade sig Ryssarne af tillfället och angrepo.

Under natten gingo de — 10 bataljoner utvaldt fotfolk och 3 dragonregementen — öfver strömmen en mil från de våras läger. Morgondimman dolde deras anmarsch, tills de, i första gryningen, plötsligen från alla sidor öfverföllo Svenskarne i deras läger. Den första stöten träffade Jönköpings regemente midt ibland dess tält; det bragtes i oordning och led mycket, men stridde med så stor tapperhet, att Vestgötarne fingo tid att komma till undsättning. Lyck-

ligtvis voro dessa regementen redan under gevär, för att verkställa sin förflyttning; det öfriga fotfolket skyndade till, likaså Östgöta rytteri, men detta råkade genom den häftiga elden i förvirring: öfversten, som gjorde allt för att återställa ordningen, stupade. Striden var skarp och fienden till antal mycket öfverlägsen; men i halfannan timmes tid försvarade sig Svenskarne under oupphörlig eld.

Konungen, som redan satt sig till häst för att rida genom lägret, hörde salvorna och befalde sjelf Dalregementet, som befann sig närmast, att skynda till stället. Dalkarlarne lyckades, under skydd af en kulle, obemärkt komma fienden helt nära; med friska krafter angrepo de, och med sådant eftertryck, att fienden måste med ansenlig förlust taga till flykten. Nu ankom det ena regementet efter det andra, och fienden måste återvända öfver strömmen. Czaren hade låtit starka afdelningar samtidigt oroa andra delar af Svenska lägret, i synnerhet högqvarteret, men ingen allmän strid följde.

Svenskarne hade segrat; men de förvånades öfver fiendens djerfhet, som vågat anfalla ett läger, der Carl XII var personligen närvarande, något som de förut aldrig dristat, äfvensom öfver det oförskräckta mod, med hvilket Ryssarne stredo. 300 till 400 af Svenskarne hade stupat, deribland

öfverste Rosenstjerna; 3 öfverstar och många andra officerare voro sårade; ehuru fienden sannolikt mist dubbelt så mycket folk, var dock förlusten känbar.

Czaren hade från en närbelägen höjd åskådat kampen: han betygade sin tillfredsställelse och utdelade belöningar; derpå lät han hären draga af. Det syntes honom gå framåt med Ryssarnes hållning i striden, men ännu vågade han icke i stort fresta vapenlyckan mot sin fruktade fiende.

Carl XII sammandrog sin armé och öfvergick den lilla strömmen äfvensom kärret der invid, i afsigt att angripa fienden. Rehnsköld sändes att rekognoscera fiendens läger, men han fann det utrymdt och i full brand: czaren hade samma morgon fortsatt sitt återtåg mot Smolensk; blott eftertrupperna kunde man ännu se. Men han lät fortfarande bränna landet: rundt omkring syntes vid horisonten brinnande byar.

Svenskarne följde efter fienden; tre regementen sändes förut att fatta posto vid ett pass, som man skulle öfvergå. Vid gryningen kommo de fram, men funno fiendens läger redan öfvergifvet och alla broar upprifna; dessa lagades. Mot aftonen framkom hela armén och slog läger på andra sidan passet. Ännu en gång upprepades

detta; Svenska hären intog om aftonen samma ställning, som den Ryska på morgonen lemnat. Derefter stodo Svenskarne stilla några dagar: bristen förlamade deras rörelser; man började misströsta om att hinna fienden.

I dessa dagar (den 5 september) afgick till Lewenhaupt befallning, att han skulle påskynda sin marsch och ställa den till Dnjeprn. Att få ett sådant bud framfördt till sin bestämmelse var förenadt med de största svårigheter, då fiendens lätta trupper svärmade omkring armén på alla håll. Denna gång fördes budet af en katolsk prest, som blef gripen af Kalmuckerna och strängt visiterad: man sönderskar till och med sadeln på hans häst. Men det lyckades honom ändock att dölja brefvet, som var af de allra minsta dimensioner. Lewenhaupt mottog det efter tre dagars förlopp, i Czereja, ungefär femton Svenska mil från konungens läger, och bröt oförtöfvadt upp.

Den 8 september fortsattes hufvudhärens marsch; den gick allt långsammare, genom moras och trånga defiléer. De brinnande byarne sågos allt jemt. Den 10 var man kommen ut på slätten; starka fiendtliga afdelningar oroade ständigt Svenskarne under marschen och omgåfvo armén på alla sidor, så att de inskränkte dess utrymme, och allt, som det minsta aflägsnade sig från huf-

vudstyrkan, var förloradt. Provianteringen blef allt svårare. Hären hade ej ro natt eller dag. Hvarje afton satte sig fienden en fjerdedels mil från Svenskarne och utställde helt nära dem sina vakter.

Tåget framgick fortfarande på flere kolonner. En dag kom man, efter ett par timmars marsch, till en bro och en qvarn, som Ryssarne hade antändt, men icke hunnit helt och hållet förstöra. Kort derefter syntes till venster fiendtliga trupper: det var general Bauer, som med 8,000 man rytteri följt efter Svenska hären för att iakttaga dess rörelser. Fiendernas hufvudstyrka stod ej långt derifrån, men började, så snart de sågo Svenskarne, bryta ned sina tält.

Ett hopp lyste fram för konung Carl, att han skulle kunna förmå fienden till slag. Han befalde fram infanteri med fasciner och gaf order att genast på två ställen brolägga det moras, som skilde honom från fienden. Det verkställdes i största hast. I det samma kom Rehnsköld med Östgöta kavalleri. Carl XII gjorde som vid Holowczin: han tog med sig det regemente, som var till hands, för att anfalla, och befalde Rehnsköld låta de öfriga komma efter i den mån de hunno fram, närmast Småländingarne under öfverste Dahldorf och Mejerfelts dragoner. Derpå satte han

sig i spetsen för Östgötarne, hvilkas öfverste nyligen stupat, och gick med dem öfver bron. När Ryska styrkan såg detta, drog den sig undan, men Svenskarne satte efter i fullt galopp och gingo löst på fienden. Han vek först, men en stark Rysk afdelning under general Rönne stod nära der intill; den hade varit dold af en skogsbacke, men framryckte nu plötsligen, utbredde sig öfver fältet och kringrände den Svenska ryttarskaran.

Der blef då en het strid; regementet sprängdes, så att den ena sqvadronen fäktade skild från den andra. Konungen, följd af några få, blef afskuren från de öfriga och råkade i den yttersta fara; den ene efter den andre af dem, som omgåfvo honom, stupade. Midt i stridsvimlet blef hästen skjuten under konungen. Men i samma ögonblick stupade generaladjutanten Thure Hård tätt vid hans sida. Konungen grep tyglarne af hans häst, kastade sig upp på honom och fortsatte striden.

Ändtligen kom undsättning: först Dahldorf, som haft att utstå en strid med Kosacker och Kalmucker; derefter Mejerfelt, hvilkens regemente ännu icke i sin helhet hunnit öfver det svåra passet, när Rehnsköld kom emot honom med underrättelse, att konungen var i fara. Då ryckte han med några sqvadroner i sporrstreck fram till venster, likasom Dahldorf från höger; allt flere trupper

tillkommo efter hand: fiendernas led brötos då och de måste vika. Prinsen af Würtemberg, som i spetsen för en sqvadron under förvirringen råkat midt in ibland fienderna, räddades blott af sin rådighet: rök och dam hindrade fienden att igenkänna honom; när den Ryska truppen åter framryckte till anfall, gaf han den fiendtlige befälhafvaren ett dödligt hugg och hastade i sporrstreck tillbaka till de sina. Rehnsköld marscherade under tiden på en omväg med det öfriga rytteriet, för att taga fienden i ryggen och afskära honom återtåget, men hann ej fram förr än träffningen var slutad och fienden redan ur sigte.

Ryssarne ordnade sig ännu en gång till slag, men anföllo ej. Då solen gick ned, tågade konung Carl med alla trupperna till sitt läger en fjerdedels mil derifrån. Men hästarne måste stå sadlade hela natten. Fienden svärmade omkring lägret och brände gräs och säd på fälten.

Ännu betänkligare syntes denna drabbning än den föregående; konungen hade nära dukat under.

Men det mest bekymmersamma af allt var bristen. »Efter allt menskligt utseende kan detta ej länge bära sig, hvarken för folk eller hästar, synnerligen då fienden ännu alltid står oss så nära, utan inom få dagar måste det visa sig hvart

ut det bär», skrifver den Preussiske utskickade dagen efter denna strid.

Den nyss beskrifna skarpa träffningen hade stått blott en half mil från Ryska gränsen. Carl XII öfverskred ej denna. Han lät väl sin här följande dagen åter marschera; men marschen gick ej öfver gränsen, utan längs efter den samma till en by vid namn Staricki. Der stadnade han.

Czarens trupper hade allt mera kunnat motstå de segervane Svenskarne. Han såg frukterna mogna af sina fleråriga bemödanden för krigsväsendets förbättring, och han började fatta förtroende för sina vapen; men ännu mer litade han på sin förskräcklige bundsförvandt: ödeläggelsen. Denna gick nu äfven öfver hans eget land. Han befalde sina trupper öfverallt härja och bränna. Förödelsen sträckte sig långt bort om Smolensk. Invånarne klagade högt sin nöd. Men det hjelpte ej. Det var barbariets sätt att försvara landet, och det befans verksammare än hvarje annat.

Ställningen var kritisk. Den Svenska hären stod ändtligen vid tröskeln till det område, till hvilket den så länge syftat: till Ryssland, men porten var stängd. Fiendtliga massor hopade sig allt mer i Svenskarnes väg. Det Ryska fotfolket var samladt i närheten af Smolensk; kavalleriet stod i tre läger, skilda af två eller tre mils mel-

lanrum. Uppsnappade bref förvissade derom, att fienden skulle undvika hvarje öppet fältslag, till dess den Svenska hären blifvit än mera utmattad af tågets besvärligheter och af hunger.

I hög grad betänkligt var det tillstånd, i hvilket armén befann sig. Den var försvagad, icke blott genom de lidna förlusterna i ständiga strider, utan än mer af den brist, hvarmed den kämpat allt sedan den bröt upp ur sina Polska qvarter, och af sjukdomar. Förråden voro slut; bröd började tryta för alla regementen. Och hvilka utsigter hade man för det kommande? Man såg framför sig och omkring sig ingenting annat än brinnande boningar; elden härjade öfverallt, och luften var så uppfyld af rök, att man ofta knappt kunde se solen för den samma.

Det var uppenbart, att man icke kunde komma längre på den väg, man hittills följt. Men hvart skulle man vända sig? Carl XII:s stolta tanke att gå rakt på Moskwa kunde ej fullföljas; så mycket var klart. Hvad var då att göra? Hans blinda tro på sin lycka hade fört honom till förderfvets brant. Till och med i konung Carls starka själ rörde sig nu tvekan. För första gången kände han sig osäker, och han begärde råd — just af den officer, hvars uppgjorda planer han förut förkastat.

När härен stått stilla några dagar, kom konungen en dag in till Gyllenkrook i hans tält och frågade, hvart han styrkte till att armén skulle marschera. Gyllenkrook sade, att det var honom omöjligt att i detta afseende föreslå något, då han icke kände konungens plan. »*Jag har ingen plan*», svarade konungen. Utom sig af bestörtning utbrast Gyllenkrook: »har Ers Maj:t ingen plan?» — då tilltrodde han sig så mycket mindre råda.

Men konungen återkom följande dagen och upprepade samma fråga. Gyllenkrook svarade nu, att det tillkom konungens råd och generalerna att råda i så vigtigt ärende, men bad att få betänka sig på hvad som kunde göras och erhålla rådrum att inhemta ännu bättre underrättelser om vägarne och orternas beskaffenhet.

Ödesdigra voro de öfverläggningar, som nu följde. Det var första gången Carl XII böjt sig för nödvändigheten och afstått från ett företag, som han en gång föresatt sig att utföra. Omöjligheten att tåga öfver Smolensk till Moskwa var ögonskenlig; men ännu var ingenting förloradt. Armén var i det hela behållen, Lewenhaupts här icke långt borta; den medförde icke allenast friskt folk, utan ganska betydliga förråd. Förenade, kunde de båda härarne inom Lithauen vända sig hvart de behagade.

Gyllenkrook gick ej dem förbi, som i främsta rummet voro kallade att gifva konungen råd. Han vände sig både till Rehnsköld och Piper. Olyckligtvis utbröt nu, vid den hotande olyckan, oenigheten mellan dessa båda betydande män i full låga. De hade länge täflat om första rummet i konungens ynnest; Rehnsköld hade nästan alltid varit af olika tanke med Piper och med åtlöje mött hans rådslag, när han tillstyrkte försigtighet. Att Rehnskölds mening vanligen segrat, visar Pipers nu fälda, missnöjda yttrande, då han med en ed utbrast: »den som tillförne rådt, han må ock härefter råda».

Den utväg, Gyllenkrook i första rummet nämnde — ty framställa ett förslag vågade han icke — var att, då det fans omöjligt att framgå vidare på vägen till Moskwa, hären skulle i stället draga sig tillbaka öfver Dnjepr och der stadna. Lewenhaupts här kunde icke vara aflägsen; den förde ansenliga förråd; i förening med den hade man utsigt att hålla öppen förbindelsen norr ut med de Svenska provinserna.

Men konung Carl hyste en oöfvervinnelig vedervilja mot hvarje rörelse, som hade utseende af ett återtåg: hans väg gick framåt, mot fienden; undan fienden kunde han icke gå. —

Någon annan utväg anvisade icke Gyllenkrook, förr än Rehnsköld uttryckligen frågade honom, om det icke fans någon tredje väg. Då först sade han, att man äfven kunde gå söder ut, till Severien och Kosackernas land. Der vore icke allt uttömdt, der funnos lifsmedel att tillgå, och der trodde man att Ryssarne icke skulle våga bränna, såsom i sitt eget område.

För ögonblickets tryckande behof gaf denna utväg en hjelp: hären kunde åtminstone lefva. Frågade man sig deremot, huru fälttågets hufvudändamål sedan skulle vinnas, så voro svårigheterna i grunden de samma som om man fullföljde tåget till Smolensk, ja, ännu större; de voro blott undanskjutna. Svenskarne skulle alltid någon gång söka att inträngа i det egentliga Ryssland, och då komme samma skådespel att förnyas: förödelsen skulle stänga deras väg. Men afståndet vore betydligt längre och deras anfallskraft skulle vara mindre; hären kunde icke annat än under det fortgående fälttåget lida ansenlig afgång, och huru finna rekryter så långt från kommunikationen med hemlandet? Om också Kosackernas ovissa hjelp tillkom, icke kunde deras lätta skaror ersätta bristen på en ordnad krigsstyrka med dess starka sammanhållning.

De voro icke få, som klart insågo eller åtminstone dunkelt anade dessa olycksbådande följder. Men nöden stod för dörren: man tillgrep den närmast liggande utvägen; dermed uppgaf man åtminstone icke anfallstanken; den qvarstod alltid, om äfven i fjerran.

Så beslöt Carl XII att uppgifva den hittills följda rigtningen för sitt tåg, återvända till floden Soz på samma väg som han kommit och sedermera tåga längre söder och öster ut, för att nå Severien och Kosackernas land.

Men ännu en fråga återstod: huru skulle det förhållas i hänseende till Lewenhaupt? Hans här kunde ej vara mer än några få dagsmarscher från hufvudhären. Gyllenkrook bad på det högsta, att han först måtte inväntas, och åtog sig att anskaffa ännu åtta dagars underhåll för hären, om den stadnade för att afbida hans ankomst. Men detta förslag kunde icke vinna konungens bifall. Här möter en mörk misstanke, att afund mot Lewenhaupt ingifvit deras råd, som styrkte till att *icke* afbida honom. Om denna misstanke eger grund, är icke säkert. Men visst är, att ett sådant råd var egnadt att lätt vinna insteg hos Carl XII, som aldrig ville vänta, och som lika litet nu ansåg behöfligt att afbida Lewenhaupt som han före slaget vid Klissow velat invänta Gyllenstjerna och

Mörner. Konungen befalde, att hären skulle genast uppbryta och, sedan generalmajor Lagercrona med en stark afdelning blifvit sänd i förväg att samla förråd, ställa sitt tåg söder ut.

Dermed var vändningen gifven. Svenskarne fördjupade sig i Severiens skogar; i stället för de storartade anfallstankarne måste planerna inskränkas till omsorgen att bevara armén och till striden om några fasta platser i Ukraine. Ryssarne åter kastade sig i den öppnade luckan emellan Lewenhaupt och hufvudhären; de vunno i slaget mot den förre ej blott seger, utan segervisshet för det kommande. —

Otvifvelaktigt är, att det stora anfallet mot Ryssland hade haft vida bättre utsigter till framgång, om det ej företagits så sent. Hade det utförts omedelbart efter Kurlands intagande, såsom ämnadt var, så hade förhoppningarna om en god utgång varit störst; för hvart år, som gick, blefvo de minskade. Ju större förlusterna och förödelsen blefvo i Östersjöprovinserna, ju mera omdaningen af det Ryska krigsväsendet fortgick och ju längre tid czaren fick att blifva mästare öfver upprorsandan i det inre, desto mera måste dessa förhoppningar sjunka.

Den förlorade tiden var således en vigtig sak vid detta anfall. En annan var sättet, huru det företogs. Missförhållandet emellan ändamål och

medel, då marschen från Polen gick rakt på Moskwa, faller starkt i ögonen.

Men med allt detta kan man icke annat än finna, att en dryg andel i företagets utgång är att tillskrifva — olyckan. I synnerhet framträder hon i den ovanligt regniga höst, som detta år inträffade; den hade förstorat alla svårigheter och minskat möjligheten att öfvervinna dem. Carl XII, van att besegra alla hinder, försökte sig nu på det motstånd, naturkrafterna satte mot hans vilja, men kunde ej vinna seger. —

Svenska Akademiens täflingsämnen

för år 1885.

Afhandlingar i vittra ämnen.

1) Hvilka äro hufvudkaraktererna af det Homeriska epos? Hvilka voro de förnämsta anledningarna till dess uppkomst och utbildning? Och huru vida eller under hvilken förändrad form kan det gifvas ett modernt epos?

2) Om skiljaktigheten mellan den antika klassiciteten och den moderna, sådan den skapats af Fransmän, Italienare och deras efterföljare.

3) Om romanens estetiska värde och betydelse.

4) Om skådespelens olika verkan på bildningen och tänkesätten hos de gamle och de nyare.

5) Hvari bör orsaken sökas, att Spaniorer och Engelsmän företrädesvis skapat en egen dramatisk litteratur, under det andra nationer tagit till mönster dels de gamle, dels den Spanska och Engelska dramen?

6) Om folkvisans uppkomst, väsen och förhållande till konstpoesien.

7) Om den olika karakteren af äldre och nyare tiders politiska vältalighet, jemte en utveckling af de grunder, ur hvilka åtskilnaden mellan den förra och den senare måste härledas.

8) Jemförelse mellan de gamles och de nyares förnämste häfdatecknare, i anseende till förtjenster och brister.

9) Finnas, särskildt med afseende på uppfattningen af naturen, några större skiljaktigheter mellan den klassiskt-antika vitterheten och den nyare? Och hvilka äro i sådant fall de hufvudsakliga olikheterna?

10) Lemnar Akademien de täflande frihet att välja något estetiskt eller litterärhistoriskt ämne.

I språkforskningen

utfäster Akademien ett särskildt pris af 1,000 kronor för besvarandet af frågan:

Hvilka äro hufvudepokerna af det Svenska språkets utbildning, och hvad har det vunnit eller förlorat vid de åtskilliga förändringar, det undergått?

För öfrigt lemnas frihet i val af något språkvetenskapligt ämne inom modersmålets tidigare eller senare skiften.

För den historiska framställningen.

Ur fäderneslandets häfder.

1) Om anledningarna till riksföreståndarskapets uppkomst i Sverige, beskaffenheten och gränserna af denna magt, samt det inflytande, som de tre Sturarnes utöfning deraf egde på fäderneslandet öden.

2) Teckning af konung Gustaf I:s senaste regeringsår, hans personliga egenskaper och karakteren af hans 39-åriga regering.

3) Stridigheterna mellan konung Gustaf I:s söner och sonsöner om de furstliga rättigheterna.

4) Om beskaffenheten och syftningen af de hemliga underhandlingar, som efter konung Gustaf II Adolfs död egde rum mellan Axel Oxenstjerna och Wallenstein.

5) Jemförelse mellan Sveriges ställning vid Gustaf II Adolfs död 1632 och Carl Gustafs död 1660, med en öfversigt tillika af rikets yttre och inre tillstånd år 1644, då Kristina, och år 1672, då Carl XI emottog riksstyrelsen ur förmyndare-regeringens händer.

6) Framställning af de följder och den inflytelse, Sveriges deltagande i 30-åriga kriget haft, så väl i hänseende till rikets yttre och inre politiska förhållanden, som äfven i afseende på nationalkarakteren, den allmänna bildningen, lefnadssättet, sederna, språket.

7) Om den verkan, som den efter Carl XII:s död vidtagna förändring i rikets styrelseform haft på Svenska folkets tänkesätt, bildning och seder.

Ur allmänna historien.

1) Om den verkan, som de gamles kämpaspel (de Olympiska, Pythiska, Isthmiska, Nemeiska) utöfvat på nationalandan och sederna.

2) Om kristendomens inflytande, såsom verldshändelse, på samhällsförfattningar, vetenskaper och konster.

3) Om det inflytande, som Polens egenskap af valrike egt på dess öden.

4) Hvilka voro orsakerna till Preussiska konungadömets hastiga skapelse? Och i hvad mån var minskandet af Sveriges och Polens magt för det samma nödvändigt?

För öfrigt lemnas fritt val af ämne i den historiska stilen. Med det förbehåll, att ämnet icke får vara närmare vår tid, än år 1818, beror det af de täflande att ur Sveriges eller andra länders historia välja någon icke allt för vidsträckt tidrymd, eller någon märklig händelse, tjenlig för en utförligare berättelse, eller ock en målning af flera namnkunniga personer i något visst tidehvarf. Akademien önskar likväl helst, att ämnet väljes ur fäderneslandets häfder.

Utan att i allmänhet för behandlingen uppställa någon fordran af ett vältaligt skrifsätt, när icke ämnet dertill säfskildt föranleder, kan Akademien likväl icke undgå att göra afseende på framställningens förtjenst och språkets vård.

I skaldekonsten

lemnar Akademien fritt val af ämne.

För Zibetska priset.

Sång till upplifvande af något bland fäderneslandets stora minnen.

Akademiens stora pris är, likasom det Zibetska priset, hennes belöningsmedalj af 400 kronors värde. För en afhandling, förtjent af belöning, och som anses hafva kräft en längre fortsatt betraktelse och en allvarligare undersökning, vill Akademien fördubbla detta pris, för att medelst förhöjande af dess yttre värde kunna erkänna äfven det i skriften ådagalagda forsk-

ningsnit och i större mån godtgöra den uppoffring af tid och möda, som derpå blifvit använd. Om täflingsskrift, utan att anses böra med Akademiens stora pris belönas, likväl synes förtjena en större utmärkelse än ett omnämnande å Akademiens högtidsdag, vill hon tilldela författaren sin mindre skådepenning i guld.

Skrifterna skola före den 8 nästkommande september insändas till Akademiens sekretarare och böra vara försedda med valspråk och namnsedel, hvilken senare jemväl, i stället för namn, kan innehålla ett tänkespråk. Jemte det Akademien förbehåller sig att för framtiden förvara de skrifter, som till hennes täflingar insändas, får Akademien till de täflandes kännedom meddela, att, för den händelse någon till Akademien inlemnad skrift skulle före högtidsdagen och utan Akademiens vetskap offentliggöras, samma skrift anses hafva utgått från de täflandes antal.

Rättelse.
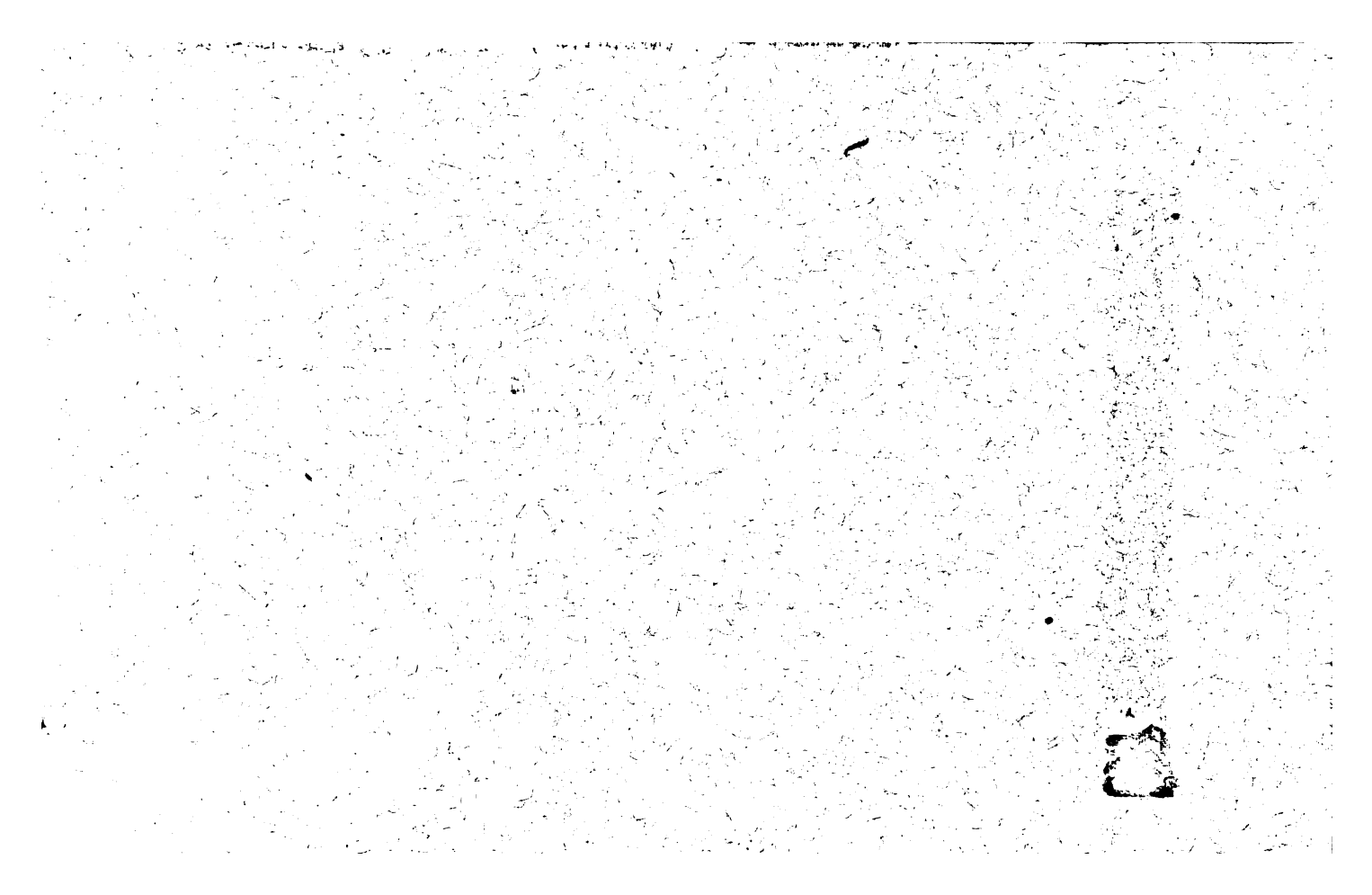
Sid. 133, not. *, *står* XXI. *i st. för* XXXI.